

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 8'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.8>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 8 від 21 серпня 2024 р.). Повний

або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.08.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 8'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.8>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 8 of August 21, 2024). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.08.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндрацька, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Ресія)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantinov, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєвська-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Baigimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

ПОБЕРЕЖНИЙ Ю.В. Право на справедливий суд крізь призму мінімальної гарантії на правову допомогу в практиці Європейського суду з прав людини	8
СОБЧУК А.Ю. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України	12
СЕМЕНЧА І.Є., ЯРОВЕНКО Т.С., КУРЯЧА Н.В., ГОРДЕЄВА-ГЕРАСИМОВА Л.Ю. Оптимізація підприємницьких процесів: комерціалізація ідей, оподаткування, бізнес-етика	16
БОНДАРЕНКО О.М., ГАЛУШКО Л.О., РУДЕНКО Д.В. Особливості відображення в обліку відшкодування збитків від списаних запасів у період військового стану	21
ФОНТАЛІН Д.В. Значення страхового ринку для фінансової системи України	25
ПОНОМАРЬОВ О.О. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України	29
ДЯКУН А.М. Капіталізація корпоративного підприємства торгівлі: генезис дефініції та підходів до управління	33
ДУБЧАК М.А. Інституціональна модель ринку фінансових послуг та її розвиток	38
ПЛИСЮК Н.М. Ознаки простого умисного вбивства за кримінальним законодавством України	43
СТРЕМЕНОВСЬКИЙ Б.А. Галузева диференціація фінансових механізмів реструктуризації підприємств	48
МАРІНІЧ В.К., МИКЛУШ М.І., ГОЛУБ С.М., ЯРА О.С. Особливості регулювання освіти в Україні. Частина 4: Умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти	53
ШНИПКО О.В. Надзвичайні події як середовище розроблення та реалізації грошово-кредитної політики Національного Банку України	58
ОРЛОВ М.С. Організація і методика стрес-тестування ризиків банківської діяльності	64
РЕДЬКО Д.В. Стан страхового ринку майна України в умовах війни	70
ГЛУЩЕНКО А.М. Роль державного регулювання в забезпеченні "зеленої" трансформації національної економіки	74
ОЛІЙНИК Т.І., ЧИЧОТКА В.В. Планування та обґрунтування напрямів стратегічного управління підприємством	79
ЛІЩУК Н.В., КАТУНІНА О.С. СЕМЕНЕЦЬ І.В. Аналіз застосування штучного інтелекту в цифровому фінансовому середовищі в Україні	84
ПОСОХОВ І.М., ОБЧАРЕНКО А.І., ГУСАРОВА Д.М. Проблеми інтеграційних процесів між Україною та ЄС	89
КАМІНСЬКА І.М., ШКЛЯРУК І.В., ЛИСАКОВСЬКИЙ В.А. Методичні підходи до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства	93

НАЗАРКЕВИЧ І.Б., ДУБИК В.Я. Структурні зміни у зовнішньому секторі та їх наслідки для економіки України	98
МАРУСЯК Н.В., МАНИЛІЧ І.В., МАНИЛІЧ В.В. Оцінювання фінансових стратегій для збалансування інвестиційного клімату в Україні	104
PARIEVA N., PARIEVA O. The influence of the organization of the national currency system on the investment climate in Ukraine (<i>Вплив організації національної валютної системи на інвестиційний клімат в Україні</i>)	109
МУЗИЧЕНКО А.О., ЛАЗАРИШИНА І.Д. Формування передумов аналізу інвестиційної діяльності до епохи становлення ринкової економіки	113
СЕЛІВАНОВ О.А. Заходи контролю під час виконавчого процесу	117
ДЮЖЕВ В.Г., ПОДРЕЗ О.І., ДЮЖЕВ О.В. Компаративний аналіз управління соціальною відповідальністю підприємств: зарубіжний досвід	121
МАТЕЙ В.В., ХИЖНЯК Б.В. Застосування штучного інтелекту в управлінні інвестиційними портфелями	127
СИДОРЕНКО Д.І. До питання про поняття права на утримання у сімейному праві та способи його здійснення	132
КЕСР О.Ю. Правова природа та ознаки міжнародного правопорядку	136

CONTENTS

<i>Y. POBEREZHZNYI</i> . The right to a fair trial in the light of the minimum guarantee of legal assistance in the practice of the European Court of Human Rights	8
<i>A. SOBCHUK</i> . Subjective signs of criminal offense provided by art. 374 of the Criminal Code of Ukraine	12
<i>I. SEMENCHA, T. YAROVENKO, N. KURIACHA, L. HORDIEIEVA-HERASYMOVA</i> . Optimization of business processes: commercialization of ideas, taxation, business ethics	16
<i>O. BONDARENKO, L. HALUSHKO, D. RUDENKO</i> . Features of display in account of compensation of losses from written-off stocks during the period of martial state	21
<i>D. FONTALIN</i> . Significance of the insurance market for the financial system of Ukraine	25
<i>O. PONOMAROV</i> . Subjective signs of the composition of the criminal offense provided for by art. 333 of the Criminal Code of Ukraine	29
<i>A. DIAKUN</i> . Capitalization of a corporate trade enterprise: the genesis of the definition and approaches to management	33
<i>M. DUBCHAK</i> . Institutional model of the financial services market and its development	38
<i>N. PLYSIUK</i> . Signs of simple premeditated murder under the criminal law of Ukraine	43
<i>B. STREMENOVSKYI</i> . Branch differentiation of financial mechanisms of enterprise restructuring	48
<i>V. MARINICH, M. MYKLUSH, S. HOLUB, O. YARA</i> . Legal regulation of education in Ukraine. Part 4: Conditions and time limits for notifying the population of the basic requirements in the field of education	53
<i>O. SHNYPKO</i> . The extraordinary events as an environment for the development and implementation of the monetary policy of the National Bank of Ukraine	58
<i>M. ORLOV</i> . Organization and methodology of stress testing of banking risks	64
<i>D. REDKO</i> . The state of the property insurance market of Ukraine in the conditions of war	70
<i>A. HLUSHCHENKO</i> . The role of state regulation in ensuring the "green" transformation of the national economy	74
<i>T. OLIINYK, V. CHYCHOTKA</i> . Planning and justification of the strategic management directions the enterprise	79
<i>N. LISHCHUK, O. KATUNINA, I. SEMENETS</i> . Analysis of the use of artificial intelligence in the digital financial environment in Ukraine	84
<i>I. POSOKHOV, A. OVCHARENKO, D. HUSAROVA</i> . Problems of integration processes between Ukraine and the EU	89
<i>I. KAMINSKA, I. SHKLIARUK, V. LYSAKOVSKYI</i> . Methodological approaches to analysis of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise	93
<i>I. NAZARKEVYCH, V. DUBYK</i> . Structural changes in the foreign sector and its consequences for the economy of Ukraine	98

N. MARUSIAK, I. MANYLICH, V. MANYLICH. Evaluation of financial strategies for balancing the investment climate in Ukraine	104
N. PARIEVA, O. PARIEVA. The influence of the organization of the national currency system on the investment climate in Ukraine	109
A. MUZYCHENKO, I. LAZARYSHYNA. Formation of the prerequisites of the analysis of investment activities to the era of the establishment of the market economy	113
O. SELIVANOV. Control measures during the enforcement process	117
V. DIUZHEV, O. PODREZ, O. DIUZHEV. Comparative analysis of corporate social responsibility management: foreign experience	121
V. MATEI, B. KHYZHNIAK. The use of artificial intelligence in the management of investment portfolios	127
D. SYDORENKO. On the question of the concept of the right to maintenance in family law and methods of its exercise	132
O. KEIER. Legal nature and signs of the international legal order	136

Юрій Валерійович ПОБЕРЕЖНИЙ

студент, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4854-0068>e-mail: yuriy.poberezhniy@ukr.net

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД КРІЗЬ ПРИЗМУ МІНІМАЛЬНОЇ ГАРАНТІЇ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У дослідженні зроблено спробу формування сутності сучасного розуміння права на справедливий суд через призму мінімальної гарантії на правову допомогу. Зважаючи на це, проаналізовано найважливішу, ключову та сучасну практику Європейського суду з прав людини з розгляду звернень стосовно порушення мінімальної гарантії на правову допомогу в контексті порушення права на справедливий розгляд, її узагальнення, а також виявлення ризиків такого підходу, а також сучасне концептуальне бачення таких трансформацій з погляду правознавців.

Ключові слова: Європейська конвенція, Європейський суд з прав людини, ЄСПЛ, мінімальні гарантії, справедливий суд, правова допомога

ВСТУП

Одним з найважливіших міжнародних актів, що постають основою не тільки права ЄС, а й більшості європейських держав постає Європейська конвенція з прав людини (далі – Конвенція) [1]. Цей документ є фундаментом міжнародної системи захисту прав людини. Незважаючи на те, що Конвенцію прийнято у 1950 р., її положення дотепер гарантують кожній людині визначені нею права, що є можливим завдяки динамічному характеру змісту статей Конвенції, який розкривається відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Постановляючи рішення про застосування положень Конвенції як норм прямої дії, ЄСПЛ, з одного боку, виконує функцію подушки безпеки, тим самим формуючи один із шляхів європейського захисту прав людини, що задає напрям побудови однієї з найефективніших систем, що у подальшому проявляється у національних системах країн-членів Конвенції [2]. Слід зауважити, що самою Конвенцією не закріплено визначеного механізму реалізації її положень. Саме тому практика застосування норм Конвенції може бути досить різноманітною. Останнім часом спостерігається деяка неоднорідність прийнятих ЄСПЛ рішень із застосуванням ч. 3(с) ст. 6 Конвенції у контексті порушення права на справедливий суд через недотримання мінімальної гарантії на правову допомогу.

Питанням дослідження особливостей застосування ст. 6 Конвенції загалом й її ч. 3(с) в тому чи іншому аспекті займалися такі правознавці, як: І. Бейтс, І. Баклі, О. Гаврилюк, Р. Госс, В. Ісакова, Д. Кирилюк, О. Кучів, Р. Ляшенко, Дж. Маккаллох, Б. Нейлор, М. Обойл, А. Флін, Дж. Ходгсон, Д. Харріс. Втім, динамічні зміни в позиціях ЄСПЛ стосовно застосування мінімальних гарантій для розгляду звернень про наявність порушення права на справедливий суд, зокрема гарантії на правову допомогу, вказують на необхідність подальший наукових досліджень цього питання та узагальнень, зокрема, для полегшення застосування у міжнародній правозастосовній практиці.

МЕТА статті – дослідження і узагальнення практики ЄСПЛ стосовно розгляду звернень про недотримання мінімальної гарантії на правову допомогу в контексті порушення права на справедливий розгляд, а також

визначення підходів ЄСПЛ до зазначеного питання на сучасному етапі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі застосовано діалектичний метод пізнання, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, структурно-функціональний, дедуктивний методи, метод наукового прогнозування порівняльно-історичний, порівняльно-правовий метод, а також спеціальні методи: правового моделювання та узагальнення судової практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конвенція не визначає механізму її застосування, що, зі свого боку, ускладнює її впровадження в дію різними державами, що мають певні відмінності правових систем. Так, в Україні Конвенція вважається частиною національної правової системи і має пріоритет у разі колізій між нею і положеннями інших нормативно-правових актів. Перевага Конвенції у національній системі законодавства визнають також у Франції, Бельгії і Швейцарії, де її положення визнаються нормами прямої дії. В деяких державах, таких як: Португалія, Німеччина, Іспанія, перевага Конвенції застосовується порівняно звужено, а саме лише до положень тих нормативних актів, які вступили в дію до набуття нею чинності. Натомість, Австрія надала Конвенції конституційного статусу, чим визнала безумовний пріоритет Конвенції над нормами національного права [3, с. 362]. Підтримуємо позицію О. Гаврилюка стосовно небезпеки застосування звуженого розуміння положень Конвенції, яке базувалося б виключно на національному законодавстві та практиці без урахування тлумачення ЄСПЛ. У таких умовах зростає ризик порушення норм Конвенції з погляду її сутності, що не тільки може, а й має призвести до відповідальності держави [4, с. 233].

Однією з найбільш базових норм, яка водночас найчастіше оспорується, є ст. 6 Конвенції, що встановлює багатогранне право на справедливий суд [5]. Так, у 2023 р. ЄСПЛ зафіксував, що стосовно порушень ст. 6 постановлено найбільшу кількість рішень: 372. Водночас необхідно враховувати, що одне рішення може стосуватися більш ніж одного звернення. Безумовним лідером у порушенні цієї статті є держава-агресор – росія, стосовно якої статистика є кричущою: 138 рішень, що

більш ніж в 10 разів перевищує статистичні дані більшості інших держав лідерів порушення цієї статті, зокрема України (12), Турції (17), Албанії (10), Азербайджану (10) [6, с.110].

Справедливий судовий розгляд вимагає відповідної інтерпретації гарантій, закріплених ст. 6 Конвенції. Держава може вільно застосовувати інструменти національного права у судовій системі для досягнення результатів ст. 6 за умови їх відповідності закріпленим у ній вимогам. Необхідно звернути увагу, що з моменту прийняття Конвенції практика ЄСПЛ стосовно застосування ст. 6 значно розвинулась, внаслідок чого зміст її положень суттєво вдосконалився, а часом й трансформувалася. Інтерпретація практики ЄСПЛ способом глобального оцінювання ілюструє розуміння того, що «різні гарантії ст. 6 Конвенції є тільки гранями справедливого судового розгляду» [3, ст. 363].

Норма п. 3 ст. 6 Конвенції включає мінімальні гарантії загального поняття справедливого судового розгляду, зафіксованого в п. 1 названої статті: презумпцію невинуватості, право знати суть обвинувачення, висунутого проти обвинуваченого, можливість ефективно оскаржити це обвинувачення в ході справедливого і публічного розгляду незалежним і неупередженим судом. У цьому контексті право на юридичну допомогу є центральним елементом права на справедливий судовий розгляд [3, ст.363; 7, с. 209].

За даними HUDOC станом на початок серпня 2024 р. містить 189 документів ЄСПЛ стосовно порушень права на правову допомогу (ч. 3(с) ст. 6 Конвенції), стосовно яких ЄСПЛ виділяє 37 документів з ключових справ. Серед них документи справ: *Van Geyselghem v. Belgium*; *Güveç v. Turkey*; *Krombach v. France*; *Averill v. The United Kingdom*; *Magee v. The United Kingdom* [8]. «Ключовими справами» прийнято йменувати рішення особливої важливості [9].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що традиційно у вітчизняній науковій літературі застосовується різна термінологія для перекладу «legal assistance» (назви зазначеної гарантії), зокрема, така як «право на захист», «юридичний захист», «юридична допомога», водночас з погляду сутності права переклад «правова допомога» буде більш наближеним за змістом, тоді як для забезпечення юридичної техніки найвідповіднішим терміном згідно із законодавством є «правничка допомога». Вбачаємо, що застосування перекладу у вигляді «право на захист» може містити ризик буквального тлумачення і як наслідок обмеження застосування конвенції тільки кримінальним судочинством, що не відповідає сучасній практиці ЄСПЛ, адже його аспекти в той чи інший спосіб застосовуються і до цивільних справ та інших справ,

Аналіз практики ЄСПЛ ілюструє гарантії права на справедливий суд як у кримінальних, так і в некримінальних справах, зокрема й права на правову допомогу [8; 10]. Гарантії визначені ч. 3(с) ст. 6 Конвенції охоплюють більшість випадків «визначення цивільних прав і обов'язків» у кримінальних справах, цивільних справах у загальних судах, а також провадження в дисциплінарних та адміністративних судах та адміністративні рішення, що визначають «цивільні права та обов'язки» [10; 11, с.47].

Такі справи, як *Airey v. Ireland*, *Steel and Morris v. United*

Kingdom; *P., C. and S. v. United Kingdom*; *McVicar v. United Kingdom*, ілюструють, що ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення права на правову допомогу за ч. 3(с) ст. 6 Конвенції у розумінні сутності цієї норми, що виходять за межі кримінального судочинства і визнає важливість правової допомоги також у цивільних та інших справах, де її відсутність може суттєво вплинути на справедливість судового розгляду. Стосовно застосування ч. 3(с) ст. 6 Конвенції у дисциплінарних та адміністративних справах ЄСПЛ висловлював позицію у таких рішеннях: *Albert and Le Compte v. Belgium*; *Philis v. Greece (No. 2)*; *Maouiia v. France*; *Gnahoré v. France*. У названих рішеннях ЄСПЛ визначив, що дисциплінарні провадження повинні відповідати вимогам справедливого судового розгляду, зокрема, мати можливість для ефективного захисту за шляхом надання правової допомоги. Право на справедливий судовий розгляд поширюється і на адміністративні справи, адміністративні провадження, які суттєво впливають на права людини та повинні відповідати вимогам ст. 6. Відсутність правової допомоги визнано порушенням ст. 6. І, що теж дуже важливо, ЄСПЛ визначив межі застосування цієї статті до адміністративних проваджень [8]. Крім того, необхідно розуміти, що положення ст. 6 Конвенції не обмежуються застосуванням лише у судовій системі. У своєму рішенні, у справі *Campbell and Fell v. United Kingdom* ЄСПЛ визнав порушення ч. 3(с), ч. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки заявники не мали права на юридичне представництво під час розгляду справи у Раді піклувальників, оскільки визнав Раду піклувальників судовим органом, мотивуючи це тим, що термін «суд» у п. 1 ст. 6 на його думку не має обов'язково тлумачитись як юрисдикція класичного типу інтегрованого в загальну систему держави [12]. Заповнюючи прогалину, ЄСПЛ прочитав ст. 6 Конвенції як вимогливу, щоб адміністративні рішення, які визначають право особи, підпадали під дію ст. 6. Ця проблема ускладнюється через необхідність застосування тексту, розробленого як шаблон для судів першої інстанції в рамках класичної системи судів, до дисциплінарних, адміністративних та інших спеціальних інституцій, де однакові процесуальні гарантії можуть не мати повного застосування [10].

Наступний аспект сучасного розуміння гарантії на правову допомогу полягає в тому, що ЄСПЛ визнає можливість порушення справедливості судового розгляду ще до початку розгляду справи в суді. Згідно з практикою ЄСПЛ ч. 3(с) ст. 6 відповідно може бути застосовано і до ситуації, коли справу ще направлено на розгляд суду. Для встановлення того, чи досягнуто справедливого судового розгляду, необхідно враховувати всю повноту національного провадження у справі. Таку позицію викладено у таких справах, як: *Salduz v. Turkey*, *Brusco v. France*, *Dayanan v. Turkey*, *Yevgeniy Petrenko v. Ukraine* тощо. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ *Shabelnik v. Ukraine*, необхідно розуміти, що хоча основна мета ст. 6 Конвенції стосовно розгляду кримінальних справ полягає у забезпеченні справедливого судового розгляду судом, компетентним встановити обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення, це не означає, що ця стаття не стосується досудового провадження [13].

Ще одним актуальним аспектом, без якого неможливо зрозуміти сутність справедливого суду з погляду

гарантії на правову допомогу, є те, що відповідність вимогам справедливого судового розгляду має визначатися у кожній справі з огляду на розвиток провадження загалом, а не на основі ізольованого розгляду одного конкретного аспекту чи окремого інциденту, як зазначено у справі *Simeonovi v. Bulgaria*. Велика Палата заявила, що ч. 3 (с) ст. 6 не забезпечує автономного права, але має читатися та тлумачитися у світлі ширшої вимоги справедливості кримінального провадження, розглянутого загалом, як це гарантовано ч. 1 ст. 6 Конвенції. Так, якщо справа підпадає під дію однієї або кількох конкретних гарантій у ст. 6(3) Конвенції, то ЄСПЛ звертає увагу на те, чи дотрималася держава-відповідач ст. 6(3) у поєднанні зі ст. 6(1), або просто згідно зі ст. 6(1), або ст. 6. Все частіше ЄСПЛ робить крок далі, приймаючи підхід, за яким, навіть якщо він вважає, що абз. ст. 6(3) не дотримано, він вважає, що порушення Конвенції не відбулося, якщо тільки недотримання не спричинило несправедливість провадження «загалом». Подібну позицію висловлено в таких рішеннях як: *Lalik v. Poland*, *Amar v. France*, *L.T. v. Ukraine*, *Cătălin-Nicolae Ceort v. Romania*, *Büttner and Krebs v. Germany*, *Ukraine v. Russia (re Crimea)* тощо [8].

Розширене прецедентне право ЄСПЛ ч. 3(с) ст. 6 Конвенції стосовно гарантії на правову допомогу в кримінальних справах жорстко критикується деякими науковцями, зокрема, Р. Госсем, який підкреслює необхідність утриматись переходу ЄСПЛ від правової позиції, висловленої в рішенні *Salduz v. Turkey* про важливість гарантії на правову допомогу загалом й особливу важливість можливості доступу до такої правової допомоги, починаючи з першого допиту у поліції, а також позиції у рішенні *Beuze v. Belgium*, де ЄСПЛ перерахував причини, чому ця гарантія є такою значущою. Натомість, все частіше ЄСПЛ відображає цю позицію у преамбулі, а під час аналізу стверджуваних порушень права спостерігається відхід від неї на користь «справедливості» загалом. Тим самим нещодавнє прецедентне право ЄСПЛ фактично зводить ці права з мінімальних гарантій до допоміжних визначень [5].

ВИСНОВКИ

Розгляд звернень стосовно порушення права на справедливий суд у зв'язку з недотриманням мінімальної гарантії на правову допомогу на сучасному етапі уск-

ладнюється трансформацією концептуальних підходів до співвідношення самого права з його мінімальними гарантіями. У значному обсязі сучасних рішень ЄСПЛ вказує на те, що саме порушення мінімальної гарантії на правову допомогу не свідчить про автоматичне порушення права на справедливий розгляд. У таких умовах є ризик трактування мінімальних гарантій як абстрактних додаткових положень. Підвищений ризик такого підходу вбачається для держав, які є лідерами з порушення гарантії на правову допомогу, зокрема: росія, Турція, Україна, Албанія, Азербайджан тощо, де специфіка національних систем відображає систематичне порушення такого права.

Водночас необхідно враховувати й інші підходи до сучасного розуміння взаємозв'язку мінімальної гарантії на правову допомогу з правом на справедливий суд. Так, згідно з позиціями наведеними ЄСПЛ у своїх рішеннях гарантія правової допомоги не обмежується тільки судом, що розглядає кримінальні справи, а також може бути застосовано до цивільних, адміністративних і дисциплінарних справ. Водночас суд не є єдиною інституцією, яка повинна дотримуватись наведеної гарантії з огляду вимог до забезпечення справедливості розгляду. Відповідно забезпечення цієї гарантії в певних ситуаціях є обов'язковим ще до початку судового розгляду справи (розгляду по суті).

Розуміння цих підходів до права на справедливий суд у контексті надання правової допомоги є надзвичайно важливим для подальшого правозастосування ч. 3(с) ст. 6 Конвенції, а наведений у дослідженні аналіз та узагальнення доктринальних підходів і практики ЄСПЛ, зокрема найновішої, може сприяти у побудові ефективних звернень до ЄСПЛ і належного вибору аргументів на користь порушення вимог справедливості.

З погляду імплементації Конвенції у національне законодавство вважаємо за необхідне покращення юридичної техніки перекладу ч. 3(с) ст. 6 Конвенції та адаптації перекладу до чинного законодавства: «legal assistance» має бути перекладено не як «юридична допомога», а «правнича допомога», що, зокрема, полегшить правозастосування положень Конвенції як самим ЄСПЛ у контексті розуміння національних особливостей правової системи, так й іншими суб'єктами міжнародного права та правниками.

Список використаних джерел

1. European Convention on Human Rights: European Court of Human Rights, Council of Europe, 4.XI.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng
2. Офіс Ради Європи в Україні. 70 років Європейській конвенції з прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/70-years-of-the-european-convention-on-human-rights>
3. Ляшенко Р.Д., Добровінський М.М. Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 361-365.
4. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємство, господарство і право*. 2018. №4. С. 231-238. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf>
5. Goss R. The Disappearing 'Minimum Rights' of Article 6 ECHR: the Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze. *Human Rights Law Review*. 2023. V.23. I. 4. URL: <https://academic.oup.com/hrlr/article/23/4/ngad024/7264270>
6. European Court of Human Rights. *Annual Report 2023*. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>
7. Flynn A., Hodgson J., McCulloch J., Naylor B. Legal Aid and Access to Legal Representation: Redefining the Right to a Fair Trial. *Melbourne University Law Review*. URL: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0006/2099373/06-Flynn-et-al.pdf
8. European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"article":\["6"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"violation":\["6-1+6-3-c"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
9. European Court of Human Rights. *Selection of key cases*. URL: <https://www.echr.coe.int/en/selection-of-key-cases>

10. Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C.M. Harris, O'Boyle, and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. 2023. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198862000.001.0001/he-9780198862000>
11. Кирилук Д. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх імплементація у законодавстві України. *Юридичний журнал*. 2005. №12. С.46-48
12. Ісакова В.М. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя. *Форум права*. 2012. №4. С. 404-410. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2055/1/ISakova.pdf>
13. Кучів О. Право на захист. Застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час досудового розслідування: практика ЄСПЛ щодо України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravo-na-zahyst-zastosuvannya-statti-6-konvensiyi-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya-praktyka-yespl-shhodo-ukrayiny/>

References

1. European Convention on Human Rights: European Court of Human Rights, Council of Europe, 4.XI.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng
2. Council of Europe Office in Ukraine. 70 years of the European Convention on Human Rights. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/70-years-of-the-european-convention-on-human-rights> (in Ukrainian).
3. Lyashenko R.D., Dobrovinsky M.M. Interpretation of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the light of modern concepts of law understanding. *Journal of Kyiv University of Law*. 2020. №3. pp. 361-365. (in Ukrainian).
4. Havryliuk O. Problematic issues of application of the European Court of Human Rights case law by national courts. *Enterprise, economy and law*. 2018. №4. С. 231-238. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf> (in Ukrainian).
5. Goss R. The Disappearing 'Minimum Rights' of Article 6 ECHR: the Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze. *Human Rights Law Review*. 2023. V.23. I. 4. URL: <https://academic.oup.com/hrlr/article/23/4/ngad024/7264270>
6. European Court of Human Rights. *Annual Report 2023*. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>
7. Flynn A., Hodgson J., McCulloch J., Naylor B. Legal Aid and Access to Legal Representation: Redefining the Right to a Fair Trial. *Melbourne University Law Review*. URL: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0006/2099373/06-Flynn-et-al.pdf
8. European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL:
9. European Court of Human Rights. *Selection of key cases*. URL: <https://www.echr.coe.int/en/selection-of-key-cases>
10. Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C.M. Harris, O'Boyle, and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. 2023. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198862000.001.0001/he-9780198862000>
11. Kyryliuk D. International legal standards of the right to legal assistance and their implementation in the legislation of Ukraine. *Law Journal*. 2005. № 12. pp. 46-48. (in Ukrainian).
12. Isakova V.M. The right to legal assistance as an element of the principle of access to justice. *Forum of Law*. 2012. №4. pp. 404-410. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2055/1/ISakova.pdf> (in Ukrainian).
13. Kuchiv O. The right to defence. Application of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms during pre-trial investigation: the case law of the ECtHR in relation to Ukraine. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravo-na-zahyst-zastosuvannya-statti-6-konvensiyi-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya-praktyka-yespl-shhodo-ukrayiny/> (in Ukrainian).

Yurii POBEREZHNYI

student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4854-0068>

e-mail: yuriy.poberezhnyy@ukr.net

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN THE LIGHT OF THE MINIMUM GUARANTEE OF LEGAL ASSISTANCE IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The research attempts to form the essence of the modern understanding of the right to a fair trial through the prism of the minimum guarantee of legal assistance. Attention is drawn to the fact that the European Convention itself does not define the mechanism of its application, which in turn complicates its application by different states with certain differences in legal systems. In this regard, it is substantiated that by ruling on the application of the European Convention, the European Court of Human Rights (ECHR) sets the direction for building one of the most effective systems of human rights protection, which is subsequently manifested in the national systems of the Convention member states. In view of this, the article analyses the most important, key and modern practice of the ECHR in relation to consideration of applications for violation of the minimum guarantee of legal assistance in the context of violation of the right to a fair trial and summarises it, as well as identifies the risks of such an approach. In addition, the paper analyses the current conceptual vision of such transformations from the point of view of legal scholars, both academics and practitioners. In the course of analysis of modern ECHR judgments, the author found that in a significant number of them the Court indicates that the mere violation of the minimum guarantee of legal assistance does not automatically mean a violation of the right to a fair trial, and the author emphasizes the possible risks of such an interpretation, in particular, for the States which are leaders in violation of the guarantee of legal assistance, where the specifics of national systems reflect a systematic violation of this right. It is determined that the application of the minimum guarantee of legal assistance is not limited to criminal proceedings, and the court is not the only institution that must comply with this guarantee to ensure fairness of the proceedings. It is also emphasised that the practice of applying this guarantee cannot be limited to court proceedings only. The author also suggests improving the legal technique of implementing the European Convention into national legislation by amending its translation into Ukrainian.

Keywords: European Convention, European Court of Human Rights, ECHR, minimum guarantees, fair trial, legal assistance

Антон Юрійович **СОБЧУК**

аспірант, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7857-1418>**СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 374 КК УКРАЇНИ**

Зазначено, що для встановлення змісту права на захист необхідно дослідити суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу (КК) України. Наголошено, що суб'єкт порушення права на захист є спеціальним і чітко визначеним у ст. 374 КК України – дізнавач, слідчий, прокурор, суддя. Визначено ознаки спеціального суб'єкта порушення права на захист. Досліджено передумови правомірності зайняття особою посади дізнавача, слідчого, прокурора, судді, а також особливості правосуб'єктності спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України. Проаналізовано кваліфікований склад такого кримінального правопорушення. Визначено, що мета та мотив порушення права на захист не мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 374 КК України.

Ключові слова: право на захист, кримінальне правопорушення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, юрисдикція, правосуддя, судовий розсуд

ВСТУП

Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу (КК) України, охоплюють суб'єкт та суб'єктивну сторону порушення права на захист. У ч. 1 ст. 374 КК України зазначено суб'єкт цього кримінального правопорушення: дізнавач, слідчий, прокурор, суддя. Порушення права на захист неодноразово становило предметом досліджень науковців. Водночас це не виключає доцільності подальших наукових досліджень у цій сфері передусім з огляду на дискусійність окремих положень. Крім цього, необхідно взяти до уваги недостатність наукової розробки окремих питань, зокрема, особливостей суб'єктивних ознак кримінального правопорушення порушення права на захист. Враховуючи викладене, ці питання потребують додаткової уваги.

МЕТА статті – визначення суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суб'єкт порушення права на захист є спеціальним, ознаки якого визначено у ч. 2 ст. 18 КК України, відповідно до якої спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Беручи викладене до уваги, можна констатувати, що дізнавач, слідчий, прокурор, суддя як спеціальні суб'єкти не лише характеризуються ознаками загального суб'єкта, такими як вік та осудність, а й відносяться до осіб зі спеціальною правосуб'єктністю – здатністю особи у встановленому законодавством порядку набувати певного правового статусу та виступати носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків дізнавача, слідчого, прокурора, судді [1, с. 182].

У дослідженні правосуб'єктності учасників кримі-

нального провадження слід виходити з того, що вони є неоднаковими за своїм процесуальним становищем, правовим статусом у кримінальному провадженні, обсягом та змістом функцій і завдань, що ними виконуються [2, с. 171]. Як слушно зазначає М. Веселов, за загальним правилом у теорії кримінального процесу правосуб'єктністю володіють усі особи, які на стадії відкриття кримінального провадження можуть стати суб'єктами кримінально-процесуальних відносин разом з іншими особами або уповноваженими державними органами. Суб'єкти кримінального судочинства та інші особи, які беруть у ньому участь, можуть стати суб'єктами кримінально-процесуальних відносин за наявності певних умов – свого роду певних юридичних фактів правосуб'єктності. На думку науковця, умовами правосуб'єктності слідчого чи прокурора є:

а) призначення їх на посаду в установленому порядку компетентною особою (п. 17, ч. 1, ст. 3 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України);

б) факт кримінального правопорушення або наявність його ознак, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і відкриття кримінального провадження (ст. 214 КПК України);

в) визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування керівником органу досудового розслідування (ч. 2, ст. 39 КПК України);

г) відсутність законних правових підстав для відводу чи самовідводу (ст. 77 КПК України) тощо.

Умовами правосуб'єктності судді або слідчого судді, зі свого боку, є:

а) призначення особи на посаду в установленому законом порядку компетентною особою або органом (п. 18 або 23, ч. 1, ст. 3 КПК України);

б) відсутність підстав для відводу або самовідводу (ст. 75 КПК України);

в) прийняття кримінального провадження до свого провадження в порядку розподілення автоматизованою системою (п. 1 ч. 1, 3 ст. 35 КПК України) [2, с. 174].

Загалом, погоджуючись з наведеними характеристиками правосуб'єктності, зазначимо, що саме її зміст значно визначає ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України.

Визначення термінів «дізнавач», «слідчий», «проку-

пор», «суддя» в контексті кримінального провадження містяться у ст. 3 КПК України. Зокрема, дізнавач – це службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки (БЕБ) України, органу Державного бюро розслідувань (ДБР), НАБУ, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (п. 4-1 ст. 3 КПК України). Прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень (п. 15 ст. 3 КПК України). Слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу БЕБ України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ст. 3 КПК України). Суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний (п. 23).

Зокрема, вік, з якого настає кримінальна відповідальність особи, яка є дізнавачем та слідчим, становить 18 років, оскільки саме цей вік визначено у ст. 49 Закону України «Про національну поліцію» як мінімальний для кандидатів для служби в поліції. Закон України «Про Службу безпеки України» та Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» не містить відповідних положень. Крім цього, відповідних положень не містить Закон України «Про Державне бюро розслідувань», ч. 3 ст. 14 якого передбачено, що кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посад у підрозділах ДБР затверджуються Директором ДБР, а також Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», згідно з ч. 3 ст. 19 якого кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посад у підрозділах БЕБ України визначаються БЕБ України. У ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» передбачено кваліфікаційні вимоги до прокурора окружної прокуратури, Офісу Генерального прокурора та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які полягають у наявності вищої юридичної освіти, вимоги до стажу роботи в галузі права та володінні державною мовою, тобто також не пов'язані з вимогами до віку [3].

Відповідно до ст. 27 Конституції України на посаду судді може бути призначено громадян України, не молодше тридцяти та не старше шістдесяти п'яти років, які мають вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентними, добросовісними та володіють державною мовою. Законом може бути передбачено додаткові вимоги для призначення на посаду судді. Аналогічні положення також закріплено у ст. 67 Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

Враховуючи викладене, можна констатувати, що хоча мінімальним віком кримінальної відповідальності за ст. 374 КК є 18 – річний вік, проте наявність кваліфікаційних вимог до вищої освіти, а в окремих випадках і

стосовно стажу роботи в галузі права фактично значно його підвищують. Водночас доцільно погодитись з М.О. Спірідоновим, який зазначає, що такий підвищений вік кримінальної відповідальності є не окремою ознакою спеціального суб'єкта порушення права на захист, а передумовою правомірності зайняття особою певної посади й відповідно можливості визнання її таким суб'єктом [4, с. 11]. На нашу думку, такий самий підхід також підлягає застосуванню у розгляді такої ознаки суб'єкта як осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. В цьому контексті можна вести мову про презумпцію осудності осіб, зазначених у ч. 1 ст. 374 КК України. Як зазначає А.А. Васильєв, під презумпцією (від лат. praesumptio – припущення) розуміють загальне правило, що відображає стійкі зв'язки, які неодноразово спостерігаються між фактами, подіями, явищами, станами і властивостями. Так, за наявності одного з фактів, зв'язок яких виражено презумпцією, робиться висновок про наявність іншого факту; а отже, цей факт, виводиться із презумпції [5, с. 182]. Презумпція осудності дізнавача, прокурора, слідчого, судді ґрунтується на відповідності особи вимогам, встановленим законодавством для зайняття відповідної посади, та тому факті, що нею пройдено конкурсний відбір, з чого випливає, що особи, які посідають відповідні посади, можуть усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Водночас поняття осудності розглядається з двох позицій: 1) як психічний стан особи; 2) як здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинене нею діяння. Керуючись першим розумінням осудності, можна констатувати презумпцію осудності дізнавача, прокурора, слідчого, судді під час виконання повноважень, визначених КПК України, та вчинення діяння, передбаченого ст. 374 КК України. Проте особа вже під час виконання повноважень дізнавача, прокурора, слідчого, судді, може захворіти на хворобу, яка обумовлює такий психічний стан особи, що є підставою вважати, що така не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Беручи до уваги викладене, слід констатувати, що осудність хоча й є передумовою зайняття особою певної посади, ця ознака не може вважатись такою, що є «автоматично» притаманною спеціальному суб'єкту кримінального правопорушення проти правосуддя.

Особливості правосуб'єктності дізнавача, слідчого, прокурора, судді визначено у нормах Законів України: «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про Бюро економічної безпеки України», «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів». Зокрема, набуття статусу прокурора передусім пов'язано з обійманням певної посади, на яку особу призначено у встановленому законодавством порядку, за результатами кваліфікаційного іспиту, проходження спеціальної підготовки та проведення конкурсу (ст. 29 Закону України «Про прокуратуру»). Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду

в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі (ч. 1 ст. 52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Водночас з цього виникає принаймні два питання: 1) підстава виникнення обов'язку, який може виникнути незалежно від наказу або вказівки; 2) момент виникнення обов'язку.

Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 35 КПК України визначення судді (запасного судді, слідчого судді), а в разі колегіального розгляду – судді-доповідача для розгляду конкретного провадження здійснюється Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС) під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом випадковості та в хронологічному порядку з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді, заборони брати участь у перевірці вироків та ухвал для судді, який брав участь в ухваленні вироку або ухвали, про перевірку яких порушується питання (крім перегляду за нововиявленими обставинами), перебування суддів у відпустці, відсутності у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відрядженням, а також інших передбачених Законом випадків, через які суддя не може здійснювати правосуддя або брати участь у розгляді судових справ. Після визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або судді-доповідача для конкретного судового провадження не допускається внесення змін до реєстраційних даних стосовно цього провадження, а також видалення цих даних з ЄСІТС, крім випадків, установлених Законом. Враховуючи, що суддею-доповідачем у справі є суддя, визначений ЄСІТС під час автоматизованого розподілу матеріалів кримінального провадження, а якщо кримінальне провадження у Верховному Суді має розглядатися колегіально у складі відповідної палати – головуючим на засіданнях палати є суддя-доповідач, визначений ЄСІТС за первісного розподілу матеріалів кримінального провадження, розгляд кримінального провадження суддею (суддями), визначеними в інший спосіб, розглядаються як незаконний склад суду. Зі свого боку, ухвалення судового рішення незаконним складом суду становить істотне порушення

вимог кримінального процесуального закону, яке є підставою для скасування судового рішення.

Оскільки відсутність у особи ознак спеціального суб'єкта виключає можливість її притягнення до кримінальної відповідальності як виконавця злочину, який може бути вчинено спеціальним суб'єктом, доцільно погодитись з тими науковцями, які дотримуються позиції про те, що питання про визнання особи, яка є загальним суб'єктом злочину, співвиконавцем злочину зі спеціальним суб'єктом повинна вирішуватись, виходячи з конкретних обставин індивідуально, зважаючи на специфіку об'єктивних ознак (об'єктивної сторони) злочину [6, с. 175,176].

ВИСНОВКИ

Отже, суб'єкт порушення права на захист є спеціальним і чітко визначеним у ст. 374 КК України – дізнавач, слідчий, прокурор, суддя. Ознаками, які характеризують суб'єкт порушення права на захист, є вік та осудність, які, з огляду на встановлені законодавством вимоги та кваліфікаційні характеристики, є передумовою правомірності зайняття особою посади дізнавача, слідчого, прокурора, судді, а також особливості правосуб'єктності спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України, які становлять посада та характер повноважень за посадою, а не наявність повноважень зі здійснення досудового розслідування та судового конкретного кримінального провадження. Суб'єктивна сторона порушення права на захист характеризується виною у формі умислу стосовно основного складу кримінального правопорушення, визначеного у ч. 1 ст. 374 КК України, а стосовно кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вина може бути як у формі умислу, та й мати змішану форму – умисел стосовно діяння та необережність стосовно наслідків – засудження невинуватої особи або інших тяжких наслідків. Мета та мотив порушення права на захист не мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 374 КК України.

Список використаних джерел

1. Сгорова В.В. Деякі питання правосуб'єктності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник НТУУ «КПІ». «Політологія. Соціологія. Право»*. 2014. Вип. 3/4 (23/24) С. 181-184. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2014/3-4/29.pdf>
2. Веселов М., Гайденок В., Приходько К. Правосуб'єктність учасників кримінального провадження: проблеми законодавчого врегулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 171-176. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/06/35.pdf>
3. Закон України «Про прокуратуру від 14.10.2014 № 1697-VII. Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
4. Спірідонов М.О. Кримінальна відповідальність за порушення права на захист: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 26 с.
5. Васильєв А.А. До питання про презумпцію осудності в кримінальному праві. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 182-186. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8482?locale-attribute=en>
6. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ, 2010. 812 с.

References

1. Yehorova V.V. Some issues of legal personality of judges of courts of general jurisdiction. *Bulletin of NTUU "KPI". "Politology. Sociology. Law"*. 2014. Issue 3/4 (23/24). pp. 181-184. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2014/3-4/29.pdf> (in Ukrainian).
2. Veselov M., Haydenko V., Prykhodko K. Legal personality of participants in criminal proceedings: problems of legislative regulation. *Entrepreneurship, economy and law*. 2016. No. 6. pp. 171-176. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/06/35.pdf> (in Ukrainian).
3. Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office dated 14.10.2014 No. 1697-VII. Verkhovna Rada of Ukraine. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (in Ukrainian).

4. Spiridonov M.O. Criminal liability for violation of the right to protection: abstract thesis ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kharkiv, 2018. 26 p. (in Ukrainian).
5. Vasiliev A.A. On the issue of presumption of sanity in criminal law. *Bulletin of the National University of Internal Affairs*. 2004. Vol. 25. p. 182-186. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8482?locale-attribute=en> (in Ukrainian).
6. Panov M.I. Selected scientific works on the problems of jurisprudence. Kyiv, 2010. 812 p. (in Ukrainian).

Anton SOBCHUK

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7857-1418>

SUBJECTIVE SIGNS OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED BY ART. 374 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

It is noted that in order to establish the content of the right to defense, it is necessary to examine the subjective signs of the criminal offense provided for in Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine. It is emphasized that the subject of violation of the right to defense is special and clearly defined in Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine - investigator, investigator, prosecutor, judge. The signs of a violation of the right to defense by a special subject have been determined. The prerequisites for the legality of a person occupying the position of inquirer, investigator, prosecutor, judge, as well as the peculiarities of the legal personality of a special subject of a criminal offense provided for in Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine. The qualified composition of this criminal offense was analyzed. It was determined that the purpose and motive of the violation of the right to defense are not important for the qualification of a criminal offense under Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that the absence of signs of a special subject in a person excludes the possibility of bringing him to criminal responsibility as the perpetrator of a crime that can be committed by a special subject, it is expedient to agree with those scientists who maintain the position that the issue of recognition of a person who is a general subject of a crime, a co-perpetrator of a crime with a special subject should be decided individually, based on specific circumstances, taking into account the specifics of the objective features (objective side) of the crime.

The subject of violation of the right to protection is special, the characteristics of which are defined in Part 2 of Art. 18 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the special subject of a criminal offense is a convicted natural person who committed a criminal offense at the age from which criminal responsibility can arise, the subject of which can only be a certain person. Taking into account the above, it can be stated that the inquirer, investigator, prosecutor, judge as special subjects are not only characterized by the features of a general subject, such as age and sanity, but also belong to persons with special legal personality - the ability of a person in to acquire a certain legal status and act as a bearer of the subjective rights and legal duties of an inquirer, investigator, prosecutor, judge.

Keywords: *right to defense, criminal offense, subjective side of criminal offense, subject of criminal offense, jurisdiction, justice, judicial discretion*

Лона Євгенівна СЕМЕНЧА

д.е.н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Тетяна Сергіївна ЯРОВЕНКО

д.е.н., доцент, професор кафедри, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4665-6502>

e-mail: tsyarovenko@ukr.net

Наталія Вікторівна КУРЯЧА

к.е.н., доцент кафедри, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7105-9232>

e-mail: nkuriacha@gmail.com

Людмила Юрївна ГОРДЕЄВА-ГЕРАСИМОВА

старший викладач, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8845-2890>

e-mail: gordeeva-gerasimova.l@ef.dnu.edu.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ПРОЦЕСІВ: КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ, ОПОДАТКУВАННЯ, БІЗНЕС-ЕТИКА

У статті проаналізовано виклики, з якими зіштовхуються мікро- та малі підприємства в Україні в умовах економічної нестабільності. Особливу увагу приділено необхідності оптимізації підприємницьких процесів для підтримання конкурентоспроможності та стабільності бізнесу. Запропоновано комплексний підхід, що включає аналіз наявних процесів, ідентифікацію можливостей для покращення, моделювання оптимізованих процесів та їх впровадження з акцентом на командну роботу та ефективну бізнес-комунікацію. Додатково звернено увагу на важливість комерціалізації ідей, на дотримання бізнес-етики та прозорості в діяльності, виконання вимог оподаткування, що постають ключовими факторами у забезпеченні довіри та лояльності клієнтів. Висновки підкреслюють необхідність неперервного вдосконалення та адаптації підприємницьких процесів до змінних умов ринку.

Ключові слова: підприємницькі процеси, комерціалізація ідей, створення бізнесу, оподаткування, бізнес-етика, тімбілінг, бізнес-комунікації

ВСТУП

Підприємництво в економіці будь-якої країни відіграє дуже важливу роль. Для України в часи, коли йдуть активні бойові дії, найбільш вразливим та ризиковим сегментом економіки є саме мікро- та малий бізнес. За даними [1] у січні-червні 2024 р. в Україні кількість ФОПів зменшилась майже на 92 тис., що на 54 % більше порівняно з 2023 р. Найбільше малих підприємств у сфері роздрібною торгівлі, інформаційних технологій, транспорту і логістики закрилось у травні та січні 2024 р., всього – понад 16 тис. на місяць.

В таких умовах для будь-якого підприємця, хто хоче втриматись та закріпитись на ринку, який й без того насичено різноманітними дуже схожими пропозиціями, важливим є не загубитись серед конкурентів, зберігаючи при цьому здатність вести ефективний бізнес.

Саме тому питання оптимізації підприємницьких процесів, особливо зосередження уваги на тих аспектах, які, на наш погляд, допоможуть підприємцю у таких доволі важких умовах ведення бізнесу, є дуже актуальним та таким, що потребує докладного розгляду.

Аналіз літературних джерел показав, що автори досліджували різні аспекти підприємницьких процесів, критеріїв, що їх характеризують. Зокрема, це такі дослідники, як: Т. Гринько, Т. Гвінішвілі, В. Загинайло [2], Л. Фролова та Б. Котов [3], Г. Карпінська [4], Т. Колодзяна та Є. Кильницька [5], С. Назаренко та Н. Матю-

шенко [6], В. Питовка, Е. Прушківська та Г. Пилипенко [7], У. Росола, О. Росола [8], А. Рибчук, Я. Лапчук, М. Паласевич та В. Зінкевич [9], Н. Чернікова, С. Долгов та Д. Бондаренко [10]. Але, незважаючи на це, сьогодні, на нашу думку, є потреба запропонувати для мікро- та малого бізнесу в Україні місця уваги та комплекс необхідних змін, щоб покращувати підприємницькі процеси, тримаючи бізнес у стійкому стані.

МЕТА статті – дослідити аспекти, що є сьогодні важливими для ефективності підприємницьких процесів мікро- та малого бізнесу в Україні, та розробити агальний підхід до оптимізації цих процесів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація. Дослідження побудовано з опорою на системний та комплексний методологічні підходи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для підтримки постійного конкурентоспроможного стану для ефективного ведення підприємницької діяльності, потрібно постійно оптимізувати бізнес-процеси. Оптимізувати, це узагальнено означає:

- проаналізувати наявні чи заплановані підприємницькі процеси для ідентифікації «вузьких місць», зайвих кроків, дублювань, інших неефективних кроків;
- ідентифікувати можливості покращення – краще у

командній роботі;

– провести моделювання процесів як шлях відпрацювання найбільш придатних для застосування підприємницьких процесів;

– розробити покращення – також краще у командній роботі;

– імплементувати покращення в діяльність бізнесу;

– безперервно контролювати та вдосконалювати, тим самим підтримувати актуальність та ефективність змінних умов бізнесу.

Відразу потрібно звернути увагу на значення та вагу командної роботи, особливо на етапі комерціалізації підприємницьких ідей та планів. Для цього треба бути орієнтованим на покращення бізнес-комунікації та співпраці з партнерами й всіма стейкхолдерами, на високу мотивацію та залученість через заходи тимблдіingu, на стимулювання лідерських якостей, які передаються в разі необхідності від одного до іншого члена підприємницької команди, на гнучкість у настановах, регламентах, нормах, що відпрацьовується разом та усвідомлюється всіма працівниками. І якщо підприємець фокусує все на собі, то є великі ризики згенерувати та затвердити невірні управлінські рішення.

Можна порекомендувати такі види командної роботи для реалізації планів на майбутнє: сесія(ії) брейн-

стормінгу ідей, командний аналіз ринкових можливостей, спільне планування стратегій, конференція з розвитку протопиту товару (послуги) або нової бізнес-моделі, вправи на координацію цілей та дій.

Для оптимізації процесів координації в команді, особливо на початковому етапі спільної діяльності, можна застосувати кілька методів: метод визначення ролей та відповідальностей кожного члена команди (особливо, якщо це бізнес за проектною структурою організації); метод впровадження регулярних зустрічей та звітності (щоденні оперативні наради – 15-хвилини, stand-up meetings, тижневі обговорення тощо) для обміну думками, аналізу прогресу, обговорення викликів; методи автоматизації координації дій – Asana, Trello, Jira, Microsoft Teams, Zoom тощо; метод захоплення довіри та відкритості між членами команди через методи тимблдіingu.

Крім того, командна робота не буде злагодженою, якщо не сформовано ефективну внутрішню бізнес-комунікацію та бізнес-етику. Без цих критеріїв команда перестає бути єдиним ядром, яке й утворює продуктивні ідеї та плани.

Вважаємо, що бізнес-комунікації за комерціалізації бізнес-ідей мають кілька особливостей, на які потрібно звертати особливу увагу. Розглянемо їх детальніше (табл. 1):

Таблиця 1 – Особливості бізнес-комунікацій, які потрібно враховувати на етапі комерціалізації ідей при оптимізації бізнес-процесів підприємства

Особливість бізнес-комунікації	Характеристика
Адаптивність комунікаційних стратегій до цільової аудиторії	Важливо розмовляти мовою, стилістично та змістовно притаманною конкретній цільовій аудиторії, з якою планується розпочинати бізнес. Тому потрібно вивчити інтереси, очікування, середовище цільової аудиторії та під нього вже розробляти відповідну бізнес-комунікацію
Застосування ключових повідомлень (мовних тегів) на постійній основі	Мало розробити чіткі та зрозумілі мовні повідомлення, які будуть магнітами, що скріплюють контакти з потенційними клієнтами. Потрібно їх вписати в мовний контент, що стосується просування товару (послуги)
Чітка визначена структура каналів зв'язку з різноманітною аудиторією	Розроблення системи каналів зворотного зв'язку для різних комунікаційних груп та їх адаптація до відповідного комунікаційного контенту
Інтерактивність	Розроблення заходів та активностей для майбутніх клієнтів щодо організації ефективних та постійних контактів з ними
Увага до аналітики	Важливо на цьому етапі визначити інструменти для збору аналітики для відстеження статистики взаємодій, охоплення, залучення та конверсії
Етичність та прозорість	Розроблення комунікаційних методів та засобів реагування на інформаційні збої у вигляді неточностей, викривлень та можливої дезінформації, що забезпечує довіру та формування ділової репутації бренду

Стосовно бізнес-етики у контексті комерціалізації бізнес-ідей, то вона визначає основні принципи та норми поведінки, яких слід дотримуватись у всіх аспектах діяльності компанії. Це, на наш погляд, повинно обов'язково включати:

1. Чесність та прозорість у спілкуванні з клієнтами та іншими стейкхолдерами, що отримання точної та чесної інформації про продукти, послуги, ціни та умови співпраці.

2. Строге дотримання законодавства, всіх відповідних законів та регуляцій, що стосуються діяльності компанії, включаючи питання авторських прав, захисту даних, споживчого захисту тощо.

3. Відповідальне ставлення до соціальних та екологічних аспектів діяльності, таких як зменшення негативного впливу на довкілля, підтримка громад та внесок у соціальний розвиток.

4. Справедливе ставлення до працівників шляхом забезпечення належних умов праці, рівних можливостей

для розвитку та відсутності дискримінації.

Дотримання бізнес-етики не тільки сприяє побудові довіри та підтриманню репутації компанії, але й мінімізує ризики правових наслідків та конфліктів з зацікавленими сторонами. Це створює стабільну основу для тривалого та успішного розвитку бізнесу. Тим самим, дотримання основних засад бізнес-етики на початку створення бізнесу захистить від потенційних конфліктів та судових розглядів, юридичних санкцій, штрафів та репутаційних втрат, скандалів, внутрішніх конфліктів у команді, та відповідно допоможе покращити клімат, продуктивність праці персоналу, забезпечити сильну стратегічну перевагу на ринку, оскільки все більше споживачів і бізнес-партнерів цінують прозорість та відповідальність компаній.

Для запобігання ризикам, пов'язаним із недотриманням бізнес-етики, можна застосувати декілька важливих напрямів:

1. Розроблення та впровадження чіткого кодексу

етичної поведінки, який визначає стандарти поведінки для всіх працівників. Це включає правила стосовно конфлікту інтересів, чесності, прозорості, захисту конфіденційної інформації та інші важливі аспекти.

2. Регулярне проведення навчальних сесій та тренінгів для працівників з бізнес-етики. Це допоможе забезпечити, що персонал розуміє етичні норми та знає як застосовувати їх у повсякденній діяльності.

3. Створення етичної гарячої лінії як механізму для анонімних звернень про етичні порушення, що за безпечує працівникам безпечний спосіб повідомлення про будь-які питання або зловживання.

4. Проведення регулярних перевірок та аудитів для забезпечення дотримання етичних стандартів та виявлення потенційних проблем на ранніх стадіях.

5. Визначення чітких наслідків для порушення етичних норм. Це створює систему відповідальності і допомагає забезпечити, що працівники усвідомлюють серйозність своїх дій.

6. Лідерство зверху вниз шляхом залучення керівництва компанії до активної підтримки та демонстрації етичної поведінки. Лідери повинні виступати як приклад для наслідування іншими.

Практичне впровадження визначених напрямів допоможе на початковому етапі знизити ризики, пов'язані з етикою, та сприяє створенню культури, заснованої на цінностях чесності та прозорості, що є основою для успішного та стійкого бізнесу.

Отже, як вже зазначали вище, для оптимізації підприємницьких процесів і умовах нестабільності та кризи дуже важливо знати та вмти комерціалізувати ідеї, які повинні відображати очікування клієнтів та ринкові зміни. Крім того, важливою умовою є дотримання етичних норм, щоб не втратити довіру та прихильність клієнтів тощо. Ще однією дуже важливою ланкою, що допоможе в сьогоденні витримати внутрішні та зовнішні виклики – це питання оподаткування.

Як показав аналіз, останні роки Україна не пододала проблемних питань, що стосувалися її податкової системи як у законодавчому полі, про що докладно пише О.А. Татяниченко [11, с. 583-585], так і у самій податковій системі – праці С. Верланова, К. Смирної, Л. Величко та А. Чорної [12-14].

Важливо розуміти, що у таких умовах основний тягар лягає на підприємців, які, з одного боку, повинні, як вже і зазначали вище, демонструвати прозорість та етичність, зокрема і до держави, а з іншого – повинні думати як розбудувати бізнес, щоб не наразити його на фінансові претензії з боку Податкової служби України.

Підприємцям-початківцям, в яких із самого початку може не вистачати фінансового ресурсу на спеціальне навчання, консультації, найм фінансистів, можна запропонувати такі можливості:

1. Застосування безкоштовних онлайн ресурсів, таких як вебінари, блоги, статті та курси від надійних організацій та установ. Наприклад, на платформах Coursera, Khan Academy тощо.

2. Безкоштовні консультації бухгалтерів та експертного середовища.

Список використаних джерел

1. Закриття ФОПів в Україні зросло на 54%, а компаній – на 15% / YC.Market : website. URL: <https://blog.youcontrol.market/zakrittia-fopiv-v-ukrayini-zroslo-na-54-a-kompanii-na-15/>

3. Застосування програмного забезпечення для бухгалтерії. Програми як Wave, FreshBooks, або Zoho Books часто пропонують базові функції безкоштовно або за низькою ціною, які допоможуть вести облік і розуміти основні податкові зобов'язання.

4. Участь у спільнотах підприємців (спілках, об'єднаннях), де можна отримати поради та досвід від тих, хто має досвід в організації оподаткування та безпечного ведення бізнесу.

5. Відео- та інша інформаційна допомога на урядових порталах, які надають інструкції, посібники, основні правові документи, форми податкової звітності тощо.

Так підприємець зможе ставати більш компетентним та не наражати свій бізнес на фінансові ризики, водночас оптимізуючи підприємницькі процеси під бажаний фінансовий результат.

У підсумку узагальнимо всі аспекти оптимізації підприємницьких процесів в єдину схему (рис. 1).

Рис. 1. Схема оптимізації підприємницьких процесів для мікро- та малого бізнесу в Україні в сучасних умовах: реалізація та найважливіші інструменти (авторська розробка)

Як бачимо зі схеми (рис. 1), всі інструменти, визначені в ході дослідження, доповнюють логіку побудови оптимізації підприємницьких процесів для мікро- та малого бізнесу в Україні з врахуванням особливостей сучасних умов ведення бізнесу.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження запропоновано новий підхід до оптимізації підприємницьких процесів для мікро- та малого бізнесу в Україні в умовах економічної кризи. Розроблена методологія включає інтеграцію командної роботи та бізнес-комунікації для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності підприємства. Особливу увагу приділено важливості бізнес-етики та оптимізації оподаткування як ключових факторів стабілізації бізнесу.

Розширення дослідження у подальшому у напрямі аналізу взаємодії між різними аспектами бізнес-процесів, такими як фінансове планування, управління ризиками, і бізнес-етика, може дати глибше розуміння про те, як комплексний підхід може сприяти сталому розвитку мікро- та малого бізнесу в Україні.

2. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Загинайло В. А. Роль лідерства та комунікацій у забезпеченні розвитку сучасних підприємницьких структур. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 75–83. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-75-83>
3. Фролова Л. В., Котов Б. В. Тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2022. № 4 (22). С. 52–61. URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/52.pdf>
4. Карпінська Г. В. Бізнес-процеси підприємницьких структур в умовах впливу кібер-фізичних систем. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 1-2 (302-303). С. 113–119. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/302-303/pdf/113-119.pdf>
5. Колодяжна Т. В., Кильницька Є. В. Бізнес-план у системі планування діяльності суб'єкта господарювання. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 171–175.
6. Назаренко С., Матюшенко Н. Вплив внутрішніх комунікацій на ефективність діяльності підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-92>
7. Питовка В.А., Прушківська Е.В., Пилипенко Г.М. Діагностика корпоративної культури підприємств металургійної промисловості в умовах інноваційного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 240–246.
8. Росола У.В., Росола О.А. Формування організаційної культури підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2020. № 12(1). С. 94–99. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_12\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_12(1)_14)
9. Рибчук А. В., Лапчук Я. С., Паласевич М. Б., Зінкевич В. І. Методологічний інструментарій управління бізнес-процесами в організації. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 193–199. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-193-199>
10. Чернікова Н., Долгов С., Бондаренко Д. Удосконалення корпоративної культури вітчизняних підприємств в умовах динамічного бізнес-середовища. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-44>
11. Татяненко О.А. Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1. № 80. С. 582-587.
12. Верланов С. Актуальні проблеми податкової системи України. Центр Дністрянського (від 7 червня 2022 року). URL: <https://dc.org.ua/news/tax-system>.
13. Смирна К. Основні проблеми системи оподаткування України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 59. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11a3dc22-292f-4ce1-8aa2-4fd65d350c2d/content>
14. Величко Л.К., Чорна А.М. Проблемні питання податкової системи України. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації*. Харків, 2022. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11a3dc22-292f-4ce1-8aa2-4fd65d350c2d/content>

References

1. The closure of small businesses in Ukraine has increased by 54%, and companies by 15%. YC.Market. URL: <https://blog.youcontrol.market/zakrittia-fopiv-v-ukrayini-zroslo-na-54-a-kompanii-na-15/> (in Ukrainian).
2. Hrynkо Т.В., Hvinіashvілі Т.З., Zahynailo V.A. The role of leadership and communication in ensuring the development of modern entrepreneurial structures. *Biznes Inform*. 2022. № 5. pp. 75–83. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-75-83> (in Ukrainian)
3. Frolova L.V., Kotov B.V. Trends in the development of entrepreneurial structures in Ukraine. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2022. № 4 (22). pp. 52–61. URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/52.pdf> (in Ukrainian).
4. Karpinska H.V. Business processes of entrepreneurial structures under the influence of cyber-physical systems. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. 2023. № 1-2 (302-303). pp. 113–119. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/302-303/pdf/113-119.pdf> (in Ukrainian).
5. Kolodiazhna T.V., Klynytska Ye.V. Business plan in the system of planning the activities of an economic entity. *Biznes Inform*. 2023. № 3. pp. 171–175. (in Ukrainian).
6. Nazarenko S., Matiushenko N. The impact of internal communications on the efficiency of enterprise operations. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vol. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-92> (in Ukrainian).
7. Pytovka V.A., Prushkivska E.V., Pylypenko H.M. Diagnostics of corporate culture in enterprises of the metallurgical industry in the context of innovative development. *Biznes Inform*. 2023. № 10. pp. 240–246. (in Ukrainian).
8. Rosola U.V., Rosola O.A. Formation of organizational culture in an enterprise. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: Ekonomichni nauky*. 2020. № 12(1). pp. 94–99. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_12\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_12(1)_14) (in Ukrainian).
9. Rybchuk A.V., Lapchuk Ya.S., Palasevych, M.B., Zinkevych V.I. Methodological tools for managing business processes in an organization. *Biznes Inform*. 2023. № 3. pp. 193–199. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-193-199> (in Ukrainian).
10. Chernikova N., Dolhov S., Bondarenko D. Improvement of corporate culture in domestic enterprises in a dynamic business environment. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vol. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-44> (in Ukrainian).
11. Tatianchenko O.A. Issues of tax legislation in conditions of martial law. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. 2023. Vol. 1. № 80. pp. 582-587. (in Ukrainian).
12. Verlanov S. Current issues of the tax system in Ukraine / Tsentr Dnistrianskoho. URL: <https://dc.org.ua/news/tax-system> (in Ukrainian).
13. Smyrna K. Main problems of the taxation system in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 59. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11a3dc22-292f-4ce1-8aa2-4fd65d350c2d/content> (in Ukrainian).
14. Velychko L.K., Chorna A. M. Problematic issues of the tax system in Ukraine. *Aktualni pytannia zabezpechennia finansovoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11a3dc22-292f-4ce1-8aa2-4fd65d350c2d/content> (in Ukrainian).

Ilona SEMENCHA

Doctor of Economics, Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Tetiana YAROVENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4665-6502>

e-mail: tsyarovenko@ukr.net

Nataliia KURLACHA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7105-9232>

e-mail: nkuriacha@gmail.com

Liudmyla HORDIEIEVA-HERASYMOVA

Senior Lecturer, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8845-2890>

e-mail: gordeeva-gerasimova.l@ef.dnu.edu.ua

OPTIMIZATION OF BUSINESS PROCESSES: COMMERCIALIZATION OF IDEAS, TAXATION, BUSINESS ETHICS

Introduction. This paper explores the critical role of entrepreneurship in Ukraine's economy, particularly under the strain of ongoing military conflicts and the vulnerability of micro and small enterprises.

The purpose of the paper is to thoroughly investigate the current challenges facing micro and small businesses in Ukraine, with a specific focus on optimizing entrepreneurial processes to withstand economic instability. The study seeks to develop a comprehensive framework that incorporates effective business strategies, ethical communication practices, and a streamlined taxation system to enhance the operational efficiency and profitability of these enterprises. By addressing these key aspects, the paper intends to contribute valuable insights into the stabilization and growth of businesses during times of crisis.

Results. The research highlights several innovative findings crucial for the sustainability and competitiveness of micro and small businesses in Ukraine. First, the study identifies the necessity of continuous process optimization, including the elimination of inefficiencies and the enhancement of team collaboration. It emphasizes the importance of strategic business communications tailored to the needs and expectations of specific target audiences, ensuring clarity and engagement. The paper also explores the integration of ethical practices in business operations, advocating for transparency and honesty in dealings with clients and regulatory bodies. Furthermore, the analysis underlines the significant impact of a reformed taxation framework that supports business growth while ensuring compliance with legal standards. These findings underscore the interconnectedness of these factors and their collective impact on business resilience and market positioning.

Conclusion. The study concludes that a multifaceted approach encompassing process optimization, ethical business practices, and strategic tax planning is essential for the survival and growth of micro and small enterprises in Ukraine's challenging economic landscape.

Keywords: entrepreneurial processes, commercialization of ideas, business creation, taxation, business ethics, team building, business communications

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.4>
УДК 657.371

Ольга Михайлівна БОНДАРЕНКО

к.е.н., доцент, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6546-7336>
e-mail: bondarenko_olga_@ukr.net

Людмила Олександрівна ГАЛУШКО

студентка, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7881-4252>
e-mail: 6126563@stud.nau.edu.ua

Діана Віталіївна РУДЕНКО

студентка, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1777-4960>
e-mail: 6132177@stud.nau.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВІД СПИСАНИХ ЗАПАСІВ У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Статтю присвячено питанням відображення в обліку відшкодування збитків від списаних запасів у період військового стану. Актуальність цього напрямку дослідження пов'язано з тим, що, на жаль, на підприємствах в місцях зберігання активів інколи відбуваються процеси крадіжок, неналежного зберігання та псування запасів, внаслідок чого суб'єкти господарювання зазнають збитків. Тому застосування механізмів відшкодування збитків винними особами (працівниками підприємства, країною-агресором) та відображення їх в обліку призводять до зменшення витрат під час списання запасів з балансу підприємства.

Ключові слова: запаси, складський облік, інвентаризація, норми природного убутку, стихійне лихо, військова агресія

ВСТУП

В умовах сьогодення підприємства України зазнають суттєвих збитків внаслідок військового стану. Застосування росією безпілотних літальних апаратів та ракет, окупація значної частини українських територій, знаходження підприємств у зонах бойових дій або наближених до них призводить до втрати активів підприємства. Нами досліджено, що ці втрати можуть виникати внаслідок прямих попадань боєприпасів, пожеж, поломки обладнання, що застосовується для збереження запасів. На жаль, втрата та псування запасів призводить до невідповідності визнання їх активами та отримання в подальшому економічних вигід. Саме за цією причиною, зазначеною в п. 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», запаси не можливо обліковувати на балансі підприємства і потребують списання [1].

Слід зазначити, що навіть під час військового стану, коли всі повинні працювати для перемоги, інколи підприємства засвідчують факти крадіжок та зловживань запасів в місцях їх збереження. В деяких ситуаціях некваліфіковані співробітники суб'єкта господарювання своєю некомпетентністю призводять до псування матеріальних цінностей. Навіть кліматичні умови України теж можуть вносити свої корективи під час неналежного зберігання активів, внаслідок чого виникає їх псування.

МЕТА статті – розкриття застосування механізмів (алгоритмів) відшкодування збитків від списаних запасів у період військового стану.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на нормативно-законодавчих документах та матеріалах періодичних видань. У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кожне підприємство в Україні у своїй діяльності обов'язково в обліку відображає запаси, які можуть використовуватись у виробничій, торгівельній, адміністративній або в інших напрямках роботи. Особливу увагу під час надходження цих активів приділяють місцям їх зберігання. Вважаємо, що дані складського обліку запасів повинні співпадати з даними бухгалтерського обліку. Але, на жаль, виникають ситуації, за якими після проведеної інвентаризації або військової агресії потрібно проводити списання невиявлених (вкрадених), пошкоджених або знищених запасів.

У проведеному дослідженні нами встановлено, що нестача запасів підприємства може відбуватись внаслідок: людського фактору, в межах норм природного убутку й понад такі норми, стихійного лиха (природного явища) та військової агресії. Згідно з нормами чинного законодавства в кожному із зазначених факторів для відображення збитків (їх відшкодування) від нестачі запасів обов'язково потрібно проводити інвентаризацію. Порядок та причини проведення інвентаризації в суб'єктах господарювання зазначено в Положенні про інвентаризацію активів та зобов'язань (далі – Положення) [2]. Нами встановлено, що інвентаризаційні дії на підприємстві можуть відбуватись обов'язково у разі [2]:

- встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день встановлення таких фактів) в обсязі, визначеному керівником підприємства;
- у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (на день після закінчення явищ) в обсязі, визначеному керівником підприємства.

Крім того, п. 8 Положення встановлено території, в яких розташовуються підприємства, місцезнаходження яких знаходяться в районах проведення воєнних (бойових)

дій в період дії воєнного стану, або підприємства, структурні підрозділи (відокремлене майно) яких розтало-вано на (в) таких територіях (районах). На зазначених територіях проводити інвентаризацію слід у разі можливості безпечного та безперешкодного доступу уповноважених осіб до активів, первинних документів і ре-гістрів бухгалтерського обліку, в яких відображено зо-бов'язання та власний капітал підприємств. Так, як за-значено вище, лише на підставі даних інвентаризації (ін-вентаризаційні описи, протоколи, інвентаризаційний акт) можна проводити в обліку списання та відшкодування збитків, пов'язаних з нестачею, пошкодженням або знищенням запасів. Під час виконання покладених на працівників трудових обов'язків вони зобов'язані дуже бережливо ставитись до активів суб'єкта господарю-вання, оскільки згідно з ч. 1 ст. 130 Кодексу законів про працю України (КЗпП) несуть матеріальну відпові-дальність за заподіяну шкоду: розкрадання, умисне зіп-сування, нестача окремих видів майна та інших цін-ностей, втрата окремих видів майна та інших цінностей. Настання матеріальної відповідальності може бути до-ведено за умови: порушення виконання трудових обо-в'язків, доведення причино-наслідкового зв'язку між протиправними діями (бездіяльністю) працівника та за-подіяною шкодою або встановлення вини працівника (умисел чи необережність).

Але якщо шкода належить до категорії нормального виробничо-господарського ризику або заподіяння пра-цівником, який перебував у стані крайньої необхідності (тобто дії працівника спрямовано на усунення небез-пеки), то в такому разі матеріальної відповідальності працівника не буде.

Як зазначає ст. 136 КЗпП, відшкодування завданих збитків працівником відбувається шляхом утримання із заробітної плати працівника за наказом (розпорядженням) керівника підприємства, якщо її розмір не перевищує середнього місячного заробітку такого працівника та звернено до виконання не раніше семи днів з дня пові-домлення про це працівника. Крім того, для запобігання конфлікту з працівником, який заподіяв шкоду, слід яко-мога точніше зафіксувати дату виявлення шкоди та під-твердити документально: актами про результати інвен-таризації, рішеннями спеціальних комісій, доповідними записками, заявами, пояснювальними записками вину-ватця розкрадання тощо.

Хочемо наголосити про обов'язкове ознайомлення під підпис працівника-винуватця з розпорядженням або наказом про стягнення суми збитку працівника. Це по-в'язано з тим, що якщо працівник не згоден з утри-манням із заробітної плати або з його розміром – він надає заяву і трудовий спір розглядається в порядку, пе-редбаченому законодавством (подання судового позову).

Слід зазначити, що працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно відшкодувати її розмір повністю або частково. Розмір заподіяної підприємству шкоди можна визначити так [3, 4]:

- за фактичними втратами на підставі даних бухгал-терського обліку, виходячи з балансової вартості (собі-вартості) матеріальних цінностей за вирахуванням зносу згідно з встановленими нормами;

- за цінами, що діють у такій місцевості на день відшкодування шкоди – у разі розкрадання, нестачі, умисного знищення або умисного зіпсуття матеріальних

цінностей;

- за цінами, встановленими для продажу (реалізації) цієї продукції і товарів, – у разі розкрадання або не-стачі продукції і товарів на підприємствах громад-ського харчування (на виробництві та в буфетах) і в ко-місійній торгівлі.

Законодавством може бути встановлено окремий порядок визначення розміру шкоди, що підлягає пок-риттю, зокрема у кратному обчисленні [3, 4].

В обліку витрати із заподіяної шкоди підприємству до встановлення винної особи потрібно відображати на позабалансовому субрахунку 072 «Невідшкодовані не-стачі і втрати від псування цінностей». Також одно-часно проводять запис Д-т 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей», кореспондуючи з кредитом ра-хунку 2 класу «Запаси», стосовно яких встановлено псу-вання або нестачу понад норми природного убитку. І лише після встановлення винної особи сума заподіяної шкоди списується зі субрахунку 072 з одночасним про-веденням Д-т 375 «Розрахунки з відшкодування зав-даних збитків», К-т 716 «Відшкодування раніше списа-них активів» на суму, що підлягає відшкодуванню вин-ною особою [5]. Під час фактичного погашення розміру понесеної шкоди проводять запис: Д-т 30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках», 28 «Товари», 20 «Виробничі за-паси», 66 «Розрахунки за виплатами з працівниками» К-т 375 – залежно від форми погашення шкоди, узго-джені між працівником та підприємством (за рішен-ням суду). Слід зазначити, якщо сплачена винною осо-бою для погашення шкоди сума вища за суму задіяної шкоди, то за обліковими даними також додаються вит-рати з її усунення, і різниця перераховується до бюджету. Так, під час відображення суми різниці (після повного відшкодування шкоди) проводять запис Д-т 949 К-т 642, а під час перерахування до бюджету – Д-т 642 К-т 311 [5]. Якщо винна особа завданої шкоди підприємству не встановлена, то в цьому разі суму нестачі обліковують на позабалансовому субрахунку 072 до закінчення строку позовної давності – протягом 3 років з дати встановлення факту нестачі запасів. Після закінчення цього строку суму нестачі списують за кредитом субрахунку 072.

Під час проведення інвентаризації може бути вияв-лено нестачу запасів, які не залежать від людського чин-ника і мають вплив природного фактору. Такі нестачі можуть відображатись в обліку господарської діяль-ності, якщо списуються у межах норм (природного убитку) так [5, 6]:

Нестачі запасів у межах норм, виявлені під час ін-вентаризації, слід списати з балансу. Якщо нестачі в межах норм виявлені в цехах, їх вартість включаємо до складу загальногосподарських витрат і відносимо на ра-хунок 91 (п.п. 15.9 НП(С)БО 16). В інших випадках нестачі в межах норм включаємо до складу інших опе-раційних витрат (п. 20НП(С)БО 16) за дебетом субра-хунку 947.

Роздрібні торговці, які ведуть облік товарів за цінами продажу, списують також відповідну суму торговельної націнки. У цьому разі списання первісної вартості від-ображають проводкою Дт 947 Кт 282, а списання тор-гівельної націнки проводять записом: Дт 285Кт 282.

Нами встановлено відсутність матеріальної відпові-дальності за виявлені збитки в межах норм природного убитку. Так, суму витрат в межах сум природного убитку

за Дт субрахунку 072 «Невідшкодовані нестачі і втрати від псування цінностей» відображати не потрібно.

У разі стихійного лиха потрібно обов'язково провести інвентаризацію (на день після закінчення події) в обсязі, визначеному керівником підприємства. Результати інвентаризації відображаються в інвентаризаційних описах (актах), в яких фіксуються наявність, стан та оцінка активів. Повністю зіпсовані товари виключаються зі складу активів підприємства, а частково зіпсовані – уцінюються. Переліки товарів на уцінку передаються на розгляд і затвердження керівнику підприємства. Далі складається акт уцінки довільної форми. Після закінчення інвентаризації інвентаризаційна комісія оформлює протокол. У ньому також наводяться причини знищення (псування) активів. Протокол затверджується керівником підприємства протягом 5 робочих днів після завершення інвентаризації. За фактом списання вартість повністю зіпсованих активів у бухобліку відображається в складі витрат. Нами встановлено, що облік списання пошкоджених запасів внаслідок стихійного лиха є аналогічним до обліку списання пошкоджених запасів внаслідок воєнних дій.

Якщо внаслідок воєнних дій активи суб'єкта господарювання пошкоджено, то обов'язково потрібно зафіксувати завдані збитки. Зазначимо, що до документів, якими потрібно проводити фіксацію доказів завданих збитків можна віднести:

- акти про пожежу, руйнування майна, складені органами Державної служби з надзвичайних ситуацій, органами місцевої влади, фотоматеріали і відеоматеріали нерухомості та майна до і після подій;
- експертні висновки уповноважених підрозділів;
- акти обстеження майна, бажано за участю представників органу державної влади та/або військово-цивільної адміністрації та фахівців, що мають відповідну кваліфікацію, з наступним складанням звіту про обстеження;
- доповідні записки працівників суб'єкта господарювання та свідчення осіб, які стали свідками відповідних подій з детальним описом обставин і характеру пошкодження нерухомості та/або майна;
- копія інформації, яка міститься в публікаціях офіціальних засобів масової інформації.

Таку фіксацію також проводять шляхом інвентаризаційних дій, за можливості безпечного та безперешкодного потрапляння на відповідний об'єкт. Слід зазначити, що Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022. Запаси, що втратили через бої та незаконні дії третіх осіб, потрібно списати після інвентаризації на підставі наказу керівника.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
2. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text>
3. Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 № 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-p#Text>
4. Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей: Закон України від 06.06.1995

Облікову вартість знищених запасів включають до інших витрат, які обліковуються на субрахунку 977 «Інші витрати звичайної діяльності» як витрати, що виникають у процесі діяльності, але не пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції, товарів та послуг. Якщо обліковуються товари за цінами продажу, окрім первісної вартості товарів, списують і їх торгівельну націнку таким записом: Дт 285 «Торгова націнка» Кт 282 «Товари в торгівлі». Одночасно зі списанням втрачених запасів потрібно показати їх вартість на позабалансовому субрахунку 072 «Невідшкодовані нестачі і втрати від псування цінностей». Якщо втрачені запаси передано на відповідальне зберігання, власник таких запасів проводить списання їх первісної вартості на субрахунку 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей». Інформація про ці запаси також відображається на позабалансовому субрахунку 072 «Невідшкодовані нестачі і втрати від псування цінностей». За відшкодування втрачених запасів їх власник відображає як інші операційні доходи на субрахунку 716 «Відшкодування раніше списаних активів», з одночасним списанням інформації про них з позабалансового субрахунку 072.

На жаль, в умовах сьогодення віднайти особу, яка винна у знищенні запасів внаслідок бойових дій, неможливо, тому й неможна і стягнути компенсацію заподіяної шкоди. Проте обліковувати вартість втрачених запасів на субрахунку 072 потрібно до спливу строку позовної давності – три роки з моменту встановлення факту знищення запасів. Якщо суб'єкт господарювання має можливість відновити частково зіпсовані запаси, то в такому разі цю операцію будуть відображати на субрахунку 977 «Інші витрати діяльності». Але якщо суб'єкт господарювання отримав суми відшкодування збитків від військової агресії (стихійного лиха – витрати компенсовані страховою компанією), вони будуть відображатися на субрахунку 716 «Відшкодування раніше списаних активів».

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна стверджувати, що питання проведення облікового відображення списання вкрадених, пошкоджених або втрачених запасів під час військового стану не втрачає своєї актуальності. Особливу увагу кожному суб'єкту господарювання потрібно надати механізмам (алгоритмам) проведення відшкодування завданих втрат від вимушеного списання запасів підприємства. Вважаємо, що в умовах сьогодення нормативно-законодавче регулювання повернення відшкодування за втраченими запасами ще потребує доопрацювання в розрізі стягнення компенсації заподіяної шкоди в наслідок російської агресії.

№ 217/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217/95-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text>

6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>

References

1. On the approval of the National regulation (standard) of accounting 1 «General requirements for financial reporting»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from: 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (in Ukrainian).

2. On the approval of the Regulation on the inventory of assets and liabilities: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text> (in Ukrainian).

3. On the approval of the Procedure for determining the amount of damages from theft, shortage, destruction (damage) of material values: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.01.1996 № 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-п#Text> (in Ukrainian).

4. On determining the amount of damage caused to an enterprise, institution, organization by theft, destruction (damage), shortage or loss of precious metals, precious stones and currency values: Law of Ukraine from 06.06.1995 № 217/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).

5. Instructions on the application of the chart of accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and economic operations of enterprises and organizations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 30.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text> (in Ukrainian).

6. On the approval of the National Accounting Regulation (Standard) 16 «Expenses»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (in Ukrainian).

Olha BONDARENKO

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6546-7336>

e-mail: bondarenko_olga@ukr.net

Liudmyla HALUSHKO

student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7881-4252>

e-mail: 6126563@stud.nau.edu.ua

Diana RUDENKO

student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1777-4960>

e-mail: 6132177@stud.nau.edu.ua

FEATURES OF DISPLAY IN ACCOUNT OF COMPENSATION OF LOSSES FROM WRITTEN-OFF STOCKS DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATE

The paper is devoted to the issues of reflecting in the accounts compensation for losses from written-off stocks during the period of martial law. The relevance of this direction of research is due to the fact that, unfortunately, at enterprises in places where assets are stored, processes of theft, improper storage and deterioration of stocks sometimes occur, as a result of which business entities suffer losses. Therefore, the use of compensation mechanisms by the guilty parties (employees of the enterprise, the aggressor country) and their reflection in accounting lead to a decrease in costs during the write-off of stocks from the enterprise's balance sheet.

Every enterprise in Ukraine, during its activity, necessarily records stocks that can be used in production, trade, administration or in other areas of work. Special attention is paid to the places of their storage during the receipt of these assets. We believe that the data of warehouse accounting of stocks should coincide with the data of accounting. But, unfortunately, there are situations in which, after an inventory or military aggression, it is necessary to write off undetected (stolen), damaged or destroyed stocks.

In today's conditions, Ukrainian enterprises suffer significant losses as a result of martial law. The use of unmanned aerial vehicles and missiles by Russia, the occupation of a large part of Ukrainian territories, the location of enterprises in war zones or close to them leads to the loss of enterprise assets. We have researched that these losses can occur as a result of direct ammunition hits, fires, and breakdown of equipment used to preserve stocks. Unfortunately, the loss and deterioration of stocks leads to the mismatch of their recognition as assets and the subsequent receipt of economic benefits.

Keywords: *stocks, warehouse accounting, inventory, norms of natural loss, natural disaster, military aggression*

Дмитро Володимирович **ФОНТАЛІН**
аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5223-0144>
e-mail: d.fontalin@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В умовах розвинених ринкових відносин та посилення глобалізаційних процесів розвиток страхового ринку обумовлюється соціально-економічними потребами розвитку суспільства. У статті розглянуто визначення дефініції «страховий ринок» та показано місце страхових компаній серед інших ключових гравців фінансової системи України. Серед функцій страхового ринку визначено ризикову, фінансову, стимулювальну, контрольну, соціальну, перерозподільну, інвестиційну та функцію накопичення. Також зазначено й розкрито основні аспекти, що характеризують позитивний вплив страхового ринку на розвиток України. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що рівень розвитку страхового ринку відображає можливості економічного зростання України та постає одним з основних показників розвинутої фінансової системи держави.

Ключові слова: страховий ринок, фінансова система, функції страхового ринку, страхування, грошові відносини

ВСТУП

Економічна сутність ринку фінансових послуг розширює розуміння процесів та явищ, пов'язаних із рухом грошового капіталу. Ключовими суб'єктами цього ринку є різні фінансові інститути та організації, що надають відповідні послуги. У цьому контексті важливо показати значення ринку фінансових послуг для фінансової системи, вплив якого на фінанси країни важко переоцінити. Сутність ринку страхових послуг розкривається через розгляд його функціональних складників, що знайде відображення у цьому дослідженні.

Питанням аналізу страхового ринку України й перспектив його розвитку присвячено значну кількість наукових досліджень. Зазначену проблематику досліджували у своїх наукових працях такі науковці, як І.В. Грановська [1], Л.М. Яременко [1], В.В. Малишко [1], Л. Колінець [3], О. Панухник [3], А. Крупка [3], Н. Зарічна [3], Р. Лавров [3], Д. Хропонюк [3], І. Рудь [6], Д. Агарков [6], О.В. Слободянюк [7], Д.О. Хропонюк [9], О.В. Длугопольський [9]. Тематиці аналізу страхової діяльності та перспектив розвитку страхового ринку України приділено значну кількість наукових досліджень, однак в науковій літературі недостатньо висвітлюються питання впливу страхового ринку на фінансову систему України.

МЕТА роботи – розкриття впливу страхового ринку на фінансову систему України через розкриття його функціональних складників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розгляду значення страхових компаній та їх функцій у складі фінансової системи України в ході написання статті застосовано загальнонаукові методи наукового дослідження (аналіз, синтез), а також спеціальні методи (формалізація, систематизація). Інформаційну основу дослідження склали нормативно-правові акти України, наукові публікації провідних учених, дані офіційного сайту НБУ, інформація економічної енциклопедії.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова система держави є сукупністю трьох взаємозалежних компонентів: фінансових ринків, фінан-

сових інститутів (фінансових посередників) та фінансових регуляторів (регуляторів фінансових ринків). Одним з дуже важливих економіко-правових інститутів, які протягом століть створює та вдосконалює цивілізація, є інститут страхування. Двигуном економічного прогресу у світі, безсумнівно, є підприємництво. Суб'єкт економічних відносин залучає до своєї діяльності безліч інших осіб: найманих працівників, ділових партнерів, контрагентів тощо. Тому збитковість його діяльності може спричинити ланцюгову реакцію негативних економічних та соціальних наслідків. Саме тому цивілізоване суспільство вимагає від громадян захистити свою господарську діяльність від впливу чинників, здатних призвести до колапсу бізнесу незалежно від волі та зусиль суб'єкта господарювання. Загрози можуть нести різні чинники – явища природи, дії третіх осіб, зміни у міжнародному економічному та політичному середовищі тощо. Отже, у господарській та фінансовій діяльності суб'єктів ринкових відносин виникає безліч причин, що призводять до збитків і втрат.

Є різні способи компенсації збитків, понесених внаслідок несприятливих подій випадкового характеру. Джерелами коштів для такої компенсації можуть бути, наприклад: прибутки від поточної діяльності; дохід від продажу майна особи, яка зазнала збитків; кредит. Але розглянуті джерела не є універсальними, застосовними у всіх ситуаціях, коли завдається шкода. Тому необхідно мати спеціальне джерело коштів, призначене для відшкодування збитків від різних випадкових подій. Таким джерелом є страхові фонди.

За різних обставин суб'єкти економічної діяльності мають ризики різного роду втрат від псування майна до втрати здоров'я. Для відшкодування зазначених втрат в різних країнах функціонує страховий ринок.

Згідно з визначенням, наданим в Економічній енциклопедії, страховий ринок – це особлива сфера грошових відносин, де суб'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга-страховий захист і де формуються попит і пропозиція на цю послугу [2, с. 491].

Загальні інтереси страхування визначає безпосередній зв'язок страхового ринку з фінансами підприємств та населенням, банківською системою та держав-

ним бюджетом.

Місце страхових компаній серед ключових гравців фінансової системи наведено на рис. 1.

Рис. 1. Місце страхових компаній у фінансовій системі України (розроблено автором на підставі [8; 9, с. 124])

Слід зазначити, що ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [5] серед переліку видів фінансових послуг першим пунктом зазначає саме послуги страхування. Дійсно, значення ринку страхових послуг для фінансової системи країни важко переоцінити. Між страхувальниками та споживачами страхових послуг виникають стійкі фінансові потоки. Страховий ринок має точки перетину з валютним ринком, ринком цінних паперів, банківською системою, де страхові компанії розміщують страхові резерви та інші інвестиційні ресурси [1, с. 169]. Проведення діяльності страховими компаніями, як платниками податків, пов'язане з відрахуваннями до державного та місцевих бюджетів, позабюджетних державних фондів.

Отже, страховий ринок відіграє важливу роль у фінансовій системі країни, сприяючи її стабільності, розвитку та інтеграції у глобальну економіку.

Функції страхового ринку є багатограними і відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та розвитку економіки [7, с. 103]. Серед основних функцій страхового ринку слід виділити:

1. *Ризикова функція.* Головна функція страхування полягає у перерозподілі ризиків між учасниками ринку. Страхові компанії приймають на себе ризики, які можуть мати негативні фінансові наслідки для фізичних й юридичних осіб і виплачують компенсації у разі настання страхового випадку.

2. *Фінансова функція.* Страховий ринок акумулює значні фінансові ресурси через страхові премії. Ці кошти може бути інвестовано у різні фінансові інструменти, що сприяє розвитку фінансового ринку країни й її економіки загалом.

3. *Стимулювальна функція.* Наявність страхування стимулює суб'єктів економічних відносин до активнішого здійснення господарської діяльності, оскільки знижуються ризики можливих фінансових втрат. Це особливо важливо для малого та середнього бізнесу.

4. *Контрольна функція.* Страхові компанії здійснюють контроль за дотриманням умов страхування та страхових договорів, що сприяє зменшенню кількості випадків зловживань і шахрайства. Це також включає оцінювання ризиків, страхування яких вимагає проведення аудиту.

5. *Соціальна функція.* Страхування забезпечує соціальний захист населення, пропонуючи поліси страхування життя, здоров'я, пенсійні програми тощо. Це допомагає зменшити соціальне напруження та захистити

громадян від негативних наслідків несприятливих подій.

6. *Перерозподільна функція.* Через механізм страхових виплат здійснюється перерозподіл коштів від страхувальників до осіб, які постраждали у результаті страхового випадку. Це дає змогу більш ефективно управляти фінансовими ризиками на рівні суспільства.

7. *Інвестиційна функція.* Страхові компанії застосовують частину акумульованих коштів для інвестування у різні активи, що сприяє зростанню економіки та забезпечує додатковий прибуток як для страхувальників, так і для самих страхових компаній.

8. *Функція накопичення.* Деякі види страхування (наприклад, страхування життя з елементами накопичення) дають змогу страхувальникам накопичувати фінансові ресурси для майбутніх потреб, таких як пенсійні виплати або освіта дітей.

Зазначені функції демонструють, наскільки важливим є страховий ринок для економіки, оскільки він сприяє фінансовій безпеці, забезпечує економічне зростання та підтримує соціальну стабільність в країні. Страхові компанії та їх сукупна страхова діяльність є необхідною частиною будь-якої економічної системи. Її важливість полягає у наданні можливостей зниження фінансових та інших ризиків у різних сферах.

Основні аспекти, що характеризують позитивний вплив страхового ринку на розвиток країни, наведено в табл. 1.

Послуги страхування стимулюють розвиток малого, середнього та великого підприємництва, сприяють покращенню інвестиційного клімату в країні й зростанню рівня добробуту населення. Все це має позитивний вплив на економічний потенціал країни.

Отже, страховий ринок займає особливе місце у всій системі фінансових ринків, це обумовлено двома основними обставинами. По-перше, є потреба населення та суб'єктів господарювання у страховому захисті, що пов'язує його з соціально-економічною сферою суспільства. По-друге, страховий фонд загалом має грошову форму, що призводить до взаємодії його з фінансовим ринком. Місце страхового ринку у фінансовій системі обумовлено як роллю різних фінансових інститутів у фінансуванні страхового захисту, так і їх значенням як об'єктів розміщення інвестиційних ресурсів страхових компаній та обслуговування страхової, інвестиційної та інших видів діяльності.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на зазначене, можна стверджувати, що страховий ринок є важливим елементом фінансової системи України, який сприяє економічній стабільності, розвитку ринку капіталу, соціальному захисту населення та підвищенню фінансової культури. Без розвинутого страхового ринку неможливо створити необхідні умови для економічного та соціального розвитку держави, гарантувати безпечні умови господарюючим суб'єктам та покращити добробут населення. Отже, розвиток страхового ринку можна розглядати як вагомий чинник підтримки належного рівня фінансової безпеки України, оскільки він сприяє збереженню соціальної стабільності, накопиченню фінансових ресурсів для інвестування в реальний сектор економіки, стабілізації національної економіки.

Таблиця 1 – Основні складники впливу страхового ринку на розвиток України (розроблено автором на підставі [3, с. 105; 6, с. 17])

№ з/п	Складники впливу	Розкриття
1	Фінансовий захист і стабільність	Страхові компанії забезпечують фінансовий захист від ризиків, зокрема від природних катастроф, аварій, хвороб тощо. Це сприяє стабільності бізнесу, зменшує економічні втрати для компаній і громадян, що позитивно впливає на загальну економічну ситуацію.
2	Залучення інвестицій	Страховий сектор акумулює значні фінансові ресурси через страхові премії. Ці кошти інвестуються у різні фінансові інструменти, включаючи державні облигації, акції та інші активи, що підтримує розвиток ринку капіталу і сприяє економічному зростанню.
3	Підтримка підприємництва	Страховання допомагає підприємствам зменшити ризики і забезпечити безперервність їх діяльності. Це особливо важливо для малого і середнього бізнесу, який може бути вразливим до фінансових потрясінь.
4	Соціальна захищеність	Страховання життя, здоров'я, пенсійне страхування та інші види особистого страхування забезпечують соціальну захищеність населення, що знижує навантаження на державну систему соціального захисту.
5	Підвищення фінансової грамотності	Розвиток страхового ринку стимулює підвищення рівня фінансової грамотності населення, оскільки громадяни та бізнеси змушені краще розуміти свої фінансові ризики і методи їх мінімізації.
6	Розвиток міжнародних відносин	Інтеграція страхового ринку України з міжнародними ринками сприяє залученню іноземних інвестицій і технологій, що підвищує конкурентоспроможність національної економіки.

Список використаних джерел

1. Грановська І.В., Яременко Л.М., Малишко В.В. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в умовах воєнного стану. *Причорноморські економічні студії*. 2023. № 81. С. 167 – 172.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С.В. Мочерний. Київ, 2002. Т. 3. 952 с.
3. Kolinets L., Panukhnyk O., Krupka A., Zarichna N., Lavrov R., Khroponiuk D. Financial and institutional aspects of insurance market development under conditions of pandemic 2020-2021 and war 2022-2023: case of Ukrainian insurance companies. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 5(52). pp. 97–110.
4. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
5. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
6. Рудь І., Агарков Д. Напрями розвитку страхового ринку України в умовах війни. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. Vol. 3. No. 3. pp. 10-18.
7. Слободянюк О.В. Напрями розвитку страхового ринку в умовах сьогодення. *Причорноморські економічні студії*. 2023. № 83 С. 101-104.
8. Стратегія розвитку фінансового розвитку України до 2025. Звіт про реалізацію за 2022 р. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/pkSSPGWThiiofpg>
9. Хропонюк Д.О., Длугопольський О.В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України. *Innovation and Sustainability*. 2022. №1. С. 118–126.

References

1. Hranovska I.V., Yaremenko L.M., Malysko V.V. The current state and problems of the development of the insurance market under the conditions of marital state. *Black sea economic studies*. 2023. Vol. 81. pp. 167-172. [in Ukrainian].
2. Economic encyclopedia: in 3 vol. / ed. S.V. Mochernyi. Kyiv, 2002. Vol. 3. 952 p. [in Ukrainian].
3. Kolinets L., Panukhnyk O., Krupka A., Zarichna N., Lavrov R., Khroponiuk D. Financial and institutional aspects of insurance market development under conditions of pandemic 2020-2021 and war 2022-2023: case of Ukrainian insurance companies. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 5(52). pp. 97–110.
4. Official website of the NBU. URL: <https://bank.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. On financial services and financial companies: Law of Ukraine from 14.12.2021. № 1953-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> [in Ukrainian].
6. Rud I., Aharkov D. Directions of the development of the insurance market of Ukraine in the conditions of war. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. Vol. 3. No. 3. pp. 10-18.
7. Slobodianiuk O.V. Development trends of the insurance market in today's environment. *Black sea economic studies*. 2023. Vol. 83 pp. 101-104. [in Ukrainian].
8. Development strategy for the financial development of Ukraine until 2025. Implementation report for 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/pkSSPGWThiiofpg> [in Ukrainian].
9. Khroponiuk D.O., Dluhopolskyi O.V. Current problems and development prospects of the insurance market of Ukraine. *Innovation and Sustainability*. 2022. Vol. 1. pp. 118–126. [in Ukrainian].

Dmytro FONTALIN

postgraduate student, Kyiv National University of Technology and Design

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5223-0144>

e-mail: d.fontalin@gmail.com

SIGNIFICANCE OF THE INSURANCE MARKET FOR THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

In conditions of developed market relations and strengthening of globalization processes, the development of the insurance market is determined by the socio-economic needs of the society's development. The paper examines the definition of "insurance market" and shows the place of insurance companies among other key players in the financial system of Ukraine.

The results of the study showed that the insurance market should be considered as a special sphere of monetary relations, where the subject of purchase and sale is a specific service—insurance protection—and where supply and demand for this service are formed.

The development of the insurance market is determined by two main aspects. Firstly, this is due to the need of the population and business entities for insurance protection due to many risks. Secondly, the insurance fund as a whole has a monetary form, which makes it a full participant in the country's monetary system and a method of interaction with other participants in the money market.

Insurance companies are providers of financial services in Ukraine along with banks, investment, leasing, brokerage companies, credit unions, payment institutions and other participants in the financial system.

The essence of insurance companies is revealed due to their functions.

Among the functions of the insurance market, risk, financial, incentive, control, social, redistribution, investment and accumulation functions are identified. The main aspects characterizing the positive impact of the insurance market on the development of Ukraine are also noted and disclosed.

Among the components through which insurance companies have a positive impact on the development of Ukraine are financial protection and stability, attracting investment, supporting entrepreneurship, social security, increasing financial literacy of the population, and promoting the development of international relations.

The conducted research allows us to assert that the level of development of the insurance market reflects the possibilities of economic growth of Ukraine and is one of the main indicators of the developed financial system of the state.

Keywords: insurance market, financial system, functions of the insurance market, insurance, monetary relations

Олександр Олександрович **ПОНОМАРЬОВ**
аспірант, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 333 КК УКРАЇНИ

У статті визначено ознаки суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю. Зазначено, що суб'єкт порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають експортному контролю, є загальним, тобто осудною особою, яка досягла 16-річного віку, незалежно від того чи є вони суб'єктами господарювання або їх службовими особами, та того, чи можуть вони за законом бути суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю. Зроблено висновок про те, що порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, може бути вчинено з виною як у формі умислу, так і необережності.

Ключові слова: суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, державний експортний контроль, національна безпека, порядок здійснення міжнародних передач товарів, порушення порядку

ВСТУП

Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 Кримінального кодексу (КК) України, охоплюють суб'єкт та суб'єктивну сторону порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Зазначене питання неодноразово становило предмет досліджень науковців. Водночас це не виключає доцільності подальших наукових досліджень у цій сфері передусім з огляду на дискусійність окремих положень. Крім цього, необхідно взяти до уваги недостатність наукового розроблення окремих питань, зокрема, особливостей суб'єктивних ознак кримінального правопорушення порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю. Враховуючи викладене, ці питання потребують додаткової уваги.

МЕТА статті – аналіз суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У теорії кримінального права до суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення відносяться суб'єкт та суб'єктивна сторона. До загальних обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення належать: 1) приналежність до фізичних осіб, тобто до людей; 2) осудність – ознака, яка полягає у тому, що під час вчинення кримінального правопорушення особа могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними; 3) досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, який за загальним правилом стано-

вить 16 років, оскільки порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України) не відноситься до тих кримінальних правопорушень, відповідальність за які можуть нести особи, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від 14 до 16 років [1, с. 133].

Найповніше визначення суб'єктів порушення порядку здійснення міжнародних передач контрольованих товарів надають С.В. Грачов і О.В. Шамара: це фізичні, осудні особи, які досягли 16-річного віку та мають цивільну дієздатність, на яких у силу їх статусу покладено обов'язок отримувати дозвільні документи на здійснення міжнародних передач таких товарів, насамперед громадяни-підприємці та службові особи, керівники або члени виконавчих органів суб'єктів господарювання [2, с. 188]. Проте, на нашу думку, формулювання «у силу їх статусу покладено обов'язок отримувати дозвільні документи» фактично виводить з кола суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, фізичних осіб, які не є ні суб'єктами підприємницької діяльності, ні суб'єктами господарювання чи їх службовими особами, в яких за обрання правомірною варіанту поведінки не виникає обов'язків, обмовлених здійсненням міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, оскільки вони за законом не можуть бути суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю.

Як зазначає О.А. Данилевський стосовно суб'єктів порушення порядку здійснення міжнародних передач контрольованих товарів, зазвичай ним є фізичні особи – суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які порушують законодавство в галузі державного експортного контролю, а також службові особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань державного експортного контролю та інших органів виконавчої влади, залучених до прийняття рішень у сфері експортного контролю [3, с. 269]. Водночас, по-перше, цей поділ не спростовує тієї обставини, що суб'єктом порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному конт-

ролю, фактично може бути будь-яка фізична особа, яка порушує зазначений порядок, незалежно від того чи: 1) особа є суб'єктом господарювання, якого зареєстровано як суб'єкта здійснення міжнародних передач; 2) особа є суб'єктом господарювання, якого не зареєстровано як суб'єкта здійснення міжнародних передач; 3) особа є приватною особою. По-друге, службові особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з експортного контролю є особами, на яких покладено обов'язки із забезпечення реалізації державної політики в галузі державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, подвійного використання та інших товарів, що не внесено до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю та до яких відповідно до законодавства може бути застосовано процедури державного експортного контролю. Ці обов'язки включають в себе: 1) видачу висновків на право проведення переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) на здійснення експорту товарів, та контроль за поданням суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів звітів про підсумки проведення переговорів; 2) видачу міжнародних імпорتنих сертифікатів або інших документів, які містять державні гарантії з використання у заявлених цілях товарів, суб'єктам, визначеним законодавством у галузі державного експортного контролю; 3) реєстрацію суб'єктів господарювання як суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів та видає відповідні посвідчення про їх реєстрацію; 4) атестацію систем внутрішньофірмового експортного контролю, створених суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів, та видає відповідні свідоцтва про таку атестацію; 5) наданням юридичним особам повноваження на здійснення діяльності з попередньої ідентифікації товарів у галузі державного експортного контролю та видає відповідні свідоцтва; 5) ведення обліку суб'єктів, яким надано повноваження на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, видає таким суб'єктам документи, що підтверджують наявність таких повноважень; 6) контроль за здійсненням суб'єктами наданих їм повноважень та готування пропозиції зі скасування таких повноважень; 7) експертизу у галузі державного експортного контролю; 8) здійснення заходів із запобігання порушення вимог законодавства у галузі державного експортного контролю [4, с. 122]. З наведених повноважень та об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, який охоплює не порядок здійснення службової діяльності, а порядок здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають експортному контролю, що є господарською, не службовою, діяльністю, вбачається, що службові особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з експортного контролю можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, що розглядається, вчиненого у співучасті – як організатор, пособник або підбурювач, і за наявності відповідних ознак, це може підлягати додатковій кваліфікації як кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності. Отже, суб'єкт порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають експортному контролю, є загальним, тобто осудною особою, яка досягла 16-річ-

ного віку.

Ч. II ст. 333 КК України передбачає таку ознаку кваліфікованого складу кримінального правопорушення як організована група. Відповідно до ч. 2 ст. 333 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Проте з судових рішень, оприлюднених в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) та матеріалів судової статистики, підготованих Державною судовою адміністрацією України, вбачається обмеженість судової практики про порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, що вчиняються організованою групою: за 2022 р. з 53 кримінальних проваджень про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 333 КК України, які надійшли на розгляд, у жодному з них ознаку вчинення цього кримінального правопорушення у складі організованої групи не інкриміновано, і лише в двох справах, які надійшли у попередній звітний період, стосовно особи ухвалено вирок, яким затверджено угоду про визнання винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 333 КК України за ознакою його вчинення у складі організованої групи. Члени організованої групи здійснювали закупівлю товарів військового призначення на території росії та поза митним контролем, під виглядом інших товарів, зокрема запчастин та комплектуючих до різного роду техніки, переміщували на територію України через кордон із республікою білорусь, та за підробленими документами збували їх підконтрольними організованої групи суб'єктами господарювання [5].

Зі свого боку, і умисел, і необережність характеризуються двома ознаками: інтелектуальною та вольовою. Інтелектуальна ознака умислу полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру діяння, тобто розуміння його як фактичного караного кримінальним законом, так і його соціального значення, а також у передбаченні суспільно небезпечного наслідку, який перебуває у зв'язку з діянням. Якщо особа не усвідомлює суспільно небезпечного характеру своїх дій та їх результатів у виді заподіяння шкоди відносинам, які перебувають під охороною кримінального закону, це може свідчити про її неосудність або відсутність умислу у вчиненні кримінального-правопорушення, що матиме наслідком відсутність складу кримінального правопорушення. Вольова ознака охоплює бажання настання передбачуваних суспільно небезпечних наслідків, заради яких особа і прагне вчинити злочин, прагне задовольнити певні свої потреби [6, с. 3].

Інтелектуальна ознака необережності у виді злочинної самовпевненості полягає у передбаченні особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, а вольова – полягає у легковажному розрахунку на відвернення суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності). Інтелектуальна ознака необережності у виді злочинної недбалості характеризується відсутністю у особи усвідомлення суспільної

небезпеки вчиненого ним діяння, а також відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча згідно з вольовою ознакою особа повинна була і могла їх передбачити [7, с. 207].

Враховуючи, як вбачається з вироків національних судів, що значну частку осіб, яких притягнуто до відповідальності за ст. 333 КК України, становили саме фізичні особи, які не можуть суб'єктами господарювання, яким може бути надано дозвіл на здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, можна вважати, порушення порядку їх здійснення може бути вчинено як з умислом, так і з необережності у виді злочинної недбалості. Як влучно вказує І.І. Мітрофанов, злочинна недбалість поряд з інтелектуальним і вольовим елементами характеризується наявністю об'єктивної і суб'єктивної ознак. Об'єктивна ознака недбалості виражається в тому, що на винному лежить обов'язок передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків... Суб'єктивний критерій недбалості характеризується здатністю винного передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків [8, с. 210].

Потрібно звернути увагу, що у ст. 68 Конституції України закріплено положення про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Проте це положення не можна розглядати як таке, що нівелює інтелектуальну ознаку умислу або необережності, усвідомлення особою суспільної небезпечності діяння, оскільки у цьому разі матиме місце об'єктивне ставлення у вину, за якого вина за вчинення певної дії може бути покладена на людину і без урахування її суб'єктивного ставлення до вчиненого. Проте відповідно до Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» доведення до відома населення законів України та інших нормативно-правових актів здійснюється шляхом їх офіційного опублікування відповідно до закону державними друкованими засобами масової інформації та офіційними друкованими виданнями (офіційними виданнями), висвітлення аудіовізуальними засобами масової інформації, оприлюднення на офіційних вебсайтах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також в інший спосіб, визначений законом. З огляду на викладене можна вести мову про презумпцію того, що якщо нормативно-правовий або підзаконний акт офіційно оприлюднені у спосіб, передбачений відповідним законом, особа не може посилається на свою невинуватість через те, що їй не було відомо про те, що такий акт прийнято або про його зміст, зокрема й про перелік товарів, які підлягають державному експортному контролю, та порядок їх міжнародної передачі.

Список використаних джерел

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право. Київ, 2014. 944 с.
2. Грачов С.В., Шамара О.В. Відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, за кримінальним законодавством України: монографія. Київ, 2015. 286 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина) / за ред. О.О. Дудорова, С.О. Письменського. Луганськ, 2012. Т. 2. 780 с.
4. Дмитрієв А.І. Науково-практичний коментар Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». Київ: КВЦ. 2015. 368 с.
5. Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 24.01.2022 у справі № 743/1306/21. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102774624>
6. Волинець Д.Ф. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 366-2-366-3 КК України.

Цікавий підхід до встановлення наявності вини у формі необережності має місце у римському праві, який полягав у застосуванні в оцінюванні поведінки деліквента абстрактного мірила – мірила належної дбайливості: якщо поведінка боржника деліквента відповідала, «дорівнювала» цьому мірилу, то він уважався невинуватим, якщо ж не відповідала (дбайливість його була меншою) – вважався винуватим. Для цього виокремлювалося два зразкові типи, один з яких це «будь-яка середня людина» (omnes): якщо поведінка особи не відповідала суспільному уявленню про те, як у такій ситуації має поводитись будь-яка середня людина – констатувалося наявність грубої необережності (culpa lata) [9, с. 5]. Виходячи з цієї концепції, можна констатувати, що будь-яка середня людина, яка сумлінно здійснює правочин, предметом якого є товар, який не перебуває у вільному обігу, має переконатись, що такий товар не є забороненим або обмеженим для вивезення за межі України та не підлягає державному експортному контролю, звернувшись до цього до відповідного законодавства – Митного кодексу, Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання», актів Кабінету Міністрів України та ін. У тому разі, якщо особа не вчиняє зазначених дій, не дотримуючись положень ст. 23 Конституції України, відповідно до яких кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості, а також нехтує обов'язком неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, закріпленим у ст. 68 Конституції України, це можна розглядати як прояви злочинної самовпевненості або злочинної недбалості необережної форми вини.

З огляду на викладене ми дотримуємось позиції про те, що порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, може бути вчинено з виною як у формі умислу, так і необережності.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене зазначимо, що суб'єкт порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають експортному контролю, є загальним, тобто осудною особою, яка досягла 16-річного віку, незалежно від того чи є вони суб'єктами господарювання або їх службовими особами, та того, чи можуть вони за законом бути суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, може бути вчинено з виною як у формі умислу, так і необережності.

Право та регіони. Серія: Право. 2021, № 3 (73). URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/22.pdf

7. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України: навчальний посібник. Одеса. Фенікс. 2015. 576 с.

8. Гритенко О.А. Лекція до теми «Суб'єктивна сторона злочину» для студентів 2 курсу денної форми навчання за спеціальністю 081 «Право». *Одеський державний університет внутрішніх справ.* 2017. 20 с. URL: http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tema-8-pdf.io_-1.pdf

9. Карнаух Б.П. Вина в римському приватному праві. *Теорія і практика правознавства.* 2012. № 1. С. 3-10. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2761/1/Karnauch_308-311.pdf

References

1. Dudorov O.O., Khavronyuk M.I. Criminal law. Kyiv, 2014. 944 p. (in Ukrainian).

2. Hrachov S.V., Shamara O.V. Liability for violation of the order of international transfers of goods subject to state export control under the criminal legislation of Ukraine: monograph. Kyiv, 2015. 286 p. (in Ukrainian).

3. Criminal law (Special part) / ed. O.O. Dudorov, E.O. Pysmenskyi. Luhansk, 2012. Vol. 2. 780 p. (in Ukrainian).

4. Dmytriiev A.I. Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On State Control of International Transfers of Military and Dual-Use Goods". Kyiv, 2015. 368 p. (in Ukrainian).

5. Verdict of the Ripkinsky District Court of the Chernihiv Region dated January 24, 2022 in case No. 743/1306/21. Unified register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102774624> (in Ukrainian)

6. Volynets D.F. The subjective side of criminal offenses provided for by Articles 366-2-366-3 of the Criminal Code of Ukraine. *Law and regions. Series: Law.* 2021, No. 3 (73). URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/22.pdf (in Ukrainian)

7. Mytrofanov I.I. The general part of the criminal law of Ukraine: study guide. Odessa, 2015. 576 p. (in Ukrainian)

8. Hrytenko O.A. Lecture on the topic "Subjective side of the crime" for students of the 2nd year of full-time study in the specialty 081 "Law". *Odesa State University of Internal Affairs.* 2017. 20 p. URL: http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tema-8-pdf.io_-1.pdf (in Ukrainian)

9. Karnauch B.P. Guilt in Roman private law. *Theory and practice of jurisprudence.* 2012. No. 1. pp. 3-10. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2761/1/Karnauch_308-311.pdf (in Ukrainian)

Oleksandr PONOMAROV

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

SUBJECTIVE SIGNS OF THE COMPOSITION OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR BY ART. 333 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The paper defines the signs of an entity violating the procedure for international transfers of goods subject to state export control. It is noted that the subject of the violation of the procedure for international transfers of goods subject to export control is a general person, that is, a culpable person who has reached the age of 16, regardless of whether they are business entities or their employees, and that whether they can legally be subjects of international transfers of goods that are subject to state export control. It was concluded that the violation of the order of international transfers of goods subject to state export control can be committed both intentionally and negligently.

It can be stated that any average person who conscientiously carries out a transaction, the subject of which is a product that is not in free circulation, must make sure that such a product is not prohibited or restricted for export outside Ukraine and is not subject to state export control, referring to the relevant legislation - the Customs Code, the Law of Ukraine "On State Control of International Transfers of Military and Dual-Use Goods", acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, etc. In the event that a person does not perform the specified actions, not complying with the provisions of Art. 23 of the Constitution of Ukraine, according to which every person has obligations to society, which ensures the free and comprehensive development of his personality, and also neglects the obligation to strictly adhere to the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, enshrined in Art. 68 of the Constitution of Ukraine, it can be considered as manifestations of criminal self-confidence or criminal negligence of a careless form of guilt.

It is emphasized that in Art. 68 of the Constitution of Ukraine stipulates that ignorance of the laws does not exempt from legal responsibility. However, this provision cannot be considered as something that nullifies the intellectual sign of intent or carelessness, the person's awareness of the social danger of the act, since in this case there will be an objective attitude of guilt, for which the blame for committing a certain act can be placed on a person without taking into account her subjective attitude to the committed. However, in accordance with the Law of Ukraine "On the procedure for covering the activities of state authorities and local self-government bodies in Ukraine by means of mass information", bringing the laws of Ukraine and other normative legal acts to the attention of the population is carried out by their official publication in accordance with the law in state printed mass media and official printed publications (official publications), coverage by audiovisual means of mass information, publication on the official websites of state authorities and local self-government bodies, as well as in another way determined by law. In view of the above, it is possible to talk about the presumption that if a regulatory or by-law act is officially promulgated in the manner prescribed by the relevant law, a person cannot plead his innocence due to the fact that he was not aware that such an act was adopted or about its content, including the list of goods subject to state export control, and the procedure for their international transfer.

Keywords: *subjective side of the criminal offense, subject of the criminal offense, state export control, national security, procedure for international transfers of goods, breach of order*

Андрій Михайлович ДЯКУН

аспірант, Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7564-6987>

e-mail: a.dyakun@knute.edu.ua

КАПІТАЛІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ: ГЕНЕЗИС ДЕФІНІЦІЇ ТА ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ

У статті визначено генезис теорії капіталізації, який демонструє еволюцію економічної думки від простих ідей накопичення багатства до складних моделей. Показано, що капіталізація як економічна категорія є важливим індикатором фінансового потенціалу підприємств та ринків, похідною від теорії капіталу, вартості, ресурсів. Визначено основні форми капіталізації: фінансова, ринкова, внутрішня. Встановлено, що ефективне управління капіталізацією підприємства включає комплексний підхід, який охоплює фінансове планування, управління інвестиціями, оптимізацію оборотного капіталу, залучення капіталу, реструктуризацію та впровадження інновацій. Доведено, що збільшення капіталізації є стратегічним завданням для торговельних підприємств, яке забезпечує їх довгострокове зростання та розвиток. У рамках концепцій антикризового менеджменту, категорійного менеджменту, інтегрованого ризик-менеджменту визначено власний капітал корпоративного підприємства торгівлі розглядається як основне джерело зростання капіталізації.

Ключові слова: генезис, дефініції, капіталізація, корпоративне підприємство, торгівля

ВСТУП

Збільшення капіталізації торговельних підприємств є ключовим фактором для їх ефективного функціонування та розвитку, оскільки забезпечує не лише фінансову стійкість, але й можливість інвестувати у нові технології, розширювати асортимент товарів та послуг, виходити на нові ринки та підвищувати конкурентоспроможність. Проблеми управління капіталізацією підприємств різних видів економічної діяльності, зокрема торговельних, є предметом дослідження ряду вчених.

Слід акцентувати увагу на працях О.В. Мельник, в якій викладено методологічні засади трактування капіталізації та стратегічного управління нею. Процеси і результати капіталізації розглядаються скрізь призму таких складників [3, с. 45]: інкорпорованого простору (корпоративна культура, організаційна структура, інноваційні процеси), об'єктивованого простору (аналіз ринку, конкурентне середовище, регуляторні вимоги), постіндустріальної специфіки (технологічні інновації, інформаційне управління, клієнтоорієнтованість), економічної глобалізації (глобальні ринки, міжнародна кооперація). Зазначеним автором [4, с. 91] досліджуються взаємозв'язки категорії капіталізації підприємства з його ресурсами і цінністю. Результатами перетину зазначених категорій є: ресурси-капітал, капітал-цінність, ресурси – цінність.

О.М. Ястремська, О.О. Ястремська [6, с. 281] доводять важливість ролі інвестиційної діяльності підприємств як ключового чинника зростання його капіталізації, покращення конкурентоспроможності та підвищення ефективності діяльності. Вона забезпечує нарощування капіталу підприємства шляхом вкладання в перспективні проекти, оновлення активів, впровадження прогресивних технологій, моніторингу ринку товарів, підвищення ефективності діяльності, створення доданої вартості.

О.Г. Сидорчук, Ю.В. Підлипний [5, с. 90] акцентують увагу на тому, що сучасний вектор розвитку торговельних підприємств, орієнтований на безперервне збільшення капіталу, вимагає підвищення ефективності діяль-

ності персоналу, оскільки необхідно: швидко адаптуватися до змін ринкових умов та забезпечувати високий рівень обслуговування клієнтів; впроваджувати технологічні інновації; оптимізувати внутрішні процеси шляхом покращення логістики, управління запасами, та зменшення операційних витрат; впроваджувати систему мотивації та стимулювання працівників; забезпечувати здатність персоналу швидко адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі; інвестувати у розвиток та навчання працівників, а також створення ефективних систем мотивації та управління.

Погоджуємося з Н.С. Барабаш, М.О. Никонович, А.О. Міщенко, що за окреслених умов необхідно оптимізувати критерії ефективності менеджменту власного капіталу корпоративного торговельного підприємства для уникнення кризових ситуацій на шляху до досягнення стратегічних цілей функціонування та забезпечення стійкого економічного зростання [1, с. 109]. В.В. Максютю проаналізовано сутність і особливості корпоративної культури торговельних підприємств різних форм власності як основи підвищення продуктивності праці, запропоновано її модель для підприємств роздрібною торгівлі споживчої кооперації, впровадження якої сприятиме рентабельності та конкурентоспроможності досліджуваних підприємств [2, с. 59].

Наведені вище автори зробили вагомий внесок у розвиток теорії капіталізації, проте актуальною є її розбудова в частині адаптації до умов торговельних підприємств.

МЕТА роботи – вдосконалення підходів до збільшення капіталізації корпоративного підприємства торгівлі на основі дослідження генезису дефініції та підходів до управління, а також забезпечення відповідності між ними.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методи дослідження: історичний, діалектичний, концептуальний, табличний. Також для отримання наукових результатів застосовано загальні і спеціальні методи (аналіз, синтез, формалізація, систематизація, порівняння, узагальнення). Інформаційною основою дос-

лідження є наукові праці вітчизняних учених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Генезис теорій капіталізації є складним процесом, який охоплює розвиток економічної думки та практики протягом століть і віддзеркалює різні аспекти формування, накопичення та використання капіталу.

Меркантилісти (XVI-XVIII) підтримували ідею накопичення капіталу через позитивний торговельний баланс (перевищення експорту над імпортом) та державне втручання в економіку. Класична економічна теорія (XVIII - XIX ст.) розглядала капітал як один з основних факторів виробництва поряд з працею та землею, підкреслюючи важливість заощаджень та інвестицій для економічного зростання. Маржиналісти (XIX – XX ст.) ввели поняття граничної корисності та граничної продуктивності капіталу, які дозволили зрозуміти механізм впливу рішення окремих агентів на загальні економічні результати та на формування цін на капітал. Неокласична економічна теорія (XX ст.) розглядала капітал як інтертемпоральний ресурс, який має розподілятися на основі ринкових механізмів і прино-

сити прибуток у майбутньому. Кейнсіанство (XX ст.) підкреслювало важливість державних витрат та інвестицій для стимулювання економіки та зростання капіталізації ринкових агентів під час криз. Монетаристи (XX ст.) акцентували увагу на ролі грошей та кредитної політики у формуванні капіталу за умов контролю за обсягом грошової маси для стабільного економічного зростання.

Сучасні теорії капіталізації (XXI ст.), характеристики яких наведено у табл. 1, розвинулися внаслідок інтеграції різних підходів до розуміння ролі капіталу в економіці, а також завдяки врахуванню нових викликів і можливостей, що виникають у глобалізованому та технологічно розвиненому світі. Так, основними сучасними теоріями капіталізації є: ендегенного зростання, людського капіталу, інституціональні, фінансові, інформаційної асиметрії, екологічної економіки, підприємництва. Вони розглядають капітал як багатогранне явище, що включає фінансові, людські, технологічні та інституційні аспекти.

Таблиця 1 – Характеристика основних сучасних теорій капіталізації (власна розробка)

№ з/п	Назва теорії	Передумови	Зміст
1	Теорія ендегенного зростання	на відміну від неокласичних моделей, які вважають технологічні зміни екзогенними, теорія ендегенного зростання вважає їх результатом економічної діяльності	вважає капіталізацію інвестицій у дослідження та розвиток, технологічні інновації та людський капітал основними для довгострокового економічного зростання
2	Теорія людського капіталу	наголошує на значенні освіти, професійної підготовки та інших форм інвестицій у людський капітал	висококваліфіковані працівники здатні створювати більше доданої вартості, що сприяє економічному зростанню та підвищенню капіталізації підприємств
3	Інституціональна економіка	підкреслює важливість інституційних факторів, таких як правова система, політична стабільність, корупція та соціальні норми, для формування капіталу та економічного зростання	інституції впливають на економічну поведінку агентів, зокрема на рішення про інвестиції та інновації. Капіталізація трактується через призму інституційних структур, соціальних норм, неекономічних факторів, таких як культура та політика тощо
4	Фінансові теорії капіталізації	розглядає, як підприємства залучають капітал через різні фінансові інструменти, такі як акції, облігації, кредити тощо	основні концепції включають структуру капіталу, вартість капіталу та управління ризиками, теорії ефективного ринку та модель оцінки капітальних активів
5	Теорія інформаційної асиметрії	досліджує проблеми, що виникають через нерівність у доступі до інформації між різними економічними агентами	інформаційна асиметрія може впливати на рішення стосовно інвестицій та фінансування, що, зі свого боку, впливає на капіталізацію підприємств
6	Екологічна економіка	включає аналіз впливу екологічних факторів на капіталізацію підприємств	інвестиції у стійкі технології та екологічно чисте виробництво стають важливими для довгострокового економічного зростання та збереження природного капіталу
7	Теорія підприємництва	підкреслює роль підприємців у створенні нових ринків та індустрій через інновації	підприємці сприяють капіталізації, впроваджуючи нові продукти, процеси та бізнес-моделі

Сучасні теорії капіталізації підкреслюють важливість інновацій, освіти, правових та інституційних умов, а також екологічних факторів для формування та ефективного використання капіталу, і допомагають краще зрозуміти механізми економічного зростання та розробити ефективні стратегії для підвищення капіталізації підприємств у сучасному світі.

Капіталізація як фундаментальна економічна категорія має синтетичний характер: по-перше, вона є похідною від теорії капіталу, оскільки відображає процес накопичення, розподілу та використання капіталу для створення доданої вартості та економічного зростання; по-друге, теорії капіталізації та капіталу неможна отожднювати, оскільки капіталізація є результатом спільної множини капіталу, вартості та ресурсів підприємства

на їх перетині.

Основними видами капіталізації є:

– фінансова, яка відображає вартість підприємства, розраховану як сукупну ринкову вартість її акцій та боргових зобов'язань. Вона залежить від ринкових очікувань стосовно майбутніх прибутків підприємства та її фінансового потенціалу;

– ринкова, яка визначається сукупною ринковою вартістю усіх підприємств, що котируються на фондовій біржі або певному сегменті ринку. Вона застосовується як індикатор економічного стану та розвитку фінансових ринків;

– внутрішня, яка відображає процес реінвестування прибутків у розвиток підприємства на оновлення активів, здійснення інвестицій у нові проекти, дослід-

дження та розвитку.

Управління капіталізацією підприємств включає різні методи, призначені для оптимізації використання капіталу, збільшення його вартості та забезпечення стабільного розвитку підприємства. Основними методами управління капіталізацією є:

1. Фінансове планування та аналіз:

– бюджетування, подане складанням детального бюджету для різних підрозділів підприємства в цілях контролю витрат та доходів;

– оцінювання основних фінансових показників (рентабельність, ліквідність, оборотність активів тощо) для виявлення слабких місць та можливостей покращення фінансового стану.

2. Управління інвестиціями:

– оцінювання інвестиційних проєктів на основі методів чистої приведеної вартості, внутрішньої норми рентабельності, терміну окупності тощо для оцінювання доцільності інвестицій;

– інвестування в різні проєкти та активи для зниження ризиків шляхом диверсифікації.

3. Управління оборотним капіталом:

– впровадження систем управління запасами, таких як оптимізація, *Just-In-Time* для мінімізації вартості зберігання та уникнути дефіциту;

– управління дебіторською заборгованістю на основі розроблення ефективної політики кредитування клієнтів та контролю за своєчасністю платежів;

– управління кредиторською заборгованістю на основі вибору оптимальних умов співпраці з постачальниками для уникнення переplat і забезпечення своєчасних розрахунків.

4. Фінансування та залучення капіталу:

– випуск акцій шляхом залучення капіталу через випуск додаткових акцій на фондовому ринку;

– облігаційні позики для залучення коштів через випуск облігацій;

– використання банківських кредитів або інших позикових коштів для фінансування поточної діяльності та інвестиційних проєктів.

5. Управління структурою капіталу:

– оптимізація співвідношення власного та позикового капіталу для мінімізації вартості капіталу та максимізації рентабельності;

– застосування фінансового левериджу шляхом залучення позикових коштів для підвищення прибутковості власного капіталу.

6. Реструктуризація та реорганізація:

– реструктуризація активів шляхом продажу або ліквідації непрофільних або неефективних активів для концентрації на основних напрямках діяльності;

– об'єднання з іншими підприємствами (злиття) або поглинання їх для розширення ринків, зменшення витрат та підвищення конкурентоспроможності;

7. Інновації та технологічний розвиток:

– інвестування у новітні технології для підвищення продуктивності та зниження витрат;

– постійні інвестиції в наукові дослідження та розроблення для створення нових продуктів та послуг.

8. Корпоративне управління:

– впровадження кращих практик корпоративного управління для забезпечення прозорості, підзвітності, довіри інвесторів та підвищення вартості підприємства;

– організація професійного менеджменту шляхом залучення кваліфікованих управлінців для ефективного керівництва підприємством.

Управління капіталізацією торгівельних підприємств є надзвичайно важливим із огляду на збитковість діяльності окремих суб'єктів господарювання та підгалузей торгівлі, наявність непокритих збитків і навіть від'ємних значень власного капіталу в їх балансах, фінансова нестійкість, брак ліквідності тощо.

Збільшення капіталізації торгівельних підприємств надає їм такі переваги:

– відновлення фінансової стійкості, що спростить доступ до отримання фінансових ресурсів (зокрема кредитів банків), дасть змогу формувати фінансові резерви для поглинання імовірних збитків, покриття непередбачені витрати; знизить ризик банкрутства;

– формування інвестиційних ресурсів для фінансування нових проєктів, технологій та інновацій, що сприятиме покращенню якості обслуговування споживачів товарів і послуг, а також підвищенню ефективності внутрішніх торгівельних бізнес-процесів;

– розширення присутності на існуючих товарних ринках і забезпечення виходу на нові, що збільшуватиме їх потенційні доходи і знижуватиме залежність від конкретного товарного ринку;

– залучення кваліфікованого персоналу, зокрема керівного, шляхом пропозиції кращих умов праці, більш високого рівня заробітних плат, застосування гнучких форм матеріального і морального стимулювання, надання соціальних послуг тощо;

– зміцнення конкурентоспроможності, що дасть змогу більш агресивно конкурувати на товарному ринку із застосуванням стратегій, які потребують значних ресурсів для фінансування маркетингових кампаній, застосування методів цінової конкуренції тощо.

Ризико-орієнтований характер внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування торгівельних підприємств ставить на порядок денний забезпечення належного рівня їх економічної безпеки. Наявність достатнього обсягу власного капіталу є запорукою зміцнення фінансової стійкості, досягнення лідерських позицій торговельного підприємства у конкурентному середовищі.

Однозначного визначення поняття «власний капітал» немає через різноманіття його функцій для окремих економічних суб'єктів зі специфічними інтересами: для власників (засновників) власний капітал відображає обсяг їх прав, для кредиторів – постає критерієм оцінювання надійності підприємства та гарантом виконання ним зобов'язань, для державних та муніципальних суб'єктів – слугує джерелом реалізації суспільних та регіональних інтересів.

Систематизація теоретичних концепцій управління власним капіталом корпоративного підприємства торгівлі дала змогу виділити основні з них:

1. Антикризовий менеджмент, відповідно до якого узагальнення чинників і джерел загрози фінансовій безпеці підприємств роздрібною торгівлю корпоративних мереж доцільно покласти в основу розрахунку необхідної величини концентрації власного капіталу. Зазначена концепція передбачає виявлення причин дефіциту власного капіталу, можливих сценаріїв його ліквідації, інструментів збільшення капіталізації з внутрішніх і

зовнішніх джерел для забезпечення безперервності функціонування торговельного підприємства.

2. Категорійний менеджмент – вплив на власний капітал підприємства торгівлі через вдосконалення бізнес-процесів. Вона дає змогу збільшити обсяг продаж і чистий прибуток, який може бути використано для споживання чи накопичення корпоративного підприємства торгівлі, але потребує комплексного охоплення практично всіх сторін його діяльності та внесення змін в організаційну структуру управління, в розподіл обов'язків між співробітниками, у відносини із постачальниками та систему моніторингу стану маркетингового середовища.

3. Інтегрований ризик-менеджмент передбачає адаптацію до конкретних організаційно-правових форм, видів економічної діяльності та специфіки господарювання підприємств галузі.

ВИСНОВКИ

У статті визначено генезис теорій капіталізації, що демонструє еволюцію економічної думки від простих ідей накопичення багатства до складних моделей, що враховують технологічні інновації, людський капітал та інституційні фактори. Показано, що розвиток окремих теорій відображає фундаментальне розуміння закономірностей формування, розподілення та використання капіталу для стимулювання економічного зростання та розвитку.

Встановлено, що капіталізація як економічна категорія є важливим індикатором фінансового потенціалу підприємств та ринків, похідною від теорій капіталу, вартості, ресурсів. Визначено основні форми капіта-

лізації: фінансова, ринкова, внутрішня. Управління процесами й результатами капіталізації фокусується на врахуванні внутрішніх і зовнішніх чинників. Зазначена логіка дає змогу підприємствам адаптуватися до пост-індустріальних змін, підвищувати свою конкурентоспроможність та забезпечувати стійке зростання в умовах глобалізованої економіки.

Доведено, що ефективне управління капіталізацією підприємства включає комплексний підхід, який охоплює фінансове планування, управління інвестиціями, оптимізацію оборотного капіталу, залучення капіталу, реструктуризацію та впровадження інновацій. Застосування цих методів дає змогу підприємствам зростати, підвищувати свою конкурентоспроможність.

Аргументовано, що збільшення капіталізації є стратегічним завданням для торговельних підприємств, яке забезпечує їх довгострокове зростання та розвиток на основі активізації інвестиційної діяльності шляхом оновлення активів, впровадження новітніх технологій, розширення асортименту товарів та підвищення ефективності діяльності.

Систематизовано концепції антикризового менеджменту, категорійного менеджменту, інтегрованого ризик-менеджменту, у рамках яких власний капітал корпоративного підприємства торгівлі розглядається основним джерелом зростання капіталізації. Їх практичне застосування потребує формалізації взаємозв'язку величини і рівня власного капіталу з індикаторами фінансового стану, оцінювання ризиків, діловою активністю і обсягом продаж.

Список використаних джерел

1. Барабаш Н.С., Никонович М.О., Міщенко А.О. Алгоритмізація комплексного аналізу діяльності підприємства торгівлі за критеріями якості його менеджменту. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3. С. 107-112.
2. Максютя В.В. Корпоративна культура як основа підвищення продуктивності праці на підприємствах роздрібно торгівлі. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 6. С. 56-60.
3. Мельник О.В. Розвиток теорії стратегії капіталізації підприємства. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 2-3. С. 41-46.
4. Мельник О.В. Теоретико-змістовна площина взаємозв'язку категорії капіталізації підприємства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки*. 2019. № 4. С. 83-94.
5. Сидорчук О.Г., Підлипний Ю. В. Мотиваційні новації як інструмент капіталізації торговельного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 8. С. 88-92.
6. Ястремська О.М., Ястремська О. О. Капіталізація підприємств: теоретичний і практичний аспекти стану та процесу розвитку. *Бізнес Інформ*. 2021. № 10. С. 273-283.

References

1. Barabash N.S., Nikonovych M.O., Mishchenko A.O. Algorithmization of the complex analysis of the activity of the trade enterprise according to the quality criteria of its management. *Problems and prospects of economics and management*. 2015. №. 3. pp. 107-112. [in Ukrainian].
2. Maksyuta V.V. Corporate culture as a basis for increasing labor productivity at retail enterprises. *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Ser. : Economic sciences*. 2013. №. 6. pp. 56-60. [in Ukrainian].
3. Melnyk O.V. Development of the theory of the capitalization strategy of the enterprise. *Bulletin of the University of Banking*. 2019. №. 2-3. pp. 41-46. [in Ukrainian].
4. Melnyk O.V. The theoretical and substantive plane of the relationship of the enterprise capitalization category. *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series: Economic sciences*. 2019. №. 4. pp. 83-94. [in Ukrainian].
5. Sydorchuk O.H., Pidlypny Yu.V. Motivational innovations as a tool for capitalization of a trading enterprise. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. 2019. Vol. 29. №. 8. pp. 88-92. [in Ukrainian].
6. Yastremska O.M., Yastremska O.O. Capitalization of enterprises: theoretical and practical aspects of the state and process of development. *Business Inform*. 2021. №. 10. pp. 273-283. [in Ukrainian].

Andrii DIAKUN

postgraduate student, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7564-6987>

e-mail: a.dyakun@knute.edu.ua

CAPITALIZATION OF A CORPORATE TRADE ENTERPRISE: THE GENESIS OF THE DEFINITION AND APPROACHES TO MANAGEMENT

The paper identifies the genesis of theories of capitalization, which demonstrates the evolution of economic thought from simple ideas of wealth accumulation to complex models that take into account technological innovation, human capital, and institutional factors. It is shown that the development of individual theories reflects a fundamental understanding of the laws of formation, distribution and use of capital to stimulate economic growth and development.

It was established that capitalization as an economic category is an important indicator of the financial potential of enterprises and markets, derived from the theories of capital, value, and resources. The main forms of capitalization are defined: financial, market, internal. Management of capitalization processes and results focuses on taking into account internal and external factors. This logic allows enterprises to adapt to post-industrial changes, increase their competitiveness and ensure sustainable growth in the conditions of a globalized economy.

It has been proven that the effective management of the capitalization of the enterprise includes a comprehensive approach that covers financial planning, investment management, optimization of working capital, capital attraction, restructuring and implementation of innovations. The use of these methods allows enterprises to grow and increase their competitiveness.

It is argued that the increase in capitalization is a strategic task for trade enterprises, which ensures their long-term growth and development based on the activation of investment activities by renewing assets, introducing the latest technologies, expanding the range of goods and improving the efficiency of operations.

The concepts of anti-crisis management, category management, and integrated risk management are systematized, within the framework of which the equity of a corporate trading enterprise is considered the main source of capitalization growth. Their practical use requires the formalization of the relationship between the amount and level of equity capital with indicators of financial status, risk assessment, business activity and sales volume.

Keywords: *genesis, definitions, capitalization, corporate enterprise, trade*

Михайло Андрійович **ДУБЧАК**
аспірант, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5914-9549>
e-mail: dubchackwork@gmail.com

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЇЇ РОЗВИТОК

У статті інституціональну модель ринку фінансових послуг в Україні визначено комплексною системою, що забезпечує взаємодію різних його суб'єктів, регулює їх діяльність та сприяє стабільному і ефективному функціонуванню фінансового сектора. Виділено три етапи розвитку ринку фінансових послуг в Україні, наведено їх характеристику, досягнення та виклики. Визначено основні компоненти інституціональної моделі ринку фінансових послуг. Показано, що якісна інфраструктура та ефективні інститути врегулювання заборгованості є критично важливими для підтримки фінансової стабільності кредитних установ. Визначено мету реформи державного регулювання на основі моделі єдиного регулятора, її переваги та виклики. Показано, що у системі інститутів професійного регулювання ринків фінансових послуг важливу роль відіграє фінансовий омбудсмен. Систематизовано функції, які виконує фінансовий омбудсмен як незалежний посередник на принципах нейтральності і конфіденційності.

Ключові слова: інституціональний, модель, ринок, фінансові послуги, розвиток

ВСТУП

Кожна країна світу з розвинутою економікою має її сегмент, представлений ринком фінансових послуг. Про його об'єкти, суб'єкти, склад і структура є відмінними та визначаються інституціональними особливостями національної економіки. Інституціональна модель ринку фінансових послуг описує його структуру, організацію та функціонування, а також взаємодію різних інститутів, які його складають.

Питання формування інституціональної моделі ринку фінансових послуг в Україні досліджуються багатьма вченими. М.Е. Хуторна зазначає, що фінансова стабільність фінансових установ значно залежить від якості інфраструктурного забезпечення функціонування ринку фінансових послуг, наявності ефективних інститутів і механізмів для врегулювання заборгованості, а також інших аспектів, які підтримують стабільність і ефективність фінансових ринків [5, с. 130].

У полі зору Г.М. Шовкопляс знаходиться історія виникнення та становлення державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг [6, с. 49]. За результатами оцінювання змін інституційного дизайну О.В. Глушенко робить висновок про скорочення кількості суб'єктів фінансового ринку України [2, с. 12]. Н.М. Добощ, О.І. Познякова, Л.Г. Кльоба, розробляючи інституційні інновації в регулюванні фінансового ринку в Україні, акцентують увагу на ролі фінансового омбудсмена в контексті покращення захисту прав споживачів фінансових послуг [3, с. 135]. У полі зору Ю.М. Уманціва, Д.Б. Шкуропадської знаходяться засадничі детермінанти досягнення конкурентних відносин на ринку фінансових послуг [4, с. 43].

МЕТА роботи – формалізація інституціональної моделі ринку фінансових послуг України на основі ретроспективного аналізу та обґрунтування перспектив його розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До основних методів дослідження слід віднести: ретроспективний аналіз, етапізацію, порівняння, формалізацію, предикативний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виділені етапи розвитку ринку фінансових послуг в Україні та їх характеристика подано у табл. 1.

Основними характеристиками першого етапу (1991–2000 рр.) є: створення нормативно-правової бази шляхом прийняття законодавчих ініціативи та створення регулювальних органів; розроблення концептуального підходу до правового регулювання з урахуванням міжнародного досвіду; формування механізму державного регулювання в частині ліцензування та нагляду, контролю та санкцій. Основним досягненням першого етапу є інституційне формування ринку фінансових послуг. Викликами першого етапу є функціонування фінансових інститутів в умовах перехідної економіки, макроекономічна нестабільність, інституційна слабкість. Незважаючи на численні виклики, цей етап став важливим кроком на шляху до створення ефективної та стійкої фінансової системи в Україні.

Другий етап розвитку ринку фінансових послуг в Україні (2001–2018 рр.) відзначено значними змінами та вдосконаленням у законодавчій та регуляторній сфері. Ключовим моментом цього періоду стало прийняття Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001. Цим законом встановлено загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, визначено основні регулятивні та наглядові функції, а також функції та повноваження державних органів у сфері регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ, а також положення стосовно захисту прав споживачів фінансових послуг, включаючи механізми розгляду скарг та спорів.

На другому етапі відбувся розвиток нормативно-правової бази регулювання ринку фінансових послуг шляхом прийняття чисельних нормативно-правових, гармонізованих з міжнародними стандартами. Інституційне зміцнення відбулося шляхом створення нових регуляторних органів і реформування наявних.

Зміцнення фінансової стабільності забезпечено підвищенням вимог до капіталу фінансових установ та посиленням нагляду за ними.

Таблиця 1 – Етапи розвитку ринку фінансових послуг в Україні та їх характеристика (власна розробка)

Етап та його часові лаги	Характеристики етапу	Досягнення	Виклики
Перший (1991–2000 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> – прийняття перших Законів України, що регулюють фінансовий сектор, зокрема «Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про страхування»; – створення державних органів, відповідальних за регулювання фінансових ринків, таких як Національний банк України (НБУ) та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР); – розроблення концепцій та стратегій розвитку фінансових ринків, що визначали основні напрями політики державного регулювання; – застосування міжнародного досвіду та адаптація найкращих практик для створення ефективної системи регулювання; – прийняття нормативно-правових актів, що встановлюють правила діяльності для різних учасників фінансових ринків; – впровадження механізмів ліцензування діяльності фінансових установ та системи нагляду за їх діяльністю; – встановлення процедур контролю за дотриманням нормативних вимог та введення санкцій за їх порушення. 	<ul style="list-style-type: none"> – розбудова базових інституцій фінансового ринку; – прийняття ключових законів, які створили основу для функціонування фінансових ринків. 	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток в умовах переходу від планової до ринкової економіки; – часті економічні кризи, високий рівень інфляції та нестатильність валютного курсу, які негативно впливали на фінансову систему; – недостатня інституційна зрілість та досвід регулюючих органів.
Другий (2001–2018 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> – прийняття Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»; – прийняття численних законів та підзаконних актів, що регулюють діяльність банків, страхових компаній, кредитних спілок, інвестиційних фондів та інших фінансових установ; – впровадження міжнародних стандартів та найкращих практик у сфері регулювання та нагляду за фінансовими ринками; – створення та розвиток нових регуляторних органів, таких як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг); – реформування та підвищення ефективності діяльності НБУ та інших регуляторних установ; – впровадження підвищених вимог до капіталу та ліквідності фінансових установ з метою підвищення їх стійкості; – зміцнення наглядових функцій та впровадження нових інструментів нагляду, таких як стрес-тести та нагляд за базою ризиків; – підвищення доступу до фінансових послуг для широких верств населення, включаючи розвиток мікрофінансування та підтримку малих і середніх підприємств; – проведення програм з підвищення фінансової грамотності населення, що сприяло кращому розумінню фінансових продуктів і послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> – стабілізація фінансового ринку та його подальший розвиток завдяки прийняттю нових законів та реформуванню регуляторних органів; – покращення захисту прав споживачів фінансових послуг через створення відповідних механізмів та інституцій. 	<ul style="list-style-type: none"> – глобальна фінансова криза (2008-2009 рр.) мала значний вплив на українську економіку та фінансовий сектор, викликавши необхідність додаткових реформ та стабілізаційних заходів; – проблеми з корупцією та непрозорістю у фінансовому секторі.
Третій (2019–дотепер)	<ul style="list-style-type: none"> – прийняття Закону України від 12.09.2019 № 79-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг»; – НБУ отримав розширені повноваження щодо регулювання небанківських фінансових установ, включаючи страхові компанії, кредитні спілки; – НКЦПФР посилила свій контроль та регулювання на ринку цінних паперів та фондових ринків; – затвердження Стратегії фінансового сектору України до 2025 року з основними пріоритетами: забезпечення стійкості фінансової системи шляхом вдосконалення регулювання та нагляду, розширення доступу до фінансових послуг для всіх верств населення, впровадження новітніх технологій у фінансовому секторі, підтримка фінтех-інновацій, підвищення рівня захисту прав споживачів фінансових послуг; 	<ul style="list-style-type: none"> – передача функцій регулювання та нагляду двом ключовим органам сприяла покращенню координації та ефективності регулювання; – визначення чітких напрямів розвитку фінансового сектору до 2025 р. забезпечило стратегічний підхід до реформування. 	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження Стратегії фінансового сектору до 2025 р. вимагає значних зусиль та координації між різними державними та приватними учасниками ринку; – виклики, пов'язані з макроекономічною стабільністю, включаючи вплив глобальних економічних криз та внутрішніх економічних проблем.

Підвищення фінансової інклюзії відбулося шляхом спрощення доступу до фінансових послуг та підвищення фінансової грамотності їх споживачів. Основними досягненнями другого етапу є стабілізація та розвиток ринку фінансових послуг, а також розбудова системи захисту прав споживачів. Основними викликами є руйнівний вплив на розвиток вітчизняного ринку фінансових послуг фінансової кризи 2008-2009 рр., а також корупція та непрозорість його функціонування. Незважаючи на виклики, другий період сприяв зміц-

ненню фінансової системи України та підвищенню її стабільності.

Третій етап реформування державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні розпочався з прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг». Він і подальші укази та стратегії визначили нову структуру регулювання та напрями розвитку фінансового сектору: функції державного регулювання ринків

фінансових послуг передано НБУ та НКЦПФР, Указ Президента України від 30.06.2020 № 259/2020 офіційно припинив діяльність Нацкомфінпослуг. На цьому етапі відбулося зміцнення ролі НБУ та НКЦПФР, а також прийняття Стратегії фінансового сектору України до 2025 р. з пріоритетами фінансової стабільності, фінансової інклюзії, інновацій та технологій, захисту прав споживачів. Основними досягненнями є концентрація регуляторних функцій та розроблення стратегії розвитку, викликами – відсутність координації між різними державними та приватними учасниками ринку, а також макроекономічна нестабільність: Незважаючи на численні виклики, третій етап заклав основу для подальшого розвитку та зміцнення фінансової системи України.

Основними компонентами інституціональної моделі ринку фінансових послуг є:

1. Державні регулятори та наглядові органи:

– **НБУ** здійснює монетарну політику, регулює діяльність банків та небанківських фінансових установ, забезпечує фінансову стабільність;

– **НКЦПФР** регулює ринки цінних паперів та інші сегменти фінансового ринку, крім банківського сектору;

– **Антимонопольний комітет України** забезпечує конкурентну політику на ринку фінансових послуг, запобігає монополізації та захищає права споживачів.

2. Фінансові установи:

– **банки** здійснюють широкий спектр фінансових послуг, включаючи кредитування, депозитні операції, платіжні послуги;

– **небанківські фінансові установи** включають страхові компанії, кредитні спілки, лізингові компанії, пенсійні фонди та інші організації, що надають спеціалізовані фінансові послуги.

3. Інфраструктура ринку:

– **фондові біржі** є платформами для торгівлі цінними паперами;

– **клірингові палати** є організаціями, що здійснюють розрахунки за фінансовими операціями та забезпечують їхню безпеку;

– **інформаційні агенції** постачають аналітичну інформацію, рейтинги та новини, що впливають на ринок фінансових послуг.

4. Правова та нормативна база:

– **законодавство про фінансові послуги та ринки** встановлює правила гри на ринку, визначає права та обов'язки учасників;

– **норми та стандарти регулювання** включають вимоги до капіталу, звітності, управління ризиками тощо.

5. Соціально-економічні фактори:

– **фінансова грамотність населення** впливає на попит на фінансові послуги та поведінку споживачів;

– **економічна ситуація в країні** визначає загальний стан ринку, рівень інвестицій та доступ до фінансових ресурсів;

– **довіра до фінансових установ** визначає стабільність та розвиток ринку.

6. Інститути професійного регулювання:

– **фінансовий омбудсмен** захищає права споживачів фінансових послуг та сприяє вирішенню спорів;

– **професійні асоціації** об'єднують учасників ринку та сприяють розробці стандартів, етики та взаємодії.

Важливим компонентом інституціональної моделі ринку фінансових послуг є інституціональне забезпечення, що складається з таких елементів:

1. Інфраструктурне забезпечення ринку фінансових послуг представлено платіжною системою, надійність і швидкість якої забезпечує ефективні трансакції між кредитними установами та їх клієнтами; кредитними бюро та інформаційними агентствами, важливими для збирання та обробки інформації про кредитну історію клієнтів з метою зниження ризиків кредитування та забезпечення прозорості.

2. Інститут професійного врегулювання заборгованості представлено проактивним управлінням за боргованістю, її ефективним врегулюванням на основі реструктуризації боргів, медіації та арбітражу з метою мінімізації ризиків для кредитних установ; наявністю спеціалізованих інститутів, що займаються врегулюванням заборгованості, з метою зниження навантаження на самі кредитні установи та підвищення ефективності процесів.

3. Врегулювання проблемної заборгованості представлено реструктуризацією боргів, яка дає змогу боржникам змінювати умови виплати кредитів, знижувати рівень неплатоспроможності та втрати для кредитних установ; продажом або передачею проблемних активів спеціалізованим компаніям, що допомагає банкам зосередитися на своїй основній діяльності та знизити фінансові ризики.

4. Підтримка кредитування та фінансової інклюзії представлено механізмами підтримки кредитування у формі гарантійних фондів, державних програм та іншими механізмами, які знижують ризики для кредитних установ та сприяють доступності фінансових послуг; підвищенням рівня фінансової грамотності серед населення, яка зменшує ризики неправильного оцінювання кредитоспроможності та проблемної заборгованості.

5. Регуляторні та наглядові механізми представлено адекватним регулюванням фінансових ринків, яке забезпечує стабільність, прозорість та захист інтересів усіх учасників ринку; системами нагляду за діяльністю кредитних установ, що включають регулярні аудити, стрес-тести та інші заходи контролю, сприяють своєчасному виявленню та мінімізації ризиків.

6. Управління системними ризиками та макропруденційне регулювання означає, що проциклічність та системні ризики виникають через взаємозалежність фінансових установ і є критично важливими для забезпечення стабільності; застосування макропруденційних інструментів, таких як капітальні буфери та обмеження на кредитування, допомагає забезпечити стійкість фінансової системи загалом.

Державне регулювання ринку фінансових послуг реформується в два етапи: перший – скорочення кількості регуляторів до двох та перехід до моделі за завданнями з поділом на ліцензійну діяльність та макропруденційний нагляд; другий – перехід до єдиного регулятора.

На першому етапі реалізується вирішення двох завдань:

– у результаті скорочення кількості регуляторів до двох НБУ залишається відповідальним за макропруденційний нагляд та регулювання банківського сектору, а також за небанківські фінансові установи, які

входять до його сфери відповідальності, а НКЦПФР продовжує здійснювати регулювання ринку цінних паперів, фондового ринку та інвестиційних інструментів;

– поділ на ліцензійну діяльність та макропруденційний нагляд означає, що ліцензійна діяльність включає видачу ліцензій, перевірки дотримання нормативних вимог та інших аспектів, пов'язаних із діяльністю окремих фінансових установ, а макропруденційний нагляд зосереджується на системному ризику та забезпеченні стабільності фінансової системи загалом шляхом моніторингу й аналізу макроекономічних та фінансових ризиків, що можуть впливати на стабільність ринку.

На другому етапі реалізується вирішення двох завдань:

– у процесі об'єднання функцій всі функції регулювання і нагляду за ринком фінансових послуг об'єднуються в одному органі для забезпечення єдиної точки регуляторного контролю та зменшення дублювання функцій;

– у процесі створення єдиного регулятора відбувається інтеграція наявних регуляторних органів або створюється новий орган, який буде відповідати за всі аспекти регулювання фінансового ринку, включаючи банки, небанківські фінансові установи, ринок цінних паперів та інші сегменти.

Перевагами створення єдиного регулятора на базі НБУ є: зменшення кількості регуляторних органів, що дає змогу уникнути розпорошення зусиль і ресурсів, забезпечуючи більш узгоджений підхід до регулювання; краще координувати дії, уникнення конфліктів та підвищення ефективності нагляду за фінансовими ринками; зниження адміністративних витрат і спрощення процедур для учасників ринку; краща координація та зменшення суперечностей у регуляторній політиці; забезпечення більшої прозорості і передбачуваності в регулюванні фінансових ринків; уникнення дублювання функцій і спрощення процесів для фінансових установ. Викликами створення єдиного регулятора на базі НБУ є: складність процесу переходу, який вимагатиме багато часу для інтеграції функцій і процесів; необхідність збереження спеціалізації та експертизи в різних сегментах фінансового ринку, не обхідність ефективного управління процесом реорганізації та адаптації до нових умов.

У системі інститутів професійного регулювання ринків фінансових послуг важливу роль відіграє фінансовий омбудсмен [6]. На початковому етапі впровадження зазначеного інституту його основна роль полягає в медіації та сприянні знаходженню компромісів у спорах між учасниками фінансового ринку і споживачами фінансових послуг для забезпечення ефективного вирішення конфліктів і встановлення довіри до нової інституції. Основними функціями фінансового омбудсмена є:

1. Медіація у спорах:

– як медіатор, фінансовий омбудсмен має бути нейтральним посередником, який неупереджено розглядає претензії та скарги обох сторін і допомагає їм знайти взаємоприйнятні рішення. Збереження конфіденційності процесу медіації є критично важливим для довіри та відкритості у спілкуванні між сторонами;

– підтримуючи вирішення конфліктів, омбудсмен оцінює обставини спору, збирає докази, аналізує їх і

допомагає сторонам зрозуміти позиції одна одної, а також надає рекомендації стосовно можливих рішень або компромісів, які можуть задовольнити обидві сторони;

– покращуючи комунікації, омбудсмен може організувати зустрічі або переговори між сторонами для обговорення можливих варіантів вирішення конфлікту. Він допомагає забезпечити усі сторони повною і зрозумілою інформацією для прийняття обґрунтованих рішень.

2. Забезпечення прозорості і справедливості:

– здійснюючи освітню діяльність, омбудсмен інформує споживачів і фінансові установи про їхні права і обов'язки для уникнення конфліктів у майбутньому; пояснює процедури та можливості, які надаються під час медіації, для ознайомлення з процесом усіх учасників;

– створюючи стандарти для медіації, омбудсмен встановлює чіткі політики та процедури для забезпечення послідовності і справедливості у вирішенні спорів, а також проводить регулярний моніторинг діяльності для забезпечення відповідності стандартам і ефективності медіаційного процесу.

3. Підвищення довіри до фінансового ринку:

– здійснюючи раннє втручання, омбудсмен запобігає ескалації конфліктів і спірних ситуацій, що зменшує загальний рівень напруженості на ринку, а також завдяки швидкому і ефективному вирішенню спірних питань допомагає підвищити довіру споживачів до фінансових установ і регуляторів;

– покращення репутації фінансового ринку як прозорого і відповідального та підвищення довіри до його учасників досягається шляхом успішного вирішення спорів і захисту прав споживачів, а також підтримкою справедливих практик та рішень на основі неупередженого аналізу.

ВИСНОВКИ

У статті інституціональну модель ринку фінансових послуг в Україні визначено комплексною системою, що забезпечує взаємодію різних його суб'єктів, регулює їх діяльність та сприяє стабільному і ефективному функціонуванню фінансового сектора на основі врахування ролі та взаємозв'язків державних і приватних організацій, правових та нормативних рамок, а також соціально-економічних факторів, які впливають на функціонування ринку фінансових послуг.

Виділено три етапи розвитку ринку фінансових послуг в Україні, наведено їх характеристику, досягнення та виклики. Визначено основні компоненти інституціональної моделі ринку фінансових послуг. Показано, що якісна інфраструктура та ефективні інститути врегулювання заборгованості є критично важливими для підтримки фінансової стабільності кредитних установ.

Визначено мету реформи державного регулювання на основі моделі єдиного регулятора, яка полягає у підвищенні ефективності, прозорості та стабільності фінансового ринку. Перевагами єдиного регулятора на базі НБУ є: консолідація функцій, підвищення ефективності, зменшення адміністративних витрат, покращення координації, збільшення прозорості, зменшення дублювання. Викликами є складності перехідного періоду, не обхідність збереження спеціалізації та здійснення управлінських змін.

Показано, що у системі інститутів професійного

регулювання ринків фінансових послуг важливу роль відіграє фінансовий омбудсмен. На початковому етапі впровадження зазначеного інституту його роль як медіатора є критично важливою для створення ефективного механізму вирішення конфліктів і забезпечення довіри до фінансового ринку.

Встановлено, що фінансовий омбудсмен виконує функції: незалежного посередника на принципах нейтральності і конфіденційності; підтримує вирішення

конфліктів на основі аналізу ситуації і пропозиції рішень, покращує комунікації шляхом організації зустрічей і забезпечення чіткого обміну інформацією; забезпечує прозорість і справедливість шляхом роз'яснення прав і обов'язків, створення стандартів для медіації; підвищує довіру до фінансового ринку на основі зменшення конфліктів і покращення репутації фінансового ринку.

Список використаних джерел

1. Асоціація фінансових компаній «Фінансовий омбудсман». URL: <https://finom.org.ua/>
2. Глушченко О.В. Зміни інституційного дизайну ринку фінансових послуг України в умовах посткризового відновлення. *Соціальна економіка*. 2019. Вип. 58. С. 6-14.
3. Добош Н.М., Познякова О.І., Кльоба Л.Г. Інституційні інновації в регулюванні фінансового ринку в Україні в контексті покращення захисту прав споживачів фінансових послуг. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки*. 2020. № 6. С. 127-136.
4. Уманців Ю.М., Шкуропадська Д.Б. Інституційні детермінанти конкурентної політики на ринку фінансових послуг. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 26-46.
5. Хуторна М.Е. Інституційне становлення ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг кредитних установ в Україні. *Інноваційна економіка*. 2019. № 7-8. С. 123-131.
6. Шовкопляс Г.М. Історія виникнення та становлення державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 40-51.

References

1. Association of financial companies «Financial Ombudsman». URL: <https://finom.org.ua/> [in Ukrainian].
2. Hlushchenko O.V. Changes in the institutional design of the financial services market of Ukraine in the conditions of post-crisis recovery. *Social economy*. 2019. Issue 58. P. 6-14. [in Ukrainian].
3. Dobosh N.M., Poznyakova O.I., Klyoba L.H. Institutional innovations in the regulation of the financial market in Ukraine in the context of improving the protection of the rights of consumers of financial services. *International scientific journal «Internauka». Series: Economic sciences*. 2020. No. 6. P. 127-136. [in Ukrainian].
4. Umantsiv Yu.M., Shkuropadska D.B. Institutional determinants of competitive policy in the market of financial services. *Ukraine economy*. 2022. No. 11. pp. 26-46. [in Ukrainian].
5. Khutorna M.E. Institutional development of the market for debt settlement of consumers of financial services of credit institutions in Ukraine. *Innovative economy*. 2019. No. 7-8. pp. 123-131. [in Ukrainian].
6. Shovkopliias H.M. The history of the emergence and establishment of state regulation of the market of non-banking financial services. *Problems of legality*. 2022. Issue 156. pp. 40-51. [in Ukrainian].

Mykhailo DUBCHAK

postgraduate student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5914-9549>

e-mail: dubchackwork@gmail.com

INSTITUTIONAL MODEL OF THE FINANCIAL SERVICES MARKET AND ITS DEVELOPMENT

In the paper, the institutional model of the financial services market in Ukraine is defined as a complex system that ensures the interaction of its various subjects, regulates their activities and contributes to the stable and effective functioning of the financial sector based on taking into account the role and relationships of public and private organizations, legal and regulatory frameworks, as well as socio-economic factors that affect the functioning of the financial services market.

Three stages of the development of the financial services market in Ukraine are highlighted, their characteristics, achievements and challenges are given. The main components of the institutional model of the financial services market are defined. It is shown that high-quality infrastructure and effective debt settlement institutions are critical for maintaining the financial stability of credit institutions.

The purpose of the reform of state regulation based on the model of a single regulator is determined, which consists in increasing the efficiency, transparency and stability of the financial market. The advantages of a single regulator based on the NBU are: consolidation of functions, improvement of efficiency, reduction of administrative costs, improvement of coordination, increase of transparency, reduction of duplication. The challenges are: the difficulties of the transition period, the need to maintain specialization and the implementation of management changes.

It is shown that the financial ombudsman plays an important role in the system of institutions for professional regulation of financial services markets. At the initial stage of implementation of the said institute, its role as a mediator is critically important for creating an effective mechanism for resolving conflicts and ensuring trust in the financial market. It has been established that the financial ombudsman performs the functions of: an independent mediator based on the principles of neutrality and confidentiality; supports the resolution of conflicts based on the analysis of the situation and the proposal of solutions, improves communication by organizing meetings and ensuring a clear exchange of information; ensures transparency and fairness by clarifying rights and obligations, creating standards for mediation; increases confidence in the financial market on the basis of reducing conflicts and improving the reputation of the financial market.

Keywords: institutional, model, market, financial services, development

Наталія Миколаївна ПЛИСЮК

к.ю.н., в.о. професора кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9857-929X>

e-mail: nataliiaplysiuk25@gmail.com

ОЗНАКИ ПРОСТОГО УМИСНОГО ВБИВСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досліджено питання характеристики та аналізу основних ознак простого умисного вбивства за кримінальним законодавством України. Обов'язковою невід'ємною ознакою умисного вбивства, зокрема й простого його складу, є його протиправність. Протиправність вбивства, як і будь якого іншого кримінального правопорушення, визначається винністю та караністю. Протиправність означає заборону кримінально-правовою нормою вчинення того чи іншого діяння під загрозою застосування покарання за нього. Для детального та всебічного аналізу тієї чи іншої кримінально-правової норми, в цьому разі норми, яка передбачає так зване просте вбивство, важливим є насамперед встановлення ознак, які в їх сукупності утворюють склад конкретного кримінального правопорушення. Варто відзначити, що для правильної кримінально-правової кваліфікації найбільш оптимальним та виправданим є аналіз ознак складу кримінального правопорушення за елементами такого складу.

Ключові слова: умисне вбивство, кримінальне законодавство, позбавлення життя, склад кримінального правопорушення, кваліфікація

ВСТУП

У чинному Кримінальному кодексі (КК) України [1] у ч.1 ст. 115 передбачено кримінальну відповідальність за вчинення умисного вбивства. В цій нормі законодавцем визначено юридичне поняття і самого умисного вбивства, яке без кваліфікуючих ознак, вказаних у ч. 2 ст. 115 КК України, є простим. Обов'язковою невід'ємною ознакою умисного вбивства, зокрема й простого його складу, є його протиправність. Протиправність вбивства, як і будь якого іншого кримінального правопорушення, визначається винністю та караністю. Протиправність означає заборону кримінально-правовою нормою вчинення того чи іншого діяння під загрозою застосування покарання за нього.

Для детального та всебічного аналізу тієї чи іншої кримінально-правової норми, в нашому випадку норми, яка передбачає т.зв. просте вбивство, важливим є насамперед встановлення ознак, які в їх сукупності утворюють склад конкретного кримінального правопорушення. Варто відзначити, що для правильної кримінально-правової кваліфікації найбільш оптимальним та виправданим є аналіз ознак складу кримінального правопорушення за елементами такого складу. Виокремлення і вірне тлумачення ознак, що притаманні будь-якому явищу або поняттю, є необхідною умовою правильного його застосування та виключення помилок під час кваліфікації діянь [6, с.388].

Вбивство людини є злочином, розуміння якого за своїми соціально-біологічними ознаками та суспільною небезпекою особливих труднощів не викликає. Однак, у кримінально-правовому змісті цього слова, поняття вбивства людини є вужчим, ніж його повсякденне трактування в побуті, оскільки для настання кримінальної відповідальності за вбивство людини необхідна достатня кількість певних ознак, які б свідчили про наявність складу цього злочину [4, с.83]. Отже, з'ясуванню питань про ознаки складу простого вбивства за кримінальним законодавством України і присвячено цю статтю.

Дослідженню питань кваліфікації та кримінальної відповідальності у вчиненні умисних вбивств тією чи

іншою мірою присвятили свої праці такі вчені, як М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.К. Гришук, В.О. Навроцький, П.П. Андрушко, В.В. Сташис, Є.В. Фесенко, М.І. Мельник, В.М. Куц, М.П. Короленко, О.П. Литвин, В.М. Мамчур, Л.М. Підкоритова, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк, Омар Мухаммед Муса Ісмаїл, Л.А. Остапенко, С.Г. Блинська, В.Ф. Примаченко, О.М. Лупіносова, Н.Є. Маковецька, В.О. Копанчук та ін. Але не дивлячись на великий теоретичний доробок з питань про поняття, види, кримінально-правову кваліфікацію вбивств людини в Україні, окремі аспекти даних питань залишаються малодослідженими та потребують додаткового глибшого аналізу.

МЕТА статті – дослідження питань про ознаки простого умисного вбивства за кримінальним законодавством України, вплив таких ознак на здійснення правильної кримінально-правової кваліфікації.

МЕТОДИ

У статті застосовано низку методів наукового пізнання: герменевтичний, історико-правовий, системний, діалектичний, функціональний, формально-логічного аналізу. В основу тлумачення текстів історичних правових джерел, наукових праць покладено герменевтичний метод. Історико-правовий застосовано в аналізі генезису традицій вітчизняної законодавчої практики тлумачення поняття простого умисного вбивства. Системний метод застосовано для комплексного розгляду складників визначеного у статті дослідження. Діалектичний метод застосовано у дослідженні елементів та ознак складу простого умисного вбивства. Функціональний та метод формально-логічного аналізу застосовано для з'ясування змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак досліджуваного складу кримінального правопорушення у кримінально-правовій кваліфікації вказаного діяння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначення поняття простого вбивства у вітчизняному кримінальному законодавстві здійснювалось по-різному. Ще з часів Київської Русі це називалось людиновбивством, смертовбивством або душогубством. Більш сучасний простий склад умисного вбивства визначено у КК УРСР 1922, 1926, 1960 років, визначення

простого вбивства не було. Наприклад, у ст. 94 КК УРСР 1960 р. зазначалось: «Умисне вбивство, вчинене без вказаних у статті 93 цього Кодексу ознак». А у ст. 93 передбачалась відповідальність за кваліфіковані умисні вбивства, тобто за обтяжливих обставин [5]. За проектом нового КК України відповідно до ст. 4.1.5. вбивство визначається як спричинення смерті іншій людині [7]. Загалом варто відзначити, що питання про поняття вбивства є дискусійним, адже законодавець у чинному КК України дає визначення лише умисного вбивства, що породжує певні дискусії, зокрема з формулювання вбивства через необережність, визначення якого в чинному законі про кримінальну відповідальність немає.

Вбивство людини, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України в теорії кримінального права називають вбивством без пом'якшуючих і обтяжуючих обставин або основним складом вбивства, простим складом вбивства (простим вбивством) чи складом вбивства без кваліфікуючих ознак [2, с.6; 3, с.149; 4, с.82].

Саме ч. 1 ст. 115 КК України відносно інших складів умисних вбивств є нормою загальною, тобто в ній сформульовано родовий склад вбивства, з якого вже виділяються кваліфікуючі ознаки, тобто кваліфіковані склади умисних вбивств (ч. 2 ст. 115 КК України) та привілейовані склади умисних вбивств (ст.ст. 116-118 КК України), які, зі свого боку, є спеціальними нормами. Під час встановлення ознак, які утворюють склад простого умисного вбивства як самостійного кримінального правопорушення варто насамперед приділити увагу його об'єктивним та суб'єктивним ознакам.

Стосовно об'єктивних ознак складу простого умисного вбивства, то передусім розглянемо особливості об'єкта простого умисного вбивства іншої людини, адже антисуспільна сутність будь-якого кримінального правопорушення визначається насамперед його об'єктом, тобто суспільними відносинами в тій чи іншій сфері життєдіяльності особи, суспільства, держави, на які здійснюється посягання у вчиненні умисного вбивства.

В теорії кримінального права питання про об'єкт кримінального правопорушення є одним з найбільш дискусійних, але це є предметом інших досліджень. Варто відзначити лише, що дотримуємось позиції, згідно з якою об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, тобто які поставлено під охорону закону про кримінальну відповідальність. Відносини, які знаходяться поза сферою правового регулювання (моральні, політичні тощо), а також заборонені правом, об'єктом кримінального правопорушення бути не можуть [10, с. 42]. Також об'єктом кримінального правопорушення є «не якісь абстрактні суспільні відносини», а конкретні суспільні відносини, належна модель вольових суспільних відносин, охоронювана нормою, змістом якої є відповідний суспільний інтерес [8, с.77-88].

Необхідно розмежовувати поняття об'єкта кримінального правопорушення та об'єкта складу кримінального правопорушення, враховуючи, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення діяння, яке містить склад кримінального правопорушення.

Для чіткого визначення об'єкта складу простого умисного вбивства необхідно звернутися до класифікації об'єктів кримінальних правопорушень. Вважається, що загальним об'єктом складу кримінального правопо-

рушення є вся сукупність суспільних відносин, яка охороняється законом про кримінальну відповідальність. Відповідно, загальним об'єктом позбавлення життя іншої людини, тобто вбивства, є сукупність суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом. Коло цих відносин відображене у ч. 1 ст. 115 КК. Життя кожної людини як об'єкт кримінально-правової охорони не має ніяких юридичних особливостей і відмінностей. Кримінальний закон рівною мірою охороняє життя кожної без винятку людини незалежно від її статі, віку, службового становища тощо.

Родовим об'єктом вбивства людини є суспільні відносини, що виникають з приводу охорони життя та здоров'я людини. Безпосереднім об'єктом вбивства людини постають суспільні відносини, які виникають з приводу недоторканності життя іншої особи. Предметом зазначених відносин є саме життя іншої людини.

Умисне вбивство як кримінальне правопорушення, що посягає на життя, має місце тоді, коли припиняється біологічне існування організму, з моменту відмирання головного мозку людини. Таке положення має принципове значення для визначення моменту закінчення вбивства.

Родовий та безпосередній об'єкти вбивства людини знаходяться у взаємовідношенні як категорії окремого і загального: безпосередній об'єкт входить у родовий як частина і ціле.

Об'єктом вбивства людини є право людини на життя. Право людини на життя визнається усією світовою спільнотою як таке, що належить кожній людині та закріплене у відповідних міжнародних документах. Таке право регулюється відповідними суспільними відносинами, які склались в процесі розвитку суспільства і досягли відповідного високого рівня нині та поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність в Україні. Право людини на життя є юридичною реальністю, оскільки закріплене в нормах Конституції України [11].

Так, безпосереднім об'єктом складу простого вбивства, на нашу думку, слід визнавати суспільні відносини з приводу забезпечення захисту життя іншої (будь-якої) особи.

Об'єкт кримінального правопорушення в жодному разі неможна ототожнювати з предметом кримінального правопорушення. Але важливим є той факт, що умисне вбивство є безпредметним кримінальним правопорушенням, адже предметом кримінального правопорушення може бути лише певна річ матеріального світу, яка створюється людиною і тому сама людина предметом бути не може.

Дослідження ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення допомагає здійснити точну правову оцінку суспільно небезпечних діянь, що, зі свого боку, зумовлює забезпечення законності у процесі боротьби зі злочинністю. Зазвичай під об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення розуміється зовнішня сторона (зовнішнє вираження) кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причиною зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення [12, с. 135].

Об'єктивна або ж зовнішня сторона простого вбивства характеризується насамперед діями або бездіяльністю, спрямованими на позбавлення життя іншої людини.

Будь-який склад вбивства, зокрема й простого вбивства є злочином з матеріальним складом. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони таких складів є:

- суспільно небезпечне діяння;
- суспільно небезпечні наслідки;
- причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками.

Загальновизнаним є положення про те, що об'єктивна сторона вбивства, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, характеризується:

- діями, спрямованими на позбавлення життя іншої людини;
- наслідком у виді смерті людини;
- причинним зв'язком між зазначеними суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком.

Стосовно суспільно небезпечного діяння, то насамперед слід відзначити, що для складу, який аналізується є актуальним дискусійне в літературі питання про те, чи може бути вбивство вчинене шляхом бездіяльності. На наше переконання злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена у ч. 1 ст. 115 КК України, може бути вчинено як шляхом дії – активної поведінки, так і шляхом бездіяльності, наприклад, якщо особа, яка доглядає за малолітньою дитиною, спеціально її не годує щоб та померла. Аналогічною може бути поведінка, яка полягає в ненаданні лікувальних засобів та харчів особі, яка не здатна сама це зробити. В таких випадках має місце бездіяльність суб'єкта, неможливість потерпілої особи самій підтримати важливі функції організму та забезпечення життєдіяльності такої особи входить до обов'язків суб'єкта.

Наступною обов'язковою ознакою складу простого умисного вбивства є настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті іншої людини. Переважна більшість вчених-криміналістів стверджує, що моментом закінчення життя людини і відповідно закінченням вбивства є біологічна смерть, а саме той момент, коли внаслідок зупинки роботи серця припиняється постачання тканин організму киснем, і настали незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи, а у корі головного мозку настає невідворотний розпад білкових тіл, після чого відновлення життєдіяльності організму є неможливим. Відповідь на багато питань про момент закінчення умисного вбивства містить у собі Інструкція з констатації смерті людини на підставі смерті мозку, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України № 226 від 25 вересня 2000 р. [13], а саме й про те, що смерть мозку – це повне та незворотне припинення всіх його функцій, які реєструються на серці, що працює, та за примусової вентиляції легенів; смерть мозку прирівнюється до смерті людини тощо.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу простого умисного вбивства людини є причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками у вигляді біологічної смерті людини. Наслідок у вигляді смерті людини має бути обов'язково результатом вчинення кримінально протиправного діяння і наставати внаслідок його вчи-

нення. Причинний зв'язок зі смертю людини буде мати місце лише тоді, коли смерть настала як миттєво внаслідок вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння, так і якщо вона настала через значний проміжок часу після вчинення такого діяння.

Важливим є й те, що причинний зв'язок між кримінально протиправною поведінкою та настанням смерті може бути лише необхідним та безумовним, але в жодному разі не випадковим. За кваліфікації простого умисного вбивства іноді виникає питання про відсутність причинного зв'язку, коли настанню наслідку у вигляді смерті іншої особи сприяли особливі властивості організму потерпілої особи. Але, на нашу думку, причинний зв'язок не може розриватись суб'єктивними властивостями організму, адже він є категорією об'єктивною.

Іноді причинний зв'язок може бути ускладнено впливом зовнішніх факторів таких як поведінка третіх осіб або вплив сил природи чи навіть вина потерпілої особи. В таких випадках необхідно враховувати, що якщо такі зовнішні фактори з самого початку викликані і спрямовано діями винної особи, причинний зв'язок не припиняється.

Суб'єктом складу простого умисного вбивства визнається фізична осудна особа, яка досягла 14-ти річного віку. Відповідно факт визначення законодавцем пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення простого умисного вбивства лише підкреслює високий ступінь суспільної небезпеки даного кримінального правопорушення.

Із суб'єктивної сторони склад простого умисного вбивства характеризується виключно умисною формою вини, причому умисел може бути як прямим, так і непрямым. Також неможна виключати кримінальну відповідальність за просте умисне вбивство у разі заповідання смерті за невизначеного умислу, у випадках коли винна особа не передбачає можливість заподіяння шкоди потерпілому, зокрема й смерті. Встановлення форми вини складає собою основну частину питань у здійсненні кримінально-правової кваліфікації та у процесі розмежування простого умисного вбивства та інших посягань на життя людини.

Відповідно до визначення простого умисного вбивства у ч.1 ст.115 КК України варто відзначити, що диспозиція цієї норми не містить у собі вказівки на мотив і мету і тому можна констатувати, що вони не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони цього складу, але опираючись на практику Верховного Суду України, варто зауважити, що в Ухвалі Верховного Суду України визначається, що у формулюванні обвинувачення, визнаного судом доведеним, яке зазначено в мотивувальній частині вироку, суд першої інстанції встановив, що удари ОСОБА_1 завдав ОСОБА_4 з невстановлених причин, не зазначивши при цьому підстави зміни обвинувачення в частині встановленого мотиву злочину. Встановлення мотиву вчинення злочину є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України [14].

Стосовно мотивів вчинення умисних вбивств в науковій літературі висловлювалась позиція, що суб'єктивна сторона умисних вбивств характеризується не тільки умислом, але й визначеним мотивом даних кримінальних правопорушень [4, с. 142].

Варто звернути увагу на те, що в складі простого умисного вбивства мотив, мета та емоційний стан викликаються однією і тією ж подією – простим, невираженим актом поведінки суб'єкта, спрямованим на умисне вбивство іншої людини.

Так, враховуючи все вищезазначене, здійснивши аналіз ознак простого умисного вбивства можна констатувати, що за ч. 1 ст. 115 КК України слід кваліфікувати вбивство, вчинене без кваліфікуючих ознак, які вказано у ч. 2 ст. 115 КК України та без пом'якшуючих обставин, передбачених у ст.ст.116-118 КК України, з ненависті до людини, злості, ревнощів, вчинене у сварці, бійці, з помсти або інших вчинків, які породжено поведінкою потерпілої особи. Таке вбивство може бути вчинено лише одноосібно, вперше, за наявності певного конфлікту між винним та потерпілим.

Вбивство іншої людини, яке тягне за собою відповідальність за ч. 1 ст. 115 КК України, потрібно розмежовувати з іншими складами вбивств, за вчинення яких, наприклад, посягання здійснюється на спеціального потерпілого. На відміну від складу простого вбивства, т.зв. «спеціальні» склади передбачено у: ст. 112 КК України (Посягання на життя державного чи громадського діяча); ст. 348 КК України (Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця); ст. 348-1 КК України (Посягання на життя журналіста); ст. 379 КК України (Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя); ст. 400 КК України (Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги), вчиняються у зв'язку з виконанням такими спеціальними потерпілими своїх службових повноважень. За посягання на життя таких осіб, зокрема й за їх вбивство, передбачено найбільш суворі покарання у вигляді позбавлення волі з максимальною межею до 15 років або довічне позбавлення волі. А за просте умисне вбивство передбачено лише покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років позбавлення волі, покарання у вигляді довічного позбавлення волі як альтернативне покарання тут не передбачено. За таких обставин варто відзначити, що право на життя перерахованих вище спеціальних потерпілих охороняється державою більш суворо, що, на нашу думку, і це є очевидним, протирічить нормам Конституції України (ст.ст. 3, 27) [11] про гарантії рівності прав людини. Адже право людини на життя є юридичною реальністю, закріплено у Конституції України

та є важливим об'єктивним, природним, невідчужуваним. Спільним між такими посяганнями є саме те, що всі вони посягають на життя іншої людини.

В результаті проведено дослідження основних ознак простого умисного вбивства можна відзначити, що в ч. 1 ст. 115 КК України сформульовано родовий склад вбивства і відносно інших складів умисних вбивств є нормою загальною. Для кваліфікації вчиненого як просте умисне вбивство необхідно встановити низку характерних для нього об'єктивних та суб'єктивних ознак. Загальним об'єктом позбавлення життя іншої людини, тобто вбивства, є сукупність суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом. Родовим об'єктом вбивства людини є суспільні відносини, що виникають стосовно охорони життя та здоров'я людини. Безпосереднім об'єктом вбивства людини виступають суспільні відносини, які виникають з приводу недоторканності життя іншої особи. Для об'єктивної сторони простого умисного вбивства характерними є три обов'язкові ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння, яке полягає в посяганні на життя іншої людини, може вчинятись як у формі дії, так і бездіяльності; 2) настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді настання біологічної смерті потерпілої особи; 3) причиновий зв'язок між вчиненим діянням та настанням смерті конкретної людини. Суб'єктом складу простого умисного вбивства визнається фізична осудна особа, яка досягла 14-ти річного віку. Суб'єктивна сторона складу простого умисного вбивства характеризується виключно умисною формою вини у формі прямого або непрямого умислу. Також, на нашу думку, необхідно встановлювати мету та мотив вчинення умисного вбивства і це може суттєво вплинути на кваліфікацію протиправного діяння.

ВИСНОВКИ

Отже, можна констатувати, що право на життя є основоположним та найбільш цінним для кожної людини. Дуже важливим в контексті кримінально-правової охорони життя людини вбачається реальність забезпечення застосування законодавства у сфері захисту абсолютного, невід'ємного права кожної людини на життя.

Зважаючи на сказане, серед перспектив подальших розвідок цього напрямку може бути розроблення вирішення питання саме про встановлення та всебічний аналіз основних ознак інших складів злочинів проти життя людини, включаючи і спеціальні склади злочинів проти життя людини. Деякі моменти цих питань залишаються малодослідженими та потребують додаткового аналізу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2314-14#Text>
2. Борисов В.І. Злочини проти життя і здоров'я: питання кваліфікації. Харків, 1995. 144 с.
3. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина. Курс лекцій. Київ, 2000. 342 с.
4. Вбивства людини за кримінальним правом України: монографія / В.К.Гришук та ін. Львів-Хмельницький, 2019. 335 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 1960 року 2001-05 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
6. Каранікола О.П. Поняття та ознаки вбивства. *Учені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Том 26 (65). №1. С. 388-393.
7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 02.07 2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-02-07-2024.pdf>
8. Гришук В.К. Загальний, родовий та безпосередні основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я. *Вісник Львівського*

інституту внутрішніх справ. 2002. №1. С.77–88.

9. Гришук В.К. Основний склад умисного вбивства за Кримінальним Кодексом України 2001 р. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. №2. С.40–51.

10. Гришук В.К. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету. Право. Економіка. Гуманітаристика*. 2004. С. 30-37.

11. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

12. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ, 2023. 576 с.

13. Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку: затв. наказом МОЗ України від 25.09.2000 № 226. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1260-20#Text>

14. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16 березня 2006 р. *Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства)*. Київ, 2007. С. 378-385.

References

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2314-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2001. No. 25-26. Art. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2314-14#Text> (in Ukrainian).

2. Borisov V.I. Crimes against life and health: questions of qualification. Kharkiv, 1995. 144 p. (in Ukrainian).

3. Navrotsky V.O. Criminal law of Ukraine. A special part. Course of lectures. Kyiv, 2000. 342 p. (in Ukrainian).

4. Homicides under the criminal law of Ukraine: monograph / V.K. Hryshchuk et al. Lviv-Khmelnytskyi, 2019. 335 p. (in Ukrainian).

5. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 1960 2001-05 (expired) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (in Ukrainian).

6. Karanikola O.P. Concept and signs of murder. *Scholarly Notes of V.I. Vernadsky Tavri National University. Series "Legal Sciences"*. 2013. Vol. 26 (65). No. 1. pp. 388-393. (in Ukrainian).

7. Text of the project of the new Criminal Code of Ukraine (as of July 2, 2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na -02-07-2024.pdf> (in Ukrainian).

8. Hryshchuk V. K. General, generic and immediate main objects of crimes against life and health // *Bulletin of the Lviv Institute of Internal Affairs*. 2002. No. 1. P.77–88 (in Ukrainian).

9. Hryshchuk, V. K. The basic structure of premeditated murder according to the Criminal Code of Ukraine of 2001 // *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. 2003. No. 2. P.40–51 (in Ukrainian).

10. Hryshchuk V.K. On the question of the concept of the object of crime in the modern science of criminal law. *Scientific notes of the Kharkiv Economic and Legal University. Law. Economy. Humanities*. 2004. pp. 30-37 (in Ukrainian).

11. Constitution of Ukraine: Law of June 28, 1996 No. 254к/96-ВР // *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).

12. Veresha R. V. Criminal Law of Ukraine. General part. 9th edition, revised. and added Kyiv: Alerta, 2023. 576 p. (in Ukrainian).

13. Instructions on establishing the death of a person on the basis of brain death: approved. by order of the Ministry of Health of Ukraine dated September 25, 2000 No. 226 // *Official Gazette of Ukraine*. 2000. No. 42. Art. 1804. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1260-20#Text> (in Ukrainian).

14. Resolution of the panel of judges of the Judicial Chamber in criminal cases of the Supreme Court of Ukraine dated March 16, 2006. *Criminal justice in Ukraine: Judicial practice. Crimes against a person's life (murder)*. Kyiv, 2007. pp. 378-385. (in Ukrainian).

Nataliia PLYSIUK

PhD in Legal Sciences, acting Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9857-929X>

e-mail: nataliiaplysiuk25@gmail.com

SIGNS OF SIMPLE PREMEDITATED MURDER UNDER THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

Issues related to the characterization and analysis of the main signs of simple premeditated murder under the criminal law of Ukraine are investigated. An obligatory integral feature of intentional murder, including its simple composition, is its illegality. The wrongfulness of murder, like any other criminal offense, is determined by guilt and punishment. Illegality means the prohibition by the criminal law norm of committing this or that act under the threat of punishment for it. For a detailed and comprehensive analysis of this or that criminal law norm, in our case the norm that provides for the so-called simple murder, it is important first of all to establish the signs that in their totality form the composition of a specific criminal offense. It is worth noting that for the correct criminal-legal qualification, the most optimal and justified is the analysis of the signs of the composition of the criminal offense by the elements of this composition. The paper uses a number of methods of scientific knowledge: hermeneutic, historical-legal, systemic, dialectical, functional, formal-logical analysis. The murder of a person, provided for in part 1 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine, in the theory of criminal law is called murder without mitigating and aggravating circumstances or the main component of murder, simple component of murder (simple murder) or component of murder without qualifying features. Part 1 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine is a general norm in relation to other forms of intentional murder, i.e., it formulates the generic form of murder, from which qualifying features are already distinguished, i.e. qualified forms of intentional murder (Part 2 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine) and privileged composition of intentional murders (Articles 116-118 of the Criminal Code of Ukraine), which in turn are special norms. When establishing the features that make up simple intentional murder as an independent criminal offense, one should first of all pay attention to its objective and subjective features. The murder of another person, which entails responsibility under Part 1 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine, must be distinguished from other forms of murder, when committed, for example, an assault is made on a special victim.

Keywords: *murder, criminal law, deprivation of life, composition of a criminal offence, qualification*

Богдан Анатолійович **СТРЕМЕНОВСЬКИЙ**
аспірант, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4951-7914>
e-mail: k4040890sba@gmail.com

ГАЛУЗЕВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті надано трактування фінансового механізму реструктуризації підприємств. Систематизовано загальні принципи, дотримання яких забезпечує успішне проведення фінансової реструктуризації, підвищує довіру до підприємства і сприяє досягненню його фінансової стабільності. Показано, що галузева диференціація фінансових механізмів реструктуризації підприємств дає змогу враховувати специфіку кожної галузі, забезпечуючи ефективне управління фінансовими ризиками та оптимізацію ресурсів. За результатами узагальнення досвіду функціонування фінансових механізмів у різних галузях національної економіки встановлено, що вони можуть носити такий характер: адаптаційний, структурний, структурно-адаптаційний, інтегративний, безпеко-орієнтований, реінжиніринг бізнес-процесів. Обґрунтовано загальні фінансові інструменти, які можуть використовуватися в усіх галузях національної економіки - державні програми фінансування та публічно-приватне партнерство.

Ключові слова: галузева, диференціація, фінансові механізми, реструктуризація, підприємство

ВСТУП

Фінансовий механізм реструктуризації підприємств включає сукупність інструментів, методів і заходів, спрямованих на адаптацію підприємства до змін у зовнішньому середовищі, покращення його фінансових показників, відновлення фінансової стійкості та підвищення ефективності діяльності підприємства. Принципи функціонування фінансового механізму реструктуризації підприємств поділяють на загальні (притаманні суб'єктам господарювання усіх галузей національної економіки) та спеціальні (притаманні суб'єктам господарювання певних видів економічної діяльності).

Питання функціонування фінансових механізмів реструктуризації підприємств в окремих галузях знаходиться у центрі уваги багатьох учених.

У статті Р.О. Тімченко, Д.А. Крішко, О.А. Супрун, С.І. Головка визначено основні передумови процесу реструктуризації територій промислових об'єктів: архітектурно-містобудівні; соціально-економічні; культурологічні; екологічні та часові [1, с. 378]. Запропоновані О.В. Балахоновою, В.В. Руммо, Ю.В. Гутаревою принципи структурної адаптації промислового підприємства до впливів зовнішнього середовища є базисом здійснення реструктуризації його логістично-збутової системи в реальному режимі часу з мінімальними фінансовими втратами [2, с. 112]. О.В. Тур пропонує розглядати розвиток переробної промисловості України як напрям реструктуризації національної економіки, оскільки процес деіндустріалізації економіки України, що триває вже декілька десятиліть, має суттєві негативні наслідки для конкурентоспроможності країни та її соціально-економічного добробуту [3, с. 207].

С.І. Глущенко обґрунтовано концептуальні засади формування та функціонування організаційно-економічного механізму реструктуризації аграрних підприємств. Її таргетом визначено ефективне залучення аграрних підприємств до участі у процесах агропромислової та виробничої інтеграції через збільшення концентрації капіталу у виробничій сфері [4, с. 168].

Л.І. Лачкова, В.М. Лачкова запропонували фінансово-економічний механізм адаптаційної реструктуризації

підприємств роздрібною торгівлі, який має комплексний характер і спрямовано на вирішення широкого спектру проблем в умовах сучасного ринкового середовища [5, с. 54]. Таргетами цього механізму визначено зменшення соціально-економічних диспропорцій, зростання вартості торгівельних підприємств та досягнення позитивних ефектів для всіх зацікавлених сторін. І.В. Петрик, Ю.В. Пинда зазначають, що у країнах Європи набуває популярності реструктуризація бізнес-процесів у мережі поставок з таргетом підвищення еластичності діяльності підприємства. Проте багато підприємств виявляють більшу готовність змінити партнерів, а не реструктурувати внутрішні бізнес-процеси [6, с. 69].

Досліджуючи сучасні аспекти реструктуризації транспортних підприємств, Д.О. Власенко робить акцент на необхідності її економічного обґрунтування, яке припускає розроблення та вибір еталонного оптимального варіанта заходів та формування на цій основі програми реструктуризації [7, с. 36].

Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів слід визнати необхідність продовження подальших досліджень загальних і специфічних особливостей проведення реструктуризації підприємств.

МЕТА роботи – виявлення галузевих особливостей проведення реструктуризації підприємств та відповідних драйверів для визначення її основних напрямків.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До основних методів дослідження слід віднести: аналіз, синтез, порівняння, формалізація, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансові механізми реструктуризації підприємства спрямовано на покращення його фінансового стану та забезпечення стійкості. Основні принципи, які лежать в основі фінансової реструктуризації, включають:

– прозорість і відкритість, коли всі учасники процесу реструктуризації повинні мати доступ до повної та достовірної інформації про фінансовий стан підприємства, а останнє має відкрито комунікувати зі всіма зацікавленими сторонами, включаючи кредиторів, акціонерів та співробітників;

– взаємовигідність, оскільки реструктуризація має враховувати інтереси всіх залучених сторін, зокрема кредиторів, власників, працівників і клієнтів, а всі рішення мають прийматися на основі досягнення консенсусу;

– комплексний підхід, коли фінансова реструктуризація має враховувати всі аспекти діяльності підприємства, включаючи операційні, фінансові та стратегічні фактори. План реструктуризації має включати взаємопов'язані заходи, спрямовані на покращення фінансового стану підприємства;

– реалістичність і досяжність цілей реструктуризації в умовах поточного ринкового середовища, яка забезпечується покровним Планом реструктуризації, розробленим із урахуванням реальних можливостей підприємства та зовнішніх обставин;

– ефективність і раціональність, яка забезпечується зниженням витрат без нанесення шкоди основним операційним процесам, раціональним використанням ресурсів, постійним моніторингом фінансових показників для своєчасного виявлення та усунення відхилень;

– законність дій у рамках фінансової реструктуризації, їх відповідність нормативним вимогам, врахування Планом реструктуризації всіх нормативних обмеження та регуляторні вимоги;

– досягнення довгострокової фінансової стабільності підприємства, набуття властивості фінансової гнучкості для адаптації до змін ринкового середовища після завершення реструктуризації підприємства;

– здійснення постійного моніторингу і контролю ходу реструктуризації для своєчасного виявлення проблем і коригування плану;

– регулярне звітування перед зацікавленими сторонами про прогрес і результати реструктуризації;

– інноваційність, яка досягається шляхом впровадження нових технологій, використання їх для підвищення ефективності процесів, заохочення працівників до впровадження нових ідей та рішень;

– проактивність шляхом прогнозування змін, застосування аналітичних інструментів для передбачення змін у зовнішньому середовищі, планування сценаріїв, розроблення альтернативних планів дій на випадок різних сценаріїв розвитку подій;

– гнучкість та оперативна адаптація, яка забезпечується здатністю швидко реагувати на зміни ринкових умов та попиту;

– альтернативність – визначення критеріїв для оцінювання ефективності різних варіантів реструктуризації; розгляд різних сценаріїв реструктуризації, які можуть включати зміну організаційної структури, оптимізацію бізнес-процесів, впровадження нових технологій тощо;

– оптимальність – вибір найкращого варіанта реструктуризації на основі визначених критеріїв.

Фінансові механізми реструктуризації підприємств значно залежать від галузевої специфіки, оскільки кожна галузь має свої особливості, ризики та вимоги. Галузева диференціація дає змогу адаптувати підходи до фінансової реструктуризації, забезпечуючи максимальну ефективність та результативність процесу. Основні аспекти галузевої диференціації фінансових механізмів реструктуризації підприємств систематизовано у табл. 1.

Розглянемо більш детально фінансові механізми рест-

руктуризації в окремих галузях національної економіки.

1. *Промисловість*. Для неї пропонуються механізми фінансової структурної адаптації. Їх гнучкість забезпечується впровадженням модульних систем, які легко змінювати та модернізувати. Інтеграція передбачає тісну співпрацю з постачальниками та партнерами для забезпечення безперебійної роботи, а також застосування інтегрованих ІТ-рішень для координації всіх ланок логістично-збутової системи. Забезпечення якості вимагає дотримання міжнародних стандартів якості у процесах виробництва та логістики, а також впровадження системи управління якістю для забезпечення стабільності та надійності продукції та послуг. Також необхідно проводити зміни на промислових підприємствах, сутність яких полягає в одночасному здійсненні планів реструктуризації та переходу на випуск інноваційної продукції. Зазначені плани поєднують дві групи процесів: перша – процеси реструктуризації (оптимізація організаційної структури для підвищення ефективності внутрішніх процесів, впровадження сучасних методів управління та підвищення кваліфікації керівного складу, пошук нових джерел фінансування для модернізації виробництва та впровадження інновацій); друга – перехід на випуск інноваційної продукції (інвестування в наукові дослідження та розроблення для створення інноваційних товарів та послуг, застосування сучасних технологій у виробництві для підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, розроблення нових стратегій просування інноваційної продукції на ринок та збільшення частки ринку). Обставини, що змушують промислові підприємства одночасно проводити реструктуризацію та переходити на випуск інноваційної продукції, включають конкурентний тиск, економічні виклики, технологічний прогрес та соціально-екологічні фактори. Перевагами одночасного здійснення реструктуризації та інноваційного переходу є: підвищення конкурентоспроможності через те, що інноваційні продукти та оптимізовані процеси забезпечують переваги перед конкурентами; реструктуризація дає змогу зменшити витрати, а інновації – максимально ефективно використовувати наявні ресурси, їх поєднання сприяє довгостроковій стабільності та зростанню підприємства. Схеми проведення процесу реструктуризації включають такі основні компоненти: управлінський, ресурсний, функціональний, продуктовий, організаційний складники; механізм підготовки, прийняття і реалізації рішень з безпекоорієнтованого розвитку підприємства.

Механізм підготовки, прийняття і реалізації рішень з безпеко-орієнтованого розвитку підприємства ґрунтується на комплексному підході, який має такі переваги: цілісність за рахунок здійснення реструктуризації за всіма ключовими напрямками: безпека, яка мінімізує ризики та загрози, забезпечуючи стабільність підприємства; орієнтація на інновації підвищує конкурентоспроможність та сприяє довгостроковому успіху. Методи управління безпекоорієнтованим розвитком у реальному масштабі часу передбачають інтеграцію кількох підходів і процесів, які забезпечують стабільність та безпеку діяльності підприємства: моніторинг та аналітика, процеси реагування, управління ресурсами, навчання та розвиток персоналу, комунікація та інформаційне забезпечення. Перевагами застосування фінансових

Таблиця 1 – Основні аспекти галузевої диференціації фінансових механізмів реструктуризації підприємств (власна розробка)

№	Галузь	Особливості	
		галузі	фінансових механізмів
1	Промисловість	наявність значних капітальних витрат, пов'язаних з обладнанням та інфраструктурою	мають включати довгострокове фінансування та інвестиції в модернізацію
2	Аграрна	сезонний характер доходів, ризики погодних умов	застосування спеціальних фінансових інструментів (сезонні кредити, страхування врожаю, страхування ризики, пов'язаних із погодними умовами, деривативи)
		переважна частина доданої вартості на концентрується у сфері переробки та торгівлі	застосування вертикальної інтеграції
3	Торгівля	висока оборотність капіталу	вимоги ефективного управління грошовими потоками, застосування факторингу та кредитів на поповнення оборотних коштів
		високий рівень конкуренції	забезпечення гнучкості фінансових механізмів для швидкого реагування на зміни в ринку
		значна частка збиткових підприємств	використання інструментів подолання збитковості
4	Технологічний сектор	значні інвестиції в дослідження та розроблення	мають включати венчурний капітал та грантове фінансування
		швидкі технологічні зміни	забезпечення фінансової гнучкості для адаптації до нових ринкових умов
5	Енергетика	високі інвестиційні потреби в інфраструктуру	мають включати проектне фінансування та довгострокові кредити
		регуляторні ризики	забезпечення фінансової гнучкості для адаптації до змін регуляторних умов
6	Транспорт	багатогалузева структура, наявність конкурентних і природно монопольних сегментів	має бути враховано існування перехресного фінансування, необхідність лібералізації встановлення цін і тарифів за умови забезпечення фінансової безпеки транспорту
		висока капіталомісткість	мають включати довгострокове фінансування та інвестиції в модернізацію
		залежність від інфраструктури	розробка програм модернізації транспортної інфраструктури з використанням державних та приватних інвестицій
		зношеність рухомого складу	використання лізингових схем для придбання транспортних засобів та обладнання без значних початкових витрат
7	Фінансові послуги	високий рівень операційних ризиків	потреба в ефективних інструментах управління ризиками на основі деривативів, хеджування, формування капітальних резервів
		складність регуляторного середовища	забезпечення фінансової гнучкості для адаптації до змін регуляторних умов регуляторних вимог та стандартів капіталовкладень

механізмів реструктуризації на основі безпекоорієнтованого розвитку є: забезпечення стабільної та безпечної роботи підприємства, швидка відповідь на зміни та агровози у реальному часі, ефективне використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей, мінімізація негативних наслідків від потенційних загроз та кризових ситуацій.

Так, сучасна реструктуризація промислового підприємства полягає у його системному перетворенні, що дає змогу підприємству адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, реалізувати прийнятну стратегію та досягати цілей з мінімальним використанням ресурсів, часу та з мінімальним ризиком.

2. *Аграрна сфера.* Основною метою функціонування фінансового механізму реструктуризації аграрних підприємств є підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств через покращення їх фінансового стану, оптимізацію виробничих процесів та підвищення конкурентоспроможності, а завданнями – створення умов для зростання капіталу, забезпечення стабільного розвитку, поширення інтеграційних економічних зв'язків всередині агропромислового комплексу.

Механізм реструктуризації аграрних підприємств носить комплексний характер і враховує всі аспекти їх діяльності: фінансові (залучення додаткового капіталу,

рефінансування, реструктуризація боргів, отримання пільгових банківських кредитів), організаційні (зміна організаційної структури, оптимізація управлінських процесів, формування холдингових структур), технологічні (впровадження нових сільськогосподарських технологій, модернізація виробничих процесів у рослинництві, тваринництві, переробній промисловості). Вагоме місце у планах реструктуризації аграрних підприємств відводиться взаємодії з іншими учасниками агропромислового комплексу шляхом посилення інтеграційних процесів; співпраці з іншими аграрними підприємствами, постачальниками, переробниками для створення єдиної виробничої системи; розвитку партнерських відносин із фінансовими установами, приватними інвесторами, державними органами.

Так, організаційно-економічний механізм реструктуризації аграрних підприємств є ключовим інструментом, що дає змогу підвищити ефективність їх діяльності та забезпечити стабільний розвиток у сучасних умовах агропромислової інтеграції.

3. *Торгівля та мережа поставок.* Для торгівлі пропонуються фінансові механізми адаптаційної реструктуризації, практичний інструментарій якої передбачає реалізацію таких заходів: по-перше, фінансово-економічні шляхом впровадження фінансових моделей, планів і

стратегій, які сприяють адаптації підприємств до змін ринкового середовища; по-друге, операційні через оптимізацію бізнес-процесів, впровадження нових технологій та підходів до управління ресурсами; по-третє, соціально-економічні – застосування політик, спрямованих на підтримку працівників і покращення умов праці, що сприятиме соціальній стабільності і залученню кваліфікованих кадрів. Цільовими таргетами фінансових механізмів реструктуризації торгівельних підприємств є: по-перше, зменшення соціально-економічних диспропорцій через забезпечення рівних можливостей для всіх учасників ринку як за розміром (зокрема, малі і середні підприємства), так і за регіонами; по-друге, зростання вартості підприємств через розроблення і впровадження інвестиційних стратегій, підвищення інвестиційної привабливості підприємств, ефективне управління нематеріальними і матеріальними активами, передусім товарними запасами. Очікуваними позитивними наслідками проведення адаптаційної реструктуризації для стейкхолдерів у торгівлі є: для власників – збільшення прибутковості і вартості активів, підвищення стійкості бізнесу; для працівників – покращення умов праці, стабільність зайнятості, можливості професійного зростання; для споживачів – підвищення якості обслуговування, розширення асортименту товарів, зниження цін через ефективніше управління витратами.

Основні аспекти реструктуризації бізнес-процесів у мережі поставок орієнтовано на підвищення еластичності діяльності підприємств шляхом підвищення здатності швидко реагувати на зміни ринкових умов та потреби клієнтів, можливість змінювати постачальників і партнерів без значних витрат часу і ресурсів. Основними формами реструктуризації бізнес-процесів є: оптимізація ланцюгів поставок шляхом провадження нових технологій і зниження витрат, а також застосування автоматизованих систем для управління поставками та прогнозування попиту. Основними інструментами реструктуризації бізнес-процесів у мережі поставок є: по-перше, зміна партнерів на основі постійного аналізу ефективності та надійності постачальників і логістичних компаній, вибір партнерів на основі конкурентних переваг, якості продукції та послуг; по-друге, застосування сучасних технологій шляхом впровадження цифрових рішень для моніторингу і управління поставками в режимі реального часу, а також застосування аналітичних інструментів для прогнозування ринкових тенденцій і оптимізації запасів; зниження ризиків на основі зменшення залежності від конкретних постачальників і логістичних партнерів, а також захисту інформаційних систем від кіберзагроз і забезпечення безпеки даних. Перевагами реструктуризації бізнес-процесів є: здатність підприємства швидко адаптуватися до змін і залишатися конкурентоспроможним на ринку; оптимізація витрат на логістику та зберігання, зниження витрат на управління поставками.

4. *Транспортні підприємства.* Ефективність діяльності підприємств транспортної галузі залежить від їхньої здатності своєчасно та конструктивно реагувати на зміни, що можуть загрожувати нормальному функціонуванню. Важливим складником цього процесу є перенастроювання внутрішнього економічного механізму підприємства для забезпечення стабільної та ефективної діяльності навіть в умовах кризи. На вибір

фінансових механізмів реструктуризації транспортно-логістичного комплексу впливають його особливості: багатогалузева структура, наявність конкурентних і природно монополітичних сегментів, висока капіталомісткість, залежність від інфраструктури, зношеність рухомого складу тощо. Основними факторами ефективної діяльності транспортних підприємств є:

- моніторинг зовнішнього середовища шляхом постійного аналізу зовнішнього середовища для ідентифікації можливих ризиків та загроз, визначення впливу зовнішніх факторів на діяльність підприємства та розроблення відповідних заходів реагування;

- гнучкість та адаптивність забезпечується здатністю швидко приймати рішення та адаптувати бізнес-процеси до змін умов ринку, а також впровадження нових технологій та методів управління для підвищення ефективності роботи.

- забезпечення координації між підприємствами різних підгалузей транспорту та різних підрозділів підприємства для досягнення синергетичних ефектів;

- підвищення рівня обслуговування за рахунок забезпечення високого рівня якості транспортних послуг для задоволення потреб клієнтів та застосування зворотного зв'язку з ними для постійного покращення якості обслуговування;

Так, ефективна діяльність підприємств транспортної галузі значно залежить від їхньої здатності адаптуватися до змін і кризових ситуацій, а отже, забезпечити стабільну та ефективну діяльність в умовах постійних змін. Це вимагає постійного аналізу зовнішнього середовища, гнучкості, оптимізації внутрішніх процесів, підвищення якості обслуговування, фінансової стійкості, ефективного управління персоналом та стратегічного планування.

ВИСНОВКИ

У статті фінансовий механізм реструктуризації підприємств трактується комплексним процесом, об'єктом всебічного аналізу, чіткого планування, ефективного виконання, впровадження якого дає змогу підприємствам відновити фінансову стабільність, підвищити конкурентоспроможність і забезпечити стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

Доведено, що загальними принципами функціонування фінансового механізму реструктуризації є: прозорість ведення бізнесу, відкритість у комунікації, взаємовигідність, справедливість для всіх сторін, досягнення консенсусу, аналіз всіх аспектів діяльності, інтеграція різних заходів, реалістичні цілі, покроковий план, оптимізація витрат, раціональне використання ресурсів, дотримання законодавства, врахування нормативних обмежень, забезпечення довгострокової стійкості, фінансова гнучкість, постійний моніторинг, звітування перед зацікавленими сторонами, інноваційність, проактивність, гнучкість та оперативна адаптація, альтернативність, оптимальність. Дотримання зазначених принципів забезпечує успішне проведення фінансової реструктуризації, підвищує довіру до підприємства і сприяє досягненню його фінансової стабільності.

Показано, що галузева диференціація фінансових механізмів реструктуризації підприємств дає змогу враховувати специфіку кожної галузі, забезпечуючи ефективне управління фінансовими ризиками та оп-

тимізацію ресурсів. Успішна реструктуризація вимагає індивідуального підходу, який враховує унікальні потреби та умови роботи кожного підприємства.

За результатами узагальнення досвіду функціонування фінансових механізмів у різних галузях національної економіки встановлено, що вони відрізняються різними аспектами реструктуризації, яка може носити такий характер: адаптаційний, структурний, структурно-адаптаційний, інтегративний, безпеко-орієнтований,

реінжиніринг бізнес-процесів.

Обґрунтовано загальні фінансові інструменти, які можуть застосовуватися в усіх галузях національної економіки: державні програми фінансування шляхом використання державних грантів, субсидій та кредитних програм для підтримки реструктуризаційних заходів, а також публічно-приватне партнерство на основі залучення приватних інвесторів для спільного фінансування інфраструктурних проєктів.

Список використаних джерел

1. Тімченко Р.О., Крішко Д.А., Супрун О.А., Головка С.І. Передумови реструктуризації території промислових об'єктів міст. *Містобудування та територіальне планування*. 2019. Вип. 71. С. 370-379.
2. Балахонова О.В., Руммо В.В., Гутарєва Ю.В. Узагальнення практичного досвіду проведення безпекоорієнтованих перетворень на промисловому підприємстві на основі принципів реструктуризації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2020. Вип. 46. С. 103-113.
3. Тур О.В. Розвиток переробної промисловості України як напрям реструктуризації національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 202-208.
4. Глущенко С.І. Сучасні механізми реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5. № 4. С. 163-169.
5. Лачкова Л.І., Лачкова В.М. Фінансово-економічний механізм адаптаційної реструктуризації торговельних підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 2. С. 48-56.
6. Петрик І.В., Пинда Ю.В. Особливості механізму реструктуризації вітчизняних бізнес-процесів мережі поставок підприємств в умовах євроінтеграції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69). № 4(2). С. 66-70.
7. Власенко Д.О. Сучасні аспекти реструктуризації транспортних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23(1). С. 34-38.

References

1. Timchenko R.O., Kryshko D.A., Suprun O.A., Holovko S.I. Prerequisites for restructuring the territories of industrial facilities in cities. *Urban planning and territorial planning*. 2019. Issue 71. pp. 370-379. [in Ukrainian].
2. Balakhonova O.V., Rummo V.V., Hutarieva Yu.V. Generalization of practical experience of carrying out safety-oriented transformations at an industrial enterprise based on the principles of restructuring. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*. 2020. Issue 46. pp. 103-113. [in Ukrainian].
3. Tour O.V. The development of the processing industry of Ukraine as a direction of the restructuring of the national economy. *Business Inform*. 2023. No. 11. pp. 202-208. [in Ukrainian].
4. Hlushchenko S.I. Modern mechanisms of restructuring of agrarian enterprises in the system of integration relations. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2020. Vol. 5, No. 4. pp. 163-169. [in Ukrainian].
5. Lachkova L.I., Lachkova V.M. Financial and economic mechanism of adaptive restructuring of trade enterprises of Ukraine. *Scientific view: economics and management*. 2019. No. 2. pp. 48-56. [in Ukrainian].
6. Petryk I.V., Pinda Yu.V. Peculiarities of the mechanism of restructuring domestic business processes of the supply network of enterprises in the conditions of European integration. *Scholarly notes of V.I. Vernadskyi Tavri National University. Series: Economics and management*. 2019. Vol. 30(69). No. 4(2). pp. 66-70. [in Ukrainian].
7. Vlasenko D.O. Modern aspects of restructuring of transport enterprises. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*. 2019. Issue 23(1). pp. 34-38. [in Ukrainian].

Bohdan STREMENOVSKYI

postgraduate student, National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4951-7914>
e-mail: k4040890sba@gmail.com

BRANCH DIFFERENTIATION OF FINANCIAL MECHANISMS OF ENTERPRISE RESTRUCTURING

In the paper, the financial mechanism of enterprise restructuring is interpreted as a complex process, the object of comprehensive analysis, clear planning, effective implementation, the implementation of which allows enterprises to restore financial stability, increase competitiveness and ensure sustainable development in the long term. It has been proven that the general principles of the functioning of the financial restructuring mechanism are: transparent business conduct, openness in communication, mutual benefit, reaching consensus, analysis of all aspects of activity, integration of various measures, realistic goals, financial flexibility, constant monitoring, reporting to stakeholders, innovativeness, proactivity, flexibility and operational adaptation, alternative, optimality, etc. Adherence to the specified principles ensures the successful implementation of financial restructuring, increases trust in the enterprise and contributes to achieving its financial stability. It is shown that the sectoral differentiation of financial mechanisms of enterprise restructuring allows taking into account the specifics of each industry, ensuring effective management of financial risks and optimization of resources. Successful restructuring requires an individual approach that takes into account the unique needs and operating conditions of each enterprise. Based on the results of summarizing the experience of the functioning of financial mechanisms in various branches of the national economy, it was established that they differ in various aspects of restructuring, which can be of the following nature: adaptive, structural, structural-adaptive, integrative, security-oriented, reengineering of business processes. General financial instruments that can be used in all branches of the national economy are substantiated - state financing programs through the use of state grants, subsidies and credit programs to support restructuring measures, as well as public-private partnerships based on the involvement of private investors for joint financing of infrastructure projects.

Keywords: branch, differentiation, financial mechanisms, restructuring, enterprise

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.11>
УДК 342.7

Володимир Костянтинович МАРІНІЧ

адвокат; керівник, ГО «Магістрат»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>

e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Марина Ігорівна МИКЛУШ

керівник, Юридична група «ФОКС»; учасник, ГО «Магістрат»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>

e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Світлана Миколаївна ГОЛУБ

учасник, ГО «Магістрат»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>

e-mail: holub@cosmiclawportal.org

Олена Сергіївна ЯРА

д.ю.н., професор, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7245-9158>

e-mail: olenas.yara@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. ЧАСТИНА 4: УМОВИ І СТРОКИ ДОВЕДЕННЯ ДО НАСЕЛЕННЯ ОСНОВНИХ ВИМОГ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У статті досліджено основні умови оприлюднення нормативно-правових актів в галузі освіти, які впливають на права закладів освіти, вступників до закладів освіти і здобувачів освіти. З цією метою проведено глибокий аналіз загальноприйнятих міжнародних і національних правових норм, що регулюють право людини знати свої права і обов'язки в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, а також аналіз нормативно-правових актів, які регулюють освітню діяльність. За результатом проведеного аналізу визначено умови, строки і порядки оприлюднення нормативно-правових актів в галузі освіти.

Ключові слова: правове регулювання освіти, освіта, освітня діяльність, правила прийому, вступ до закладів освіти, строки оприлюднення, проблеми освіти, здобуття освіти

ВСТУП

Положення ст. 68 Конституції України (КУ) проголошують: «Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [4].

Відповідно право знати свої права і обов'язки є одним з основних прав людини, що має бути забезпечено державою.

Зі свого боку, в питаннях стосовно освіти таке право іноді має вирішальне значення як для людини, так і для держави, оскільки освіченість людини є важливим елементом для створення безпечного і прогресивного суспільства в будь-якій державі.

До того ж знання людиною своїх прав у частині вступу до закладів освіти і здобуття освіти є вирішальним фактором, що впливає на доступність освіти.

Стосовно цього міжнародною спільнотою зроблено важливі кроки вже в середині ХХ ст. шляхом визначення основних прав людини у Загальній декларації прав людини (ЗДПЛ), прийнятій і проголошеній резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №217 А (III) від 10 грудня 1948 р. [7], а також у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини – СКПЛ), підписаної 04 листопада 1950 р. [6].

Зі свого боку, після виходу у 1990 р. України зі складу СРСР в Україні зроблено кроки для встановлення чітких і прозорих умов здобуття освіти, шляхом прийняття Закону України (ЗУ) «Про освіту» від 23 травня 1991 р. за №1060-ХІІ [2] і визначення основних прав і свобод людини і громадянина в КУ, затвердженої Законом України від 28 червня 1996 р. за № 254к/96-ВР [4].

У подальшому в Україні відбулося безліч освітніх

реформ, остання з яких завершилась прийняттям ЗУ «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. за №2145-VIII [3] і ЗУ «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. за № 1556-VII [1].

Водночас зазначені реформи підтвердили не обхідність дотримання прав людини у сфері освіти.

Однак із введенням воєнного стану і запровадженням мобілізації в Україні почали з'являтися перші проблеми, пов'язані з порушенням принципу доведення нормативно-правових актів до відома населення.

Фактично вищевказані проблеми виникли на тлі реформ Міністерства освіти і науки України в освітній діяльності, що розпочато у 2024 р., попри обставини, які й так впливали на складність здобуття освіти і вступу до закладів освіти, зокрема, наявність постійної небезпеки від ракетних обстрілів цивільного населення, регулярні відключення світла внаслідок пошкодження енергогенеруючих об'єктів, а також пануючого стану психологічного стресу в більшості населення України.

Водночас зазначені реформи порушили принцип доведення нормативно-правових актів до відома населення і таким способом призвели до порушення права людини своєчасно знати свої права і обов'язки, зокрема в галузі освіти.

Так, можливо констатувати те, що на сьогодні процес правового регулювання освіти залишається незавершеним та наявні проблеми в освітній діяльності не зменшились, а з часом навіть збільшились.

У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні глибокого і системного правового дослідження основних прав і свобод людини, зокрема тих, які мають врахову-

ватися у встановленні правил та умов прийому на навчання до закладів освіти України.

Водночас, нині є низка міжнародних і національних наукових досліджень в галузі освіти. Однак всі ці дослідження переважно пов'язано з якістю освіти і міжнародною інтеграцією освітнього процесу, але не зачіпають проблеми правового регулювання вступу до закладів освіти, здобуття освіти і здійснення освітньої діяльності в умовах воєнного стану і економічної кризи в Україні.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Враховуючи те, що основним питанням цього дослідження є питання дотримання прав людини, автори насамперед звернули увагу на загальноприйняті міжнародні і національні правові акти, які встановлюють та гарантують права людей в Україні, зокрема:

- ЗДПЛ [8];
- ЄКПЛ [7];
- КУ, затверджена ЗУ від 28 червня 1996 р. за № 254к/96-ВР [4];
- Рішення Великої палати Конституційного Суду України (КСУ) від 28 серпня 2020 р. у справі № 10-р/2020 (далі – Рішення КСУ 2020 р.) [5].

Окрім цього, враховуючи особливості цього дослідження, пов'язані з освітою, аналіз зосереджено на основних правових актах, які регулюють умови надання освіти, а також умови вступу до закладів освіти і здобуття освіти, зокрема:

- ЗУ «Про освіту» від 23 травня 1991 р. за №1060-ХІІ (далі – ЗУ Про освіту 1991 р.) [2];
- ЗУ «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. за №2145-VIII (далі – ЗУ Про освіту 2017 р.) [3];
- ЗУ «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. за № 1556-VII (далі – ЗУ Про вищу освіту) [1];
- Указ Президента України від 10 червня 1997 р. за №503/97 [6].

Для отримання найбільш ефективних наукових результатів дослідження застосовано загальнонаукові методи (аналіз і синтез, дедукція та індукція, системно-структурний), загально-філософські методи (діалектичний і герменевтичний), а також спеціальні методи (історико-правовий, формально-юридичний).

МЕТА статті, яка є четвертою статтею з цього циклу досліджень, – визначення основних умов, строків і порядків оприлюднення нормативно-правових актів в галузі освіти, які впливають на права закладів освіти, вступників до закладів освіти і здобувачів освіти, на основі аналізу правових норм, що регулюють право людини знати свої права і обов'язки в Україні, зокрема в умовах воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

1. Правовий стан прав і свобод людини в Україні в період 2022-2024 рр. під час воєнного стану

Перед тим як досліджувати умови, строки і порядок оприлюднення нормативно-правових актів в галузі освіти, особливо в період 2022-2024 рр., необхідно встановити обсяг прав, якими наділені люди, зокрема громадяни України, в період воєнного стану.

Стосовно цього необхідно звернути увагу на те, що основні права і свободи людей, зокрема які гарантують рівність прав людей, їхнє право на освіту і здоров'я,

право на гідність і належний рівень життя, право на працю і право знати свої права та обов'язки тощо, встановлені і гарантовані положеннями ст.ст. 1-3, 5, 7, 23, 25 і 26 ЗДПЛ [8] та положеннями ст.ст. 1-3, 9 і 14 ЄКПЛ [7].

Крім того, вищевказані права, а також права, пов'язані з верховенством права, повноваженнями органів влади і місцевого самоврядування та незворотністю дії законів, встановлені і гарантовані положеннями ст.ст. 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 КУ [4].

Водночас відповідно до положень ч. 1 ст. 64 КУ права і свободи людей не може бути обмежено, крім випадків, передбачених КУ [4].

Зі своєю боку, ч. 2 ст. 64 КУ передбачено те, що лише «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [4].

Враховуючи зазначений перелік статей, можливо зробити висновок про те, що права й свободи людей, встановлені положеннями ст.ст. 24, 28, 55, 57 і 58 КУ (зокрема стосовно рівності прав, права на повагу до гідності і права своєчасно знати про свої права і обов'язки через оприлюднення органами влади нормативно-правових актів), не може бути обмежено в жодному разі, а права і свободи, встановлені положеннями ст.ст. 8, 9, 19, 21, 22, 27, 43, 48 і 53 КУ, може бути обмежено, але лише відповідно до положень КУ.

Водночас стосовно цього КСУ зроблено висновок у п. 3.2 Рішення КСУ 2020 р. про те, що «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України» [5].

Враховуючи відсутність будь-яких законів, якими було б встановлено обмеження прав і свобод людей в Україні, передбачених у положеннях ст.ст. 8, 9, 19, 21, 22, 43, 48 і 53 КУ, вважається, що такі права і свободи нині є необмеженими і діють в повному обсязі.

Тобто з огляду на положення ч. 2 ст. 64 КУ і висновок КСУ у п. 3.2 Рішення КСУ 2020 р., можливо вважати, що всі вищеперелічені права і свободи людей в Україні, що встановлено і гарантовано положеннями ст.ст. 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 КУ, є діючими і необмеженими.

2. Умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти

Положеннями ст. 57 КУ встановлено таке:

«Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до ві-

дома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними» [4].

Водночас, враховуючи відсутність будь-яких законів, якими було б встановлено обмеження вищевказаних прав і свобод, а також, відповідно до положень ч. 2 ст. 64 КУ і Висновку КСУ у п. 3.2 Рішення КСУ 2020 р. такі права і свободи нині є необмеженими і діють в повному обсязі.

Отже, всі нормативно-правові акти в галузі освіти повинні бути доведені до населення України у порядку, встановленому законом.

Зі свого боку, вимогами ч. 2 ст. 44 ЗУ Про вищу освіту встановлено те, що «умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти оприлюднюються на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки **не пізніше 15 жовтня року, що передує року вступу до закладу вищої освіти**» [1].

Так, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Відповідно нормативно-правові акти, що встановлюють Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти оприлюднюються на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки не пізніше 15 жовтня року, що передує року вступу до закладу вищої освіти.

Також вимогами ч. 1 ст. 45 ЗУ Про вищу освіту встановлено те, що «**порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання, порядок використання приміщень закладів освіти встановлюються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням можливостей осіб з особливими освітніми потребами та мають бути оприлюднені не менш як за шість місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання**» [1].

Водночас необхідно розуміти, що відповідно до положень ч. 1 ст. 44 ЗУ Про вищу освіту «зовнішнє незалежне оцінювання» – це оцінювання, яке здійснюється спеціально уповноваженою державою установою (організацією), а не закладом освіти, до якого планує вступати здобувач освіти.

Тобто будь-яке оцінювання результатів проведення будь-яких конкурсів, тестів, ЄВІ, іспитів та інших випробувань, яке здійснюється не закладом освіти, до якого планує вступати здобувач освіти, а спеціально уповноваженою державою установою (організацією), яка не є частиною закладу освіти, буде вважатися «зовнішнім незалежним оцінюванням».

Зі свого боку, вимогами ч.ч. 2 і 4 ст. 45 ЗУ Про вищу освіту встановлено те, що:

«2. Зовнішнє незалежне оцінювання здійснюється на основі програм зовнішнього незалежного оцінювання, затверджених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Зміст програм зовнішнього незалежного оцінювання має відповідати стандартам освіти відповідного рівня та/або професійним стандартам і бути доступним для ознайомлення **не пізніше ніж за 18 місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання**.

...

4. Відкритість зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується шляхом повного і своєчасного інформування

осіб, які бажають здобути вищу освіту, про програми, строки та порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також здійснення державного контролю та громадського спостереження за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання» [1].

Враховуючи вищевикладене, можливо зробити висновок про те, що нормативно-правові акти, що встановлюють Порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання, порядок використання приміщень закладів освіти має бути оприлюднено не пізніше ніж за шість місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, в порядку, встановленому Указом Президента України від 10 червня 1997 р. за №503/97 (що визначає порядок оприлюднення актів органів державної влади) [6].

Водночас нормативно-правові акти, які встановлюють зміст програм зовнішнього незалежного оцінювання має бути оприлюднено не пізніше ніж за 18 місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, в порядку, встановленому Указом Президента України від 10 червня 1997 р. за №503/97 [6].

3. Умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти у 2024 р.

3.1. На підставі вищевикладеного можливо зробити такі висновки з оприлюднення вищевказаної інформації в галузі освіти про права і обов'язки громадян, які планують вступати до закладу освіти для здобуття вищої освіти, наприклад, у 2024 р.

Так, враховуючи положення ч. 2 ст. 44 ЗУ Про вищу освіту і положення ст. 57 КУ, будь-які правові акти, що встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р. (зокрема форми і рівні освіти, умови і порядок подання заяв, зарахування на навчання, умови укладення договорів між вступником і закладом освіти, допуски, конкурси, іспити, тести, оцінювання та інші випробування, а також перелік необхідних документів для вступу тощо) повинні бути прийняті і оприлюднені на сайті Міністерства освіти і науки України не пізніше 15 жовтня 2023 р.

Відповідно будь-які правові акти, що встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, прийняті та опубліковані пізніше 15 жовтня 2023 р., не можуть застосовуватися для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р.

Тобто, починаючи з 16 жовтня 2023 р., всі громадяни, які бажають вступити до закладу вищої освіти і почати здобувати вищу освіту у 2024 р., мають право і зобов'язані дотримуватися лише тих вимог до прийому на навчання до закладу освіти, які оприлюднено до 15 жовтня 2023 р.

Водночас згідно з положеннями ст. 58 КУ «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» [4].

Отже, будь-які правові акти, які встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, прийняті та опубліковані пізніше 15 жовтня 2023 р., не можуть застосовуватися для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р.

У зв'язку з цим вважаються незаконними та протиправними і не можуть застосовуватися у 2024 р. для прийому на навчання для здобуття вищої освіти норма-

тивно-правові акти Кабінету Міністрів України, Центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки та будь-яких інших органів управління і контролю у цій сфері, які прийнято та опубліковано пізніше 15 жовтня 2023 р. та встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р. (зокрема які встановлюють умови ліцензування, прийняття заяв, проведення конкурсних відборів, укладання договорів про навчання, зарахування на навчання, а також обмежують форми, рівні і види освіти за будь-якими ознаками та будь-яким іншим способом).

3.2. Також, враховуючи положення ч. 1 ст. 45 ЗУ Про вищу освіту і положення ст. 57 КУ, можливо зробити висновок про те, що будь-які правові акти, які встановлюють Порядок і графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання у 2024 р. має бути прийнято й оприлюднено на сайті Міністерства освіти і науки України не пізніше 31 грудня 2023 р. (враховуючи те, що подання здобувачами освіти заяв на вступ для навчання до закладу вищої освіти починається з 01 липня кожного року вступу).

Крім того, як зазначалося раніше, приміщення закладів освіти для проведення зовнішнього незалежного оцінювання повинні відповідати вимогам до бомбосховища з гарантованим постачанням електроенергії.

Враховуючи вищевикладене, правові акти, які визначають перелік таких бомбосховищ з резервними джерелами електроенергії, також має бути прийнято й оприлюднено на сайті Міністерства освіти і науки України не пізніше 31 грудня 2023 р.

Відповідно будь-які правові акти, які встановлюють Порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання, а також порядок використання приміщень закладів освіти, прийняті та опубліковані пізніше 31 грудня 2023 р., не можуть застосовуватися у 2024 р. для проведення будь-яких конкурсів, тестів, ЄВІ, оцінювання, іспитів та інших випробувань, із застосуванням принципу «Зовнішнього незалежного оцінювання», зокрема для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р.

3.3. Враховуючи положення ч. 2 ст. 44 ЗУ Про вищу освіту і положення ст. 57 КУ, перелік, обсяг і складність будь-яких конкурсів (тестів, ЄВІ, іспитів та інших випробувань), за умови оцінювання їхніх результатів не закладом освіти, до якого планує вступати здобувач освіти, а спеціально уповноваженою державою установою (організацією), яка не є частиною закладу освіти, повинні визначатися програмою зовнішнього незалежного оцінювання, затвердженою Міністерством освіти і науки України, і повинні бути доступним для ознайомлення не пізніше ніж за 18 місяців до проведення.

Враховуючи зазначене, будь-які правові акти, які встановлюють перелік, об'єм і складність будь-яких конкурсів, тестів, ЄВІ, іспитів та інших випробувань, оцінювання результатів яких буде здійснюватися в 2024 р. шляхом «зовнішнього незалежного оцінювання», має бути прийнято і доведено до здобувачів освіти не пізніше 31 грудня 2022 р. (враховуючи те, що подання здобувачами освіти заяв на вступ для навчання до закладу вищої освіти починається з 01 липня кожного року вступу) – тобто, прийняття і оприлюднення цих актів повинно відбуватися настільки завчасно, щоб здо-

бувач освіти мав можливість підготуватися до таких тестів, випробувань тощо.

Отже, будь-які правові акти, які затверджують та/або визначають перелік, обсяг і складність будь-яких конкурсів, тестів, ЄВІ, іспитів, випробувань та інших програм зовнішнього незалежного оцінювання, прийняті та опубліковані пізніше 31 грудня 2022 р., не можуть застосовуватися у 2024 р. для проведення таких конкурсів, тестів, ЄВІ, іспитів та інших випробувань, із застосуванням принципу «зовнішнього незалежного оцінювання», зокрема для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищевикладені результати дослідження, можливо зробити висновок про те, що **Умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти** встановлюють таке:

«Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Нормативно-правові акти, що встановлюють Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти оприлюднюються на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки не пізніше 15 жовтня року, що передує року вступу до закладу вищої освіти.

Нормативно-правові акти, що встановлюють Порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання, порядок використання приміщень закладів освіти мають бути оприлюднені не менш ніж за шість місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, в порядку, встановленому Указом Президента України від 10 червня 1997 року за №503/97.

Нормативно-правові акти, які встановлюють зміст програм зовнішнього незалежного оцінювання мають бути оприлюднені не пізніше ніж за 18 місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, в порядку, встановленому Указом Президента України від 10 червня 1997 року за №503/97.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян в галузі освіти, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними».

Також з урахуванням **Умов і строків доведення до населення основних вимог в галузі освіти** можливо зробити такий висновок про нормативно-правові акти в галузі освіти, що встановлюють правила прийому на навчання і умови проведення зовнішнього незалежного оцінювання у 2024 р:

«Вважаються незаконними та протиправними і не можуть застосовуватися у 2024 р. для прийому на навчання для здобуття вищої освіти, для проведення будь-яких конкурсів, тестів, оцінювання, ЄВІ, іспитів та інших випробувань, особливо із застосуванням принципу «зовнішнього незалежного оцінювання», зокрема для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р., такі нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, Центрального органу виконавчої влади

у сфері освіти і науки та будь-яких інших органів управління і контролю у цій сфері:

– які прийнято та опубліковано пізніше 15 жовтня 2023 р. та встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 р.;

– які прийнято та опубліковано пізніше 31 грудня 2023 р. та встановлюють Порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оціню-

вання, а також порядок використання приміщень закладів освіти у 2024 р.;

– які прийнято та опубліковано пізніше 31 грудня 2022 р. та затверджують та/або визначають перелік, об'єм і складність будь-яких конкурсів, тестів, ЄВІ, іспитів, випробувань та інших програм зовнішнього незалежного оцінювання у 2024 р.».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». 2014. №1556–VII.
2. Закон України «Про освіту». 1991. №1060–XII.
3. Закон України «Про освіту». 2017. №2145–VIII.
4. Конституція України. 1996. №254к/96-ВР.
5. Рішення Конституційного Суду України № 10-р/2020. 2020.
6. Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності». 1997. №503/97.
7. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (Council of Europe). (04.11.1950).
8. The Universal Declaration of Human Rights (UN). (10.12.1948). Resolution №217 A (III).

References

1. The Law of Ukraine "On Higher Education". (2014). №1556–VII. (in Ukrainian).
2. The Law of Ukraine "On Education". (1991). №1060–XII. (in Ukrainian).
3. The Law of Ukraine "On Education". (2017). №2145–VIII. (in Ukrainian).
4. The Constitution of Ukraine (1996). №254k/96-VR. (in Ukrainian).
5. The Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 10-r/2020. 2020. (in Ukrainian).
6. The Decree of the President of Ukraine "On the procedure for the official promulgation of normative legal acts and their entry into force". 1997. №503/97. (in Ukrainian).
7. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (Council of Europe). (04.11.1950).
8. The Universal Declaration of Human Rights (UN). (10.12.1948). Resolution №217 A (III).

Volodymyr MARINICH

lawyer, head of public organization "Magistrat"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>

e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Maryna MYKLUSH

head, FOX Legal Group; participant, public organization "Magistrat"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>

e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Svitlana HOLUB

participant, public organization "Magistrat"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>

e-mail: holub@cosmiclawportal.org

Olena YARA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7245-9158>

e-mail: olenas.yara@gmail.com

LEGAL REGULATION OF EDUCATION IN UKRAINE. PART 4: CONDITIONS AND TIME LIMITS FOR NOTIFYING THE POPULATION OF THE BASIC REQUIREMENTS IN THE FIELD OF EDUCATION

Conducting this study was a response to several actions that were taken by the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine directly during the 2024 admission campaign and which were associated with interference in the process of admission to higher educational institutions of students who declared their desire to study full-time and on a paid basis in graduate school to obtain the third (educational and scientific) level of higher education. At the same time, interference in the process was carried out by introducing numerous changes to the rules for entry into higher educational institutions, which were often adopted after many applicants had completed participation in entering campaign. The purpose of the paper is to derive the main conditions, terms, and procedures for the promulgation of normative legal acts in the field of education, which affect the rights of educational institutions, entrants to educational institutions, and students. The result of the study is an in-depth analysis of the legal norms regulating the awareness of relevant rights and obligations, including in the conditions of martial law, as well as an analysis of normative legal acts that regulate educational activities. The conclusions of the paper contain conditions, terms, and procedures for the promulgation of normative legal acts in the field of education, which were established based on the results of the research. These conclusions address and highlight the peculiarities of the situation with human rights and freedoms in Ukraine under martial law in view of generally accepted international and national norms of law. In addition, the study reveals issues of legal regulation of education in 2024, including those related to entry into higher education facilities, conducting exams, tests and other competitions as well as the provision of educational services.

Keywords: legal regulation of education, education, educational activity, admission rules, admission to educational institutions, promulgation deadlines, problems of education, obtaining education

Олег Вікторович ШНИПКО

аспірант, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9678-2686>

e-mail: 8390693@stud.nau.edu.ua

НАДЗВИЧАЙНІ ПОДІЇ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У статті встановлено, що надзвичайні події, представлені протягом п'яти останніх років пандемією та воєнним станом, стали потужними каталізаторами змін для банківського бізнесу. Показано, що підтримка фінансової стабільності та обороноздатності країни в умовах воєнного стану є основними завданнями Національного Банку України (НБУ). Встановлено, що завдяки послідовній та передбачуваній позиції НБУ, зваженій монетарній та регуляторній політиці вдалося забезпечити стабільність фінансової системи України навіть у складних умовах воєнного стану. Показано, що банківська система України демонструє здатність ефективно функціонувати навіть у надзвичайних умовах війни. Запропоновано основні етапи моніторингу Стратегії грошово-кредитної політики НБУ, визначено її основні засади в умовах воєнного стану. Розроблено рекомендації з удосконалення грошово-кредитної політики, спрямовані на підвищення її ефективності та гнучкості, забезпечення стабільності фінансової системи та підтримки економіки.

Ключові слова: надзвичайні події, середовище, розробка, реалізація, грошово-кредитна, політика, Національний банк України

ВСТУП

Банківська система України, як і суб'єкти господарювання інших видів економічної діяльності, періодично зустрічаються з надзвичайними ситуаціями. Їхніми раптовими каталізаторами для суб'єктів національної економіки у 2020 р. стала пандемія *COVID-19* та у 2022 р. – запровадження воєнного стану в Україні [5]. В умовах воєнного стану та триваючої в Україні широко масштабної збройної агресії Національний банк України (НБУ) стикається з численними викликами, які вимагають адаптації грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності та функціонування економіки. Питання функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану знаходяться у полі зору багатьох учених. Н.М. Шелудько, С.С. Шишков зазначають, що НБУ здійснив значні заходи для забезпечення стабільності фінансової системи в умовах початку військової агресії росії проти України шляхом запровадження низки жорстких вимог для стабілізації ситуації [7, с. 83]. Згодом ці вимоги почали поступово пом'якшуватися з метою стимулювання економічної активності. Погоджуємося з Н.О. Дорошенко, С.С. Кравченко, що повномасштабне вторгнення рф на територію нашої суверенної держави стимулювало розроблення нових інструментів та заходів боротьби і підтримки фінансової системи України, зокрема: фіксація обмінного курсу, контроль за рухом капіталу, заборона інвестицій та репатріації доходів за кордон, обмеження на купівлю іноземної валюти [2, с. 143]. Ці заходи дали змогу НБУ швидко стабілізувати ситуацію на валютному ринку, зберегти валютні резерви та уникнути фінансової паніки. У подальшому НБУ поступово адаптував свою політику до умов війни, балансує між підтримкою фінансової стабільності та забезпеченням ліквідності банківської системи. Л.П. Бондаренко, І.С. Скоропад констатують, що війна ставить економіку будь-якої країни перед складними випробуваннями [1]. Однак, банківська система України демонструє високу стійкість та функціональність, незважаючи на підвищені ризики, нові виклики та роботу в нестандартних надзвичайних ситуаціях. Високо оцінюючи науковий до-

робок зазначених авторів, слід визнати необхідність подальших досліджень діяльності НБУ в умовах надзвичайних подій.

МЕТА роботи – вдосконалення інструментів грошово-кредитної політики НБУ в умовах надзвичайних подій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До основних методів дослідження слід віднести: узагальнення, систематизація, формалізація, порівняння, SWOT-аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Надзвичайні події мають вагомий вплив на функціонування банківської системи. Пандемія *COVID-19* обумовила перехід банківських установ до роботи в онлайн-режимі. Карантинні обмеження змусили їх перейти на дистанційне обслуговування клієнтів та адаптуватися до нових умов ведення банківського бізнесу шляхом запровадження технологій для віддаленої роботи, розвитку електронної комерції та застосування онлайн-платформ для спілкування та координації роботи. Банківські установи швидко адаптувалися до дистанційної роботи шляхом значних інвестицій в інфраструктуру, технології та навчання персоналу. З початку повномасштабної військової агресії рф банківська система України зазнала значних втрат через філії та безбалансові відділення, які лишилися на окупованих територіях, а також втрати контролю над власними активами клієнтів банку. У зазначених умовах банківські установи та їх клієнти змушені переглянути свої бізнес-моделі та процеси, щоб продовжувати функціонувати в умовах військових дій шляхом змін в управлінні активами та ризиками.

З початку повномасштабного вторгнення рф НБУ вжив негайних попереджувальних заходів для підтримки стійкості банківської системи:

– зафіксував офіційний курс гривні до долара США для запобігання паніці на валютному ринку та збереження стабільності гривні;

– запровадив жорсткий контроль за рухом капіталу для унеможливлення відтоку капіталу з країни та збе-

реження валютних резервів:

- ввів заборону на інвестиції українських компаній за кордон, а також на репатріацію доходів компаній, зароблених в Україні, за кордон;

- обмеження придбання іноземної валюти лише для оплати критично важливих імпортних товарів та послуг для збереження валютних резервів та підтримки критичного імпорту.

З початку воєнного стану НБУ проводив зважену монетарну та регуляторну політику, що дало змогу підтримати стабільність фінансового сектора навіть під час військових дій, руйнування житла та інфраструктури, евакуації населення та бізнесу з тимчасово неконтрольованих територій, втрати активів та заощаджень тощо. Збереження послідовної та передбачуваної позиції НБУ допомогло зміцнити довіру до фінансової системи, що є критично важливим під час надзвичайних подій. Поступове зниження обмежень, запроваджених на початку агресії, дає економіці змогу почати відновлення та адаптацію до нових умов. Незважаючи на заходи, вжиті НБУ, залишаються певні стримувальні фактори, що впливають на відновлення інвестиційної активності:

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) продовжує підтримувати обмеження напрямів діяльності та інструментарію на ринках капіталу [4]. Під час військових дій та введення воєнного стану НКЦПФР вжила низку заходів для забезпечення стабільності фондового ринку та ефективного функціонування економіки:

- всі операції з первинного розміщення, вторинного обігу та викупу цінних паперів тимчасово припинено;

- операції в системі депозитарного обліку також тимчасово зупинено за винятком тих, що були необхідні для здійснення НБУ монетарної та грошово-кредитної політики;

- тимчасово припинено операції в системах клірингового обліку осіб, які займаються кліринговою діяльністю за винятком операцій, необхідних для обслуговування державного боргу Міністерством фінансів України (МФУ) для підтримки фінансової стабільності та довіри до державних фінансових зобов'язань;

- зупинення проведення операцій з активами інститутів спільного інвестування (ІСІ) та недержавних пенсійних фондів (НПФ) в інтересах захисту інвестицій та пенсійних заощаджень від потенційних ризиків, пов'язаних із нестабільною ситуацією;

- зупинення проведення операцій в системах персоналізованого обліку учасників НПФ за винятком операцій, необхідних для забезпечення критичних функцій та операцій;

- зупинення проведення операцій з активами ФФБ (Фондів фінансування будівництва) та ФОН (Фондів операцій з нерухомістю).

Обмеження НКЦПФР торкаються не тільки цінних паперів приватних емітентів, але й більшості державних облігацій. Від їх ліквідності та інвестиційної привабливості залежить залучення ресурсів для протидії зовнішній агресії, стабілізація бюджетної політики, а також діяльність фінансових інститутів, які регулюються НБУ. Обмежувальні заходи допомагають: зберегти стабільність фінансової системи, мінімізуючи ризики, пов'язані з непередбачуваними ринковими ко-

ливаннями та економічною нестабільністю; зупинити операції, спрямовані на запобігання втратам та збереження цілісності активів в умовах воєнного стану; запобігти необдуманим фінансовим рішенням та операціям, які можуть призвести до втрат для учасників фінансового ринку, зокрема інвесторів та пенсіонерів.

В умовах широкомасштабної збройної агресії та воєнного стану, Національний депозитарій України (НДУ) ввів низку заходів для забезпечення безпеки та стабільності депозитарної системи: депозитарні установи, які мають агреговані рахунки у НДУ, зобов'язано невідкладно передати копії оригінальних інформаційних масивів. НДУ забезпечує подальше резервне копіювання та зберігання отриманих інформаційних масивів для забезпечення безпеки даних та збереження цілісності системи депозитарного обліку в умовах воєнного стану. Резервне копіювання даних дає змогу забезпечити безперервну роботу депозитарної системи навіть у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Зазначені заходи дають змогу забезпечити надійність та стабільність депозитарної системи України, мінімізуючи ризики втрати важливої інформації в умовах воєнного стану.

Основними факторами стійкості банківської системи є: ліквідність банків, що дає їм змогу забезпечувати безперебійне надання фінансових послуг; достатній рівень капіталу як важлива основа стабільності та надійності; генерація прибутку як свідчення ефективного управління та адаптації до надзвичайних умов; безперервне надання банківських послуг населенню і бізнесу, що є критично важливим для підтримки економічної діяльності.

Фінансова стабільність в умовах воєнного стану стає критично важливою для надійного функціонування економіки та уникнення фінансових криз. Для її забезпечення НБУ: підтримує стабільність курсу національної валюти для запобігання валютним шокам та збереження довіри до грошової одиниці; вживає заходів для запобігання гіперінфляції, яка може виникнути в умовах нестабільності та високих витрат на оборону; надає підтримку банкам для забезпечення їх ліквідності, запобігання банкрутству та збереження довіри до банківської системи. НБУ має стимулювати кредитну діяльність банківських установ, пов'язану з фінансовою підтримкою обороноздатності, виділенням кредитних ресурсів для потреб оборони та військових операцій у частині придбання необхідного військового обладнання та озброєнь, фінансування витрат на утримання та забезпечення військовослужбовців тощо.

Вимоги підтримки критичної інфраструктури вимагають від НБУ рефінансування банків, які кредитують суб'єкти господарювання у сфері: енергетичної інфраструктури для забезпечення постачання електроенергії; транспортної інфраструктури для безпечного переміщення стратегічних вантажів і пасажирів; телекомунікаційних мереж для забезпечення зв'язку як для оборонних, так і цивільних потреб.

Зростає роль традиційної функції НБУ у частині контролю за ліквідністю банків та підтримки їх стабільності для запобігання можливим кризовим явищам в умовах воєнного стану. НБУ має брати активну участь у переорієнтації економіки на військові потреби шляхом рефінансування банків, що кредитують виробництво, яке відповідає військовим потребам; співпра-

цювати з іншими державними інституціями для розроблення та впровадження фінансових механізмів у зазначеній сфері.

Моніторинг виконання Стратегії грошово-кредитної політики (ГКП) НБУ до 2025 р. [6] є критично важливим для забезпечення її ефективності та адаптивності до змін у економічному середовищі, особливо в умовах воєнного стану. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися декількох ключових етапів: регулярний аналіз виконання запланованих стратегічних цілей та оцінювання ефективності досягнення встановлених показників; відстеження змін ключових економічних показників, таких як інфляція, облікова ставка, стан банківської системи тощо, які є основними для ГКП; оцінювання змін в економічному середовищі, зокрема впливу воєнного стану, міжнародних санкцій, змін на світових ринках тощо; внесення необхідних змін та коригувань до стратегії для врахування нових реалій та викликів, що виникають у процесі реалізації ГКП; визначення пріоритетних напрямків змін та коригувань, орієнтованих на найбільший вплив для досягнення стратегічних цілей; забезпечення узгодженості змін у стратегії з усіма відповідальними підрозділами та стейкхолдерами для ефективної реалізації коригувань; впровадження механізмів моніторингу та контролю за виконанням коригованих стратегічних заходів для своєчасного виявлення відхилень та їх корекції; забезпечення ефективної комунікації з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами для пояснення змін у стратегії та їх необхідності. Здійснення зазначених заходів дасть змогу НБУ приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на оптимізацію грошово-кредитної політики в умовах воєнного стану для забезпечення стабільності фінансової системи, підтримки економіки та досягнення цілей, визначених у Стратегії ГКП до 2025 р.

У табл. 1 наведено SWOT-аналіз діяльності НБУ в умовах надзвичайних подій.

Для підвищення ефективності діяльності НБУ в умовах воєнного стану та досягнення стратегічних цілей до 2025 р. рекомендуються такі заходи: підвищення фінансової грамотності населення та вдосконалення каналів комунікації для забезпечення прозорості дій НБУ; активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями для залучення ресурсів та впровадження передових практик; впровадження нових технологій для оптимізації внутрішніх процесів та підвищення ефективності регуляторної діяльності; підготовка стратегій для швидкого реагування на зміни економічної ситуації та зовнішні виклики; регулярний аналіз та адаптація Стратегії ГКП для врахування нових реалій та викликів, забезпечення ефективності управлінських рішень. Стратегічні напрями ГКП НБУ до 2025 р. та заходи з їх реалізації подано у табл. 2.

Зазначені стратегічні напрями та індикатори визначають основні цілі та завдання НБУ у контексті грошово-кредитної політики на найближчі роки. Їх спрямовано на забезпечення стабільності та розвитку фінансової системи України, підвищення довіри до національної валюти та фінансових інститутів, а також на створення умов для стійкого економічного зростання.

У ситуації повномасштабного вторгнення та введення воєнного стану в Україні НБУ приймає Основні засади ГКП [3], спрямовані на забезпечення стабіль-

ності фінансової системи та здійснення ефективного керівництва економікою у виняткових умовах війни. Пріоритетом НБУ є підтримка стабільності фінансової системи та забезпечення достатньої ліквідності банків для нормального функціонування фінансового сектору шляхом надання банкам рефінансування для підтримки їх ліквідності. НБУ розробляє та реалізує монетарну стратегію, яка враховує специфічні умови воєнного стану та його вплив на економіку шляхом адаптації монетарних інструментів до нових реалій та впровадження заходів, спрямованих на підтримку економічної стабільності. НБУ надає фінансову підтримку банкам та економіці з метою забезпечення їх стійкості та уникнення кризових ситуацій шляхом реалізації кредитних програм, рефінансування банків та інших заходів підтримки. Для підтримки стабільності національної валюти НБУ запроваджує контроль на валютному ринку за рухом капіталу, обмежує валютні операції та інші заходи, спрямовані на запобігання валютним кризам. НБУ готовий вживати екстрені заходи для уникнення системних ризиків та забезпечення стабільності фінансової системи. Це включає розроблення планів дій на випадок надзвичайних ситуацій та готовність до їх оперативного впровадження. НБУ забезпечує ефективну комунікацію з громадськістю та бізнес-спільнотою стосовно ситуації на фінансових ринках та управління економікою в умовах воєнного стану шляхом регулярного інформування про прийняті рішення, заходи та їхні наслідки для економіки.

Основні засади ГКП в умовах воєнного стану мають на меті не лише забезпечити стабільність фінансової системи в умовах війни, але й зберегти економіку країни та забезпечити найнеобхіднішу фінансову підтримку для подолання викликів, пов'язаних з воєнним станом. НБУ прагне створити умови для стійкого функціонування фінансового сектору, підтримати економічну активність та забезпечити довіру до фінансової системи України навіть у найскладніших умовах.

Основними напрямками та кроками вдосконалення ГКП НБУ в умовах воєнного стану є: ретельний аналіз впливу облікової ставки на економічну активність та інфляцію; оцінювання ефективності проведених валютних інтервенцій для стабілізації курсу національної валюти; аналіз результативності інших застосованих інструментів монетарної політики, таких як операції на відкритому ринку; визначення можливих змін у монетарних інструментах та їх адаптація до умов воєнного стану для досягнення стратегічних цілей; адаптація цільових показників інфляції до нових економічних реалій з урахуванням зрушень у період воєнного стану; визначення стратегій для забезпечення стабільності національної валюти в умовах воєнного стану; забезпечення прозорості та чіткості стосовно прийнятих рішень та прогнозів, що допоможе знизити невизначеність серед учасників ринку; регулярні стрес-тести для оцінювання стійкості банківської системи та розроблення стратегій реагування на можливі економічні труднощі; забезпечення ефективної координації з іншими гілками влади для впровадження інтегрованої стратегії стабільності та розвитку економіки; розроблення стратегій для створення резервів та впровадження гнучких механізмів, що дають змогу адаптувати грошово-кредитну політику до непередбачених обставин.

Таблиця 1 – SWOT-аналіз діяльності НБУ в умовах надзвичайних подій (власна розробка)

Сильні сторони		Слабкі сторони	
Високий рівень фаховості та кваліфікації персоналу НБУ	Професійний та досвідчений персонал, здатний ефективно виконувати завдання, що сприяє стабільній роботі НБУ	Обмежені можливості валютного регулювання	Економічні обставини можуть обмежувати здатність НБУ ефективно впливати на валютний ринок
Міжнародна довіра та співпраця	Партнерство з іншими центральними банками та міжнародними фінансовими організаціями підвищує авторитет НБУ та сприяє впровадженню передових практик	Низька ефективність комунікації з суспільством	Недостатня фінансова грамотність населення та неефективна комунікація можуть знижувати довіру до НБУ
Монопольне право на емісію національної валюти та регулювання грошового обігу	Контроль над грошовою масою та регулюванням обігу валюти дає змогу НБУ ефективно впливати на економічні процеси в країні	Залежність від економічної та політичної ситуації в країні	Політична нестабільність та економічні виклики можуть ускладнювати виконання завдань НБУ
Можливості		Загрози	
Сприяння економічному відновленню та реформам	НБУ має потенціал для підтримки економічних реформ та відновлення після воєнного стану	Економічна нестабільність та зовнішні виклики	Воєнний стан та економічні кризи можуть негативно впливати на діяльність НБУ та фінансову стабільність країни
Залучення зовнішнього фінансування	Можливість отримання міжнародної фінансової допомоги для стабілізації економіки	Ризик зменшення довіри до національної валюти та фінансової системи	Негативні економічні тенденції можуть знизити довіру до гривні та банківської системи
Розвиток нових технологій та інновацій	Впровадження сучасних технологій може оптимізувати діяльність НБУ та підвищити ефективність його роботи	Зміни в світових економічних та фінансових трендах	Глобальні економічні зміни можуть створювати додаткові виклики для НБУ в підтримці стабільності та розвитку економіки

Таблиця 2 – Стратегічні напрями ГКП НБУ до 2025 р. та заходи з їх реалізації (власна розробка)

№ з/п	Напрямок	Заходи
1	Цінова стабільність	Основною метою НБУ є досягнення та підтримка цінової стабільності шляхом контролю інфляції та підтримки її в межах цільового діапазону, що сприяє збереженню купівельної спроможності населення та стабільності економіки.
2	Дотримання стратегічних індикаторів	
2.1	Інфляційна динаміка в межах цільового діапазону	Орієнтація на досягнення інфляційних цілей шляхом застосування відповідних інструментів монетарної політики.
2.2	Збереження стабільності банківської системи	Забезпечення надійності та стабільності банківської системи шляхом підтримки капіталізації банків, контролю за ризиками та збереженням довіри до фінансових установ.
2.3	Підтримка ліквідності	Забезпечення достатньої ліквідності банківської системи для стабільної роботи фінансового ринку та запобігання кризовим явищам.
2.4	Довіра до фінансової системи	Збереження та підвищення довіри населення та бізнесу до фінансової системи, що досягається через прозору та ефективну діяльність НБУ.
3	Зростання рівня фінансової грамотності	Підвищення фінансової грамотності населення, що сприяє більш усвідомленим фінансовим рішенням громадян та підприємств, а також підвищує загальну стабільність фінансової системи.
4	Ефективність комунікацій з суспільством	Забезпечення прозорості та регулярної комунікації з громадськістю, інформування про монетарну політику та економічні плани НБУ шляхом застосування сучасних технологій для комунікацій та підвищення довіри до діяльності регулятора.
5	Впровадження інновацій у банківську діяльність	Впровадженню нових технологій та інновацій у фінансовому секторі шляхом розвитку фінтех, цифрових банківських послуг та інших інноваційних рішень, що підвищують ефективність та конкурентоспроможність банківської системи.

ВИСНОВКИ

У статті встановлено, що надзвичайні події, представлені протягом п'яти останніх років пандемією та воєнним станом, стали потужними каталізаторами змін для банківського бізнесу. Вони вимагали швидкої реакції та гнучкості у прийнятті рішень як НБУ, так і банківськими установами другого рівня. Надзвичайні обставини показали важливість готовності до швидких змін та адаптації у мінливому середовищі, здатності до оптимізації бізнес-процесів та пришвидшення розвитку, а також інвестування у технології та розвиток нових бізнес-моделей.

Показано, що підтримка фінансової стабільності та обороноздатності країни в умовах воєнного стану є ос-

новними завданнями НБУ, які реалізуються заходами для: збереження стабільності валюти, контролю інфляції, забезпечення ліквідності банків, фінансової підтримки оборонних потреб та критичної інфраструктури, переорієнтації цивільної економіки на військові потреби для ефективного протистояння агресору.

Встановлено, що завдяки послідовній та передбачуваній позиції НБУ, зваженій монетарній та регуляторній політиці, вдалося забезпечити стабільність фінансової системи України навіть у складних умовах воєнного стану. Однак для повного відновлення інвестиційної активності необхідно вирішити проблеми, пов'язані з обмеженнями на ринках капіталу, які впроваджено НКЦПФР, для залучення необхідних ресурсів в умовах

протидії зовнішній агресії та підтримки економіки України.

Доведено, що впровадження обмежувальних заходів є необхідним кроком для забезпечення стабільності та безпеки фінансової системи України в умовах надзвичайних подій для захисту інтересів інвесторів, пенсіонерів та інших учасників фінансового ринку в інтересах збереження активів, мінімізації ризиків, пов'язаних із нестабільною ситуацією. Обмеження стосуються тимчасового зупинення розміщення, обігу та викупу цінних паперів, припинення операцій в системі депозитарного обліку, обмежень у системах клірингового обліку. З початку введення воєнного стану НДУ вжив заходи з передачі копій інформаційних масивів, резервного копіювання та зберігання з метою забезпечення безпеки даних, стабільності депозитарної системи, операційної безперервності.

Показано, що банківська система України демонструє здатність ефективно функціонувати, навіть у надзвичайних умовах війни, завдяки високому рівню ліквідності, достатньому капіталу та здатності генерувати прибуток. Банківські установи продовжують надавати необхідні послуги, підтримуючи як населення, так і бізнес, що свідчить про високу адаптивність та стійкість української банківської системи у надзвичайних обставинах.

Запропоновано основні етапи моніторингу Стратегії ГКП НБУ: оцінювання досягнення стратегічних цілей та показників, аналіз тенденцій та динаміки ключових показників, врахування впливу зовнішніх чинників, розроблення коригувань та адаптація стратегії, установлення пріоритетів, ефективне внутрішнє спілкування, система моніторингу та контролю, комунікація з гро-

мадськістю та стейкхолдерами.

Показано, що основними заходами з підвищення ефективності діяльності НБУ в умовах воєнного стану та досягнення стратегічних цілей до 2025 р. є: покращення комунікаційної стратегії, зміцнення міжнародного партнерства, впровадження інновацій та технологій, забезпечення гнучкості та адаптивності, регулярне проведення моніторингу та коригування стратегій. Основними засадами ГКП в умовах воєнного стану є: збереження стабільності фінансової системи та ліквідності банків; розроблення та реалізація монетарної стратегії, яка враховує особливості воєнного стану; фінансова підтримка банкам та економіці; обмеження та контроль на валютному ринку; готовність вживати екстрені заходи; ефективна комунікація з громадськістю та бізнес-спільнотою.

Розроблено рекомендації з удосконалення грошово-кредитної політики, спрямовані на підвищення її ефективності та гнучкості, забезпечення стабільності фінансової системи та підтримки економіки в умовах воєнного стану. Сукупність заходів з аналізу та оцінювання результативності монетарних інструментів (передусім облікової ставки, валютних інтервенцій), впровадження змін для підвищення ефективності, перегляд цільових індикаторів інфляції, аналіз ситуації на валютному ринку, зміцнення комунікаційної стратегії, проведення стрес-тестів, координація з іншими гілками влади, створення резервів та гнучких механізмів дадуть змогу мінімізувати негативні наслідки воєнного стану та сприятимуть швидшому відновленню економіки України.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Л.П., Скоропад І.С. Проблеми та виклики функціонування банківського сектору України у воєнний час. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_30
2. Дорошенко Н.О., Кравченко С.С. Національний банк України та його роль у реалізації грошово-кредитної політики у воєнний час. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 140-144.
3. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4
4. Про тимчасові обмеження проведення операцій на ринках капіталу: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 24.02.2022 №136. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/24.02.2022.pdf>
5. Романовська Ю.А., Складаник М.С. Адаптація банківського сектору до запровадження воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_42
6. Стратегія Національного банку України до 2025 року (припинена у 2023 р.). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalnogo-banku-ukrayini-do-2025-roku-pripinena-u-2023-rotsi>
7. Шелудько Н.М., Шышков С.Є. Національний банк України в умовах воєнного стану: ефективність дій на ринках капіталу. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 61-85.

References

1. Bondarenko L.P., Skoropad I.S. Problems and challenges of functioning of the banking sector of Ukraine in wartime. *Efficient economy*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_30 [in Ukrainian].
2. Doroshenko N.O., Kravchenko S.S. The National Bank of Ukraine and its role in the implementation of monetary policy in wartime. *Problems of the economy*. 2022. № 2. pp. 140-144. [in Ukrainian].
3. Basic principles of monetary and credit policy for the period of martial law. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4 [in Ukrainian].
4. On temporary restrictions on capital market operations: Decision of the National Commission for Securities and the Stock Market dated February 24, 2022 No. 136. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/24.02.2022.pdf> [in Ukrainian].
5. Romanovska Yu.A., Skladaniuk M.S. Adaptation of the banking sector to the introduction of martial law. *Efficient economy*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_42 [in Ukrainian].
6. Strategy of the National Bank of Ukraine until 2025 (discontinued in 2023). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalnogo-banku-ukrayini-do-2025-roku-pripinena-u-2023-rotsi> [in Ukrainian].
7. Sheludko N.M., Shyshkov S.E. The National Bank of Ukraine under martial law: the effectiveness of actions on capital markets. *Finances of Ukraine*. 2022. № 5. pp. 61-85. [in Ukrainian].

Oleh SHNYPKO

postgraduate student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9678-2686>

e-mail: 8390693@stud.nau.edu.ua

THE EXTRAORDINARY EVENTS AS AN ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF THE MONETARY POLICY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

The paper establishes that the extraordinary events represented by the pandemic and martial law over the past five years have become powerful catalysts for changes in the banking business. It is shown that maintaining the financial stability and defense capability of the country in the conditions of martial law are the main tasks of the NBU. It was established that due to the consistent and predictable position of the NBU, balanced monetary and regulatory policy, it was possible to ensure the stability of the financial system of Ukraine even in the difficult conditions of martial law.

It has been proven that the introduction of restrictive measures is a necessary step to ensure the stability and security of the financial system of Ukraine in conditions of extraordinary events. It is shown that the banking system of Ukraine demonstrates the ability to function effectively, even in the extraordinary conditions of war, thanks to a high level of liquidity, sufficient capital and the ability to generate income.

The main stages of monitoring the Monetary Policy Strategy of the NBU are proposed. It is shown that its main principles in the conditions of martial law are: preservation of the stability of the financial system and liquidity of banks; development and implementation of a monetary strategy that takes into account the peculiarities of the martial law; financial support to banks and the economy; restrictions and control on the foreign exchange market; readiness to take emergency measures; effective communication with the public and business community.

Recommendations for improving the monetary policy have been developed, aimed at increasing its efficiency and flexibility, ensuring the stability of the financial system and supporting the economy in the conditions of martial law. It has been proven that a set of measures for analyzing and evaluating the effectiveness of monetary instruments, implementing changes to improve efficiency, revising target inflation indicators, analyzing the situation on the foreign exchange market, strengthening the communication strategy, conducting stress tests, coordinating with other branches of government, creating reserves and flexible mechanisms will make it possible to minimize the negative consequences of martial law and contribute to the faster recovery of Ukraine's economy.

Keywords: extraordinary events, environment, development, implementation, monetary, policy, National Bank of Ukraine

Максим Сергійович **ОРЛОВ**

аспірант, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6468-1673>

e-mail: 8390732@stud.nau.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено стрес-тестування важливим інструментом, який допомагає Національному банку України (НБУ) та банківським установам ефективно управляти ризиками. Доведено, що ефективне проведення стрес-тестування дає змогу забезпечити стійкість банківської установи, ідентифікувати вразливі місця, підготуватися до кризових ситуацій. Визначено, що НБУ відіграє ключову роль у проведенні стрес-тестування. Узагальнено основні аспекти стрес-тестування кредитного ризику. Формалізовано методіку стрес-тестування кредитного ризику, ризику ліквідності, процентного ризику банківської книги, ринкового ризику, операційного ризику, які мають проводитися не рідше одного разу на квартал. Визначено мету стрес-тестування і припущення під час розроблення стрес-сценаріїв за кожним видом ризику. Розроблено рекомендації з удосконалення організації процесу стрес-тестування. Обґрунтовано сукупність заходів для вдосконалення механізму стрес-тестування ризиків банківської діяльності.

Ключові слова: організація, методика, стрес-тестування, ризики, банківська діяльність

ВСТУП

В умовах динамічного ризик-середовища стрес-тестування банківських установ набуває важливого значення як дієвий інструмент управління їх ризиками та нагляду зі сторони Національного банку України (НБУ). Погоджуємося з Л.В. Кузнєцовою, що стрес-тестування дає змогу банкам та іншим фінансовим установам оцінити свою стійкість до різних несприятливих економічних умов і визначити потенційні слабкі місця у своїй діяльності [4, с. 45]. Як зазначають Ю.М. Бездітко, О.М. Посаднева, М.В. Кагарлицька, стрес-тестування стало важливим інструментом для оцінювання та мінімізації ризиків у діяльності як банків, так і небанківських кредитно-фінансових установ [1, с. 236]. Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк першими запровадили його в 1990 р. з метою створення методології для кількісного вимірювання ризиків, пов'язаних з функціонуванням національних фінансових систем. Н.П. Шульга, Л.Л. Белянко відзначають, що стрес-тестування кредитного ризику є ключовим інструментом для забезпечення стабільності банківської системи, управління ризиками та захисту інтересів банків, їх клієнтів та інвесторів [8, с. 46]. Ю.М. Бездітко, О.М. Посаднева, М.В. Кагарлицька зазначають, що з 01.10.2020 р. НБУ почав застосовувати єдину процедуру та методологію процесу наглядових перевірок та оцінювання банків – *SREP* (*Supervisory Review and Evaluation Process*), спрямовану на всебічне оцінювання ризиків, з якими стикаються банки, та на забезпечення стабільності банківської системи України [2, с. 228].

Процеси вдосконалення механізму стрес-тестування у світі та в Україні обумовлені відсутністю єдиних деталізованих методик та алгоритмів, які б охоплювали максимальну кількість можливих ризиків банківської діяльності і могли би застосовуватись як до окремих банків чи їх груп, так і до банківської системи загалом. Дослідивши здійснення стрес-тестування банків у США, О. Посаднева дійшла висновку, що до фінансової кризи 2008 р. стрес-тестування здебільшого здійснювалося самими банківськими установами для управління внутрішніми ризиками [5, с. 92]. Після завершення фінансової кризи стрес-тестуванню стали приділяти значну увагу

національні регулятори банківської діяльності. Імплементуючи Базельські вимоги, Центральні банки розвинутих країн світу стали впроваджувати у свою практику стрес-тестування на регулярній основі. Підтримуємо думку О.М. Посадневої, що основною метою стрес-тестування є виявлення слабких місць у банківській системі загалом та окремих проблемних банків зокрема [6, с. 92]. Стрес-тестування в Україні вже довело свою ефективність у зміцненні стабільності банківської системи, допомагаючи вчасно ідентифікувати та вирішувати потенційні проблеми.

І.В. Краснова, І.Ю. Громницька, Н.О. Васьківська справедливо зауважують, що НБУ проводить оцінювання стійкості банківської системи вибірково, зосереджуючись на найбільш важливих гравцях ринку [3, с. 130]. Для подальшого зміцнення банківської системи в Україні важливо, щоб НБУ розширив охоплення своїх стрес-тестів та забезпечив систематичне оцінювання всіх банків, незалежно від їх розміру та важливості, для забезпечення більш комплексного підходу до управління ризиками ліквідності та підвищення загальної стабільності фінансової системи. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати необхідність проведення подальших досліджень у частині проведення стрес-тестування окремих видів банківських ризиків.

МЕТА роботи – узагальнення та вдосконалення організації і методики стрес-тестування окремих видів ризиків банківської діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними методами дослідження є: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація, формалізація.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах стрес-тестування стало стандартною практикою не лише для окремих банків, але й для регуляторних органів, які застосовують його для моніторингу стабільності всієї фінансової системи. Стрес-тестування відіграє важливу роль у системі банківського менеджменту і пруденційного регулювання банківської діяльності, оскільки воно має такі переваги:

– допомагає оцінити стійкість банківських установ до різних несприятливих економічних і фінансових

сценаріїв, потенційних шоків, таких як економічний спад, значне зниження вартості активів або підвищення рівня неплатоспроможності позичальників;

- дає змогу виявити слабкі місця в балансах банків, а також у їх стратегіях управління ризиками для раннього виявлення проблемних зон і вжиття необхідних заходів для їх усунення;

- підвищує прозорість діяльності банків і сприяє зміцненню довіри інвесторів, клієнтів та інших стейкхолдерів до фінансової системи для зменшення невизначеності на фінансових ринках;

- допомагає банкам і регуляторам краще підготуватися до можливих кризових ситуацій, розробити плани дій для пом'якшення наслідків криз і забезпечення стабільності фінансової системи;

- застосовується для вдосконалення політик і процедур управління ризиками в банках на основі оптимізації капітальних резервів, удосконалення процедур оцінювання кредитних ризиків та інших аспектів діяльності банків.

НБУ відіграє ключову роль у проведенні стрес-тестування, забезпечуючи нагляд за банківською системою та визначаючи загальні підходи до оцінювання стійкості банків. Для цього він реалізує такі заходи: встановлює регуляторні вимоги до стрес-тестування та методології проведення тестів на основі визначення сценаріїв, параметрів і процедур тестування; аналізує результати стрес-тестування, оцінює ризики для фінансової системи та визначає необхідні заходи для підвищення стійкості банків; розробляє політики та рекомендації для банків, спрямовані на зміцнення фінансової стабільності та управління ризиками; координує свою діяльність з іншими фінансовими регуляторами, забезпечуючи комплексний підхід до управління ризиками у фінансовій системі.

Процес стрес-тестування банківських установ НБУ здійснюється за такими етапами: перший – проведення внутрішнього аудиту, який дає змогу виявити потенційні проблеми з ліквідністю та іншими фінансовими показниками, а також заздалегідь вживати заходів для попередження можливих проблем; другий – перевірка НБУ банків на стресостійкість шляхом моделювання різних економічних сценаріїв для оцінювання ймовірності банків справитися з можливими шоками; третій – застосування результатів стрес-тестування НБУ та іншими регуляторами для вжиття необхідних заходів для зміцнення стабільності банківської системи шляхом підвищення вимог до капіталу, змін в управлінні ризиками та інших регуляторних дій.

Проведення стрес-тестування надає низку важливих переваг для зацікавлених осіб: а) НБУ та інші регулятори застосовують результати стрес-тестування для оцінювання системних ризиків і визначення необхідних регуляторних заходів для підвищення стійкості фінансової системи; б) інвестори мають можливість оцінити ризики інвестування в акції та облигації банків за рахунок прозорості результатів стрес-тестування, що зміцнює їх довіру до фінансових установ; в) керівництво банків за результатами стрес-тестування отримує важливу інформацію про слабкі місця і розробляє необхідні дії для покращення управління ризиками та забезпечення фінансової стійкості.

Основними напрямками стрес-тестування є:

- оцінювання стійкості фінансових установ, а саме ймовірності витримки ними різних стресових сценаріїв, таких як економічні кризи, зміни процентних ставок, курсові ризики тощо;

- ідентифікація вразливостей, виявлення слабких місць у фінансових системах та інституціях, які можуть загрожувати їх стабільності;

- обґрунтування стратегії реагування на основі результатів стрес-тестування, а також розроблення плану дій фінансової установи для мінімізації виявлених ризиків;

- підвищення прозорості діяльності фінансових установ через публікацію результатів стрес-тестування, що зміцнює довіру інвесторів та клієнтів.

Відповідно до Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [7] регулярне стрес-тестування є важливим аспектом управління ризиками для банків. Відповідно до зазначеного положення НБУ банки мають періодично проводити стрес-тестування для оцінювання ризиків і визначення своєї здатності протистояти різним потрясінням та загрозам, що можуть виникнути під час їхньої діяльності або в майбутньому. Основними цілями та перевагами регулярного стрес-тестування є: оцінювання та ідентифікація ризиків; визначення спроможності протистояти потрясінням, а саме здатності витримувати економічні кризи, фінансові шоки та інші несприятливі сценарії; попередження потенційних проблем через їх виявлення та вжиття необхідних випереджаючих заходів; планування на випадок непередбачуваних подій в інтересах більш ефективного управління ризиками; виконання регуляторних вимог для забезпечення відповідності банків нормативам та стандартам управління ризиками.

Процес стрес-тестування ризиків банківської діяльності включає: розроблення та моделювання різних стресових сценаріїв в умовах економічних криз, змін в ринкових умовах, зростання дефолтів тощо; оцінювання впливу виділених сценаріїв на фінансовий стан банку, включаючи ліквідність, капітал та прибутковість; розроблення заходів для мінімізації ризиків та зміцнення своєї стійкості на основі результатів стрес-тестування. Регулярне стрес-тестування є ключовим елементом у системі управління ризиками банку, що сприяє підтриманню стабільності та стійкості фінансової установи. Оперативне (позачергове) стрес-тестування здійснюється у разі несприятливої динаміки змін активів і зобов'язань банку, а також негативних тенденцій у економічному і фінансовому середовищі.

Банківські установи мають розробити: по-перше, єдиний внутрішньобанківський документ, який регламентує порядок проведення стрес-тестування; по-друге, програму проведення стрес-тестування у розрізі кожного з видів ризиків. Програма проведення стрес-тестування має включати: методологію та моделі; періодичність проведення; перелік, функції та порядок взаємодії учасників процесу; перелік видів ризиків, їх факторів, припущень; інформаційну систему для управління ризиками; порядок розгляду результатів стрес-тестування тощо. Програма проведення стрес-тестування має забезпечувати: визначення розміру збитків банку загалом та в розрізі видів операцій, а також оцінювання потенційних можливостей їх покриття; оцінювання впливу реалізації стрес-сценаріїв на дотримання банком обо-

в'язкових економічних нормативів та лімітів ризиків; порівняння результатів з рівнем ризик-апетиту; визначення залежності величини ризиків від окремих їх факторів пом'якшуючої або підсилюючої дії.

Стрес-тестування здійснюється банківською установою за всіма видами діяльності банку, за даними балансових та позабалансових рахунків у розрізі таких видів ризику: кредитний, ризик ліквідності; процентний ризик банківської книги; ринковий ризик; операційний ризик. Банківська установа має визначити: методи проведення стрес-тестування, кількісні та якісні параметри / припущення для стрес-сценаріїв, профіль ризику, а також враховувати основні напрями її діяльності. Під час розроблення стрес-сценаріїв банківська установа має враховувати такі макроекономічні показники: розмір ВВП; облікова ставка НБУ; офіційний курс гривні до іноземних валют; індекс споживчих цін та цін виробників; рівень безробіття; середня заробітна плата; ціни на ключові експортні та імпорتنі товари тощо. Мікроекономічними показниками, які має бути враховано, є: можливість доступу банківської установи до зовнішніх джерел фінансування; її ринкова позиція, структура балансу, якість активів, галузева концентрація тощо.

Для ефективного проведення стрес-тестування банківська установа не рідше одного разу на рік має переглядати / вдосконалювати методи та стрес-сценарії. Результати стрес-тестування мають документуватися за кожним зі стрес-сценаріїв і належно застосовуватися всіма структурними підрозділами банку, залученими до виконання функцій з управління ризиками. Головний ризик-менеджер банківської установи має такі обов'язки: своєчасно доводити до ради банку, комітету з управління ризиками та правління банку результат стрес-тестування, забезпечує їх належну обізнаність стосовно сильних та слабких місць методів та стрес-сценаріїв з метою їх врахування під час розгляду результатів та прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень.

Розглянемо *організацію і методику стрес-тестування* окремих ризиків банківської діяльності.

1. *Стрес-тестування кредитного ризику.* Його періодичність – не рідше одного разу на квартал, мета – виявлення факторів збільшення кредитного ризику та його відповідності рівню ризик-апетиту, а також прогнозування розмірів: резервів під очікувані кредитні збитки відповідно до МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», кредитного ризику відповідно до вимог Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 від 30.06.2016 р.

Стрес-тестування кредитного ризику здійснюється на основі різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв для банку і ринку загалом, які базуються на припущеннях стосовно: шокової зміни основних макроекономічних показників; зміни фінансових класів або кредитних рейтингів боржників банку та показника *PD*; зміни ринкової (справедливої) вартості застави та показника *LGD*. Специфічні припущення пов'язані з бізнес-моделлю банківської установи, якщо вона спеціалізується на кредитуванні певних видів економічної діяльності або суб'єктів господарювання – експортерів.

Основними аспектами стрес-тестування кредитного ризику є:

- визначення впливу різних негативних сценаріїв, таких як економічний спад, зниження цін на активи, підвищення рівня безробіття або погіршення фінансового стану позичальників, на якість кредитного портфеля банку;

- оцінювання впливу негативних шоків на ключові фінансові показники банку, такі як рівень не працюючих кредитів, резерви під кредитні ризики, рентабельність активів та капіталу, а також загальний фінансовий стан;

- визначення чутливості кредитного портфеля до різних видів ризиків шляхом ідентифікації факторів, які найбільше впливають на діяльність банківських установ;

- розроблення стратегії та превентивних заходів для підвищення стійкості до негативних сценаріїв шляхом збільшення резервів під кредитні ризики, перегляду політики кредитування, посилення контролю за ризиками тощо;

- застосування для планування капіталу банку, включаючи визначення його необхідного рівня для покриття потенційних втрат і забезпечення стійкості банку в умовах кризи;

- систематичне і регулярне проведення для забезпечення актуальності та точності оцінювання ризиків, а також адаптації до змін у економічному середовищі та вдосконалення своїх підходів до управління ризиками.

Для підвищення ефективності проведення стрес-тестування результатів кредитної діяльності банківських установ пропонується комплекс заходів, поданих у табл. 1.

Впровадження зазначених заходів дасть змогу підвищити ефективність стрес-тестування в українських банках, що, зі свого боку, сприятиме зміцненню стійкості банківської системи та підвищенню довіри до неї з боку всіх зацікавлених сторін.

2. *Стрес-тестування ризику ліквідності.* Його періодичність – не рідше одного разу на квартал, мета – виявлення причин можливих проблем з ліквідністю та оцінювання відповідності результатів ризик-апетиту. Стрес-тестування ризику ліквідності здійснюється на основі різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв для банку, ринку загалом, а також їх поєднання. Водночас має застосовуватися не менше трьох стрес-сценаріїв: по-перше, специфічний – пов'язаний із внутрішньою кризою в банківській установі на фоні стабільної банківської системи (погіршення якості, ліквідності активів, зростання концентрації зобов'язань, зниження кредитного рейтингу, відтік депозитів, проблеми у корпоративному управлінні); по-друге – загальноринковий, пов'язаний з кризою банківської системи; по-третє, комбінований – протікання внутрішньої кризи в банку на фоні загальної кризи банківської системи.

Інформаційним джерелом для розроблення сценаріїв стрес-тестування є найгірші показники: власної статистики в умовах кризового стану банківської системи; статистики НБУ стосовно сукупної динаміки активів та зобов'язань банків; статистики динаміки активів та зобов'язань банків, що стали неплатоспроможними, та банків в умовах специфічної або комбінованої кризи. Припущеннями під час розроблення стрес-сценаріїв є:

Таблиця 1 – Напрями підвищення ефективності проведення стрес-тестування результатів кредитної діяльності банків (власна розробка)

№ з/п	Напрямок	Заходи
1	Удосконалення методології стрес-тестування	– здійснювати галузевий аналіз під час розрахунку потенційних утрат від кредитного ризику й оцінювання ймовірності дефолту позичальників для врахування специфічних ризиків різних секторів економіки; – аналізувати всі категорії якості позичок, включаючи реструктуризовані кредити для отримання повної картини ризиків.
2	Застосування підходів, рекомендованих міжнародними організаціями	– уточнювати сценарії стрес-тестів з урахуванням зарубіжної практики і прогнозів розвитку України провідними фінансовими інститутами: МВФ, Світовим банком, Базельським комітетом з банківського нагляду та іншими міжнародними організаціями; – інтегрувати найкращі практики та стандарти, що застосовуються у міжнародній банківській системі, для підвищення надійності результатів стрес-тестування.
3	Інтеграція сучасних вимог НБУ до стрес-тестування у ризик-менеджмент банків	– впровадити уніфіковані рекомендації та стандарти для проведення стрес-тестування у всіх банках для забезпечення однакового підходу до оцінювання ризиків; – розробити та впровадити внутрішні політики і процедури для проведення стрес-тестування, які відповідають сучасним вимогам НБУ; – забезпечити регулярне навчання та підвищення кваліфікації персоналу банків з питань стрес-тестування та управління ризиками.
4	Підвищення прозорості та якості даних	– забезпечити високу якість даних, які застосовуються для стрес-тестування, включаючи точність, повноту та своєчасність інформації; – підвищити прозорість процесу стрес-тестування, зокрема через публікацію методологій та результатів тестів, для зміцнення довіри з боку регуляторів, інвесторів та громадськості.
5	Інновації та технології	– застосовувати сучасні технології та програмне забезпечення для проведення стрес-тестування, що дасть змогу автоматизувати процеси, підвищити їх точність та ефективність; – інвестувати у розвиток систем управління ризиками та аналітичних інструментів, які підтримують проведення стрес-тестів.

відплив коштів клієнтів (крім банків); знецінення активів банку, унеможливлення застосування застав; погіршення умов залучення коштів порівняно з ринковими; значне зменшення потенціалу залучення коштів від значимих вкладників та інших кредиторів; зменшення міжбанківських лімітів банками-контрагентами; виникнення нагальних потреб у додатковому залученні коштів; ускладнення перерозподілу ліквідності з однієї валюти в іншу; проблеми у роботі платіжно-розрахункових систем банку тощо.

Нині більшість банків самостійно оцінюють свої системи управління ризиком ліквідності на основі застосування різних стресових сценаріїв для забезпечення дотримання мінімальних нормативних вимог до ризику ліквідності та мінімізації негативних наслідків для свого капіталу. НБУ проводить вибіркові перевірки банків для оцінювання достатності їх ліквідності з метою виявлення вразливості в найважливіших банківських установах. Реалізація систематичного та всеохоплюючого підходу з боку регулятора для оцінювання ліквідних позицій усіх банків знижуватиме ризики для стабільності банківської системи загалом.

3. *Стрес-тестування процентного ризику банківської книги*, що вимірюється як величина зміни економічної вартості капіталу банку (метод *EVE – Economic Value of Equity*) та чистого процентного доходу банку (метод *NI – Net Interest Income*). Періодичність стрес-тестування – не рідше одного разу на квартал, мета – виявлення причин можливого зростання процентного ризику банківської книги та оцінювання відповідності результатів рівня ризик-апетиту, визначення величин максимального падіння *NI* та *EVE* в разі реалізації стрес-сценаріїв. Стрес-тестування процентного ризику здійснюється на основі різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв для банку та ринку загалом. Їх розроблення має обов'язково містити припущення сто-

совно: шокової величини зміни процентних ставок у кризових умовах на основі статистики як банку, так і банківської системи загалом; зміни поведінки інструментів із вбудованими опціонами; зміни поведінки рахунків клієнтів, за якими дати зміни процентної ставки не визначено. Враховуються також специфічні припущення, пов'язані з реалізацією бізнес-моделі банківської установи.

4. *Стрес-тестування ринкового ризику*. Його періодичність – не рідше одного разу на квартал, мета – виявлення причин можливих збитків через реалізацію ринкового ризику та порівняння результатів зі встановленим ризик-апетитом, а також визначення величини можливих збитків у разі реалізації стрес-сценаріїв. Стрес-тестування ринкового ризику здійснюється на основі різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв для банку та ринку загалом. Інформаційним забезпеченням їхнього розроблення є статистика українського та світового ринку стосовно зміни у кризових умовах: курсів іноземних валют; процентних ставок; кредитних спредів; ймовірностей дефолту; цін пайових цінних паперів; цін товарів; волатильності процентних ставок, валютних курсів; ринкових цін та індексів. Під час розроблення найбільш несприятливого сценарію має застосовуватися припущення на основі характеристик портфеля інструментів, які наражають банк на ринковий ризик. Вони мають бути більш консервативними порівняно з тими, що базуються на статистиці.

5. *Стрес-тестування операційного ризику*. Його періодичність – не рідше одного разу на квартал, мета – виявлення причин можливих втрат внаслідок реалізації операційного ризику та оцінювання відповідності результатів рівню ризик-апетиту, а також розрахунок величини можливих втрат. Стрес-тестування операційного ризику здійснюється на основі різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв для банку

та ринку загалом. Під час їхнього розроблення банківські установи мають застосовувати, щонайменше, один з таких методів: сценарний аналіз; математичне моделювання. Під час проведення сценарного аналізу застосовуються судження працівників підрозділів: першої лінії захисту та управління ризиками. Зазначені судження стосуються: ймовірного збільшення частоти (кількості) подій операційного ризику, зростання обсягу операційних збитків порівняно зі статистикою у внутрішніх базах даних; виникнення нових подій операційного ризику, які: а) є результатом впровадження нових або внесення значних змін у діючі процеси; б) характеризуються значним рівнем втрат та низькою ймовір-

ністю настання. Математичні моделі застосовуються для стрес-тестування операційного ризику у разі наявності статистики, достатньої для їх побудови.

Узагальнення процесів організації та методики стрес-тестування за окремими видами ризиків банківської діяльності дало змогу розробити пропозиції для подальшого вдосконалення механізму стрес-тестування (табл. 2).

Впровадження зазначених заходів сприятиме створенню єдиної та ефективної системи стрес-тестування, яка забезпечить стійкість банківської системи України до різноманітних ризиків і викликів та підвищить рівень довіри до фінансової системи з боку інвесторів, клієнтів та міжнародних партнерів.

Таблиця 2 – Сукупність заходів для вдосконалення механізму стрес-тестування ризиків банківської діяльності (власна розробка)

№ з/п	Напрямок	Заходи
1	Розроблення єдиних методик та алгоритмів стрес-тестування	– впровадження стандартів, які дають змогу оцінювати широкий спектр ризиків, включаючи кредитні, ринкові, операційні тощо; – застосування методологій, які враховують специфіку діяльності окремих банків, їх розмір, бізнес-модель та рівень складності операцій.
2	Гармонізація національних підходів з міжнародними стандартами	– впровадження рекомендацій міжнародних організацій, таких як Базельський комітет з банківського нагляду, МВФ, Світовий банк; – врахування міжнародного досвіду та найкращих практик для підвищення ефективності стрес-тестування.
3	Інтеграція стрес-тестування в систему управління ризиками	– створення єдиної системи ризик-менеджменту, де стрес-тестування є ключовим елементом; – забезпечення регулярного проведення стрес-тестів для оцінювання стійкості банків до різних сценаріїв розвитку подій.
4	Технологічне забезпечення та автоматизація процесів	– застосування сучасних технологій та програмного забезпечення для підвищення точності та швидкості проведення стрес-тестів; – розроблення та впровадження інформаційних систем, які дають змогу автоматизувати збір та аналіз даних.
5	Підвищення кваліфікації персоналу	– організація навчальних програм та тренінгів для співробітників банків з питань стрес-тестування та управління ризиками; – залучення експертів з міжнародним досвідом для обміну знаннями та підвищення рівня професійної підготовки.

ВИСНОВКИ

У статті стрес-тестування визначено важливим інструментом, який допомагає НБУ та банківським установам ефективно управляти ризиками, підвищувати стійкість фінансової системи та забезпечувати її стабільний розвиток в умовах нестабільності та кризи. Важливість стрес-тестування визначається можливостями: оцінювання стійкості банків, ідентифікації вразливих місць, підвищення прозорості та довіри, підготовки до кризових ситуацій, вдосконалення політик та процедур.

Доведено, що ефективне проведення стрес-тестування дає змогу: забезпечити стійкість банківської установи, ідентифікувати вразливі місця, підвищити прозорість та довіру, підготуватися до кризових ситуацій, вдосконалити політики та процедури.

Визначено, що НБУ відіграє ключову роль у проведенні стрес-тестування, забезпечуючи нагляд за банківською системою та визначаючи загальні підходи до оцінювання стійкості банків шляхом встановлення регуляторних вимог, аналізує результати стрес-тестування, розробляє політики та рекомендації для банків.

Показано, що основними аспектами стрес-тестування кредитного ризику є: оцінювання впливу на кредитний портфель, аналіз фінансових показників, чутливість до

ризиків, розроблення превентивних заходів, планування капіталу, систематичний підхід до моніторингу кредитних ризиків. Банківська установа застосовує результати стрес-тестування для розробки стратегії та бізнес-плану, політики та процедур управління ризиками, планів відновлення діяльності, забезпечення безперервної діяльності та фінансування в кризових ситуаціях.

Формалізовано методику стрес-тестування кредитного ризику, ризику ліквідності, процентного ризику банківської книги, ринкового ризику, операційного ризику, які мають проводитися не рідше одного разу на квартал. Визначено мету стрес-тестування і припущення у розробленні стрес-сценаріїв за кожним видом ризику. Розроблено рекомендації з удосконалення організації процесу стрес-тестування.

Обґрунтовано сукупність заходів для вдосконалення механізму стрес-тестування ризиків банківської діяльності: розроблення єдиних методик та алгоритмів стрес-тестування, гармонізація національних підходів з міжнародними стандартами, інтеграція стрес-тестування в систему управління ризиками, технологічне забезпечення та автоматизація процесів, підвищення кваліфікації персоналу.

Список використаних джерел

1. Бездітко Ю.М., Посаднєва О.М., Кагарлицька М.В. Теоретичні аспекти застосування стрес-тестування у банківській системі України. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 2. С. 230-237.
2. Бездітко Ю.М., Посаднєва О.М., Кагарлицька М.В. Методологічні та методичні аспекти застосування стрес-тестування у банківській системі України. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 2. С. 221-229.
3. Краснова І.В., Громницька І.Ю., Васьківська Н.О. Модель стрес-тестування ризику ліквідності банків в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 29. С. 122-131.
4. Кузнєцова Л.В. Управління кредитними ризиками банків України на основі стрес-тестування. *Інтелект XXI*. 2019. № 4. С. 44-48.
5. Посаднєва О. Здійснення стрес-тестування банків у США. *Облік і фінанси*. 2022. № 4. С. 37-42.
6. Посаднєва О.М. Макроекономічне стрес-тестування банків як інструмент забезпечення стійкості банківської системи. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 16. С. 87-93.
7. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>
8. Шульга Н.П., Белянко Л.Л. Стрес-тестування кредитного ризику банків України на основі макроекономічних змінних. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 12. С. 10-15.

References

1. Bezditko Y.M., Posadnieva O.M., Kaharlytska M.V. Theoretical aspects of the application of stress testing in the banking system of Ukraine. *Bulletin of the Kherson National Technical University*. 2021. № 2. pp. 230-237. [in Ukrainian].
2. Bezditko Y.M., Posadnieva O.M., Kaharlytska M.V. Methodological and methodical aspects of the application of stress testing in the banking system of Ukraine. *Bulletin of the Kherson National Technical University*. 2021. № 2. pp. 221-229. [in Ukrainian].
3. Krasnova I.V., Hromnytska I.Yu., Vaskivska N.O. The model of stress-testing the liquidity risk of banks in Ukraine. *Entrepreneurship and innovation*. 2023. Issue 29. pp. 122-131. [in Ukrainian].
4. Kuznetsova L.V. Credit risk management of Ukrainian banks based on stress testing. *Intelligence XXI*. 2019. № 4. pp. 44-48. [in Ukrainian].
5. Posadnieva O. Implementation of stress testing of banks in the USA. *Accounting and finance*. 2022. № 4. pp. 37-42. [in Ukrainian].
6. Posadnieva O.M. Macroeconomic stress testing of banks as a tool for ensuring the stability of the banking system. *Entrepreneurship and innovation*. 2021. Issue 16. pp. 87-93. [in Ukrainian].
7. On the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in banks of Ukraine and banking groups: Resolution of the National Bank of Ukraine dated 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> [in Ukrainian].
8. Shulha N.P., Belianko L.L. Stress testing of credit risk of banks of Ukraine based on macroeconomic variables. *Investments: practice and experience*. 2019. № 12. pp. 10-15. [in Ukrainian].

Maksym ORLOV

postgraduate student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6468-1673>

e-mail: 8390732@stud.nau.edu.ua

ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF STRESS TESTING OF BANKING RISKS

The paper identifies stress testing as an important tool that helps the NBU and banking institutions effectively manage risks. The importance of stress testing is determined by the possibilities of: assessing the stability of banks, identifying vulnerable places, increasing transparency and trust, preparing for crisis situations, improving policies and procedures. It has been proven that the effective conduct of stress testing allows: to ensure the stability of the banking institution, to identify vulnerabilities, to increase transparency and trust, to prepare for crisis situations, to improve policies and procedures.

It was determined that the NBU plays a key role in conducting stress testing, providing supervision of the banking system and determining general approaches to assessing the stability of banks by establishing regulatory requirements, analyzing the results of stress testing, developing policies and recommendations for banks.

It is shown that the main aspects of credit risk stress testing are: assessment of the impact on the credit portfolio, analysis of financial indicators, sensitivity to risks, development of preventive measures, capital planning, systematic approach to credit risk monitoring. The banking institution uses the results of stress testing to develop a strategy and business plan, risk management policies and procedures, and business recovery plans.

The methodology of stress testing of credit risk, liquidity risk, interest rate risk of the bank book, market risk, and operational risk has been formalized, which should be carried out at least once a quarter. The purpose of stress testing and assumptions for developing stress scenarios for each type of risk are defined. Recommendations for improving the organization of the stress testing process have been developed.

A set of measures to improve the mechanism of stress testing of banking activity risks is substantiated: development of unified methods and algorithms of stress testing, harmonization of national approaches with international standards, integration of stress testing into the risk management system, technological support and automation of processes, improvement of personnel qualifications.

Keywords: organization, methodology, stress testing, risks, banking activity

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.14>
УДК 338.1

Денис Вадимович РЕДЬКО

магістр

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5827-264X>

e-mail: lstelmah29@gmail.com

СТАН СТРАХОВОГО РИНКУ МАЙНА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті висвітлено теоретико-методологічні основи функціонування страхового ринку майна в Україні. Метою роботи є визначення сутності страхового майна та дослідження стану страхового ринку майна України в період воєнного стану. У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку майнового страхування в Україні, розглянуто та проаналізовано сучасний стан страхового ринку майна України й основні показники страхової діяльності за 2021-2023 рр. Визначено основні проблеми страхового ринку майна, які стримують його розвиток, запропоновано напрями його вдосконалення та подальшого розвитку.

Ключові слова: страхування, страхування майна, війна, страхові премії, страхові виплати

ВСТУП

Страхування майна є важливим елементом у системі економічної безпеки країни, що забезпечує захист активів та мінімізацію фінансових втрат у разі непередбачених подій. В умовах зростання економічної небезпеки та посилення впливу різних ризиків ефективність майнового страхування набуває особливого значення. У зв'язку з цим актуальним є дослідження та аналіз динаміки розвитку майнового страхування, його сучасного стану та тенденцій в Україні.

Проблеми сучасного стану та перспективи розвитку страхування майна знайшли відображення у роботах українських вчених, таких як: О.С. Бойко [1], І. Горбачов [2], М. Житар [3], А. Марина, М. Пеценко [5] та ін. Проте, незважаючи на численні дослідження розвитку страхування майна України, що тему ще недостатньо вивчено та досліджено.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, наведені в дослідженні, може бути застосовано керівництвом країни та регіональною владою для розроблення та здійснення національних програм, страхувальниками для подальшого розвитку ринку страхування майна в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в розробленні теоретичних, організаційних і методичних положень, спрямованих на розвиток майнового страхування в період війни, а також забезпечення захисту майнових інтересів громадян та суб'єктів господарювання України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методи дослідження: методи наукової абстракції, порівняння, аналізу, синтезу, статистичного і графічного аналізу. Для аналізу стану страхового ринку майна України в умовах війни застосовано законодавчі та нормативні акти України, регулюючі страховий ринок, статистичні дані Міністерства фінансів України, Державна статистика України.

МЕТА роботи – теоретико-методичне обґрунтування процесів формування механізму функціонування ринку страхового захисту та дослідження стану страхового ринку майна України в період воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах переходу до ринкової економіки страхування є однією з найбільш швидкозростаючих галузей економіки. Недержавний сектор, що виник у національній економіці, надає попит на різні види страхування, оскільки приватна власність на відміну від державної потребує комплексного страхового захисту. Оскільки власники не мають фінансових гарантій від держави, вони хочуть захистити себе від можливих ризиків.

Кожна людина завжди прагне до безпеки – це також доведено наукою і численними роботами вчених різних країн. У людей завжди є речі, про які вони хвилюються, і втрата яких була б для них великою. Це стало передумовою для виникнення майнового страхування.

Страхування майна – це галузь страхування, яка включає різні види страхування юридичних і фізичних осіб, а предметом страхового захисту є майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном [1].

Економічний зміст майнового страхування полягає в організації спеціального страхового фонду, призначеного для відшкодування його учасникам шкоди, завданої збитком. Застрахованими можуть бути предмети, що належать страхувальнику (учаснику страхового фонду) і перебувають у його володінні, користуванні та розпорядженні.

Економічний зміст майнового страхування полягає в організації спеціального страхового фонду, призначеного для відшкодування його учасникам шкоди, завданої збитком. Застрахованими можуть бути предмети, що належать страхувальнику (учаснику страхового фонду) і перебувають у його володінні, користуванні та розпорядженні.

У страхуванні майна під майном розуміються окремі речі, товари, транспортні засоби та сукупність речей, предметів, продуктів тощо. Закон України «Про страхування» визначає предметом страхування майна майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням власності [4].

З метою страхування прийнято класифікувати майно за видами господарюючих суб'єктів, яким воно належить (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація майнового страхування (створено автором на основі [1])

Страховання майна включає такі складники [1]:

- страховання відповідальності, об'єктом якого є майнові інтереси, пов'язані з обов'язком відшкодування іншим особам заподіяної шкоди;

- страховання майна, що стосується майнових інтересів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням майном;

- страховання підприємницьких ризиків, коли це стосується майнових інтересів, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Страховальниками у страхованні майна можуть бути юридичні та (або) фізичні особи (рис. 2).

Рис. 2. Страховальники у страхованні майна (створено автором на основі [1])

За договором майнового страхування страхова компанія зобов'язується відшкодувати юридичній особі – страховику у межах суми, визначеної договором (страхової суми), збитки, завдані пошкодженням або втратою майна, що сталися внаслідок страхового випадку (подія, за настання якої виникає обов'язок страховика). для надання страхової виплати).

Страховими ризиками можуть бути: пожежа; вибух з будь-якої причини (виключаючи терористичний акт); серед них такі, що відбулися в житлових та/або нежитлових приміщеннях; аварії систем опалення, водопроводу, каналізації тощо; сильний вітер, ураган, смерч, шквал тощо; протиправні дії третіх осіб [1].

У страхованні відповідальності предметом страхування є майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням страховальником (застрахованою особою) шкоди, заподіяної особі або майну третіх осіб. Відповідно до цієї статті шкода, завдана особі або майну громадянина, а також шкода, завдана майну юридичної особи, має бути відшкодована в повному обсязі особою, яка її завдала. Подібні правила компенсації містяться в законодавстві всіх країн світу.

Майнове страхування є найбільшою галуззю страхового ринку України, об'єктом якої є майно в різних видах. Попри всі проблеми, пов'язані з війною, український страховий ринок у I кв. 2023 р. продовжив активне відновлення [3]. Страхування ризиків склало 8,9 млрд грн, що на 7,2 % більше, ніж у I кв. 2022 р., але менше ніж у передвоєнному I кв. 2021 р. (-16,1%).

За даними НАІУ, основними драйверами зростання страхових премій у II кв. 2023 р. порівняно з відповідним періодом 2022 р. стали такі види страхування: КАСКО (+365 млн грн), страхування ОСЦПВ (+320 млн грн) та «Зелена картка» (+301 млн грн) (рис. 3) [3].

Проаналізуємо показники розвитку майнових видів страхування в Україні протягом 2020-2023 рр., які подано в табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що загальна сума страхових премій з початком повномасштабного вторгнення зрос-

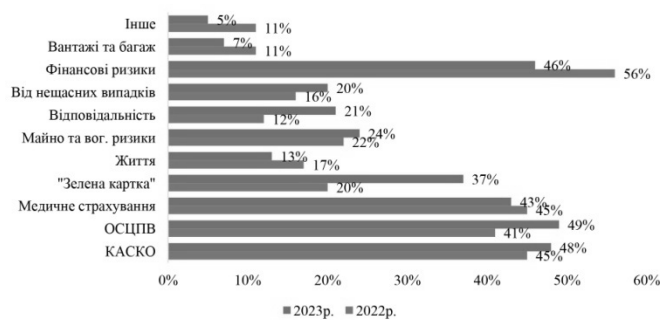

Рис. 3. Страхові премії за найпоширенішими видами страхування за 2022-2023 роки, % (створено автором на основі [6])

тала і в 2021 р. складала 29 411 млн грн, але вже в 2022 р. цей показник почав знижуватися. Незважаючи на складні умови, в Україні у 2023 р. спостерігається зростання суми страхових премій з 18 635 млн грн в 2022 р. до 24 574 млн грн в 2023 р.

Загальна сума страхових виплат в 2021 р. складає 11 487 млн грн, а у 2022 р. сума страхових виплат знизилась на 36,6% і становила 7 761 млн грн. У 2023 р. відбувається ріст страхових виплат на 32,3 % і загальна сума їх склала 10 266 млн грн.

Отже, початок війни в 2022 р. суттєво вплинув на розвиток ринку страхового майна України, але з прогнозами Statista очікується, що в найближчі роки ринок майнового страхування в Україні спостерігатиме значне зростання. Згідно з даними Statista, розмір ринку (валова премія) у 2024 р. досягла 220,70 млн дол. США. Це вказує на перспективні можливості для страховиків, що працюють у країні. Крім того, очікується, що середні витрати на душу населення на ринку страхування майна у 2024 р. становитимуть 5,82 дол. США. Ця цифра відображає рівень важливості, якої люди в Україні надають захисту свого майна та активів. Заглядаючи вперед, очікується, що ринок демонструватиме стабільний річний темп зростання з 2024-2028 рр. на рівні 1,45%. За прогнозами ця траєкторія зростання призведе до обсягу ринку в 233,80 млн дол. США до 2028 р., що вказує на позитивні перспективи для сегмента ринку страхування майна в Україні, (рис. 4) [7].

Отже, підсумовуючи, ринок майнового страхування в Україні готовий до зростання, і прогнози вказують на позитивну траєкторію в найближчі роки. Країна має потенціал стати значним гравцем у цьому сегменті ринку, маючи можливість для страховиків скористатися зростаючим попитом на захист власності. В Україні ринок майнового страхування переживає постійне зростання завдяки підвищенню обізнаності та попиту на захист від стихійних лих та пошкодження майна.

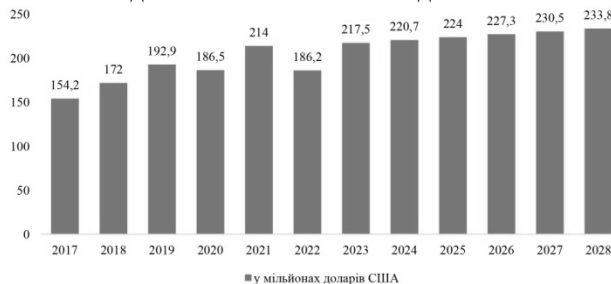

Рис. 4. Ринок майнового страхування в Україні за 2017-2028 рр. у мільйонах доларів США (створено автором на основі [7])

Таблиця 1 – Аналіз показників розвитку майнових видів страхування в Україні протягом 2020-2023 рр., млн грн [6]

Вид майнового страхування	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	премії	виплати	премії	виплати	премії	виплати	премії	виплати
КАСКО	9 875	4 803	10 601	4 979	7 678	3 707	8 750	4 129
ОСЦПВ та Зелена картка	8 045	3 895	8 674	4 146	5 884	2 817	7 158	3 472
Страхування майна та вогневих ризиків	4 301	2 106	4 861	2 306	3 215	1 064	4 089	1 970
Страхування фінансових ризиків	1 947	198	2 014	245	908	56	1 689	201
Страхування вантажу та багажу	1 397	184	1 522	236	369	42	1 301	211
Інші види страхування	1 614	301	1 739	332	582	75	1 587	283
Загалом	27 179	11 487	29 411	12 244	18 635	7 761	24 574	10 266

Основними проблемами майнового страхування в Україні є низький рівень доходів та низька фінансова грамотність населення, обмежений вибір страхових продуктів тощо. Подальший розвиток ринку майнового страхування залежить від здатності суб'єктів страхування оптимально розподілити ризики та відповідальність у просторі та часі, розподілити тим самим підвищення стабільності національної економіки на макро- та мікрорівнях [3].

З метою покращення функціонування та розвитку страхування майна необхідно вжити таких заходів [3, 5]:

- вдосконалення нормативно-правової бази у сфері страхування;

- постійний моніторинг діяльності страхових компаній з боку страхових регуляторів та застосування випереджувальних заходів із запобігання неплатоспроможності страховиків;

- вдосконалити механізм здійснення наглядових заходів з недопущення діяльності страхових компаній, які не в змозі задовольнити страхові виплати, та здійснювати постійний контроль за виконанням страхових відшкодувань та страхових виплат;

- запровадження ефективної тарифної політики, яка дає змогу страховим компаніям підтримувати баланс між зібраними преміями та здійсненими страховими виплатами, що є запорукою стабільності страхових компаній.

Отже, створення ефективної системи страхового захисту майна є основою забезпечення стабільності та ефективності економічних відносин, підвищення рівня життя населення та соціальної стабілізації, створення потужної системи захисту як державних фінансів, так і інтересів окремих громадян та компанії, що можливо лише шляхом реалізації ефективної державної політики регулювання страхового ринку в Україні.

Список використаних джерел

1. Бойко О.С. Зміст майнового страхування в Україні. *Бюлетень соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3(2). С. 137–143.
2. Горбачов І. Майнове страхування в період воєнного стану в Україні. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55131/1/13-14.pdf>
3. Житар М. Тенденції розвитку страхового ринку України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-24>
4. Закон України «Про страхування». Зі змінами, внесеними згідно із Законами. № 2571-IX від 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#Text>
5. Марина А., Пеценко М. Страховий ринок України за умов війни. *Цифра економіки та економічна безпека*. 2023. № 5 (05). С. 44-51.
6. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat>
7. Страхування майна – Україна. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/outlook/fimo/insurances/non-life-insurances/property-insurance/ukraine>

References

1. Boiko O.S. Content of property insurance in Ukraine. *Bulletin of socio-economic research*. 2012. Issue 3(2). pp. 137–143. (in

Ukrainian).

2. Horbachov I. Property insurance in the period of martial law in Ukraine. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55131/1/13-14.pdf> (in Ukrainian).

3. Zhytar M. Trends in the development of the insurance market of Ukraine in the conditions of martial law. *Economy and society*. 2024, no. 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-24> (in Ukrainian).

4. Law of Ukraine "On Insurance". As amended by Laws. No. 2571-IX dated September 6, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#Text> (in Ukrainian).

5. Maryna A., Petsenko M. The insurance market of Ukraine under conditions of war. *Digital economy and economic security*. 2023. № 5 (05). pp. 44-51. (in Ukrainian).

6. Statistics of the insurance market of Ukraine. URL: <https://forinsurer.com/stat> (in Ukrainian).

7. Property insurance – Ukraine. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/outlook/fmo/insurances/non-life-insurances/property-insurance/ukraine> (in Ukrainian).

Denys REDKO

master

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5827-264X>

e-mail: lstelmah29@gmail.com

THE STATE OF THE PROPERTY INSURANCE MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Introduction. The paper highlights the theoretical and methodological foundations of the functioning of the property insurance market in Ukraine. It was determined that property insurance is of crucial importance for raising the standard of living of the population and creating a strong system of protection of state finances, ensuring the stability of the country's economy.

The purpose of the paper is to determine the essence of insured property and research the state of the property insurance market of Ukraine during the period of martial law.

Results. The current trends in the development of property insurance in Ukraine are considered. The paper examines and analyzes the current state of the property insurance market of Ukraine and the main indicators of insurance activity for 2021-2023. It was determined that property insurance is the largest branch of the insurance market of Ukraine, and despite all the problems related to the war, the Ukrainian insurance market continued active recovery in 2023.

The main problems of the property insurance market, which restrain its development, are identified, directions for its improvement and further development are proposed. In order to develop the insurance property of Ukraine after the war, it was proposed to soften the regulatory requirements for calculating contributions, reduce the tax burden on insurance activity, strengthen the control of insurance payments, and ensure the possibility of preferential lending.

Conclusions. Analysis of the development of property insurance in Ukraine in recent years allows us to come to the disappointing conclusion that the war significantly affected the development of property insurance, there was a significant decrease in insurance premiums and insurance payments in 2020. But in 2023, the property insurance market of Ukraine began to grow, which indicates its readiness for adaptation and recovery in the post-war years.

Keywords: insurance, property insurance, war, insurance premiums, insurance payments

Андрій Миколайович **ГЛУЩЕНКО**

к.е.н., докторант, Академія праці, соціальних відносин і туризму

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1897-4837>

e-mail: statproff@gmail.com

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ "ЗЕЛЕНОЇ" ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено шляхам та механізмам державного регулювання зеленої трансформації у царині національної економіки. Зелена трансформація економіки – це перехід від традиційних економічних моделей, заснованих на викопних видах палива та значному споживанні природних ресурсів, до більш екологічно чистих та енергоефективних технологій. Обґрунтовано, що застосування енергоефективних джерел забезпечує стабільність енергопостачання в довгостроковій перспективі. Доведено, що впровадження енергоефективних технологій у різних галузях економіки позитивно впливає на економічні показники та екологічну ситуацію в країні.

Ключові слова: зелена економіка, сталий розвиток, зелена трансформація, трансформація економіки, державне регулювання

ВСТУП

Зелена трансформація, яка передбачає перехід до екологічно стійких практик та технологій, стала невід'ємною частиною глобального розвитку в ХХІ ст. Цей процес характеризується комплексним підходом до вирішення екологічних проблем та зміною парадигми економічного зростання.

Незворотність зеленої трансформації обумовлена низкою факторів. Зростаюча обізнаність стосовно кліматичних змін та їх наслідків спонукає уряди, бізнес та громадськість до активних дій. Технологічний прогрес у сфері відновлюваної енергетики та ефективних технологій робить їх все більш конкурентоспроможними. Міжнародні угоди та національні політики створюють регуляторне середовище, яке стимулює зелені інновації та інвестиції.

Важливо зазначити, що зелена трансформація охоплює всі сектори економіки, від енергетики до сільськогосподарства, транспорту та будівництва. Це системний процес, що вимагає переосмислення виробничих процесів, споживчих звичок та моделей управління ресурсами. Зелена трансформація є не лише бажаним, але й необхідним шляхом розвитку, що забезпечує довгострокову стійкість економічних систем та збереження екологічного балансу планети.

Сучасні глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату та виснаженням природних ресурсів, зумовлюють необхідність переходу до сталого розвитку та «зеленої» економіки. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання ролі державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки. Незважаючи на зростаючий інтерес до цієї проблематики, є потреба у комплексному дослідженні механізмів та інструментів державного впливу на процеси екологізації економіки. Важливим аспектом є аналіз ефективності різних підходів до державного регулювання в контексті специфіки національних економічних систем та глобальних тенденцій сталого розвитку. Актуальним залишається питання балансу між ринковими механізмами та державним втручанням у процесі «зеленої» трансформації, а також розроблення оптимальних моделей державної політики у цій сфері.

Багато вітчизняних науковців вивчали цю тему. Так,

А.П. Андібур, Н.І. Андібур, А.А. Андібур [1] досліджували вплив «зеленої» економіки на сталий розвиток, розглядаючи можливості та виклики, що виникають у цьому процесі. О. Бакуліна, В. Тернопільська [2] зосередилися на дослідженні «зеленої» економіки як умови сталого розвитку. Ю. Боровик, Ю. Єлагін, О. Полякова [3] розглядали сутність, принципи та перспективи «зеленої» економіки для України.

Л. Горбач, О. Рубан, Я. Гуменюк [4] досліджували «зелену» економіку та стале виробництво в умовах глобалізації. М. Карпа [5] зосередився на державній екологічній політиці у сфері забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку в Україні. І. Кононенко [6] досліджував державну екологічну політику в умовах децентралізації влади в Україні.

В. Мельник, О. Поліщук [7] досліджували сталий розвиток в умовах глобалізації. К. Сергій, М. Миргородська [8] розглядали державну екологічну політику в умовах цифрового розвитку суспільства, зокрема механізми мережевого управління. О. Харчук [9] досліджував сталий розвиток з економічного, екологічного та соціального аспектів. Б. Хахула [10] розглядав «зелену» економіку як основу інноваційного розвитку аграрного сектору України.

МЕТА роботи – систематизація ключових напрямів державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети застосовано теоретичні методи дослідження: аналіз джерельної бази, абстрагування (виділення істотних властивостей), компаративний аналіз (порівняння сутнісних особливостей різних методологічних підходів), класифікацію, систематизацію, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

«Зелена» трансформація відіграє критичну роль у розвитку сучасної економіки держави, постаючи каталізатором інновацій та структурних змін. Цей процес передбачає перехід до більш сталої моделі економічного зростання, яка враховує екологічні та соціальні аспекти розвитку [1, 3].

«Зелена» трансформація стимулює розвиток нових

галузей та технологій, таких як відновлювана енергетика, екологічно чисті виробництва та циркулярна економіка. Це створює нові робочі місця та сприяє диверсифікації економіки. Впровадження енергоефективних технологій та ресурсозберігаючих практик підвищує конкурентоспроможність національних підприємств на глобальному ринку, де екологічні стандарти стають все більш важливими [4, 7].

«Зелена» трансформація сприяє покращенню якості життя населення через зменшення забруднення довкілля та покращення здоров'я громадян, що у довгостроковій перспективі зменшує навантаження на систему охорони здоров'я та підвищує продуктивність праці. Крім того, орієнтація на «зелену» економіку покращує інвестиційну привабливість країни, особливо в контексті зростаючого глобального тренду на відповідальне інвестування. «Зелена» трансформація є не лише екологічною необхідністю, але й потужним драйвером економічного розвитку та підвищення добробуту суспільства [1, 3–4].

Державне регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної зеленої трансформації національної економіки. Це створює необхідну нормативно-правову базу, що встановлює екологічні стандарти, норми та правила для підприємств і організацій. Таке регулювання сприяє впровадженню екологічно чистих технологій, стимулюючи інновації та зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище. Без чіткого регулятивного підходу приватний сектор може уникати додаткових витрат, пов'язаних з охороною природи, що в довгостроковій перспективі може призвести до екологічних катастроф.

Крім того, державне регулювання сприяє мобілізації фінансових ресурсів на підтримку «зеленої» економіки. Через податкові пільги, субсидії та державні інвестиції уряд може стимулювати розвиток відновлюваних джерел енергії, енергоефективних технологій та «зеленої» інфраструктури. Це не тільки підтримує екологічно чисті ініціативи, але й створює нові робочі місця, сприяє економічному зростанню та підвищує конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку. Це сприяє підвищенню обізнаності суспільства стосовно екологічних проблем і залученню громадськості до прийняття рішень. Так, державне регулювання відіграє критичну роль у забезпеченні стійкого розвитку, охорони навколишнього середовища та формуванні екологічно відповідального суспільства [5–6, 8].

Мета державного регулювання в сфері «зеленої» трансформації національної економіки полягає в забезпеченні сталого розвитку країни шляхом інтеграції екологічних, економічних та соціальних аспектів у всі сфери економіки та життя суспільства з метою збереження навколишнього середовища, підвищення якості життя населення та створення умов для довгострокового економічного зростання.

Водночас завданнями державного регулювання в забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки є [1–10]:

1. Розроблення та впровадження ефективної законодавчої бази:
 - створення правових механізмів для стимулювання впровадження екологічно чистих технологій;
 - забезпечення виконання міжнародних зобов'язань з охорони навколишнього середовища.

2. Стимулювання інвестицій у зелені технології:
 - запровадження фінансових інструментів, таких як субсидії, гранти, податкові пільги для підтримки проєктів, що спрямовано на зниження негативного впливу на навколишнє середовище;
 - заохочення приватних інвестицій у відновлювані джерела енергії та інші зелені проєкти.
 3. Підвищення енергоефективності та впровадження відновлюваних джерел енергії:
 - розроблення та впровадження програм з енергоефективності у промисловості, транспорті та будівництві;
 - стимулювання розвитку та застосування відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та гідроенергетика.
 4. Підтримка наукових досліджень та інновацій:
 - фінансування досліджень у сфері «зеленої» економіки та екологічних технологій;
 - створення умов для розвитку інноваційних підприємств, що працюють у галузі «зеленої» економіки.
 5. Розвиток інфраструктури для «зеленої» економіки:
 - інвестиції у модернізацію та розвиток інфраструктури, необхідної для «зеленої» економіки, включаючи транспортні системи, енергетичні мережі та системи управління відходами;
 - створення сприятливих умов для впровадження інтелектуальних систем управління ресурсами.
 6. Освіта та підвищення обізнаності населення:
 - впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення екологічної культури та обізнаності населення про переваги «зеленої» економіки;
 - проведення інформаційних кампаній для підтримки екологічних ініціатив та програм.
 7. Моніторинг та оцінювання екологічної політики:
 - впровадження системи моніторингу за виконанням екологічних програм та оцінювання їх ефективності;
 - забезпечення прозорості та звітності у сфері екологічного регулювання.
 8. Забезпечення екологічної безпеки та збереження біорізноманіття:
 - впровадження заходів для зниження забруднення навколишнього середовища та збереження природних ресурсів;
 - охорона та відновлення природних екосистем, збереження біорізноманіття.
 9. Міжнародне співробітництво:
 - активна участь у міжнародних екологічних програмах та угодах;
 - співпраця з іншими країнами у впровадженні передових екологічних практик та технологій.
- Відповідно до дослідницької проблематики раціональним буде систематизувати ключові напрями державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки (рис. 1).
- Розглянемо більш детально вищевказані ключові напрями державного регулювання в сфері забезпечення «зеленої» трансформації національної економіки:
1. Формування ефективної законодавчої бази є фундаментальним аспектом державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки. Цей процес передбачає розроблення та імплементацію комплексу законів і нормативно-правових

Рис. 1. Ключові напрями державного регулювання в забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки (розроблено автором)

актів, спрямованих на стимулювання розвитку екологічно орієнтованих секторів економіки.

Ключовими елементами такої законодавчої бази можуть бути: встановлення екологічних стандартів та нормативів; впровадження системи економічних інструментів, включаючи податкові пільги для підприємств, що застосовують екологічно чисті технології; запровадження механізмів відповідальності за порушення екологічного законодавства. Особливу увагу слід приділити гармонізації національного законодавства з міжнародними екологічними нормами та стандартами, що сприятиме інтеграції країни у глобальні процеси «зеленої» трансформації.

2. Фінансова підтримка та стимулювання інвестицій є критично важливим напрямом державного регулювання у контексті «зеленої» трансформації економіки. Цей підхід передбачає розроблення та впровадження різноманітних фінансових механізмів, спрямованих на заохочення екологічно орієнтованої діяльності.

Ключовими інструментами можуть бути: державні субсидії для проектів у сфері відновлюваної енергетики; грантові програми для розвитку інноваційних «зелених» технологій; пільгові кредити для підприємств, що впроваджують екологічно чисті виробничі процеси. Важливим аспектом є також створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення приватного капіталу у «зелені» сектори економіки, що може включати податкові преференції та гарантії для інвесторів. Ефективна фінансова політика держави у цій сфері сприятиме прискоренню процесів екологізації та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

3. Розвиток інфраструктури та технологій є ключовим компонентом державної стратегії забезпечення «зеленої» трансформації економіки. Цей напрям передбачає цілеспрямовані інвестиції у створення та модернізацію інфраструктурних об'єктів, які сприяють екологізації економіки. Зокрема, це включає розбудову мереж для відновлюваних джерел енергії, впровадження енергоефективних систем у будівництві та модернізацію транспортної інфраструктури з метою зниження викидів.

Паралельно, важливим аспектом є підтримка наукових досліджень та інновацій у сфері «зелених» технологій. Це може реалізовуватися через фінансування

дослідницьких програм, створення технологічних парків та інкубаторів, а також стимулювання співпраці між науковими установами та бізнесом. Такий комплексний підхід сприятиме технологічному оновленню економіки та підвищенню її екологічної ефективності.

4. Освітні програми та підготовка кадрів є невід'ємним складником державного регулювання в контексті «зеленої» трансформації економіки. Цей напрям передбачає системну інтеграцію екологічної освіти на всіх рівнях – від дошкільної до вищої та післядипломної.

Основними аспектами є розроблення та впровадження спеціалізованих навчальних програм, орієнтованих на формування компетенцій у сфері сталого розвитку та «зелених» технологій. Важливим є також створення механізмів перекваліфікації працівників традиційних галузей для їх адаптації до нових вимог «зеленої» економіки. Держава може стимулювати цей процес через грантові програми, підтримку освітніх ініціатив та сприяння співпраці між освітніми закладами та бізнесом. Такий підхід забезпечить формування людського капіталу, необхідного для успішної реалізації стратегії «зеленої» трансформації.

5. Створення ефективних інституцій та механізмів контролю є критичним елементом державного регулювання у процесі «зеленої» трансформації економіки. Цей напрям передбачає формування спеціалізованих державних органів, відповідальних за розроблення, імплементацію та моніторинг екологічної політики. Важливим аспектом є забезпечення їх незалежності та наділення відповідними повноваженнями для ефективного виконання функцій. Паралельно необхідно розвивати систему екологічного моніторингу та аудиту, включаючи впровадження сучасних технологій збору та аналізу даних.

Важливим є також створення прозорих механізмів звітності та оцінювання впливу на навколишнє середовище, що дасть змогу забезпечити відповідальність бізнесу та ефективність державної політики. Такий інституційний фреймворк сприятиме системному підходу до екологізації економіки та підвищенню ефективності державного регулювання у цій сфері.

6. Міжнародне співробітництво та інтеграція є важливим напрямом державного регулювання у контексті «зеленої» трансформації національної економіки. Цей аспект передбачає активну участь країни у глобальних ініціативах та програмах, спрямованих на вирішення екологічних проблем та просування сталого розвитку.

Основними елементами є ратифікація та імплементація міжнародних екологічних угод, участь у міжнародних форумах та робочих групах з питань зміни клімату та збереження біорізноманіття. Важливим є також розвиток двосторонніх та багатосторонніх партнерств для обміну досвідом, технологіями та найкращими практиками у сфері «зеленої» економіки. Держава може сприяти інтеграції національних підприємств у глобальні «зелені» ланцюги створення вартості та залученню міжнародних інвестицій у екологічно орієнтовані проекти. Така міжнародна співпраця підвищить ефективність національних зусиль з «зеленої» трансформації та сприятиме глобальній екологічній стійкості.

7. Підтримка місцевих громад та ініціатив є важливим компонентом державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки. Цей

напряма передбачає децентралізований підхід до вирішення екологічних проблем, визнаючи ключову роль локальних спільнот у впровадженні сталих практик. Держава може стимулювати цей процес через створення механізмів ефективного управління, які забезпечують залучення громадян до прийняття рішень стосовно екологічних проєктів на місцевому рівні. Важливим аспектом є також надання фінансової та технічної підтримки громадським організаціям та ініціативним групам, що реалізують проєкти з охорони довкілля та розвитку «зеленої» економіки. Такий підхід сприяє формуванню екологічної свідомості, посиленню соціальної відповідальності та розвитку локальних екосистем сталого розвитку, що є фундаментальним для успішної «зеленої» трансформації на національному рівні.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на висвітлення ключових напрямів державного регулювання у забезпеченні «зеленої» трансформації національної економіки, свідчить про необхід-

ність системного та інтегрованого підходу до цього процесу. Ефективна державна політика у цій сфері має охоплювати широкий спектр інструментів: від створення відповідної законодавчої бази та фінансових стимулів до розвитку інфраструктури, освіти та міжнародного співробітництва. Особливо важливим є забезпечення синергії між різними напрямами регулювання, що дасть змогу досягти максимального ефекту у проєктуванні «зеленої» економіки.

Водночас ключовою є роль держави у створенні сприятливого середовища для інновацій, інвестицій та сталого розвитку з одночасним залученням широкого кола стейкхолдерів, включаючи бізнес, громадянське суспільство та місцеві громади. Така багаторівнева та мультистейкхолдерська стратегія забезпечить комплексну «зелену» трансформацію національної економіки, підвищуючи її конкурентоспроможність та екологічну стійкість в глобальному контексті.

Список використаних джерел

1. Андібур А.П., Андібур Н.І., Андібур А.А. Зелена економіка та її вплив на сталий розвиток: можливості та виклики. 2023. *ВВК*. №29. С. 5–10.
2. Бакуліна О., Тернопільська В. «Зелена» економіка як умова сталого розвитку. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*. 2021. №48 (2). С. 39–44.
3. Боровик Ю.Т., Єлагін Ю.В., Полякова О.М. «Зелена економіка»: сутність, принципи, перспективи для України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 75–83.
4. Горбач Л., Рубан О., Гуменюк Я. Зелена економіка та стале виробництво в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3338/3265>
5. Карпа М. Державна екологічна політика у сфері забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку в Україні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 57–65.
6. Кононенко І. Державна екологічна політика в умовах децентралізації влади в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2 (27). С. 67–74.
7. Мельник В., Поліщук О. Сталий розвиток в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2424/2344>
8. Сергій К., Миргородська М. Державна екологічна політика в умовах цифрового розвитку суспільства: механізми мережевого управління. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11. № 3. С. 30–37.
9. Харчук О.О. Сталий розвиток: економічний, екологічний і соціальний аспект. Україна у глобальному світі: колективна монографія. Рига, 2020. С. 209–225.
10. Хахула Б.В. «Зелена економіка» – основа інноваційного розвитку аграрного сектору України. *Продовольчі ресурси*. 2023. № 11 (20). С. 256–264.

References

1. Andibur A.P., Andibur N.I., Andibur A.A. Green economy and its impact on sustainable development: opportunities and challenges. 2023. *ВВК*. No. 29. pp. 5–10. (In Ukrainian).
2. Bakulina O., Ternopil'ska V. «Green» economy as a condition for sustainable development. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*. 2021. No. 48 (2). pp. 39–44. (In Ukrainian).
3. Borovyk Y.T., Yelahn Y.V., Poliakova O.M. «Green economy»: essence, principles, prospects for Ukraine. *Her*
4. Horbach L., Ruban O., Humenyuk Y. Green economy and sustainable production in the conditions of globalization. *Economy and society*. 2024. No. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3338/3265> (In Ukrainian).
5. Karpa M. State environmental policy in the sphere of ensuring environmental security and sustainable development in Ukraine. *Public administration: concepts, paradigm, development, improvement*. 2024. No. 7. pp. 57–65. (In Ukrainian).
6. Kononenko I. State environmental policy in the conditions of decentralization of power in Ukraine. *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*. 2021. No. 2 (27). pp. 67–74. (In Ukrainian).
7. Melnyk V., Polishchuk O. Sustainable development in the conditions of globalization. *Economy and society*. 2023. No. 50. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2424/2344> (In Ukrainian).
8. Serhii K., Myrhorodska M. State environmental policy in the conditions of digital development of society: mechanisms of network management. *Aspects of public administration*. 2023. Vol. 11. No. 3. pp. 30–37 (In Ukrainian).
9. Kharchuk O.O. Sustainable development: economic, ecological and social aspects. Ukraine in the global world: a collective monograph. Riga, 2020. pp. 209–225 (In Ukrainian).
10. Khakhula B.V. «Green economy» – the basis of innovative development of the agricultural sector of Ukraine. *Food resources*. 2023. No. 11 (20). pp. 256–264 (In Ukrainian).

Andrii HLUSHCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student, Academy of Labor, Social relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1897-4837>

e-mail: statproff@gmail.com

THE ROLE OF STATE REGULATION IN ENSURING THE "GREEN" TRANSFORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Green transformation of the state's economy is an important aspect of modern economic policy aimed at ensuring sustainable development and minimizing the negative impact on the environment. This process involves a transition from traditional economic models based on fossil fuels and significant consumption of natural resources to more environmentally friendly and energy efficient technologies. Such a transformation helps reduce greenhouse gas emissions, reduce environmental pollution, and preserve natural resources for future generations.

The use of energy-efficient sources helps reduce dependence on fossil fuels and ensures the stability of energy supply in the long term. In addition, the introduction of energy-efficient technologies in various sectors of the economy allows to significantly reduce energy consumption and costs of its production, which has a positive effect on economic indicators and the ecological situation in the country.

The transition to more ecologically clean production processes and technologies, as well as the introduction of electric vehicles and other environmentally safe types of transport, allows to significantly reduce the amount of harmful emissions into the atmosphere. This helps to improve air quality, reduce the level of diseases associated with environmental pollution, and increase the general standard of living of the population.

The green transformation of the economy also involves the active participation of the state in the formation of the appropriate regulatory and legal framework and the creation of economic incentives for enterprises and citizens. Tax breaks, subsidies, public investment in green technologies and infrastructure are important tools to support this process. At the same time, increasing public awareness of the importance of environmental responsibility and involving the public in decision-making contributes to the formation of an environmentally conscious society.

Thus, the green transformation of the economy is a complex process that requires the efforts of the state, business and civil society. It ensures not only environmental safety, but also sustainable economic development, improving the quality of life of the population, and preserving natural resources for future generations.

Keywords: green economy, sustainable development, green transformation, economic transformation, state regulation

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.16>
УДК 338.005.2

Тетяна Іванівна ОЛІЙНИК

к.е.н., доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1224-3790>

e-mail: tetanaoliinyk@ukr.net

Валерій Валентинович ЧИЧОТКА

аспірант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8432-6408>

e-mail: valfreemail@gmail.com

ПЛАНУВАННЯ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто основні підходи до планування стратегічного розвитку підприємства та досліджено фактори, що впливають на ефективність стратегічного планування. Визначено основні напрями стратегічного розвитку підприємства, які включають розширення ринкової присутності, оптимізацію внутрішніх процесів, а також формування стійких конкурентних переваг. Розкрито ключові аспекти стратегічного розвитку підприємства, які є визначальними для досягнення його довгострокових цілей і підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегічний розвиток, управління підприємством, стратегічне планування, зовнішні фактори, внутрішні фактори, конкурентоспроможність

ВСТУП

Планування стратегічного розвитку підприємства є одним зі складників його ефективного управління, що забезпечує довгострокову стабільність і конкурентоспроможність підприємства на ринку. В сучасних умовах глобалізації та швидкої зміни зовнішнього середовища підприємства стикаються з численними викликами, які вимагають не лише оперативних рішень, але й стратегічного підходу до свого розвитку.

Стратегічне планування дає змогу підприємству визначити свої довгострокові цілі, розробити ефективні стратегії в їх досягненні та забезпечити раціональне використання ресурсів. Водночас планування напрямів розвитку базується на всебічному аналізі внутрішніх можливостей підприємства та зовнішніх умов, що дає змогу врахувати всі потенційні його ризики та можливості.

Стратегія розвитку підприємства є багатокомпонентним процесом, який охоплює такі ключові аспекти, як формулювання місії та бачення підприємства, постановка довгострокових цілей, аналіз зовнішнього середовища та внутрішніх ресурсів, вибір стратегічних напрямів розвитку, а також розроблення і впровадження відповідно обраних стратегій.

Стратегічний розвиток підприємства є основою успішного його функціонування в умовах сучасної конкуренції. У постійно змінюваному та непередбачуваному економічному середовищі необхідність планування й управління стратегічним розвитком стає ключовим аспектом діяльності підприємства. У цьому разі підприємства повинні постійно адаптуватися до ринкових змін, прогнозувати й аналізувати економічні тенденції, а також розробляти стратегії для забезпечення конкурентних переваг свого стійкого розвитку.

У цьому контексті планування та управління стратегією розвитку слід розглядати як ключовий етап у життєвому циклі будь-якого підприємства, визначення яких дає змогу чітко окреслити свої цілі та завдання для досягнення успіху в довгостроковій перспективі.

Реалізація ефективної стратегії розвитку в сучасних умовах вимагає проведення всебічного стратегічного аналізу, який охоплює як внутрішнє, так і зовнішнє середовище підприємства. Тобто для того щоб обрана стратегія відповідала цілям підприємства, необхідно глибоко розуміти всі аспекти його діяльності, включаючи його сильні й слабкі сторони, можливості та загрози. Такий підхід забезпечить підприємству не лише узгодженість стратегії з його довгостроковими цілями, а й здатність адаптуватися до динамічних змін ринкових умов, що постає вихідним положенням до стійкого зростання та підвищення рівня конкурентоспроможності.

Питання планування та управління стратегічними напрямками розвитку підприємств розглядаються в роботах багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких: Портер, Друкер, Ансофф, Котлер, В.В. Бабкін, А.Г. Гальчинський, Н.П. Герасимчук, В.О. Петренко та ін. Однак разом є невирішені питання, які стосуються обґрунтування вибору стратегії розвитку підприємства та її сумісність з управлінськими цілями, що потребує свого поглибленого вивчення. Зокрема, актуальним є подальше дослідження критеріїв і методів оцінювання ефективності різних типів стратегій, а також розроблення адаптивних моделей стратегічного планування, які враховували б швидкі зміни у зовнішньому середовищі, інноваційні процеси та внутрішні особливості управління підприємством.

МЕТА роботи – вивчення теоретичних та практичних аспектів обґрунтування стратегічного планування розвитком підприємства, а також ідентифікація ключових факторів його управління, що впливають на ефективність господарської діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В ході дослідження обґрунтування стратегічного планування розвитком підприємства застосовано комплексні методи, які забезпечили всебічний аналіз та отримання достовірних результатів. Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спе-

ціальні методи пізнання явищ і процесів, які ґрунтуються на наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців з питань стратегічного планування та управління розвитком підприємства. У досягненні поставленої мети застосовано такі методи: структурно-логічний аналіз для визначення взаємозв'язків між основними поняттями дослідження та його етапами; теоретичне узагальнення, аналіз і синтез для визначення сутності стратегії та її функціоналу; системний підхід для виявлення елементів системи управління стратегією розвитку підприємства; графічний для наочного зображення досліджуваних питань; метод узагальнення для підведення підсумків та формулювання висновків з проведеного дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стратегічне планування відіграє ключову роль в діяльності підприємства, забезпечуючи його стійкий розвиток та конкурентні переваги. В умовах динамічного ринкового середовища, підприємства стикаються з численними викликами та ризиками, тому необхідність у чітко сформованій стратегії є визначальним чинником.

Притримуючись основних положень дослідників [1-3] стосовно теоретичного значення та сутнісної категорії «планування» та «стратегія управління», стратегічне планування допомагає підприємству зосередитись на таких основних функціях його менеджменту:

1) визначати пріоритети: концентрування уваги на найбільш важливих напрямках розвитку, що відповідають місії та баченням підприємства;

2) підвищення ефективності управління: чітко визначені цілі та стратегії їх досягнення сприяють ефективному розподілу ресурсів, зниженню витрат, підвищенню продуктивності тощо;

3) забезпечення адаптивності: стратегічне планування дає змогу підприємству гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, швидко адаптуватися до нових умов і застосовувати можливості для свого розвитку;

4) підвищення конкурентоспроможності: розроблення конкурентних стратегій, заснованих на аналізі ринку і внутрішніх можливостей підприємства, дає змогу підтримувати лідерські позиції на ринку.

Зокрема, за новітніми підходами стратегічне планування є процесом визначення довгострокових цілей і напрямів розвитку підприємства, а також управління засобами і ресурсами, необхідними для їх досягнення [4]. Таке бачення передбачає аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, ідентифікацію сильних і слабких сторін підприємства, можливостей і загроз, що виникають в його бізнес-середовищі. Крім того, стратегічне планування повинно також включати розроблення конкретних дій, спрямованих на досягнення визначених цілей, і формування стратегій, які дають змогу підприємству залишатися конкурентоспроможним у довгостроковій перспективі.

На сьогодні сучасні підходи до стратегічного планування враховують складність і динамічність нинішнього бізнес-середовища з необхідністю інтеграції різних управлінських практик, що передбачає виокремити серед них найбільш поширені методи (табл. 1) [5, 6].

Таблиця 1 – Основні методи стратегічного планування та їх ключові аспекти

Метод	Опис	Ключові аспекти
SWOT-аналіз	Класичний метод: дає змогу оцінити внутрішні сильні та слабкі сторони підприємства, а також зовнішні можливості і загрози.	1. Виявлення сильних та слабких сторін. 2. Оцінювання зовнішніх можливостей та загроз. 3. Формування стратегії.
Balanced Scorecard (BSC)	Підхід, який передбачає формування стратегії на основі збалансованої системи показників, що охоплює фінансові, клієнтські, внутрішні бізнес-процеси та інноваційні перспективи.	1. Комплексний контроль за реалізацією стратегії. 2. Коригування стратегії. 3. Баланс різних аспектів діяльності.
PEST-аналіз	Метод, що застосовується для оцінювання зовнішніх макроекономічних факторів (політичних, економічних, соціальних, технологічних), які можуть впливати на діяльність підприємства.	1. Аналіз зовнішніх факторів. 2. Оцінювання довгострокових тенденцій. 3. Адаптація стратегії до змін.
Blue Ocean Strategy	Підхід, що орієнтовано на створення нових ринків або «блакитних океанів», де конкуренції практично немає; спрямовано на інновації та створення унікальної цінності для клієнтів.	1. Створення нових ринків. 2. Уникнення конкуренції. 3. Орієнтація на інновації та унікальність.
Аджайл (Agile) планування	Підхід, що надає перевагу гнучкості і швидкій адаптації до змін, популярний у високотехнологічних та швидко змінюваних галузях.	1. Гнучкість у плануванні. 2. Швидка адаптація до змін. 3. Підвищена ефективність у динамічних умовах.

Застосування сучасних методів у стратегічному плануванні дає змогу підприємствам не тільки формувати ефективність управління, але й забезпечувати його адаптацію до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що є важливим фактором їх довгострокового успіху.

Проте вдале впровадження запропонованої стратегії вимагає глибокого розуміння та реалізації всіх аспектів стратегічного планування, розпочинаючи від формування та аналізу витрат до економічної безпеки як основних функцій управління підприємством [7, 8]. Тому етап розроблення механізму виконання стратегії є ключовим для досягнення стратегічних цілей і забезпечення успіху підприємства.

Першочергово цей підхід включає організаційно-логістичне забезпечення, що передбачає підготовку внутрішньої структури управління до виробничих процесів підприємства із впровадження стратегії. Сюди входять розроблення необхідного організаційного складника, розподіл відповідальності та управління комунікаціями всередині підприємства стосовно визначення всіх необхідних ресурсів для реалізації стратегії (фінансові, матеріальні, людські, техніко-технологічні).

Також немаловажливим значення має й правове за-

безпечення, яке передбачає, що всі пов'язані з реалізацією стратегії дії повинні відповідати законодавству включно з дотриманням всіх правових норм і стандартів. У цьому разі це підпадає й під окреслення методичного забезпечення, що охоплює розроблення чітких методичних рекомендацій та інструкцій у досягненні цілей стратегії, включаючи методики, алгоритми та інші інструменти для успішного її впровадження.

Мотиваційне забезпечення – немаловажний імпульс стратегічного планування та управління підприємством, яке переважно зосереджене на стимулюванні персоналу з ефективною реалізацією стратегії шляхом створення мотиваційних програм, винагород й інших форм заохочень. Крім того, це ще постає й індикатором успішного або неуспішного впровадження тієї чи іншої стратегії підприємства.

На завершальному етапі виконання стратегії – формування контрольно-аналітичного забезпечення, яке забезпечує контроль за всіма етапами впровадження стратегії і спонукає до проведення аналізу отриманих результатів, що дає змогу вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегію за потреби (рис. 1).

У сучасних умовах жорсткої конкуренції підприємства зобов'язані забезпечувати високу якість та конкурентоспроможність свого продукту для задоволення потреб споживачів і управляти цим напрямом [9]. У такому контексті стратегічне управління передбачає розроблення й реалізацію довгострокових планів та стратегій підприємства, що орієнтовані на досягнення визначених цілей і забезпечення конкурентних переваг. Це стає основним інструментом у боротьбі за ринок і дає змогу ефективно адаптуватися до змінюваного середовища, раціонально використовувати ресурси, і забезпечувати стійкий успіх навіть у ситуаціях високої непередбачуваності.

Отже, постає завдання з комбінування механізму реалізації обраної стратегії, що має бути систематизовано на основі основних компонентів, таких як організаційні, економічні та мотиваційні аспекти. На практиці цей механізм тісно пов'язано з цілями та завданнями підприємства, які доповнюють один одного й забезпечують свою ефективність лише за комплексного підходу. Тут важливо зазначити, що механізм взаємодіє із загальною системою управління підприємством, що сприяє успішній реалізації обраної стратегії (рис. 2).

Елементи організаційного механізму взаємодіють і доповнюють один одного, формуючи єдину систему, яка забезпечує ефективну реалізацію стратегії підприємства. Цілісність та раціональний розподіл компонентів механізму реалізації стратегії є критично важливими для ус-

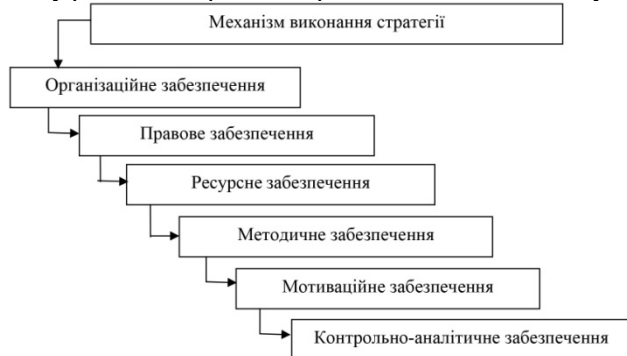

Рис. 1. Механізм виконання стратегії підприємства

Рис. 2. Системність механізму реалізації стратегії підприємства

пішного управління підприємством. Це передбачає, що кожен елемент системи має бути чітко інтегровано і взаємопов'язано з іншими компонентами. Зміни в будь-якому з елементів можуть значно вплинути на загальну ефективність та функціонування всієї системи.

Ключовим аспектом є те, що організаційний механізм не є статичним, він вимагає динамічного управління та постійного коригування. Кожен елемент, будь-то організаційні структури, економічні ресурси, або мотиваційні програми, має своє специфічне завдання і функцію в контексті реалізації стратегії.

Ефективне стратегічне управління забезпечується завдяки точному налаштуванню та синхронізації цих елементів, що дає змогу максимізувати їхній вклад у досягнення стратегічних цілей підприємства.

Отже, інтеграція та взаємозв'язок між різними аспектами механізму реалізації стратегії дає змогу ефективно враховувати та управляти їхніми взаємозалежностями. Такий підхід підвищує гнучкість та адаптивність підприємства до змін у зовнішньому середовищі та внутрішніх умовах. Тут важливо постійно моніторити та аналізувати вплив змін на всі компоненти системи, щоб забезпечити її стійкість та успіх у реалізації обраної стратегії.

Однак кожен окремий елемент механізму може мати свою власну внутрішню структуру і функціональність, що дає змогу йому функціонувати автономно, водночас забезпечуючи взаємодію з іншими компонентами системи. Такий підхід забезпечує гнучкість та адаптивність системи управління, даючи їй змогу швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі або коригувати стратегічні пріоритети підприємства.

Отже, механізм реалізації стратегії є ключовим інструментом для підприємства не лише у формулюванні стратегічних цілей, але й в їх ефективному втіленні. Він включає розроблення чітких планів дій, створення відповідної організаційної структури та оптимізацію внутрішніх процесів. Для досягнення успіху необхідно не тільки визначити конкретні кроки, але й забезпечити ресурсами всі етапи реалізації стратегії. Цей механізм передбачає інтеграцію різних аспектів управління. Важливо також включити методи моніторингу та контролю для забезпечення виконання намічених планів та оперативної корекції за необхідності. Так, механізм реалізації стратегії не тільки встановлює чіткі орієнтири для

досягнення стратегічних цілей, але й створює систематичний підхід до їх впровадження, забезпечуючи комплексний і структурований підхід управління підприємством.

У конкурентному середовищі підприємство здійснює аналіз ринку та конкурентів, щоб оцінити свої сильні та слабкі сторони порівняно з іншими гравцями на ринку. Це дає змогу виявити можливості для підвищення конкурентоспроможності та розробити стратегії для досягнення лідерства. Однак успішна реалізація стратегії вимагає не лише аналізу зовнішнього середовища, але й оцінювання внутрішніх можливостей і обмежень підприємства. Тому критично важливо мати добре розроблений механізм внутрішнього управління, який забезпечує ефективне використання ресурсів і відповідність стратегії організаційним цілям.

Отже, завдяки впровадженню ефективного механізму реалізації стратегії, підприємство зможе досягти своїх цілей, підвищити ефективність і конкурентоспроможність, а також зміцнити своє стратегічне становище на ринку товарів і послуг.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження підтверджують, що стратегічне планування є критично важливим для успішного розвитку підприємства. Це дає змогу чітко

визначити довгострокові цілі, сформувати ефективні стратегії для їх досягнення та забезпечити стабільний розвиток підприємства в умовах мінливого ринкового середовища. Ефективне стратегічне планування необхідне для забезпечення економічної стійкості та конкурентоспроможності підприємств. Аналіз сучасних підходів до стратегічного планування показав, що їх комплексне застосування дає змогу адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, підвищувати ефективність управління підприємством. Водночас механізм реалізації стратегії має бути взаємопов'язано та включено в єдину систему стратегічного планування та управління, щоб забезпечити цілісність, ефективність та успішну реалізацію стратегії підприємства.

Перспективи подальших досліджень у сфері стратегічного планування та управління підприємством можуть полягати у вивченні впливу глобальних економічних трендів на стратегічне планування, розробленні нових методів та інструментів для інтеграції стратегічного планування з оперативним управлінням. Ці напрями досліджень можуть допомогти підприємствам краще адаптуватися до мінливих умов господарювання тим самим забезпечити сталий розвиток у сучасному конкурентному середовищі.

Список використаних джерел

1. Бабкін В.В. Стратегічне управління підприємством: теорія і практика. *Науковий вісник КНЕУ*. 2020. № 1(1). С. 15-30.
2. Петренко В.О. Управлінські рішення та їх роль у стратегічному плануванні. *Вісник економіки*. 2017. № 3(1). С. 75-85.
3. Романенко І.В. Теоретичні аспекти стратегічного управління в Україні. *Науковий огляд*. 2019. № 4(1). С. 40-50.
4. Гальчинський А.Г. Менеджмент стратегічного розвитку підприємства: новітні підходи. *Економічний часопис*. 2019. № 12(3). С. 40-52.
5. Шевченко Ю.М. Методи стратегічного аналізу і планування: новітні тенденції. *Академічний журнал*. 2021. № 2(1). С. 50-60.
6. Козаченко Н.М. Інноваційні стратегії як інструмент стратегічного розвитку. *Аграрна економіка України*. 2020. № 9(1). С. 10-22.
7. Зінко Л.І. Аналіз витрат в процесі стратегічного управління підприємствами. *Науковий вісник НТУУ «КПІ»*. 2021. № 6(4). С. 25-35.
8. Герасимчук Н.П. Економічна безпека як складова стратегічного управління підприємством. *Фінансовий менеджмент*. 2018. № 8(2). С. 60-75.
9. Литвин В.В. Управління конкурентоспроможністю в умовах стратегічного розвитку. *Журнал економічних досліджень*. 2019. № 5(3). С. 55-65.

References

1. Babkin V.V. Strategic enterprise management: theory and practice. *KNEU scientific bulletin*. 2020. No. 1(1). pp. 15–30. (in Ukrainian).
2. Petrenko V.O. Management decisions and their role in strategic planning. *Bulletin of the economy*. 2017. No. 3(1). pp. 75–85. (in Ukrainian).
3. Romanenko I.V. Theoretical aspects of strategic management in Ukraine. *Scientific review*. 2019. No. 4(1). pp. 40–50. (in Ukrainian).
4. Halchynskyi A.H. Management of strategic development of the enterprise: the latest approaches. *Economic journal*. 2019. No. 12(3). pp. 40–52. (in Ukrainian).
5. Shevchenko Yu.M. Methods of strategic analysis and planning: latest trends. *Academic journal*. 2021. No. 2(1). pp. 50–60. (in Ukrainian).
6. Kozachenko N.M. Innovative strategies as a tool of strategic development. *Agrarian economy of Ukraine*. 2020. No. 9(1). pp. 10–22. (in Ukrainian).
7. Zinko L.I. Cost analysis in the process of strategic management of enterprises. *Scientific bulletin of NTUU "KPI"*. 2021. No. 6(4). pp. 25–35. (in Ukrainian).
8. Herasymchuk N.P. Economic security as a component of strategic enterprise management. *Financial management*. 2018. No. 8(2). pp. 60–75. (in Ukrainian).
9. Lytvyn V.V. Management of competitiveness in conditions of strategic development. *Journal of economic research*. 2019. No. 5(3). pp. 55–65. (in Ukrainian).

Tetiana OLIINYK

PhD in Economics, Associate Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1224-3790>

e-mail: tetanaoliinyk@ukr.net

Valerii CHYCHOTKA

postgraduate student, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8432-6408>

e-mail: valfreemail@gmail.com

PLANNING AND JUSTIFICATION OF THE STRATEGIC MANAGEMENT DIRECTIONS THE ENTERPRISE

Introduction. This paper examines the main approaches to planning the strategic development of an enterprise, analyzes the methods of justifying the choice of development directions, and examines the factors affecting the effectiveness of strategic planning. Particular attention is paid to the analysis of modern trends in enterprise management, as well as the development of recommendations for improving the strategic planning process to increase the competitiveness and sustainability of enterprises in the long term.

The purpose of the work is to study the theoretical and practical aspects of strategic planning and management of enterprise development, as well as to identify key factors affecting the effectiveness of its operations.

Results. The results of the study make it possible to determine the key areas of strategic development of enterprises. Modern methods of strategic planning for enterprise development, including SWOT analysis, PEST analysis, Balanced Scorecard (BSC), Blue Ocean Strategy, and Agile planning, were reviewed, studied, and analyzed. The use of modern methods for strategic planning allows enterprises not only to form effective development strategies, but also to ensure their adaptation to changes in the external and internal environment, which is an important factor of theirs. Thus, the results of the work provide a comprehensive overview and justification of key aspects of the strategic development of the enterprise, which can significantly contribute to improving the effectiveness of management decisions and achieving long-term success of enterprises in a competitive environment.

Conclusion. The results of the study confirm that strategic planning is critically important for the successful development of the enterprise. This allows you to clearly define long-term goals, form effective strategies for their achievement, and ensure the stable development of the enterprise in the conditions of a changing market environment. The main factors that affect the effectiveness of strategic development of the enterprise include both external and internal factors. Appropriate management of these factors is essential to ensure successful strategy implementation. In our opinion, special attention should be paid to the improvement of the system of monitoring and evaluation of strategy implementation. Further research in the field of strategic development of the enterprise can be focused on the study of the influence of the latest technologies on strategic planning, the development of new approaches to the adaptation of strategies in conditions of uncertainty, as well as on the study of the specifics of strategic management in various sectors of the economy.

Keywords: strategic development, enterprise management, strategic planning, external factors, internal factors, competitiveness

Наталія Володимирівна ЛІЩУК

к. держ. упр., ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6538-2623>

e-mail: n.v.lishchuk@gmail.com

Ольга Сергіївна КАТУНІНА

к. е. н., доцент кафедри, Навчально-науковий інститут "Інститут інформаційних технологій в економіці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7584-0037>

e-mail: okatunina68@gmail.com

Іван Володимирович СЕМЕНЕЦЬ

к. е. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2928-7979>

e-mail: grisloup72@gmail.com

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИФРОВОМУ ФІНАНСОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено застосування штучного інтелекту (ШІ) в цифровому фінансовому середовищі в Україні. Метою цієї роботи є дослідження та аналіз застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі України. Дослідження показує, що ШІ активно впроваджується для покращення обслуговування клієнтів через віртуальних асистентів та чат-ботів. Висновки дослідження вказують на те, що впровадження ШІ підвищує ефективність, безпеку та доступність фінансових послуг, сприяє інноваціям та модернізації фінансової системи країни.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, цифрове фінансове середовище, FinTech, банківські послуги, Big Data аналітика

ВСТУП

Штучний інтелект (ШІ) стає невід'ємною частиною сучасного цифрового фінансового середовища, надаючи численні можливості для оптимізації процесів, зниження витрат та підвищення рівня безпеки. В Україні застосування ШІ у фінансовій сфері набуває все більшої популярності, тоді як країна активно інтегрується у глобальну цифрову економіку. У цьому дослідженні ми розглянемо ключові аспекти та напрями застосування ШІ у фінансовому секторі України, зокрема його вплив на банківські послуги, фінансові технології (FinTech), кредитування та інвестиції. Особливу увагу приділено аналізу викликів і перспектив, пов'язаних із впровадженням цих технологій у контексті української економіки, а також нормативно-правової бази, що регулює цей процес.

Розвиток цифрових технологій кардинально змінює фінансовий сектор, і ШІ відіграє одну з ключових ролей у цьому процесі. Застосування ШІ у фінансовій сфері дає змогу автоматизувати процеси, підвищити точність прогнозів, знизити операційні витрати та покращити клієнтський досвід. Проте, попри значний потенціал, застосування ШІ в українському фінансовому середовищі стикається з численними викликами, включаючи технічні, регуляторні та етичні аспекти.

Незважаючи на значний прогрес у дослідженні окремих аспектів застосування ШІ, залишається низка невирішених питань. По-перше, бракує комплексного аналізу впливу ШІ на весь фінансовий сектор України з урахуванням національних специфік і поточних економічних умов. По-друге, недостатньо вивчені соціально-економічні наслідки впровадження ШІ, зокрема його вплив на ринок праці та рівень зайнятості. По-третє, регуляторні аспекти потребують детального аналізу для виявлення прогалин і розроблення рекомендацій з удосконалення законодавчої бази.

Ця стаття має на меті заповнити виявлені прогалини та надати комплексний аналіз застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі України. Дослідження зосереджене на оцінюванні ефективності впровадження ШІ, аналізі регуляторних аспектів, впливі на кібербезпеку та захист даних, а також на соціально-економічних наслідках для ринку праці. Результати дослідження мають сприяти розвитку наукових і практичних підходів до інтеграції ШІ у фінансовий сектор України, забезпечуючи його конкурентоспроможність і стійкість у глобальному контексті.

МЕТА роботи – дослідження та аналіз застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі України, зокрема вивчення його впливу на банківські послуги, фінансові технології, кредитування та інвестиції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі в Україні застосовано комплексний підхід, який включав кілька дослідницьких методів. Передусім проаналізовано літературу: широкий спектр наукових статей, звітів та публікацій, присвячених впровадженню ШІ в банківському секторі, FinTech, страхуванні та регуляторних заходах. Це дало змогу скласти загальну картину сучасного стану досліджуваної теми та виявити ключові тренди й виклики.

Також застосовано контент-аналіз офіційних звітів і публікацій фінансових установ, регуляторних органів, таких як Національний банк України (НБУ), а також аналітичних центрів, що спеціалізуються на фінансових технологіях. Це дало можливість зрозуміти, як саме ШІ застосовується в різних сегментах фінансового сектору та які результати досягаються.

Проведено серію інтерв'ю з експертами у галузі фінансових технологій та представниками фінансових ус-

танов, що дало змогу отримати глибші інсайти із практичних аспектів впровадження ІІІ, а також виявити основні бар'єри та фактори успіху. Крім того, застосовано метод порівняльного аналізу для оцінювання досвіду впровадження ІІІ у фінансовому секторі України порівняно з іншими країнами, що дало змогу визначити рівень розвитку та потенційні напрями подальшого вдосконалення.

Завдяки цим методам отримано всебічне розуміння поточного стану застосування ІІІ в цифровому фінансовому середовищі України та визначено ключові напрями для подальшого дослідження та практичного впровадження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Значна кількість дослідників вивчали застосування ІІІ в цифровому фінансовому середовищі в Україні. Зокрема, Є. Вятчанін, Д. Горбатовський аналізують застосування VR для підвищення ефективності навчання та профорієнтаційної роботи. Вони наголошують на позитивному впливі VR на мотивацію студентів і надання їм можливості зануритися в реальні професійні ситуації [1]. Н. Хміль, Т. Галицька-Дідух, Ц. Ван розглядають практичні застосування VR та AR в освітніх закладах України, підкреслюючи їх значення для інтерактивного навчання і підвищення залученості студентів [13]. Подібні теми досліджуються і у роботі Н. Маятіної, Н. Ханикіної, які обговорюють нові можливості VR та AR для підвищення якості освіти та їх вплив на навчальний процес [8].

Я. Слупська, О. Шкуренко аналізують зарубіжний досвід впровадження VR в навчання, відзначаючи високий потенціал цих технологій для практичних занять і симуляцій [11]. О. Гуменний обговорює інтеграцію ІІІ та VR у освітні процеси, відзначаючи їхню здатність персоналізувати навчання і створювати адаптивні освітні середовища, що відповідають індивідуальним потребам студентів [2].

М. Зацерківна, В. Халіманенко досліджують вплив ІІІ на інформатизацію освіти. Вони виділяють перспективи застосування ІІІ для аналізу освітніх даних, розроблення інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень та створення адаптивних навчальних середовищ, але також звертають увагу на виклики, пов'язані з етичними та технічними аспектами впровадження цих технологій [3].

М. Мар'єнко, В. Коваленко розглядають можливості застосування ІІІ для підтримки відкритої науки в освітніх процесах. Дослідники підкреслюють значення ІІІ для автоматизації наукових досліджень, аналізу великих обсягів даних та покращення доступу до наукової інформації. А. Кільченко досліджує синергію між VR та ІІІ в освітньому контексті. Науковець акцентує увагу на застосуванні ІІІ для покращення інтерактивності VR-додатків та створення більш персоналізованих навчальних програм, що враховують індивідуальні особливості кожного студента [5].

Г. Розлуцька, Є. Гайович, В. Назаров обговорюють застосування ІІІ як дидактичного засобу для покращення навчального процесу, включаючи розроблення інтелектуальних систем, що допомагають у навчанні та оцінюванні знань студентів [9]. С. Сисоєва, К. Осадча аналізують вплив сучасних технологій, таких як VR та

ІІІ, на дистанційне навчання, відзначаючи їх роль у створенні інтерактивних та залучених освітніх середовищ, що сприяють ефективнішому навчанню в умовах дистанційної освіти [10].

Н. Сороко досліджує міжнародний досвід застосування імерсивних технологій, включаючи VR та AR, для підтримки STEAM-освіти (наука, технології, інженерія, мистецтво та математика). Вчена підкреслює потенціал цих технологій для підвищення зацікавленості учнів та покращення засвоєння матеріалу [12].

Україна активно розвиває регуляторну базу для ІІІ, враховуючи швидке поширення та впровадження цієї технології у різних сферах, включаючи цифрові фінанси. Міністерство цифрової трансформації розробило дорожню карту для регуляції ІІІ, яка повинна узгоджуватися з аналогічним законодавством ЄС, зокрема з Актом про ІІІ ЄС. Це дасть змогу українським компаніям конкурувати на рівні з європейськими, залучати інвестиції та створювати безпечне цифрове середовище для громадян [3].

Одним із ключових аспектів впровадження ІІІ в Україні є створення умов для бізнесу, щоб підготуватися до майбутніх регуляторних вимог. Це включає публікацію рекомендацій та Білого паперу, які будуть містити інформацію про необхідні кроки для адаптації до нових правил. У рамках цього процесу планується підписання добровільних кодексів поведінки, що засвідчуватимуть етичне застосування ІІІ компаніями [4].

ІІІ вже активно застосовується в Україні у різних сферах, зокрема у військових технологіях, де він допомагає відстежувати рух техніки та персоналу противника, збивати ракети та ефективніше керувати безпілотними літальними апаратами. Це особливо важливо в умовах війни, коли технології можуть надавати суттєві переваги на полі бою [3].

В цифровому фінансовому середовищі ІІІ допомагає автоматизувати рутинні процеси, аналізувати великі обсяги даних, підвищувати точність прогнозів та знижувати ризики (табл. 1). Наприклад, застосування технологій оброблення природної мови дає змогу автоматизувати складання фінансових звітів, що зменшує час та витрати на їх підготовку та підвищує точність аналізу [15].

У контексті фінансових технологій (FinTech) ІІІ відіграє ключову роль у таких напрямках, як управління ризиками, боротьба з шахрайством, персоналізовані фінансові послуги та покращення взаємодії з клієнтами. Українські фінтех-компанії активно впроваджують інноваційні рішення на базі ІІІ, що дає змогу підвищити ефективність операцій та задовольнити зростаючі потреби споживачів [10].

Крім того, розвиток ІІІ сприяє зростанню цифрової грамотності населення. Наприклад, в Україні запущено освітній серіал «Цифрові гроші», який спрямовано на підвищення знань про сучасні фінансові технології та ІІІ серед широкої аудиторії [16].

Наукові дослідження та аналітичні звіти підтверджують значний потенціал ІІІ у фінансовій сфері України. Вони вказують на можливість значного підвищення ефективності банківських послуг, кредитування та інвестицій. Застосування ІІІ дає змогу здійснювати глибокий аналіз даних, прогнозувати ринкові тренди та приймати обґрунтовані рішення, що особливо важливо в умовах швидкозмінних економічних обставин [8].

Таблиця 1 – Основні напрями застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі України (розроблено авторами)

Сектор	Приклади застосування ШІ	Реалізовані проєкти та компанії
Банківська справа	Віртуальні асистенти та чат-боти для обслуговування клієнтів	ПриватБанк, monobank
	Аналіз кредитоспроможності клієнтів	ПриватБанк, Ощадбанк
	Виявлення шахрайських транзакцій	Альфа-Банк
FinTech	Автоматичне управління портфелями інвестицій на основі аналізу ринкових тенденцій	iPlan.ua
	Інноваційні рішення для управління фінансами малого та середнього бізнесу	Finmap
	Платіжні системи із застосування машинного навчання	EasyPay, Portmone
Страховання	Автоматизоване оброблення заявок	ARX, VUSO
	Оцінювання ризиків	PZU Україна
	Виявлення шахрайства	УНІКА
Регуляторні заходи	Підтримка інновацій і створення нормативної бази для розвитку ШІ	НБУ
	Співпраця з фінансовими установами для тестування нових технологій у регуляторних «пісочницях»	НБУ, Міністерство цифрової трансформації України

Отже, розвиток та впровадження ШІ в Україні має великі перспективи, зокрема у сфері цифрових фінансів. Важливою умовою для успішного розвитку є створення сприятливого регуляторного середовища, що буде враховувати як інтереси бізнесу, так і захист прав громадян. Це дасть змогу Україні інтегруватися у глобальні ринки та забезпечити стійкий розвиток цифрової економіки.

Цифровізація соціально-економічних систем є важливим етапом розвитку сучасного суспільства. Впровадження ШІ дає змогу покращити ефективність управління, оптимізувати процеси та підвищити рівень надання послуг. Зокрема, у фінансовій сфері застосування ШІ сприяє автоматизації операцій, аналізу великих обсягів даних та підвищенню точності прогнозів [1].

Інноваційний підхід до управління розвитком туристичного бізнесу включає застосування сучасних технологій, таких як ШІ, для аналізу даних та прийняття рішень. Застосування ШІ у фінансових аспектах туристичного бізнесу допомагає покращити планування бюджету, оптимізувати витрати та підвищити прибутковість підприємств [2].

Застосування технологій Big Data та ШІ дає змогу значно покращити стратегічне управління в різних сферах, включаючи фінансову. Аналіз великих обсягів даних за допомогою AI дає змогу виявляти приховані закономірності, прогнозувати ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення, що підвищує ефективність роботи організації [9, 14].

У сучасній фінансовій діяльності технології аналізу, моделювання, прогнозування та прийняття рішень на базі інструментів Big Data відіграють ключову роль. Завдяки величезним обсягам даних, які фінансові установи можуть збирати з різних джерел, можливим стає більш точне і детальне моделювання фінансових процесів, прогнозування ринкових трендів і ризиків. Наприклад, застосування методів машинного навчання на основі Big Data дає змогу банкам та інвестиційним компаніям прогнозувати поведінку клієнтів, оцінювати ймовірність дефолтів, а також виявляти можливі шахрайства [8].

Інструменти Big Data допомагають приймати більш обґрунтовані фінансові рішення. Завдяки аналізу великих даних компанії можуть ідентифікувати нові можливості для інвестування, оптимізувати портфелі активів, а також покращувати ефективність управління ризиками. Зас-

тосування Big Data у фінансовій сфері сприяє підвищенню конкурентоспроможності, оскільки дає змогу швидше адаптуватися до змін на ринку та приймати рішення на основі реальних даних, що знижує ймовірність помилок та збитків [9].

Застосування ШІ в цифровому фінансовому середовищі в Україні набуває все більшого значення, охоплюючи різні аспекти банківської справи, фінансових технологій (FinTech), страхування та регуляторних заходів. У банківському секторі ШІ активно застосовується для покращення обслуговування клієнтів, автоматизації рутинних процесів і підвищення безпеки [14]. Наприклад, віртуальні асистенти та чат-боти, впроваджені такими банками, як ПриватБанк і monobank, забезпечують швидке та ефективне вирішення запитів клієнтів у режимі 24/7. Також застосовуються системи на основі ШІ для аналізу кредитоспроможності клієнтів і виявлення шахрайських транзакцій, що підвищує рівень захисту фінансових операцій [7].

У сфері FinTech стартапи активно інтегрують ШІ в свої продукти та послуги, пропонуючи інноваційні рішення для управління фінансами, інвестування та платіжних систем. Наприклад, платформи, що застосовують машинне навчання для аналізу ринкових тенденцій та автоматичного управління портфелями інвестицій, стають все більш популярними серед користувачів. Такі компанії, як Finmap, застосовують ШІ для забезпечення фінансової прозорості та аналітики для малого та середнього бізнесу [6].

У сфері страхування ШІ також відіграє важливу роль, допомагаючи у швидкому обробленні заявок, оцінюванні ризиків і виявленні шахрайства. Автоматизовані системи, що аналізують великі обсяги даних, дають змогу страховим компаніям швидше реагувати на запити клієнтів і приймати обґрунтовані рішення [12].

Регулятори в Україні також визнають важливість ШІ у фінансовому секторі і працюють над створенням нормативної бази, яка сприятиме розвитку технологій та забезпечуватиме захист прав споживачів. НБУ впроваджує ініціативи для підтримки інновацій і співпрацює з фінансовими установами для тестування нових технологій у регуляторних «пісочницях» [17].

Загалом впровадження ШІ в цифровому фінансовому середовищі в Україні сприяє підвищенню ефективності, безпеки та доступності фінансових послуг, сти-

мулюючи інновації та розвиток ринку. Це є важливим кроком на шляху до модернізації фінансової системи країни та інтеграції у глобальні фінансові процеси.

ВИСНОВКИ

Застосування ІІІ у цифровому фінансовому середовищі в Україні демонструє значний прогрес і потенціал. Впровадження ІІІ сприяє підвищенню ефективності обслуговування клієнтів, автоматизації рутинних процесів і зміцненню безпеки фінансових операцій. Банківський сектор активно інтегрує ІІІ для покращення взаємодії з клієнтами через віртуальних асистентів і чат-ботів, а також для аналізу кредитоспроможності та виявлення шахрайських транзакцій.

У сфері FinTech інноваційні стартапи застосовують ІІІ для створення рішень з автоматизованого управління інвестиціями, управління фінансами малого та середнього бізнесу та впровадження сучасних платіжних систем. Ці технології роблять фінансові послуги більш доступними та ефективними для широкого кола користувачів. Страхові компанії також отримують вигоду від ІІІ, застосовуючи його для автоматизації оброблення заявок, оцінювання ризиків і виявлення шахрайства, що покращує якість послуг і знижує витрати. Регулятори визнають важливість ІІІ та активно працюють над створенням сприятливих умов для його розвитку, спів-

працюючи з фінансовими установами та підтримуючи інновації через регуляторні «пісочниці».

Загалом впровадження ІІІ у фінансовому секторі України сприяє його модернізації, підвищенню конкурентоспроможності на міжнародній арені та інтеграції у глобальні фінансові процеси. Це відкриває нові можливості для розвитку фінансових послуг, покращення їхньої якості та доступності для користувачів, одночасно забезпечуючи високий рівень безпеки та захисту даних.

Перспективи подальших досліджень у темі «Аналіз використання штучного інтелекту в цифровому фінансовому середовищі в Україні» включають кілька ключових напрямів. Передусім необхідно оцінити ефективність впровадження ІІІ в українських фінансових установах, вивчити успішні кейси та визначити ключові фактори успіху.

Важливим є дослідження регуляторних аспектів та розроблення рекомендацій з покращення законодавчої бази для підтримки інновацій у фінансовому секторі. Також доцільно вивчити вплив ІІІ на захист даних і кібербезпеку, оскільки це критично важливо для збереження довіри користувачів. Перспективним є дослідження соціально-економічних наслідків застосування ІІІ, зокрема його впливу на зайнятість та структуру ринку праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Бобро Н. Розвиток соціально-економічних систем в умовах цифровізації. *Ефективна економіка*. 2024. №2. С. 1-13. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.44>
2. Вдовічен А. Модель управління розвитком туристичного бізнесу території на інноваційному підході. *Економічний аналіз*. 2018. №2. С. 9-20.
3. Вятчанін Є., Горбатовський Д. Використання віртуальної реальності в освітньому процесі та профорієнтаційній роботі на прикладі програмного продукту Vanalytics. *Освітлогічний дискурс*. 2020. №1 (28). С. 81-93. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/659/578>
4. Гуменний О. Технології віртуальної реальності та штучного інтелекту в освіті. *Інноваційна професійна освіта*. 2022. №1(2). С. 73-77.
5. Зацерквіна М., Халіманенко В. Роль штучного інтелекту в інформатизації освіти: перспективи та виклики. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. №6 (2). С. 274-283. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293592>
6. Зубенко О. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські Філологічні студії*. 2022. №27. С. 80-85. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_2/15.pdf
7. Кільченко А. Роль технологій штучного інтелекту у науково-педагогічній діяльності освітніх закладів. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО*. 2023. №3 (55). URL: https://lib.iitta.gov.ua/737700/1/Кільченко%20А.В._тези_Запоріжжя.pdf
8. Кривонос М., Мінгальова Ю. Використання віртуальної (VR) і додаткової (AR) реальностей у сучасній освіті. *Modern Approaches to Problem Solving in Science and Technology*. 2023. С. 305-310. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38329/1/Modern-Approaches-to-Problem-Solving-in-Science-and-Technology_Nov_15_17_Warsaw_Poland-306-311.pdf
9. Леонов Я., Нестеров В., Бігун В. Оптимізація стратегічного управління за допомогою Big Data технологій. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №3 (31). С. 444-546. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-444-456](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-444-456)
10. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. №1. С. 48-53. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/734475/1/2023-381-marienkokovalenko.pdf>
11. Маятіна Н., Ханікіна Н. Віртуальна та доповнена реальність у сучасному освітньому процесі: нові можливості для якості освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. №36. С. 241-247. URL: http://www.arphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_2/41.pdf
12. Розлуцька Г., Гайович Є., Назаров В. Штучний інтелект як інноваційний дидактичний засіб. *Інноваційна педагогіка*. 2023. №63. С. 203-206. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/part_2/41.pdf
13. Сисоєва С., Осадча К. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. №2. С. 271-284. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8131/1/ITZN_2019_70_2_22.pdf
14. Слупська Я., Шкурєнко О. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті. *Молодий вчений*. 2022. №9 (109). С. 82-88. URL: <https://molodyvchenui.ua/index.php/journal/article/download/5570/5453/>
15. Сороко Н. Використання імерсивних технологій для підтримки STEAM-освіти у закладу загальної середньої освіти (зарубіжний досвід). *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта*. 2021. С. 227-229. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728400/1/Сороко_тези_компаративістика2021.pdf
16. Хміль Н., Галицька-Дідух Т., Ван Ц. Використання віртуальної та доповненої реальності в українській освіті. *Академічні візії*. 2023. №22. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/505/463>
17. Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., Maslyhan O., Shevchuk L. On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential. *Amazonia Investiga*. 2022. №11 (55). С. 334-343. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.35>

References

1. Bobro N. Development of socio-economic systems in conditions of digitalization. *Efficient economy*. 2024. No. 2. pp. 1-13. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.44> (in Ukrainian).
2. Vdovichen A. Management model of the development of the tourist business of the territory based on an innovative approach. *Economic analysis*. 2018. No. 2. pp. 9-20. (in Ukrainian).
3. Viatchanin Ye., Horbatovskiy D. (2020). The use of virtual reality in the educational process and career guidance work on the example of the

Vranalytics software product. *Educational discourse*. 2020. Vol. 28. No. 1. pp. 81-93. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/659/578> (in Ukrainian).

4. Humennyi O. Technologies of virtual reality and artificial intelligence in education. *Innovative professional education*. 2022. Vol. 2. No. 1. pp. 73-77. (in Ukrainian).

5. Zatskerkivna M., Khalimanenko V. The role of artificial intelligence in the informatization of education: prospects and challenges. *Information technologies in the socio-cultural sphere*. 2023. Vol. 6. No. 2. pp. 274–283. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293592> (in Ukrainian).

6. Zubenko O. Artificial intelligence and learning a foreign language. *Transcarpathian Philological Studies*. 2022. Vol. 27. pp. 80-85. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_2/15.pdf (in Ukrainian).

7. Kilchenko A. The role of artificial intelligence technologies in the scientific and pedagogical activities of educational institutions. *Electronic collection of scientific works of ZOIPPO*. 2023. Vol. 55. No. 3. URL: https://lib.iitta.gov.ua/737700/1/Kilchenko%20A.V._tezy_Zaporizhzhia.pdf (in Ukrainian).

8. Kryvonos M., Minhalova Yu. Use of virtual (VR) and augmented (AR) realities in modern education. *Modern Approaches to Problem Solving in Science and Technology*. 2023. pp. 305-310. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38329/1/Modern-Approaches-to-Problem-Solving-in-Science-and-Technology_Nov_15_17_Warsaw_Poland-306-311.pdf (in Ukrainian).

9. Leonov Ya., Nesterov V., Bihun V. Optimizing strategic management using Big Data technologies. *Scientific innovations and advanced technologies*. 2024. Vol. 31. No. 3. pp. 444-546. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-444-456](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-444-456) (in Ukrainian).

10. Marienko M., Kovalenko V. Artificial intelligence and open science in education. *Physical and mathematical education*. 2023. Vol. 1. pp. 48-53. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/734475/1/2023-381-marienkokovalenko.pdf> (in Ukrainian).

11. Maiatina N., Khanykina N. Virtual and augmented reality in the modern educational process: new opportunities for the quality of education. *Current issues of humanitarian sciences*. 2021. Vol. 36. pp. 241-247. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_2/41.pdf (in Ukrainian).

12. Rozlutska H., Haiovych Ye., Nazarov V. Artificial intelligence as an innovative didactic tool. *Innovative pedagogy*. 2023. Vol. 63. P. 203-206. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/part_2/41.pdf (in Ukrainian).

13. Sysoieva S., Osadcha K. Status, technologies and prospects of distance learning in higher education of Ukraine. *Information technologies and teaching aids*. 2019. Vol. 2. pp. 271-284. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8131/1/ITZN_2019_70_2_22.pdf (in Ukrainian).

14. Slupska Ya., Shkurenko O. (2022). Application of virtual reality (VR) in education. *A Young Scientist*. 2022. Vol. 109. No. 9. pp. 82-88. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/download/5570/5453/> (in Ukrainian).

15. Soroko N. Using immersive technologies to support STEAM education in a general secondary education institution (foreign experience). *Pedagogical comparative studies and international education*. 2021. pp. 227-229. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728400/1/Soroko_tezy_komparatyvistyka2021.pdf (in Ukrainian).

16. Khmil N., Halyska-Didukh T., Van, Ts. The use of virtual and augmented reality in Ukrainian education. *Academic visions*. 2023. Vol. 22. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/505/463> (in Ukrainian).

17. Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., Maslyhan O., Shevchuk L. On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 55. No. 11. pp. 334-343. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.35>

Nataliia LISHCHUK

PhD in Public Administration, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6538-2623>

e-mail: n.v.lishchuk@gmail.com

Olha KATUNINA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Educational and Scientific Institute "Institute of Information Technologies in Economics of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7584-0037>

e-mail: okatunina68@gmail.com

Ivan SEMENETS

PhD in Economics, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2928-7979>

e-mail: grislop72@gmail.com

ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DIGITAL FINANCIAL ENVIRONMENT IN UKRAINE

The integration of artificial intelligence (AI) in the digital financial environment of Ukraine presents numerous opportunities and challenges. The purpose of the paper is to analyze the current state and future prospects of AI applications in the Ukrainian financial sector. By examining successful case studies, the study will evaluate the effectiveness of AI implementations in banks and financial institutions. Key success factors and barriers to AI adoption will be identified, providing insights into best practices and common pitfalls. The regulatory landscape is crucial for fostering innovation while ensuring security and compliance. This research will explore the existing regulatory framework in Ukraine, identifying gaps and proposing recommendations to enhance the legislative support for AI advancements in the financial sector. Understanding how regulations can balance innovation with consumer protection is essential for sustainable growth. Data protection and cybersecurity are critical issues in the digital financial environment. The study will investigate the impact of AI on these areas, assessing how AI technologies can both bolster and threaten security measures. By analyzing current strategies and technologies used to protect financial data, the research will offer insights into improving cybersecurity in AI-driven financial services. Additionally, the social and economic implications of AI adoption will be explored. The research will examine how AI affects employment in the financial sector, considering both the potential for job displacement and the creation of new roles. The changing skill requirements and the need for workforce retraining will be discussed, emphasizing the importance of education and training programs to prepare for an AI-driven economy. Furthermore, the study will delve into the ethical considerations surrounding AI use in finance. Issues such as algorithmic bias, transparency, and accountability will be analyzed to ensure that AI applications are fair and equitable. By addressing these ethical concerns, the research aims to contribute to the development of responsible AI practices in the financial industry. In conclusion, this research will provide a comprehensive analysis of AI in the digital financial environment of Ukraine. By addressing the technological, regulatory, security, social, and ethical dimensions, the study aims to offer a holistic view of AI's impact and potential in the Ukrainian financial sector. The findings will be valuable for policymakers, financial institutions, and technology developers, guiding them towards effective and responsible AI integration.

Keywords: artificial intelligence, AI, digital financial environment, FinTech, banking services

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.18>
УДК 339.9

Ігор Михайлович ПОСОХОВ

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>
e-mail: posokhov7@gmail.com

Андрій Іванович ОВЧАРЕНКО

аспірант, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6841-048X>
e-mail: offcharenko.a@gmail.com

Дар'я Михайлівна ГУСАРОВА

студентка, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1869-2968>
e-mail: 1.d.gusarova@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У статті розглянуто проблеми інтеграційних процесів між Україною та ЄС. Синтезовано результати експертних опитувань стосовно впливу Угоди про асоціацію. Виокремлено основні проблеми в реалізації секторів Угоди про асоціацію: корупція та тіньова економіка, недостатній захист прав інтелектуальної власності, порушення у сфері державних закупівель, відсутність реальних та діючих заходів з підвищення енергоефективності, відсутність реальних шляхів стимулювання екологічно безпечних виробництв.

Ключові слова: інтеграція, ЄС, товарооборот, міжнародний бізнес, міжнародна торгівля, проблеми, членство в ЄС

ВСТУП

Воєнний стан вніс суттєві зміни в логістичні потоки постачання продукції, знизився зовнішньоторговельний баланс України, доходи бюджету в 2022 та 2023 рр. виконано лише завдяки Офіційним трансферам від зарубіжних країн. Але навіть у такий скрутний час Україна продовжує поступово виконувати пункти Угоди про асоціацію з ЄС (далі – Угода).

Економічна інтеграція завжди була одним з ключових питань в зарубіжних країнах. Деякі держави постійно намагаються створювати економічні об'єднання для розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Це передусім пов'язано з питаннями економічної безпеки держав.

Питання економічної інтеграції розглядалися зарубіжними вченими, такими як В. Balassa, D. Henderson, В. Rosamond й українськими науковцями, зокрема: Є. Грищенко, І. Матюшенко [3], С. Огінок, В. Резніков [3], А. Філіпенко, І. Посохов [4-7] та ін.

Але водночас у статті зосереджено увагу на питаннях митного та податкового забезпечення реалізації напрямів економічної інтеграції, оскільки вони значно впливають на різні сфери соціально-економічного розвитку.

МЕТА статті – узагальнення теоретичних аспектів економічної інтеграції, виокремлення наявних проблем економічної інтеграції України в ЄС.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано методи аналізу та синтезу, узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Реалізація Угоди пов'язана з певними проблемами. Безумовно, воєнний стан вносить свої корективи в цей процес, але й ще до цього з боку бізнесу висловлювалися певні зауваження стосовно реалізації Угоди.

Так, за результатами опитування Інституту еконо-

мічних досліджень та політичних консультацій за підсумками 2021 р. [9] серед бізнесу зменшилася частка тих, хто відчуває позитивний вплив Угоди на діяльність підприємства. У 2021 р. 36,8 % опитаних підприємств позитивно оцінювали наявний вплив Угоди (рис. 1).

Очікування стосовно майбутнього впливу Угоди погіршилися. Частка підприємств з позитивними очікуваннями становила 41,0%.

Порівняно з 2020 р. частка позитивних очікувань опустилася на майже 4 в.п. – до рівня 2018 р. (рис. 2).

Показник наявності перешкод в експорті у 2021 р. зріс порівняно з 2020 р., коли він був найнижчим за всі хвили дослідження – з 7,9 % до 12,8 % (рис. 3).

Головними перешкодами в експорті є непередбачуваність торговельної політики України, значний рівень бюрократизації на митниці, бюрократизація та непрозорість Державної податкової служби (рис. 4).

Показник наявності перешкод в імпорті зріс порівняно з 2020 р., коли він був найнижчим за всі хвили дослідження та склав 29,9 % у 2021 р. (рис. 5).

Головними перешкодами в імпорті є непрозорість визначення митної вартості товарів, що імпортуються, затягування митного оформлення з боку митниці та значний рівень бюрократизації митниці (рис. 6).

Відповідно до Звіту Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік» Україна вже виконала 72 % зобов'язань, передбачених Угодою, яка є важливим елементом інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Але водночас залишаються деякі не вирішені питання.

1. **Високий рівень корупції в Україні.** Незважаючи на виконання 91 % виконання завдань Угоди за напрямом «Юстиція, свобода, безпека та права людини» та прийняття Антикорупційної стратегії до 2025 р., Україна за підсумками 2022 р. посіла 116 місце серед 180 країн за показником «Індекс сприйняття корупції» [10].

Рис. 1. Оцінка впливу Угоди про асоціацію [1]

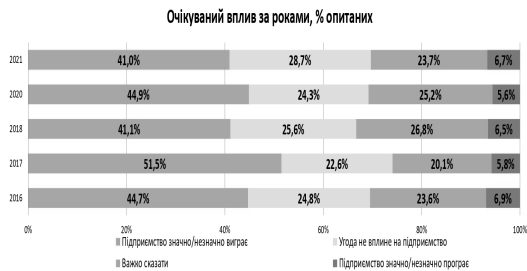

Рис. 2. Оцінка майбутнього впливу Угоди про асоціацію [1]

Рис. 3. Питома вага перешкод в експорті [1]

Рис. 4. Головні перешкоди в експорті у 2021 р. [1]

Рис. 5. Питома вага перешкод в імпорті [1]

Рис. 6. Головні перешкоди в імпорті у 2021 р. [1]

Обсяг корупції в Україні за різними оцінками сягає 300-450 млрд грн на рік. До основних причин виникнення корупції слід віднести: економічна криза; тінізація економіки; зниження податкових надходжень; недосконалість законодавчих норм; низький рівень оплати праці тощо.

В Україні створено багато органів, які мають боротися з корупцією як з однією з причин існування тіньової економіки. Водночас надходження до бюджету від виявлених фактів корупційних дій – відносно невелика. Так за 2020 р. за даними Національного агентства з питань запобігання корупції сума штрафів за корупційними статтями склала лише 4 831 745 грн [10].

За 2021-2022 рр. сума штрафів НАЗК не наводилася.

2. *Захист інтелектуальної власності.* Україна станом на 1 лютого 2023 р. виконала 94 % завдань за Угодою за напрямом «Інтелектуальна власність». Водночас Україна в загальному рейтингу захисту прав власності за 2022 р. посідає 105 місце з 129 можливих [9].

Збільшення обсягів контрабанди також порушують права інтелектуальної власності. Найчастіше вилучались товари за такими категоріями [1]:

- портативна електроніка: близько 13 тис. од., заявлена вартість 2 млн грн (торговельні марки NGK, APPLE);

- іграшки: понад 107 тис. од., заявлена вартість 1 млн грн (торговельні марки HOT WHEELS, L.O.L. SURPRISE, LEGO, UEFA);

- одяг та головні убори: понад 25 тис. од., заявлена вартість 904 тис. грн (торговельні марки PUMA, NIKE, ADIDAS);

- взуття: понад 10 тис. од., заявлена вартість 654 тис. грн (торговельні марки NIKE, PUMA, ADIDAS);

- сумки та ремені: близько 15 тис. од., заявлена вартість 202 тис. грн (торговельні марки DIOR, PUMA, NIKE);

- парфумерія та косметика: близько 29 тис. од., заявлена вартість 109 тис. грн (торговельні марки CHANEL, LACOSTE);

- годинники наручні: 16 од., заявлена вартість 32 тис. грн (торговельна марка MICHAEL KORS).

3. *Постійні зміни податкового законодавства.* Щороку до податкового законодавства вносяться безліч змін, водночас іноді ці зміни порушують норми Податкового кодексу (ПК) України, а іноді процедуру прийняття документа. Так, постійно порушується принцип стабільності податкового законодавства, оскільки переважна більшість змін до ПК приймаються після 1 липня поточного року і більшість з них набувають чинності протягом місяця, що не відповідає пп. 4.1.9. ПК України.

В перші місяця війни в Україні прийнято безліч законодавчих актів, за деякими з яких взагалі не проведено процедуру фінансового обґрунтування, що призвело до втрат бюджету (наприклад, скасування митних платежів під час ввезення на митну територію України автотранспортних засобів).

4. *Напрямок Угоди «Державні закупівлі»* виконано на 88 %. Але залишається не до кінця вирішеною проблемою *контроль за проведенням таких державних закупівель*, оскільки у процесі виконання договорів за державними закупівлями іноді не виконуються в повному обсязі зазначені в договорі роботи; встановлюються завищені ціни на виконання договору; в тендерах конкурують між собою пов'язані особи тощо. Одним з

прикладів цього стала закупівля Міністерством оборони України харчових продуктів для потреб військових за завищеними цінами.

5. *Енергоефективність та ЖКГ*. На відміну від країн ЄС Україна не в повному обсязі стимулює споживачів застосовувати енергоефективні технології (особливо це стосується податкових преференцій). Більшість країн ЄС застосовують різноманітні податкові пільги для стимулювання енергоефективності [2].

Наприклад, можна вказати застосування більш низької ставки ПДВ у Чехії (10 % замість 21%) для товарів, пов'язаних з енергозбереженням, таких як терморегулятори, вимірвальні прилади, що дають змогу визначити обсяг споживаного тепла, термоізоляційні матеріали та енергозберігаючі лампи.

В Угорщині запроваджено більш низькі ставки ПДВ (5 %) на використання природного газу та електроенергії.

У Словацькій Республіці є різні ставки ПДВ за типами енергії і за типами обладнання. Стосовно електроенергії, освітлення і мазуту ставка ПДВ становить 10%, тоді як основна ставка ПДВ становить 20 %.

У Великій Британії діє знижена ставка ПДВ 5 % на сонячні панелі (основна ставка 20 %).

У Німеччині пільгова ставка ПДВ в розмірі 7 % застосовується у разі придбання пелетних систем (основна ставка ПДВ – 19%).

В Італії у разі використання альтернативних видів енергії застосовується пільгова ставка ПДВ 10 % (основна ставка ПДВ – 22 %).

В українському законодавстві лише на період воєнного стану запроваджено знижені ставки ПДВ та акцизного податку на пальне, а пільги з податку на прибуток підприємств стосовно стимулювання енергоефективності скасовано ще в 2015 р.

6. *Екологічні проблеми*. На відміну від більшості країн ЄС, які витрачають на екологію більше 2 % від ВВП, витрати України на цей напрям складають біля 0,3 % від ВВП. Україна зайняла 52 місце з індексом 49,60 у рейтингу екологічної ефективності у 2022 р., поступившись більшості країн ЄС [12]. Зокрема, проблема полягає в низьких ставках екологічного податку.

Наприклад, ставка екологічного податку на викиди двоокису вуглецю в Україні складає 30 грн за тону. Тоді як у Швеції, Швейцарії, Ліхтенштейні така ставка складає 117 євро за тону, Норвегії – 79 євро за тону, Фінляндії – 76 євро за тону [13].

У Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату-2030 [8] немає жодного згадування про податкові інструменти впливу на захист довкілля, що є одним з недоліків стратегії.

7. *Соціальна політика*. На відміну від країн ЄС, в яких суми соціального забезпечення складають 100-300 євро для різних незахищених верств населення, Україна не в змозі обґрунтовано підійти до визначення показника

малозабезпеченості населення. Крім того, в Україні не реалізовано принцип соціальної справедливості оподаткування, оскільки ставки податків не залежать від рівня оплати праці. До того ж на відміну від країн ЄС (Франція, Великобританія, Німеччина, Кіпр, Люксембург, Мальта, Австрія) Україна не встановила реального неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що також не сприяє вирішенню соціальних питань. Витрати на соціальний розвиток, на соціальне забезпечення в Україні склали біля 8 % від ВВП в 2022 р. В країнах ЄС аналогічний показник для більшості країн перевищує 13 % від ВВП [12].

Крім того, хотілося б відмітити відсутність чіткого механізму контролю за отримувачами державної допомоги. Здебільшого державна допомога надається особам без врахування їх матеріального стану, що призводить до збільшення витрат бюджету. Також на відміну від країн ЄС Україна не застосовує знижені ставки ПДВ на продукти харчування, що штучно підвищує ціну на такі товари для споживачів.

8. *Неповне застосування регулятивних механізмів стимулювання інноваційного розвитку*. За підсумками 2022 р. Україна посіла 57 в Глобальному індексі інновацій [15], що є одним із найнижчих показників з 2015 р. Це є наслідком пандемії, воєнної агресії РФ та відсутності реальної зацікавленості держави в підтримці інновацій.

Так, після 2015 р. в податковому законодавстві зникли податкові пільги, спрямовані на підтримку інноваційної активності суб'єктів господарювання. Одним зі стимулів, що опосередковано зацікавлює підприємців в інноваціях є прискорена амортизація. Але за цим напрямом здебільшого підприємці оновлюють основні засоби не за рахунок власних наукових розробок та впровадження новітніх технологій, а за рахунок придбання прав інтелектуальної власності на імпортоване обладнання чи технології, тим більш держава продовжує стимулювати саме звільнення від оподаткування імпорту обладнання.

ВИСНОВКИ

Узагальнено основні проблеми економічної інтеграції України до ЄС в рамках Угоди про асоціацію. Синтезовано результати експертних опитувань про вплив Угоди, оцінювання майбутнього впливу Угоди, основні перешкоди в експорті та імпорті. Виокремлено основні проблеми під час реалізації секторів Угоди: корупція та тіньова економіка, недостатній захист прав інтелектуальної власності, порушення у сфері державних закупівель, відсутність реальних та діючих заходів з підвищення енергоефективності, відсутність реальних шляхів стимулювання екологічно безпечних виробництв, низька соціальна захищеність населення, неповне застосування регулятивних механізмів стимулювання інноваційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Обсяги контрафакту за підсумками 2020 року. *Офіційний сайт державної митної служби України*. URL: <https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/za-2020-rik-pratsivniki-mitnitsi-viluchili-z-obigu-kontrafaktu-zaiavlena-vartist-iaкого-perevishchuie-55-mln-gm-293>
2. Іванов Ю.Б., Віннікова О.С. Податки і раціональне споживання енергоресурсів: реалії та перспективи: монографія. Харків, 2014. 256 с.
3. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції. Харків, 2015. 504 с.
4. Посохов І.М., Лукіна С.Ю. Рейнженеринг у міжнародному бізнесі. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Економічні науки*. Харків, 2023. № 3. С. 3-7.
5. Посохов І.М., Проскуріна Є.О. Проблеми та перспективи економічної інтеграції України в ЄС. *Актуальні питання науки, освіти та суспільства в умовах сучасних викликів*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 27 грудня 2022 р.): у 2 ч. Полтава, 2022. Ч. 2. С. 45-48.
6. Посохов І.М., Лукіна С.Ю. Макроекономічні проблеми інтеграції України до ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 4. С. 69-72.

7. Посохов І.М., Сусликов С.В., Гусарова Д.М. Генеза економічної інтеграції України до Європейського Союзу. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 5. С. 103-107.
8. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>
9. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу-2021. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6894>
10. Corruption perception index-2022. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
11. International Property Rights Index 2022. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/>
12. Environmental Performance Index-2022. URL: <https://epi.yale.edu/>
13. Carbon Taxes in Europe. URL: <https://taxfoundation.org/carbon-taxes-in-europe-2022/>
14. Government expenditure on social protection in EU. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection#:~:text=Over%20the%20period%20between%201995,in%202009%20\(1.9%20pp\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection#:~:text=Over%20the%20period%20between%201995,in%202009%20(1.9%20pp))
15. Global innovation index-2022. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/

References

1. Volumes of counterfeiting according to the results of 2020. Official website of the State Customs Service of Ukraine. URL: <https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/za-2020-rik-pratsivniki-mitnitsi-viluchili-z-obigu-kontrafaktu-zaiavlena-vartist-iakogo-perevishchuie-55-mln-grn-293> (in Ukrainian).
2. Ivanov Yu.B. Vinnikova O.S. Taxes and rational consumption of energy resources: realities and prospects: monograph. Kharkiv, 2014. 256 p. (in Ukrainian).
3. Matiushenko I.Yu. Berenda S.V., Rieznikov V.V. European integration of Ukraine in the system of international economic integration: study guide. Kharkiv, 2015. 504 p. (in Ukrainian).
4. Posokhov I.M. Lukina S.Yu. Reengineering in international business. *Bulletin of the National Technical University "KhPI". Economic sciences*. Kharkiv, 2023. No. 3. pp. 3-7. (in Ukrainian).
5. Posokhov I.M., Proskurina Ye.O. Problems and prospects of economic integration of Ukraine in the EU. *Current issues of science, education and society in the conditions of modern challenges*: coll. theses of International science and practice conference (Kremenchuk, December 27, 2022): in 2 parts. Poltava, 2022. Part 2. pp. 45-48. (in Ukrainian).
6. Posokhov I.M., Lukina S.Yu. Macroeconomic problems of the integration of Ukraine into the EU. *Economics. Finances. Law*. 2024. No. 4. pp. 69-72. (in Ukrainian).
7. Posokhov I.M., Suslikov S.V., Ghusarova D.M. The genesis of Ukraine's economic integration into the European Union. *Economics. Finances. Law*. 2024. No. 5. pp. 103-107. (in Ukrainian).
8. On the approval of the Strategy for Environmental Security and Adaptation to Climate Change for the Period Until 2030: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 20, 2021 No. 1363-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text> (in Ukrainian).
9. Simplification of trade procedures in Ukraine: assessments and expectations of business-2021. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6894> (in Ukrainian).
10. Corruption perception index-2022. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
11. International Property Rights Index 2022. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/>
12. Environmental Performance Index-2022. URL: <https://epi.yale.edu/>
13. Carbon Taxes in Europe. URL: <https://taxfoundation.org/carbon-taxes-in-europe-2022/>
14. Government expenditure on social protection in EU. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection#:~:text=Over%20the%20period%20between%201995,in%202009%20\(1.9%20pp\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection#:~:text=Over%20the%20period%20between%201995,in%202009%20(1.9%20pp))
15. Global innovation index-2022. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/

Ihor POSOKHOV

Doctor of Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>

e-mail: posokhov7@gmail.com

Andrii OVCHARENKO

postgraduate student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6841-048X>

e-mail: offcharenko.a@gmail.com

Daria HUSAROVA

student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1869-2968>

e-mail: l.d.gusarova@gmail.com

PROBLEMS OF INTEGRATION PROCESSES BETWEEN UKRAINE AND THE EU

The paper examines the problems of integration processes between Ukraine and the EU. The purpose of the paper is to generalize the theoretical aspects of economic integration, to highlight the existing problems of economic integration of Ukraine in the EU. Changes in the economic and political vector of Ukraine's development have significantly affected internal processes in the country, economic integration means compliance by Ukraine with certain requirements that should help it integrate into the EU economic space in various directions. Economic integration has always been one of the key issues in foreign countries. Some states are constantly trying to create economic associations for the development of foreign economic activity. This is primarily related to issues of economic security of states. Implementation of the Association Agreement is associated with certain problems. Undoubtedly, the state of war makes adjustments to this process, but even before that, the business side expressed certain comments regarding the implementation of the Agreement. The results of expert surveys on the impact of the Association Agreement, assessments of the future impact of the Association Agreement, the main obstacles to export and import have been synthesized. The main problems in the implementation of sectors of the Association Agreement are highlighted: corruption and shadow economy, insufficient protection of intellectual property rights, violations in the field of public procurement, lack of real and effective measures to increase energy efficiency, lack of real ways to stimulate environmentally safe production, low social security of the population, incomplete use of regulatory mechanisms for stimulating innovative development.

Keywords: integration, EU, international trade, international business, trade, macroeconomic problems, EU membership

Ірина Миколаївна КАМІНСЬКА

к.е.н., доцент, Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-7522>

e-mail: i.kaminska@lutsk-ntu.com.ua

Ігор Вікторович ШКЛЯРУК

магістр, Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5761-4971>

e-mail: ihor.v.shklyaruk@gmail.com

Віталій Андрійович ЛИСАКОВСЬКИЙ

спеціаліст з фінансів, Національний університет "Острозька академія"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7459-1464>

e-mail: vlysakovskyi@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено подальшому розвитку методичних підходів до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства, що є реальним інструментом управління такою системою, забезпечення її стабільності та динамічного розвитку. Визначено критерії ефективності функціонування логістичної системи підприємства. Обґрунтовано предмет, об'єкти, суб'єкти, завдання і принципи аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства. Сформовано алгоритм аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства. Виділено та охарактеризовано напрями такого аналізу. Систематизовано та згруповано за напрямками аналізу основні показники ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

Ключові слова: логістика, підприємство, логістична система підприємства, ефективність функціонування логістичної системи підприємства, аналіз

ВСТУП

Формування і реалізація найбільш оптимальних і раціональних напрямів забезпечення ефективного функціонування логістичної системи підприємства у коротко- і довгостроковій перспективі повинні базуватись на об'єктивних результатах відповідного аналізу, що гарантуватиме адекватність, доречність та дієвість таких напрямів. Зазначене обумовлює потребу й практичну значимість дослідження методичних підходів до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

Грунтовні дослідження методичних підходів до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства ще не набули комплексного й системного характеру. Дослідженню окремих питань такого аналізу безпосередньо присвячені праці таких науковців, як Л.В. Балабанова, О.Б. Білоцерківський, Ю.М. Волинчук, О.С. Воронко, І.П. Голофаєва, О.М. Криворучко, Є.В. Крикавський, І.В. Кривов'язюк, М.А. Окландер, О.В. Посилкіна, О.М. Сумець, Н.М. Тюріна, І.А. Хмарська, Н.В. Чернописька та ін. Проведений аналіз показав, що наявні у публікаціях методичні підходи до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства відзначаються фрагментарністю, а подекуди й суперечливістю, а тому вимагають конкретизації, поглиблення та подальших комплексних і системних досліджень. Також нині відмічається відсутність єдиного універсального механізму, єдиної структурованої системи показників, алгоритму та методики аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

МЕТА дослідження – обґрунтування та подальший розвиток методичних підходів до аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи теоретичного узагальнення (індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, порівняння, узагальнення, групування, аналіз, синтез, причинно-наслідкового зв'язку), а також абстрактно-логічний та табличний методи. Інформаційну основу дослідження сформували праці вітчизняних і зарубіжних учених; нормативно-правові акти України, що врегульовують питання логістичної діяльності підприємств; довідкові, інформаційні та періодичні видання; Інтернет-джерела.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз ефективності функціонування логістичної системи підприємства є глибинним аналітичним дослідженням, спрямованим на професійне комплексне, системне й всестороннє кількісно-якісне аналітичне дослідження досягнутого логістичною системою рівня ефективності функціонування загалом, а також у розрізі окремих її підсистем, елементів і процесів.

Метою аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства є формування підґрунтя для оптимізації і вдосконалення вже наявної логістичної системи у поточний момент і на перспективу [1, с. 108].

Стосовно предмета аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства, то під ним розуміється комплексне аналітичне дослідження логістичної системи підприємства за сукупністю критеріїв ефективності її функціонування, на обґрунтуванні яких зупинимось пізніше.

Об'єктами такого аналізу постають логістична система підприємства загалом, а також її підсистеми, логістичні бізнес-процеси, фінансові, інформаційні, сервісні та матеріальні потоки тощо.

Суб'єктами аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства є користувачі результатів аналізу, серед яких варто виокремити власників підприємства, його менеджерів, інвесторів, партнерів по бізнесу, контрагентів тощо.

До переліку основних завдань аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства належать такі:

– організація кваліфікованого аналізу ефективності функціонування підсистем та елементів логістичної системи підприємства, а також ефективності їх взаємодії;

– встановлення об'єктивного рівня ефективності функціонування логістичної системи підприємства;

– виявлення сильних і слабких сторін логістичної системи підприємства, недоліків в управлінні нею чи в її структурі;

– вивчення факторів стимулюючого й дестабілізуючого впливу на ефективність функціонування логістичної системи, а також своєчасна нейтралізація чи, якщо це не можливо, мінімізація впливу останніх з них;

– виявлення резервів підвищення ефективності функціонування логістичної системи підприємства та обґрунтування дієвих шляхів їх реалізації;

– розроблення і прийняття оптимальних управлінських рішень для підвищення ефективності функціонування логістичної системи підприємства у короткостроковому часі та на стратегічну перспективу.

З вищевказаного переліку завдань аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства обґрунтовується вагомість та об'єктивна необхідність організації такого аналізу як з метою дослідження поточної ситуації і реального стану логістичної системи підприємства, так і для прогнозування майбутнього розвитку подій і формування логістичної стратегії суб'єкта господарювання [2, с. 20].

Інформаційну основу аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства становлять річна та періодична бухгалтерська звітність суб'єкта господарювання, документація купівлі-продажу, внутрішня складська документація, товаро-транспортні накладні, інша транспортна та внутрішня документація тощо.

Організація якісного аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства повинна здійснюватися з урахуванням системи таких основних принципів:

- 1) об'єктивність організації аналізу;
- 2) системність охоплення підсистем і ланок логістичної системи;
- 3) простота і прозорість організації аналізу;
- 4) зрозумілість застосованого методичного апарату аналітичного дослідження та у підсумку отриманих від його використання результатів;
- 5) одночасний акцент на основних моментах і окремих деталях;
- 6) чіткий алгоритм та механізм аналітичного процесу;
- 7) комплексність і послідовність дій;
- 8) своєчасність і повторюваність аналізу.

Системність застосування перелічених принципів визначає ґрунтовність аналітичного дослідження.

Дослідивши питання послідовності дій у процесі проведення аналітичного дослідження ефективності функціонування логістичної системи підприємства, його алгоритм відображено на рис. 1.

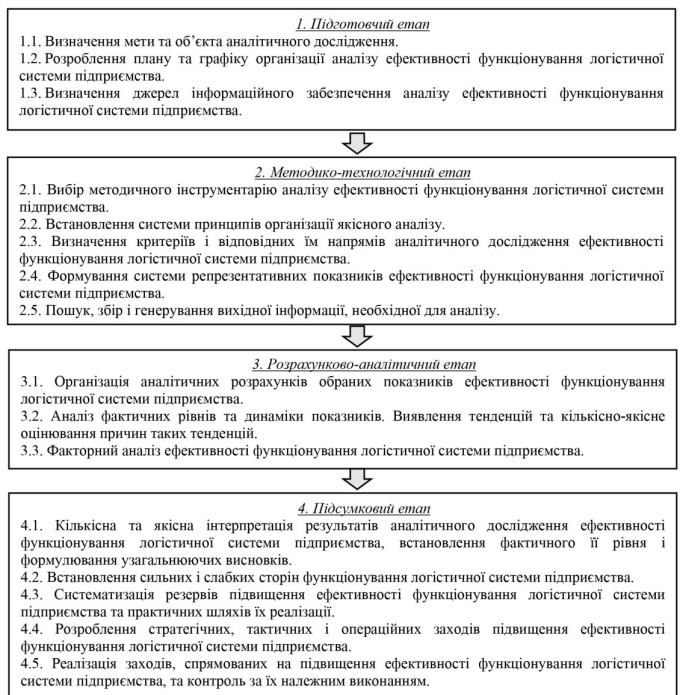

Рис. 1. Алгоритм аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства (власна розробка)

Ідентифікація ефективності функціонування логістичної системи підприємства та встановлення її рівня базуються на критеріях ефективності.

У загальному й широкому розумінні ефективність логістичної системи підприємства розглядається як комплексний показник, що характеризує рівень якості, оптимальності та результативності її функціонування. Спрощеніше та кількісно ефективність логістичної системи підприємства визначається за співвідношенням її сукупного ефекту до логістичних витрат. Сукупний ефект є сумою ефектів від прискорення оборотності логістичних потоків, зменшення запасів, скорочення різних елементів логістичних витрат, оптимізації використання складських і виробничих площ тощо. Якщо ж розглядати ефективність логістичної системи підприємства з погляду споживача (клієнта) як кінцевої ланки логістичного ланцюга, то вона визначається за рівнями якості обслуговування замовлення такого споживача, гнучкості та надійності такої системи. Багатоаспектність категорії «ефективність» визначає і багатокритеріальність категорії «ефективність логістичної системи підприємства». Визначальними критеріями ефективності функціонування логістичної системи підприємства є [1–15]:

- оптимальність логістичних потоків, зокрема фінансових, товарно-матеріальних, інформаційних (характеризує збалансованість, своєчасність та достатність фінансових, товарно-матеріальних, інформаційних потоків логістичної системи підприємства);
- продуктивність логістичної системи підприємства (відображає ефективність використання персоналу логістичної системи підприємства у сферах матеріального й нематеріального виробництва);
- клієнтоорієнтованість логістичної системи підприємства (відображає спроможність задовольняти потреби клієнтів / споживачів та швидко й якісно реагувати на їх замовлення і вимоги до якості продукції);
- точність логістичної системи підприємства (харак-

теризує здатність логістичної системи працювати з дотриманням договірної дисципліни без порушення термінів чи інших умов);

– надійність логістичної системи підприємства (показує спроможність логістичної системи функціонувати відповідно до свого призначення і предмету діяльності, якісно здійснюючи логістичні бізнес-процеси впродовж необхідного проміжку часу та за сформованих певних умов);

– гнучкість логістичної системи підприємства (характеризує працездатність логістичної системи та її спроможність адаптуватись до нових раптових або поступових змін параметрів зовнішнього середовища, зберігаючи з ним динамічну рівновагу);

– результативність і рентабельність логістичної системи підприємства (показує здатність логістичної системи досягати певних фінансово-економічних результатів та функціонувати рентабельно).

Наявність вищенаведеної кількості критеріїв пояснює й наявність у спеціалізованій економічній літературі багатьох методичних підходів та методик аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства. Зазвичай науковці й економісти-практики пропонують і застосовують у своїх дослідженнях методики, що, на їхню думку, відзначаються простою і зрозумілістю застосування та водночас забезпечують найвищу інформативність, комплексність і достовірність результатів.

З нашого погляду загальна методологія ефективності функціонування логістичної системи підприємства відповідно до визначених ключових критеріїв передбачає такі напрями аналітичного дослідження:

- 1) аналіз оптимальності фінансових потоків логістичної системи підприємства;
- 2) аналіз оптимальності товарно-матеріальних потоків логістичної системи підприємства;
- 3) аналіз оптимальності інформаційних потоків логістичної системи підприємства;
- 4) аналіз продуктивності логістичної системи під-

приємства;

5) аналіз гнучкості логістичної системи підприємства;

6) аналіз клієнтоорієнтованості логістичної системи підприємства;

7) аналіз надійності логістичної системи підприємства;

8) аналіз точності логістичної системи підприємства;

9) аналіз результативності та рентабельності логістичної системи підприємства.

Для аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства потрібна система обґрунтованих і репрезентативних показників. Науковці пропонують досить широку їх різноманітність, а також і різні підходи до групування таких показників. У табл. 1 систематизовано основні з таких показників, що згруповано за виділеними вище ключовими напрямками аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

Подані показники дають змогу різносторонньо, системно, комплексно й водночас об'єктивно та якісно проаналізувати ефективність функціонування логістичної системи підприємства.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, відзначимо, що аналіз ефективності функціонування логістичної системи підприємства загалом слугує реальним інструментом управління логістичною системою та забезпечення її стійкого розвитку. За результатами аналізу ефективності функціонування логістичної системи підприємства розробляються й обґрунтовуються стратегічні перспективи її оптимізації та визначаються найбільш оптимальні управлінські рішення з розвитку у коротко- і довгостроковому часі.

Стосовно перспектив подальших розвідок за цією проблематикою, то їх варто спрямувати на пошук механізмів підвищення ефективності функціонування логістичної системи підприємства тощо.

Таблиця 1 – Показники ефективності функціонування логістичної системи підприємства [власна розробка]

Групи показників	Перелік основних показників
1	2
Показники оптимальності фінансових потоків логістичної системи підприємства	Чистий фінансовий потік логістичної системи підприємства, тис. грн. Коефіцієнт збалансованості вхідного та вихідного фінансових потоків (співвідношення чистого доходу від реалізації продукції та собівартості реалізованої продукції). Товарооборот, тис. грн. Середній чек, грн. Витрати логістичної системи, грн. Частка логістичних витрат у структурі загальних витрат, %. Темп росту логістичних витрат, %. Коефіцієнт фінансової самостійності логістичної системи. Коефіцієнт абсолютної ліквідності логістичної системи. Коефіцієнт покриття. Фондовіддача. Коефіцієнт фінансової стабільності логістичної системи. Рівень фінансового ризику логістичної системи.
Показники оптимальності товарно-матеріальних потоків логістичної системи підприємства	Коефіцієнт оборотності оборотних активів логістичної системи, обортів. Тривалість одного обороту оборотних активів, днів. Коефіцієнт оборотності запасів логістичної системи, обортів. Тривалість одного обороту запасів логістичної системи, днів. Коефіцієнт оборотності готової продукції логістичної системи, обортів. Тривалість одного обороту готової продукції логістичної системи, днів. Коефіцієнт оборотності товарних запасів логістичної системи, обортів. Тривалість одного обороту товарних запасів, днів. Відносне вивільнення оборотних активів логістичної системи, тис. грн. Абсолютне / відносне вивільнення оборотних активів логістичної системи, тис. грн. Частка невикористовуваних запасів, %.
Показники оптимальності інформаційних потоків логістичної системи підприємства	Віддача витрат на програмне забезпечення, тис. грн. Темп росту витрат на програмне забезпечення, %. Частка витрат на програмне забезпечення у загальних витратах логістичної системи підприємства, %. Рівень інформатизації логістичного процесу, %. Оснащеність персоналу пристроями інформаційних технологій, %.
Показники, що характеризують продуктивність логістичної системи	Середній виробіток на одного працівника логістичної системи підприємства, грн. Плинність персоналу логістичної системи підприємства, %. Кількість замовлень на одного працівника. Середній час на виконання логістичних бізнес-операцій, днів. Кількість логістичних бізнес-операцій на одного працівника. Продуктивність складського устаткування. Продуктивність транспортного устаткування. Продуктивність інформаційної підсистеми логістичної системи підприємства. Фондоозброєність, тис. грн / працівника. Зарплатовіддача. Середньорічна продуктивність праці працівника логістичної системи щодо середньорічної його заробітної плати.

1	2
Показники гнучкості логістичної системи підприємства	Клієнтська дебіторська заборгованість (за продукцію), тис. грн. Клієнтська кредиторська заборгованість (за продукцію), тис. грн. Співвідношення клієнтської дебіторської і кредиторської заборгованостей. Коефіцієнт оборотності клієнтської дебіторської заборгованості, обортів. Тривалість одного обороту клієнтської дебіторської заборгованості, днів. Коефіцієнт оборотності клієнтської кредиторської заборгованості, обортів. Тривалість одного обороту клієнтської кредиторської заборгованості, днів. Рівень гнучкості виконання замовлень. Рівень гнучкості оплати праці.
Показники надійності логістичної системи підприємства	Частка стабільних постачальників, %. Частка поставок від стабільних постачальників, %. Частка поставок з порушенням термінів, %. Частка постійних клієнтів, %. Рівень задоволеності клієнтів / споживачів, %. Кількість претензій.
Показники клієнтоорієнтованості логістичної системи підприємства	Охопленість логістичною системою відповідного ринку, %. Розширення / скорочення частки ринку, %. Час виконання замовлення (швидкість врахування потреб споживачів), днів. Швидкість реагування на претензії споживачів, днів. Ймовірність виникнення дефіциту товарів. Рівень витрат на гарантійне обслуговування, грн. Рівень недоліків сервісу, %. Рівень зручності подання споживачем замовлення у будь-який час, %.
Показники точності логістичної системи підприємства	Виконання виробничого плану, %. Повнота доставки всіх замовлень, %. Рівень точності дотримання погоджених договірних зобов'язань, %. Точність виконання графіків доставки, %.
Показники результативності і рентабельності функціонування логістичної системи	Коефіцієнт оборотності активів логістичної системи (віддача активів), обортів. Коефіцієнт завантаженості активів логістичної системи. Тривалість логістичного циклу, днів. Рентабельність реалізації продукції (продаж), %. Рентабельність логістичної системи, %. Рентабельність власного капіталу логістичної системи, %. Рентабельність активів логістичної системи, %. Рентабельність інвестицій у логістичну систему підприємства, %. Термін окупності інвестицій у логістичну систему, років. Завантаженість об'єктів логістичної системи, %.

Список використаних джерел

1. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Логістична система підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 41. С. 108–111.
2. Мохненко А.С., Наумов О.Б., Чмут О.О. Модель організаційно-економічного механізму логістичної системи підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2023. Вип. 48. С. 19–24.
3. Попело О.В., Ткаченко Т.П. Стратегія ефективного функціонування логістичної системи підприємства в контексті забезпечення економічної безпеки. *Науковий журнал «Economic Synergy»*. 2023. Вип. 2(8). С. 23–35.
4. Воронко О.С., Кравець О.В. Сутність та місце логістичної діяльності в системі управління підприємством. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 68. С. 28–34.
5. Ковбаса О.М., Хололошенко Д.С., Чалий Д.Р. Аспекти визначення ефективності логістичної діяльності підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 3 (20). С. 242–248.
6. Криворучко О.М. Модель аналізу результативності логістичної діяльності. *Економіка транспортного комплексу*. 2020. Вип. 36. С. 129–140.
7. Мізіна О.В., Амелницька О.В., Грецька І.Р., Сорока О.Ю. Управління логістичною діяльністю енергопостачальних підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/70.pdf
8. Струнін В.В., Селівончик А.В. Комплексний аналіз логістичної системи підприємства та визначення ефективності її впровадження. *Ефективна економіка*. 2017. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5386>
9. Хмарська І.А., Сігаєва Т.С., Бачинська О.М. Оцінки ефективності та якості управління логістичним потенціалом. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2299/2220>
10. Чернописька Н.В. Методичні підходи до оцінювання логістичної діяльності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Логістика*. 2015. № 608. С. 265–271.
11. Васелевський М., Білик І., Дейнека О. Економіка логістичних систем: монографія. Львів, 2015. 596 с.
12. Криківський Є., Похильченко О., Фертч М. Логістика та управління ланцюгами поставок. Львів, 2019. 848 с.
13. Марченко В.М., Шутюк В.В. Логістика. Київ, 2022. 334 с.
14. Михаліцька Н.Я., Верескя М.Р. Логістичний менеджмент. Львів, 2020. 440 с.
15. Колодійчук В.А. Ефективність логістичних систем у зернопродуктовому підкомплексі АПК: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Львівський держ. аграрний ун-т. Львів, 2015. 625 с.

References

1. Matviienko-Biliaieva H.L. Enterprise logistics system. *Market Infrastructure*. 2020. Vol. 41. pp. 108–111. (in Ukrainian).
2. Popelo O.V., Tkachenko T.P. Strategy of effective functioning of the enterprise logistics system in the context of ensuring economic security. *The scientific journal «Economic Synergy»*. 2023. Vol. 2(8). pp. 23–35. (in Ukrainian).
3. Mokhnenko A.S., Naumov O.B., Chmut O.O. Model of the organizational and economic mechanism of the logistics system of the enterprise. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*. 2023. Vol. 48. pp. 19–24. (in Ukrainian).
4. Voronko O.S., Kravets O.V. The essence and place of logistic activity in the enterprise management system. *Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*. 2022. № 68. pp. 28–34. (in Ukrainian).
5. Kovbasa O.M., Kholokhorenko D.S., Chalyi D.R. Aspects of determination of efficiency of logistic activity of the enterprise. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*. 2019. Vol. 3(20). pp. 242–248. (in Ukrainian).
6. Kryvoruchko O.M. Model of evaluating logistics performance. *Economics of the Transport Complex*. 2020. Vol. 36. pp. 129–140. (in Ukrainian).
7. Mizina O.V., Amelnytska O.V., Hretska I.R., Soroka O.Yu. Logistics activity management of energy supply enterprises. *Efficient Economy*. 2020. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/70.pdf (in Ukrainian).
8. Strunin V.V., Selivonchuk A.V. (2017) Comprehensive analysis of logistics enterprise and determination of efficiency of its implementation. *Efficient Economy*. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2494> (in Ukrainian).
9. Khmarska I.A., Sigaieva T.Ye., Bachynska O.M. Evaluation of efficiency and quality of logistics potential management. *Economy and Society*. 2023. Vol. 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2299/2220> (in Ukrainian).
10. Chornopyska N.V. Methodical approaches to the evaluation of logistics activities of the enterprise. *Bulletin of Lviv Polytechnic*

National University: Logistics. 2015. Vol. 608. pp. 265–271. (in Ukrainian).

11. Vaselevskiy M., Bilyk I., Deineka O. Economics of logistics systems: monograph. Lviv, 2015. 596 p. (in Ukrainian).

12. Krykavskiy Ye., Pokhylchenko O., Fertch M. Logistics and supply chain management. Lviv, 2019. 848 p. (in Ukrainian).

13. Marchenko V.M., Shutiuk V.V. Logistics. Kyiv, 2022. 334 p. (in Ukrainian)

14. Mykhalitska N.Y., Vereskliya M.R. Logistics management. Lviv, 2020. 440 p. (in Ukrainian).

15. Kolodiichuk V.A. Efficiency of logistics systems in the grain product sub-complex of the agro-industrial complex: dis. ... Doctor of Economic Sciences: 08.00.04 / Lviv National Agricultural University. Lviv, 2015. 625 p. (in Ukrainian).

Iryna KAMINSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-7522>

e-mail: i.kaminska@lutsk-ntu.com.ua

Ihor SHKLIARUK

master, Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5761-4971>

e-mail: ihor.v.shkliaruk@gmail.com

Vitalii LYSAKOVSKYI

finance specialist, The National University of Ostroh Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7459-1464>

e-mail: vlyakovskiy@gmail.com

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF LOGISTICS SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Introduction. Analysis of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise is a real tool for managing such a system, ensuring its stability and dynamic development. Also such an analysis is a tool for searching adequate directions of providing and increasing the efficiency of functioning of logistics system of the enterprise.

The purpose of this paper is to explore and develop the methodological approaches to analysis of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise. To achieve the purpose of the paper, the set of methods of theoretical generalization (induction, deduction, analogy, abstraction, comparison, generalization, grouping, analysis, synthesis, causality), abstract-logical and tabular methods are used.

Results. The importance of researching methodological provisions to analysis of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise are proven. The key criteria of the efficiency of functioning of logistics system of the enterprise are determined. The objects, subjects, main tasks, directions, principles, methods, information base of analysis of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise are substantiated. An algorithm for analyzing the efficiency of functioning of logistics system of the enterprise is developed. The directions of the analysis are highlighted and characterized. The main indicators of efficiency of functioning of logistics system of the enterprise are systematized and grouped according to the directions of analysis.

Conclusion. Based on the results of analysis the efficiency of functioning of logistics system of the enterprise, strategic prospects for its optimization are developed and the most optimal management solutions for further development are determined. Further research should focus on developing strategic and tactical vectors of increasing the efficiency of functioning of logistics system of the enterprise.

Keywords: logistics, enterprise, logistics system of the enterprise, efficiency of functioning of logistics system of the enterprise, analysis

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.20>
УДК 338.1: 330.3

Ігор Богданович **НАЗАРКЕВИЧ**

д.е.н., професор кафедри, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5856-531X>

e-mail: Ihor.Nazarkevych@lnu.edu.ua

Вікторія Яківна **ДУБИК**

к.е.н., доцент кафедри, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3475-4156>

e-mail: viktoriya.dubyk@lnu.edu.ua

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У ЗОВНІШНЬОМУ СЕКТОРІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено основні структурні зміни у зовнішньому секторі економіки України, вплив ендогенних та екзогенних чинників, зокрема таких, як глобалізація, технологічний прогрес, політичні зміни та економічна інтеграція, а також проаналізовано їхні наслідки для економічного зростання, зайнятості, розподілу доходів і фінансової стабільності в умовах війни та глобальних шоків. Окреслено динаміку і тенденції зовнішнього сектору в умовах війни та проаналізовано структуру зовнішнього боргу економіки України. Визначено особливості державної політики розвитку зовнішнього сектору та запропоновано напрями покращення його стану.

Ключові слова: структурні зміни, зовнішній сектор, національна економіка, експорт, імпорт

ВСТУП

Під час війни динаміка економіки України зазнає глибоких структурних змін, особливо у зовнішньому секторі. Зовнішній сектор, який включає міжнародну торгівлю, інвестиції та фінансові потоки, стає дуже вразливим до впливу конфлікту. Однак історія продемонструвала, що навіть за найскладніших обставин національна економіка може трансформуватися і адаптуватися в таких несприятливих екстерналіях за допомогою імплементації заходів стійкості та стратегічного планування.

За останні кілька десятиліть структурні зміни в зовнішньому секторі значно вплинули на національну економіку. Зовнішній сектор зазнав значних трансформацій через глобалізацію, технологічний прогрес, зміни політики та зростання економічної інтеграції. Ці зміни мають серйозні наслідки для національних економік, впливаючи на моделі зростання, ринки праці, розподіл доходів і фінансову стабільність. Розуміння цих структурних змін та їхніх наслідків має також вирішальне значення для векторів розвитку економіки України.

Питаннями структурних трансформацій зовнішнього сектору національної економіки займалися такі українські дослідники як І.М. Бобух, З.С. Варналій, Т.О. Осташко, В.Р. Сіденко, Т.А. Тишук, О.І. Фарина, Л.В. Шинкарук та ін. Серед іноземних вчених, що займалися дослідженням питань розвитку зовнішнього сектору та впливу на нього структурних ефектів варто виділити Н.Г. Манківа, Дж. Сакса, К. Шваба, Д. Шенка та ін.

МЕТА дослідження – аналіз структури, динаміки і факторів зовнішнього сектору економіки України та їх вплив на виникнення структурних змін у системі зовнішньоекономічних відносин.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основу дослідження склали такі методи: систематизації (узагальнення наукових підходів до трактування сутності і ролі зовнішнього сектору національної економіки в умовах глобальних викликів), порівняльного аналізу (проаналізовано динаміку і структуру зовнішньо-

торгівельного балансу, визначено частки окремих товарів у загальному обсязі експорту/імпорту, структуру зовнішнього боргу України), факторного аналізу (виявлення взаємозв'язків між різними показниками та визначення ключових чинників, що впливають на структуру зовнішнього сектору).

РЕЗУЛЬТАТИ

Зовнішній сектор (також відомий як зовнішня або міжнародна економіка) відноситься до всієї економічної діяльності, яка передбачає операції між резидентами та нерезидентами країни. Він включає експорт та імпорт товарів і послуг, міжнародні потоки капіталу, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), портфельні інвестиції та динаміку обмінного курсу.

Зовнішній сектор відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, стимулюючи експортне зростання, залучаючи іноземні інвестиції та сприяючи економічній інтеграції. Завдяки міжнародній торгівлі та інвестиціям країни можуть розширювати свої ринки, підвищувати продуктивність і сприяти інноваціям. Однак управління зовнішнім сектором передбачає вирішення таких проблем, як торговий дисбаланс, коливання валют і протекціонізм. Застосовуючи можливості зовнішнього сектору, одночасно зменшуючи ризики, країни можуть досягти сталого економічного розвитку та процвітання у все більш взаємопов'язаному світі.

У своїй суті зовнішній сектор стосується того, як країна взаємодіє з рештою світу з погляду торгівлі, фінансів та інвестицій (рис. 1).

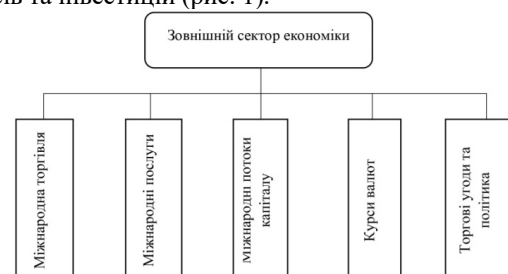

Рис. 1. Структура зовнішнього сектору економіки (авторська розробка)

Він відображає ступінь інтеграції економіки країни у глобальний ринок і її здатність використати міжнародні можливості, одночасно керуючи зовнішніми ризиками.

Розвиток зовнішнього сектору є складною взаємодією ендогенних і екзогенних чинників. Наприклад, внутрішня економічна політика визначає реакцію країни на глобальні економічні умови та торговельні угоди. Країна з сильною промисловою політикою може скористатися торговельними можливостями, створеними глобаль-

ними змінами попиту. Технологічні інновації та динаміка ринку праці впливають на здатність країни адаптуватися до мінливих глобальних економічних умов і конкурувати в галузях з високою доданою вартістю. Геополітичні фактори можуть порушити торгові та інвестиційні потоки, впливаючи на ефективність внутрішньої політики та економічну структуру.

Загалом вплив ендогенних і екзогенних чинників спричиняє комплексні або точкові структурні зміни в зовнішньому секторі економіки (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні структурні зміни в зовнішньому секторі економіки [авторська розробка]

Сектори змін	Точки змін	Ефекти
Глобалізація	Лібералізація торгівлі	зниження тарифів і нетарифних бар'єрів розширює міжнародну торгівлю
	Мобільність капіталу	дерегуляція фінансових ринків збільшує транскордонні потоки капіталу
	Мобільність робочої сили	міграційна політика та інтеграція ринку праці сприяє переміщенню працівників
Технологічний прогрес	Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	покращення комунікації та обміну інформацією сприяють глобальним бізнес-операціям
	Автоматизація та робототехніка	прогрес в автоматизації змінює ланцюги виробництва та постачання
	Цифрові платформи	електронна комерція та цифрові платформи розширюють доступ до глобальних ринків для компаній і споживачів
Зовнішньо-економічна політика	Торговельні угоди	двосторонні та багатосторонні торговельні угоди зменшують торговельні бар'єри та створюють нові ринки
	Інвестиційна політика	лібералізація політики прямих іноземних інвестицій (ПІІ) залучають світовий капітал
	Регуляторна гармонізація	зусилля із гармонізації нормативно-правових актів між країнами сприяють більш якісним міжнародним трансакціям
Економічна інтеграція	Регіональні торговельні блоки	такі організації, як ЄС, Північноамериканська угода про вільну торгівлю та АСЕАН сприяють регіональному економічному співробітництву
	Глобальні ланцюги поставок	інтеграція глобальних ланцюгів поставок посилює взаємозалежність між країнами
	Транснаціональні корпорації (ТНК)	зростання ТНК посилює глобальну економічну інтеграцію

Глобалізація, що характеризується зростанням взаємопов'язаності економік, була основним рушієм структурних змін у зовнішньому секторі. Це полегшило потік товарів, послуг, капіталу та робочої сили через кордони, що призвело до більшої економічної взаємозалежності.

Водночас технологічний прогрес забезпечує революцію в зовнішньому секторі, підвищуючи продуктивність, зменшуючи витрати та створюючи нові можливості для торгівлі та інвестицій.

Водночас зміни в торговій та інвестиційній політиці значно впливають на зовнішній сектор, забезпечуючи розвиток міжнародних ринків та рух капіталу.

Регіональна та глобальна економічна інтеграція поглиблює економічні зв'язки між країнами, формуючи правила входу на ринки, визначаючи взаємні зобов'язання між учасниками зовнішніх відносин.

В українських реаліях війна порушує нормальний перебіг економічної діяльності, впливаючи на торгівлю, інвестиції та зовнішні відносини. Зовнішній сектор часто несе основний тягар цих збоїв через такі чинники, як торговельні бар'єри, санкції, відтік капіталу та геополітична нестабільність. Ці наслідки можуть проявлятися різними способами:

– *Порушення торговельної діяльності*: торговельні шляхи може бути заблоковано, порти пошкоджено або торговельні угоди призупинено, що призведе до скорочення експорту та імпорту.

– *Незахищеність інвестицій*: інвестори можуть

вилучити капітал через підвищені ризики, що призведе до зменшення прямих іноземних інвестицій і уповільнення економічного зростання.

– *Нестабільність валюти*: вартість валюти може суттєво коливатися, впливаючи на обмінні курси та спричиняючи нестабільність міжнародних операцій.

Структура платіжного балансу України в 2022 р. зазнала суттєвих трансформацій. Перехід від дефіциту у 3,9 млрд дол. США у 2021 р. до профіциту у 8,0 млрд дол. США у 2022 р. обумовлено переважно значним зростанням чистого трансферту, а саме грантової допомоги від міжнародних партнерів. Скорочення виплат за інвестиційними доходами також позитивно вплинуло на поточний рахунок.

Однак дефіцит товарів та послуг суттєво розширився, що зумовлено як зниженням експорту внаслідок військових дій, так і значною часткою імпорту, зокрема через витрати українських громадян за кордоном (табл. 2). Без урахування трансфертів та реінвестованих доходів дефіцит поточного рахунку становив 6,0 млрд дол. США, що свідчить про значний тиск на зовнішньоекономічну стійкість країни.

Згідно з даними НБУ за 2022 р. дефіцит зовнішньої торгівлі товарами та послугами України суттєво збільшився, перевищивши показник 2021 р. більш ніж вдвічі. Цей негативний тренд зумовлено значним скороченням експорту українських товарів, викликаним військовими діями, що призвели до зниження виробництва та уск-

Таблиця 2 – Динаміка показників зовнішньої торгівлі України за 2019–2022 рр. (створено авторами на основі [5])

Показники	Роки			
	2019	2020	2021	2022
Обсяг експорту	46091	45143	63113	40944
частка в зовнішньоторговельному обороті, %	43,3	46,5	47,5	42,4
Обсяг імпорту	60352	51921	69755	55584
частка в зовнішньоторговельному обороті, %	56,7	53,5	52,5	57,6
Зовнішньоторговельний оборот	106443	97064	132868	96528
Сальдо зовнішньої торгівлі	-14261	-6778	-6642	-14640

ладнень з логістикою. Натомість, імпорт товарів до України зменшився незначно.

В абсолютних цифрах скорочення експорту товарів у період з 2021 р. до 2022 р. на 22 млрд дол. США (практично на третину) зумовлено насамперед війною росії проти України, блокуванням не лише чорноморських експортних коридорів, але й розривом загалом усталених логістичних мереж.

Аналізуючи динаміку і структуру експорту товарів з України у 2021-2022 рр., варто звернути увагу на постійне зростання частки сировинної продукції, а саме з 43,9% у 2021 р. до 57,2% у 2022 р. (рис. 2). Зростання сировинного складника в експорті товарної продукції аж на 13,3% усього лише за один рік має загрозливий характер загалом для національної безпеки України.

Найбільш значне скорочення у товарній структурі експорту за цей період також відбулося у частині товарів з низькою доданою вартістю, а саме мінеральні продукти та чорні й кольорові метали і вироби з них. Таке скорочення відбулося у зв'язку з окупацією рф деяких українських територій та ураженням промислових об'єктів.

Водночас у товарній структурі імпорту в Україну за період з 2021 р. до 2022 р. таких різких змін як в експорті не відбулося. Майже за усіма товарними позиціями в імпорті спостерігалося скорочення обсягів продукції. На перший погляд це позитивна тенденція і може скластись враження, що відбувається імпортозаміщення вітчизняною продукцією. Однак насправді таке скорочення імпорту, особливо в 2022 р. (рис. 3), продиктоване звуженням економіки України, насамперед рівня споживання. Оскільки за період війни Україну залишили щонайменше 3 млн осіб, зросла інфляція і девальвація національної грошової одиниці, а економіка частково переведена на військові рейки. Багатократне збільшення витрат на оборону змусило уряд зменшити капіталовкладення у економічний розвиток.

На рис. 3 видно, що найбільш динамічне скорочення імпорту з 2021 р. до 2022 р. відбулося за напрямом «Машини, устаткування, транспортні засоби і прилади» лише за один рік майже на 5%, що є свідченням скороченням інвестицій у виробництво. Водночас за товарною категорією «Мінеральні продукти» відбулося зростання імпорту майже на 2%, особливо це зростання стосувалося нафтопродуктів і виробів з них та природного газу. Загальний обсяг товарного імпорту в період з 2021 р. до 2022 р. скоротився на більш ніж 14 млрд дол. США. Однак погіршення структури товарного відбулося через те, що обсяг експорту товарів за цей

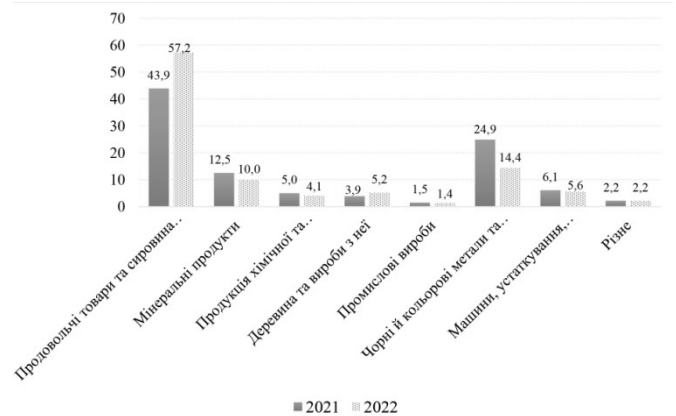

Рис. 2. Динаміка товарної структури експорту з України у 2021-2023 рр., % (складено авторами на основі [4])

Рис. 3. Динаміка товарної структури імпорту в Україну у 2021-2022 рр., % (складено авторами на основі [4])

період скоротився на понад 22 млрд дол. США, що лише збільшило дефіцит в товарному балансі експорту-імпорту.

Загалом хронічний дефіцит в балансі товарів і послуг може призвести до накопичення зовнішніх дисбалансів та негативно вплинути на стійкість економіки країни. Для детального вивчення проблеми необхідний ґрунтовний аналіз товарної та географічної структури експорту та імпорту товарів України.

Для подолання цієї негативної тенденції критично важливою є інтеграція з ЄС. Україна вже отримала статус кандидата на членство в ЄС, що відкриває нові можливості для доступу до ринків ЄС, інвестицій та співпраці. Водночас Україна має диверсифікувати свої експортні ринки, шукаючи нових партнерів в Азії, Африці та на Близькому Сході.

Незважаючи на певний спад на глобальному ринку інформаційно-телекомунікаційних послуг Україна має добре розвинений сектор ІТ-послуг, який має значний

потенціал для зростання на світовому ринку, що у найближчій перспективі може забезпечити збільшення експорту IT-послуг. Крім цього, актуалізація питань кібербезпеки, продовольчої безпеки та енергетичної безпеки стають все більш важливими для зовнішньоекономічної стратегії України. Тому для України важливо мати гнучку та адаптивну стратегію зовнішньоекономічної політики, яка дасть змогу їй ефективно протистояти викликам та максимально застосовувати нові можливості.

Важливо зазначити, що динаміка і тенденції розвитку зовнішньоекономічної безпеки України постійно змінюються під впливом внутрішніх та зовнішніх чин-

ників. Одним з таких чинників є обсяг зовнішнього боргу країни і система управління ним.

Аналіз структури зовнішнього боргу країни дає цінну інформацію про її економічний стан, фінансову стабільність і вразливість до зовнішніх шоків. У випадку України комплексне дослідження структури зовнішнього боргу відкриває різні аспекти її економічного середовища.

Хоча за останні 5 років за більшістю напрямів зовнішній борг України зменшився, однак за рахунок сектору загального державного управління та міжфірмової взаємодії валовий зовнішній борг зріс на 7 % (табл. 3).

Таблиця 3 – Зовнішній борг України у 2019-2022 рр., на кінець періоду, млн дол. США (складено авторами на основі [5])

	2019	2020	2021	2022
Сектор загального державного управління	44 531	47 765	51 250	65 305
Центральний банк	7 303	6 927	5 825	3 835
Інші депозитні корпорації	4 768	3 670	3 406	2 054
Інші сектори	49 990	49 778	47 102	39 185
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	15 147	17 542	22 130	20 579
Валовий зовнішній борг	121 739	125 682	129 713	130 958

Важливо відзначити, що приватний сектор продовжив демонструвати чистий відплив капіталу, який склав 24,2 млрд дол. США у 2022 р. Водночас у 2022 р. Україна також отримала кошти від МВФ за RFI на суму 2,0 млрд СПЗ (2,7 млрд дол. США), а також погасила 2,1 млрд дол. США за раніше отриманими кредитами від МВФ. Фактично Україна перекредитувалася в одній установі.

Для розуміння структурного характеру необхідно здійснити розподіл боргу державного та приватного секторів. Так, борг державного сектора у 2022 р. збільшився на 12 млрд дол. до 69,1 млрд дол (43,0% ВВП). Водночас борг приватного сектора зменшився на \$11,1 млрд до \$61,7 млрд (38,4% ВВП).

Загалом зміна ключових складників зовнішнього боргу України у 2022 р. відбувалася через такі два чинники: зовнішній борговий тягар України зростає через запозичення державного сектора та коливання валютного курсу, що впливають на рівень боргу.

Основною валютою зовнішніх запозичень України на кінець 2022 р. залишався долар США, але його частка за рік скоротилася на 7,9 %. Натомість зросла питома вага єврооблігацій, досягши 37,8% від загального обсягу зовнішнього боргу.

Обсяг короткострокової заборгованості за 2022 р. зменшився на 10,3 млрд дол. США, досягнувши 38 млрд дол. США на кінець року (рис. 4). Однак прийнятність рівня боргу України викликає занепокоєння, особливо у світлі триваючого конфлікту. Звісно, зусилля з управління боргом і сприяння економічному зростанню будуть мати вирішальне значення в найближчі роки.

Загалом здійснений аналіз структури зовнішнього боргу української економіки розкриває як виклики, так і можливості. Незважаючи на те, що високий рівень зовнішнього боргу створює ризики для економічної стабільності, він також підкреслює необхідність обережного фінансового управління, структурних реформ та інвестицій у ключові сектори. Вирішуючи ці виклики та застосовуючи свої сильні сторони, Україна зможе керувати динамікою зовнішнього боргу та побудувати стійку та зростаючу економіку.

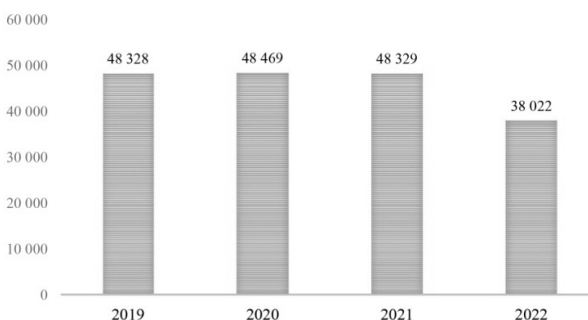

Рис. 4. Короткостроковий зовнішній борг України за залишковим терміном погашення у 2019-2022 рр., на кінець періоду, млн дол. США (складено авторами на основі [5])

Загалом структурні зміни у зовнішньому секторі спричиняють певні наслідки для національної економіки. До найбільш вагомих наслідків можна віднести:

1. *Економічне зростання.* Структурні зміни в зовнішньому секторі мають неоднозначний вплив на економічне зростання, надаючи доступ до більших ринків, посилюючи конкуренцію та сприяючи ефективності. Проте переваги зростання розподіляються нерівномірно: деякі регіони розвиваються швидше, ніж інші. Відповідно ключовим є сприяння справедливій та інклюзивній торговельній та інвестиційній політиці для забезпечення широких економічних переваг.

2. *Працевлаштування.* Вплив структурних змін на зайнятість був складним. Хоча глобалізація та технологічний прогрес сприяли формуванню нових робочих місць в одних секторах, вони також призвели до втрати робочих місць в інших, особливо в галузях, які зіштовхуються з міжнародною конкуренцією та автоматизацією. Чистий вплив на зайнятість залежить від сектору економіки. Тому реалізація політики підтримки працівників, які постраждали від структурних змін, наприклад програми перепідготовки та системи соціального захисту є визначальною умовою розвитку ринку праці.

3. *Розподіл доходу.* Структурні зміни в зовнішньому секторі сприяли змінам у розподілі доходів як всере-

дині країни, так і між регіонами. Глобалізація збільшила нерівність доходів у деяких країнах, приносячи більше користі висококваліфікованим працівникам і власникам капіталу, ніж низькокваліфікованим працівникам. Однак це також допомогло мільйонам людей вибратися з бідності в країнах, що розвиваються, створивши нові економічні можливості. Втім, для України зазначені тенденції зазнали змін у 2022 р. через військове вторгнення РФ, що змусило уряд обмежити рух громадян за кордон, крім цього різке скорочення інвестицій призвело до зниження капіталізації національної економіки.

4. *Фінансова стабільність*. Збільшення мобільності капіталу та фінансова інтеграція зробили економіку більш сприйнятливою до фінансових шоків. Швидкі потоки капіталу можуть призвести до нестабільності обмінних курсів і фінансових ринків, створюючи проблеми для фінансової стабільності. Однак ефективність управління цими ризиками за допомогою відповідної нормативно-правової бази та макроекономічної політики зменшується через війну в Україні.

Для забезпечення належного рівня розвитку зовнішнього сектору економіки України варто зосередитися на таких цілях, які включають деякі поширені стратегії:

1) сприяння торгівлі (заснування агентств сприяння торгівлі для допомоги експортерам у дослідженні ринку, торгових місіях та участі в торгових ярмарках і виставках);

2) інвестиційні стимули (надання податкових пільг, субсидій та інших фінансових пільг для залучення іноземних інвестицій у стратегічні сектори);

3) розвиток інфраструктури (інвестування в інфра-

структуру, таку як порти, дороги та телекомунікації, для сприяння торгівлі та інвестиціям);

4) торговельні угоди (укладання двосторонніх і багатосторонніх торговельних угод для зниження тарифів, квот та інших торговельних бар'єрів);

6) політика прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (впровадження прозорої та сприятливої для інвесторів політики для залучення ПІІ, одночасно захищаючи національні інтереси);

7) експортний кредит і страхування (надання експортного кредиту та страхування для пом'якшення ризиків, пов'язаних з експортом);

8) розбудова потенціалу (інвестування в освіту, навчання та дослідження для підвищення кваліфікації та здібностей працівників).

ВИСНОВКИ

Структурні зміни в зовнішньому секторі мають глибокі та багатогранні наслідки для економіки України. Хоча ці зміни сприяють економічному зростанню та створюють нові можливості, вони також створюють проблеми, пов'язані з зайнятістю, розподілом доходів і фінансовою стабільністю. Зовнішньоекономічна політика має орієнтуватися в цих труднощах на динаміку і тренди глобальних процесів, щоб використовувати переваги структурних змін і одночасно пом'якшувати їхні негативні наслідки. Тому стратегічна диверсифікація, якісна нормативно-правова база, сильні міжнародні альянси, пильний економічний моніторинг і нарощування внутрішнього потенціалу є критично важливими для забезпечення безпечного та ефективного зовнішнього сектору економіки України.

Список використаних джерел

1. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації: монографія. Київ, 2020. 423 с.
2. Сіденко В.Р. Співвідношення глобалізації та локалізації економічних процесів в умовах зростання глобальних ризиків. *Економічна теорія*. 2021. № 3. С. 72–90. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_21_3_72_uk.pdf
3. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 1. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_18_1_37_uk.pdf
4. Статистика зовнішнього сектору України в 2019-2023 роках (за даними Національного банку України). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
5. Статистика фінансового сектору України в 2019-2023 роках (за даними Національного банку України). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
6. Структурні зміни та регулювання ринків в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі України: наук. доп. / ред. Т.О.Осташко. Київ, 2015. 94 с.
7. Бобух І.М., Кіндзерський Ю.В., Фащевська О.М. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України: монографія. Київ, 2020. 516 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/332.pdf>
8. Фарина О.І., Дадашова П. А. Концептуальні підходи до побудови макромоделі економіки України методами системної динаміки. Київ: НАУКМА, 2015. 64 с.
9. Shynkaruk L., Yermolenko D., Buchniev M., Bulysheva D., Siryk Z., Tsokol O. Modelling of land relations in Ukraine in the period of institutional Transformations. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11. Issue 4. pp. 622-633. URL: <http://www.iaeme.com/ijm/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=4>

References

1. Varnaliy Z.S. Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization: monograph. Kyiv, 2020. 423 p. (in Ukrainian).
2. Sidenko V.R. The relationship between globalization and localization of economic processes in the conditions of growing global risks. *Economic theory*. 2021. No. 3. P. 72–90. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_21_3_72_uk.pdf (in Ukrainian).
3. Sidenko V.R. Global structural transformations and trends of the economy of Ukraine. *Economics and forecasting*. 2018. No. 1. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_18_1_37_uk.pdf (in Ukrainian).
4. Statistics of the external sector of Ukraine in 2019-2023 (according to the National Bank of Ukraine). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (in Ukrainian).
5. Statistics of the financial sector of Ukraine in 2019-2023 (according to the National Bank of Ukraine). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (in Ukrainian).
6. Structural changes and regulation of markets under the conditions of liberalization of foreign trade of Ukraine: scientific report/ ed. T.O. Ostashko. Kyiv, 2015. 94 p. (in Ukrainian).

7. Bobukh I.M., Kindzerskyi Yu.V., Fashchevska O.M. Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine: monograph. Kyiv, 2020. 516 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/332.pdf> (in Ukrainian).

8. Faryna O.I., Dadashova P.A. Conceptual approaches to building a macro model of the economy of Ukraine by methods of system dynamics. Kyiv, 2015. 64 p. (in Ukrainian).

9. Shynkaruk L., Yermolenko D., Buchniev M., Bulysheva D., Siryk Z., Tsokol O. Modelling of land relations in Ukraine in the period of institutional Transformations. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11. Issue 4. pp. 622-633. URL: <http://www.iaeme.com/ijm/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=4>

Ihor NAZARKEVYCH

Doctor of Economics, Professor of department, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5856-531X>

e-mail: Ihor.Nazarkevych@lnu.edu.ua

Viktoriiia DUBYK

PhD in Economics, Associate Professor of department, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3475-4156>

e-mail: viktoriya.dubyk@lnu.edu.ua

STRUCTURAL CHANGES IN THE FOREIGN SECTOR AND ITS CONSEQUENCES FOR THE ECONOMY OF UKRAINE

The paper defines the essence and role of the external sector in the development of the national economy. It has been studied that the main endogenous and exogenous factors affecting the state and structure of the external sector of the national economy are globalization, technological progress, foreign economic policy and economic integration. The impact of the war on the development of the external sector of Ukraine's economy is substantiated. In particular, the main consequences of the impact of the war on the external sector of Ukraine's economy are the disruption of trade, the insecurity of investments, and the instability of the national currency.

It was analyzed that during the period 2020-2022, the deficit of foreign trade in goods and services of Ukraine increased significantly, by more than two times. This negative trend was due to a significant reduction in the export of Ukrainian goods caused by military actions, which led to a decrease in production and complications with logistics. On the other hand, the import of goods to Ukraine decreased slightly. An important aspect is that the share of raw materials in the export structure is constantly growing. Only in the period of 2021-2022, the share of raw products in the export structure increased by as much as 13.3%, which is of a threatening nature in general for the national security of Ukraine. The structure of imports almost did not change, but the volume of imports also decreased, although significantly less than exports. Such a reduction in imports, especially in 2022, is dictated by the contraction of Ukraine's economy, primarily the level of consumption. Since at least 3 million people left Ukraine during the war, inflation and devaluation of the national currency increased, and the economy was partially transferred to military lines. It has been established that a chronic deficit in the balance of goods and services can lead to the accumulation of external imbalances and negatively affect the stability of the country's economy.

The analysis of the external debt structure of the Ukrainian economy reveals both challenges and opportunities. While the high level of external debt poses risks to economic stability, it also highlights the need for prudent fiscal management, structural reforms and investment in key sectors. By solving these challenges and using its strengths, Ukraine will be able to manage the dynamics of external debt and build a sustainable and growing economy.

Keywords: structural changes, external sector, national economy, export, import

Наталія Вікторівна МАРУСЯК

к.е.н., доцент, Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3293-3456>

e-mail: alkorn2006@ukr.net

Іван Васильович МАНИЛІЧ

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4045-7221>

e-mail: manulichalla@icloud.com

Віталій Васильович МАНИЛІЧ

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5879-4857>

e-mail: svetapelipchuk@gmail.com

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ЗБАЛАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Метою статті є вивчення фінансових стратегій для збалансування інвестиційного клімату в Україні. Для досягнення мети у дослідженні виконано такі завдання: розглянуто поняття інвестицій та інвестиційного клімату; досліджено основні фінансові стратегії для збалансування інвестиційного клімату в Україні. Зазначено, що для покращення інвестиційного клімату в Україні необхідно впроваджувати збалансовані та прозорі фінансові стратегії, які сприятимуть стабільності економічного середовища, знижуватимуть ризики для інвесторів та забезпечуватимуть ефективність використання ресурсів.

Ключові слова: економічна стабільність, інвестиційна привабливість, фінансове планування, ринкові стратегії, капіталовкладення

ВСТУП

Актуальність теми оцінювання фінансових стратегій для збалансування інвестиційного клімату в Україні зумовлено сучасними викликами, що постали перед українською економікою. Інвестиції – це один із ключових факторів, який забезпечує стійке економічне зростання, сприяє модернізації інфраструктури, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення.

У нинішніх умовах, коли Україна перебуває на шляху реформування та інтеграції до світових економічних систем, стабільний та привабливий інвестиційний клімат стає одним з головних завдань для уряду та бізнесу. Ефективна фінансова політика, спрямована на підтримку інвестиційної активності, здатна стати каталізатором позитивних змін в економіці. Водночас складна геополітична ситуація, макроекономічні ризики та невизначеність у правовому полі вимагають розроблення гнучких та добре збалансованих стратегій, які можуть адаптуватися до швидкозмінних умов.

Отже, розгляд та оцінювання фінансових заходів для стабілізації інвестиційного клімату є надзвичайно важливими для формування сприятливого середовища для інвесторів та забезпечення довгострокового економічного розвитку України. Аналіз таких заходів повинен враховувати широкий спектр чинників, включаючи економічну стабільність, ефективність монетарної політики, податкове навантаження, рівень політичної стабільності та прозорість правового регулювання. Лише комплексний підхід до розв'язання цих завдань дасть змогу Україні забезпечити стабільне економічне зростання та покращити свою інвестиційну привабливість на міжнародному рівні.

Обрана проблематика дослідження перебуває у фокусі наукової уваги багатьох українських дослідників. Так, Л. Рибіна та С. Кондратенко [1] підкреслюють вплив монетарної політики НБУ на інвестиційну активність в

Україні. Вчені зазначають, що одночасне застосування державних інструментів регулювання інвестиційної діяльності є необхідним для активізації інвестиційного процесу, особливо в контексті післявоєнного відновлення країни. М. Денисенко, О. Шапошнікова та О. Будякова [2] наголошують на необхідності вдосконалення державного управління інвестиційними процесами на регіональному рівні. Науковці акцентують на важливості створення умов для спрямування інвестицій у реальний сектор економіки, а також на необхідності розроблення методології аналізу інвестиційної привабливості регіону. Т. Яровенко, С. Бережна [3] вивчають вплив фінансових криз на інвестиційний клімат у країнах з перехідною економікою, включаючи Україну. Автори зазначають, що для покращення ситуації необхідна цілеспрямована інвестиційна стратегія та конкретні заходи, які забезпечать економічне відновлення після кризових умов. С. Лоза [4] зосереджується на аналізі інвестиційного клімату України в умовах воєнного стану, наголошуючи на необхідності страхування воєнно-політичних ризиків для захисту капіталовкладень, а також на важливості підтримки малого й середнього бізнесу як джерела інновацій та робочих місць.

Вплив воєнного стану на інвестиційний клімат в Україні досліджують також Б. Торбич, М. Волос, М. Гарбуз, А. Соколов, І. Солодкий, М. Якубець [5]. Науковці стверджують, що основними проблемами, які стримують нині інвестиційну активність, є невизначеність, ризик і непередбачуваність. Крім того, автори пропонують для покращення інвестиційного клімату такі стратегії, як стабілізація політичної ситуації та створення сприятливих умов для бізнесу. О. Соколовська [6] з'ясувала, що обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) залишаються низькими й здебільшого спрямованими в менш технологічні галузі. Для покращення ситуації авторка пропонує застосовувати індустріальні парки, які можуть

залучати іноземні інвестиції та сприяти розвитку високотехнологічних сфер.

МЕТА роботи – вивчення фінансових стратегій для збалансування інвестиційного клімату в Україні.

Для досягнення мети сформульовано такі завдання:

1. Розглянути поняття «інвестиція» та «інвестиційний клімат».
2. Дослідити основні фінансові стратегії для збалансування інвестиційного клімату в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано метод аналізу (для дослідження й оцінювання наявних фінансових стратегій та визначення їхнього впливу на інвестиційний клімат), синтезу (для об'єднання отриманих даних і формулювання комплексних рекомендацій) та наукового абстрагування (для виокремлення основних принципів, які може бути застосовано в контексті фінансових стратегій).

РЕЗУЛЬТАТИ

Інвестиції є важливою економічною категорією, яка суттєво впливає як на коротко-, так і на довгострокові

Таблиця 1 – Міжнародні інвестиції в Україну за період 2018-2023 рр., млн дол. США (створено авторами на основі [8])

Рік	ППІ в Україну (млн дол. США)	Збільшення/зменшення за рік (млн дол. США)	ППІ з України (млн дол. США)	Баланс (млн дол. США)
2018	4 455	+763	-5	+4 460
2019	5 860	+1 405	648	+5 212
2020	-868	-6 728	82	-950
2021	6 687	+7 555	-198	+6 885
2022	1 152	-5 535	529	+623
2023	4 247	+3 095	42	+4 205

Глобальна економічна криза 2020 р., викликана пандемією COVID-19, значно вплинула на іноземне інвестування в Україну. Обсяг залучених міжнародних інвестицій різко знизився, досягнувши найнижчого рівня за останні 10 років (табл. 1). Помітне також суттєве зниження надходжень ППІ у 2022 р., що пов'язано з початком повномасштабного вторгнення.

Водночас, незважаючи на вплив війни, згідно з даними Global Innovation Index, Україна посіла 55-те місце серед 132 економік світу, що на дві позиції вище порівняно з попереднім роком. Проте серед європейських країн Україна залишається на 34-му місці з 39 можливих [9].

Найбільші обсяги транзакцій здійснювались через Кіпр, Нідерланди, Швейцарію та Австрію (рис. 1).

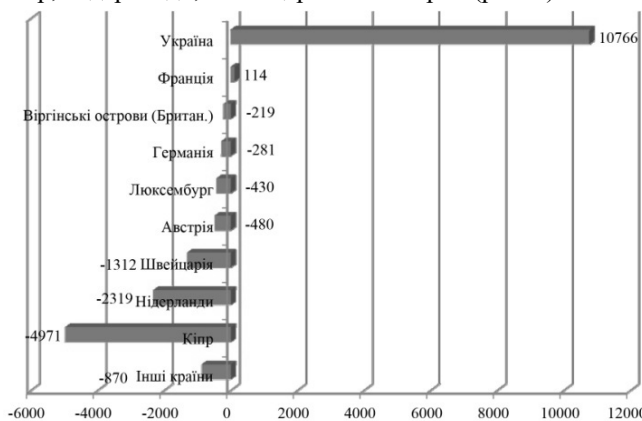

Рис. 1. Перерозподіл надходжень ППІ у 2010-2023 рр. за країною кінцевого інвестора (порівняно з країною прямого інвестора), млн дол. США [розробка авторів на основі [10]]

перспективи соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів мікро- та макроекономіки [7, с. 64]. Наявність достатнього обсягу інвестицій у життєво важливі сфери є гарантією ефективного розвитку та підвищення інвестиційної привабливості країни [2, с. 57].

Інвестиційний клімат країни – це сукупність політико-правових, фінансово-економічних, соціальних, інституційних, інфраструктурних, інноваційних та інших умов, що впливають на інвестиційну діяльність. Ці умови можуть як сприяти, так і перешкоджати інвестиційному процесу, визначаючи так здатність країни залучати інвестиції [3, с. 167]. Створення сприятливого інвестиційного клімату є ключовим фактором для залучення інвестицій й забезпечення подальшого економічного зростання країни [2, с. 55].

Війна, що вже третій рік триває в Україні, суттєво ускладнила умови для потенційних інвесторів та призвела до серйозних змін в інвестиційному кліматі.

У табл. 1 відображено динаміку міжнародних інвестицій в Україну за період 2018-2023 рр.

Інвестиційна діяльність зазвичай найбільше страждає під час криз [11]. У 2021 р. ситуація дещо покращилася, зокрема завдяки значному збільшенню обсягів інвестицій до 6 687 млн дол. США [6]. Проте у 2022 р. початок війни призвів до суттєвого погіршення інвестиційної привабливості України, що спричинило різке скорочення обсягу залучених міжнародних інвестицій до 1 152 млн дол. США.

У 2023 р. відбулося часткове відновлення інвестиційної активності зі збільшенням обсягу інвестицій до 2 943 млн дол. США. За період з січня до вересня 2023 р. іноземні інвестори вклали в економіку України 4 095 млн дол. США, вилучивши лише 6 млн дол. США прямих інвестицій. Найбільший приріст міжнародних інвестицій за досліджуваний період спостерігався у 2021 р.

Водночас є цілий перелік різного роду проблем, що перешкоджають стабільному розвитку інвестиційного клімату в Україні. Серед основних:

- недоліки законодавства й відсутність скоординованої державної та недержавної інвестиційної політики, включаючи аспекти державно-приватного партнерства;
- нерозвиненість мережі інституційних інвесторів, таких як фондовий ринок, лізингові та страхові інститути;
- низький рівень капіталізації прибутків та недостатність мотиваційних стимулів для інвестування, зокрема податкових;
- неефективне застосування амортизаційних фондів і високий рівень корупції;
- фактична незахищеність прав інвесторів і недостатнє висвітлення інформації щодо інвестиційної привабливості та потенціалу об'єктів [3, с. 169].

Враховуючи ці виклики, виникає нагальна потреба у впровадженні ефективних фінансових стратегій, спрямованих на збалансування. На нашу думку, оцінювання фінансових стратегій для збалансування інвестиційного клімату в Україні повинна враховувати кілька ключових аспектів:

1. *Покращення регуляторного середовища.* Зменшення бюрократичних бар'єрів, спрощення процедур реєстрації бізнесу та підвищення прозорості регуляторних органів є важливими кроками для покращення інвестиційного клімату.

Підвищення правової визначеності та прозорості в юридичній системі є основою для забезпечення довіри інвесторів. Реформи в правосудді можуть охоплювати модернізацію судової системи, поліпшення антикорупційного законодавства та створення ефективних механізмів вирішення спорів [5].

2. *Захист прав інвесторів.* Важливо посилити правову базу для захисту прав інвесторів, забезпечивши ефективну судову систему та боротьбу з корупцією. Надійний захист прав власності є ключовим фактором для залучення іноземного капіталу.

Основною проблемою, яка була й лише загострилася з початком воєнних дій, є високий рівень нестабільності законодавства, що не відповідає сучасним міжнародним стандартам ведення бізнесу. Законодавчі норми, що регулюють інвестиційні відносини, є критично важливими для визначення рівня інвестиційного ризику і можливостей інвестування в різні сфери. Специфіка економічного середовища часто призводить до того, що іноземні інвестори стикаються з непрозорими «правилами гри», які вимагають додаткових адміністративних витрат [4, с. 55].

Саме відсутність механізмів страхування воєнно-політичних ризиків великого масштабу зробила інвестиційний клімат в Україні непривабливим. Нещодавно уряд вжив заходів для покращення ситуації, зокрема внесено зміни до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності», що стосуються страхування інвестицій від воєнних ризиків. Ці зміни набрали чинності з 1 січня 2024 р. і мають на меті зменшення інвестиційних ризиків та підвищення привабливості українського ринку для інвесторів [12].

Нині з урахуванням невисоких рейтингів інвестиційної привабливості України на міжнародному рівні (рис. 2), долучити інвесторів до української економіки досить важко. З рис. 2 зрозуміло, що найкращими роками були 2010, 2017 і 2018. У 2019 р. індекс інвестиційної активності почав знижуватися, а у 2020 р. досяг 2,51 (частково через негативний вплив COVID-19). Згідно з рейтингом Doing Business Світового банку в 2020 р. Україна посіла 64-те місце серед 191 країни за інвестиційною привабливістю, піднявшись на 7 позицій порівняно з попереднім роком.

Важливо зазначити, що через повномасштабну війну стан інвестиційного середовища в Україні очікувано погіршився: відсоток керівників компаній, які вважають ситуацію вкрай неприємною, зріс у десять разів – з 5 % до 53 %. Ще 34 % оцінюють ситуацію як досить неприємну. Лише 9 % директорів нейтрально ставляться до поточного інвестиційного клімату, а 4 % вважають його сприятливим [13]. Попри війну, 91 % компаній Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) планують продовжувати

діяльність на українському ринку, а 55% мають намір інвестувати в Україну навіть у воєнний час [14]. На кінець 2023 р. інтегральний показник індексу інвестиційної привабливості України несуттєво знизився – з 2,48 у 2022 р. до 2,44 бала (з 5 можливих).

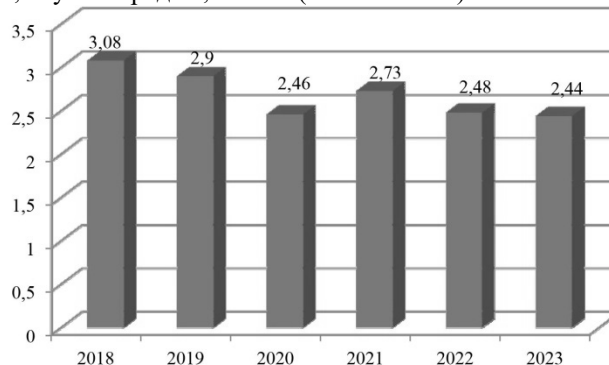

Рис. 2. Індекс інвестиційної привабливості України за період 2018–2023 рр. [розробка авторів на основі [14]]

3. *Фіскальна стабільність.* Уряд має зосередитися на підтриманні стабільної фіскальної політики, що охоплює контроль над інфляцією, зниження бюджетного дефіциту та ефективне управління державним боргом.

Зазначимо, що рівень інвестицій та динаміка інвестиційної активності в країні значно залежать від стану грошового обороту. Відсоткові ставки мають безпосередній вплив на споживчі та інвестиційні витрати, що посилює ефективність монетарної політики у впливі на реальну економіку та інвестиційний клімат. Ефективність монетарної політики також визначається рівнем розвитку фінансового ринку, довірою до банківської системи й національної валюти, а також немонетарними факторами, що формують інвестиційний клімат. Загалом монетарна політика впливає на ключовий для інвесторів показник – граничну ефективність капіталу, що є співвідношенням між очікуваним прибутком від інвестицій та вартістю капітального майна, підвищуючи цінність грошей через зниження номінальних відсоткових ставок [1, с. 60].

4. *Розвиток фінансових ринків.* Створення сприятливих умов для розвитку фондового ринку, банківського сектору та небанківських фінансових установ допоможе диверсифікувати джерела фінансування для бізнесу та зменшити ризики, пов'язані з інвестиціями.

5. *Підтримка інновацій та технологічних стартапів.* Стимулювання розвитку високотехнологічних галузей та стартапів може стати рушійною силою економічного зростання та залучення інвестицій. Для цього важливо створювати умови для розвитку венчурного капіталу та державних програм підтримки інновацій.

6. *Залучення міжнародної фінансової допомоги.* Участь у міжнародних програмах фінансової допомоги та співпраця з міжнародними фінансовими інституціями, такими як МВФ та Світовий банк, можуть допомогти в стабілізації економіки та залученні інвестицій.

Крім того, активне просування країни через інвестиційні форуми, рекламні кампанії та презентації може створити позитивний імідж та підвищити впізнаність України як інвестиційно привабливої країни [5].

ВИСНОВКИ

Отже, для покращення інвестиційного клімату в Україні необхідно впроваджувати збалансовані та прозорі

фінансові стратегії, які сприятимуть стабільності економічного середовища, знижуватимуть ризики для інвесторів та забезпечуватимуть ефективність використання ресурсів.

По-перше, критично важливо покращити регуляторне середовище, зменшивши бюрократичні бар'єри та підвищивши прозорість процедур. По-друге, забезпечення надійного захисту прав інвесторів та боротьба з корупцією є основою для створення довірчого інвестиційного середовища. По-третє, фінансова стабільність, включаючи контроль над інфляцією та ефективне управління державним боргом, є важливими для підтримки інвестиційної привабливості. Розвиток фінан-

сових ринків, підтримка інновацій та технологічних стартапів, а також залучення міжнародної фінансової допомоги сприятимуть стабілізації економічного середовища і зменшенню ризиків для інвесторів.

Впровадження цих стратегій може допомогти Україні підвищити її інвестиційну привабливість навіть у непростих нинішніх умовах та забезпечити стійкий економічний розвиток у довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень стосуються оцінювання впливу конкретних реформ на інвестиційний клімат та визначення їхньої ефективності в розв'язанні наявних проблем.

Список використаних джерел

1. Рибіна Л. О., Кондратенко С. А. Вплив монетарної політики на інвестиційний клімат в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 54. С. 56–62. URL: <https://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/10834>
2. Денисенко М. П., Шапошнікова О. М., Будякова О. Ю. Економічні заходи державного управління щодо залучення інвестицій. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 1(13). С. 53–65. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/34>
3. Яровенко Т., Бережна С. Інвестиційний клімат країн в умовах фінансової нестабільності. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4. С. 165–170. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.165
4. Лоца С. Інвестиційний клімат в Україні: стан, проблеми та можливі шляхи покращення. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління»*. 2024. Вип. 55. С. 46–58. URL: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2024-55-46-58>
5. Принципи покращення інвестиційного клімату в умовах воєнного стану / Б.В. Торбич та ін. *Академічні візії*. 2024. Вип. 27. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10461140>
6. Соколовська О.М. Прямі іноземні інвестиції в економіці України: стан і проблеми залучення. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 92–99. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).92-99](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).92-99)
7. Riznyk D. Systemic and structural characteristics of investment activity in Ukraine. *Three Seas Economic Journal*. 2023. Vol. 4 No. 1 URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2023-1-8>
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
9. Ukraine ranking in the Global innovation index 2023. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/ua.pdf>
10. Національний банк України. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2023 роки. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_trippping_ICL-DFS_pr.pdf?v=4
11. Біла І.С. Місце України у загальносвітових потоках прямих іноземних інвестицій в умовах криз різної природи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-02-01>
12. Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3497-IX від 22.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text3>
13. Павлишин О. Індекс інвестиційної привабливості України через війну сягнув мінімуму з 2013 року. *Економічна правда*. 2022. URL: <http://surl.li/nnncy>
14. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації. URL: <https://eba.com.ua/>

References

1. Rybina L. O., Kondratenko S. A. The impact of monetary policy on the investment climate in Ukraine. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 2023. No. 54. pp. 56–62. URL: <https://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/10834> (in Ukrainian).
2. Denysenko M.P., Shaposhnikova O.M., Budyakova O.Yu. Economic measures of state administration to attract investments. *Scientific Bulletin: State Administration*. 2020. No. 1(13). pp. 53–65. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/34> (in Ukrainian).
3. Yarovenko T., Berezhna S. Investment climate of countries in conditions of financial instability. *Galician Economic Herald*. 2023. No. 4. pp. 165–170. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.165 (in Ukrainian).
4. Loza S. Investment climate in Ukraine: state, problems and possible ways of improvement. *Collection of scientific papers DUIT. Economics and Management series*. 2024. Issue 55. pp. 46–58. URL: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2024-55-46-58> (in Ukrainian).
5. Principles of improving the investment climate under martial law / B.V. Torbych et al. *Academic visions*. 2024. Issue 27. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10461140> (in Ukrainian).
6. Sokolovska O.M. Foreign direct investment in the economy of Ukraine: state and problems of attraction. *Herald of economic science of Ukraine*. 2021. No. 2 (41). pp. 92–99. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).92-99](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).92-99) (in Ukrainian).
7. Riznyk D. Systemic and structural characteristics of investment activity in Ukraine. *Three Seas Economic Journal*. 2023. Vol. 4 No. 1 URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2023-1-8> (in Ukrainian).
8. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/> (in Ukrainian).
9. Ukraine ranking in the Global innovation index 2023. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/ua.pdf> (in Ukrainian).
10. National Bank of Ukraine. Assessment of the volume of direct foreign investments in which the final controlling investor is a resident (round tripping) for 2010–2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_trippping_ICL-DFS_pr.pdf?v=4 (in Ukrainian).

11. Bila I.S. The place of Ukraine in global flows of foreign direct investments in the conditions of crises of various nature. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*. 2022. No. 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-02-01> (in Ukrainian).

12. On Financial Mechanisms for Stimulating Export Activity: Law of Ukraine as amended by Law No. 3497-IX dated November 22, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text3> (in Ukrainian).

13. Pavlyshyn O. Ukraine's investment attractiveness index reached its lowest level since 2013 due to the war. *Economic truth*. 2022. URL: <http://surl.li/nnncy> (in Ukrainian).

14. Official website of the European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/> (in Ukrainian).

Nataliia MARUSIAK

PhD in Economics, Associate Professor, Private Higher Educational Institution "Bukovyn University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3293-3456>

e-mail: alkorn2006@ukr.net

Ivan MANYLICH

postgraduate student, Private Higher Educational Institution "Bukovyn University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4045-7221>

e-mail: manulichalla@icloud.com

Vitalii MANYLICH

postgraduate student, Private Higher Educational Institution "Bukovyn University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5879-4857>

e-mail: svetapelipchuk@gmail.com

EVALUATION OF FINANCIAL STRATEGIES FOR BALANCING THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

Introduction. Evaluation of financial measures to stabilize the investment climate in Ukraine is an extremely important topic in the conditions of modern economic development of our country. Investments play an important role in strengthening our economy. However, in order to achieve stable economic growth, effective financial strategies are needed, which will contribute to the improvement of the investment climate and its balance.

The purpose of this paper is to study financial strategies for balancing the investment climate in Ukraine. To achieve the goal, the following tasks were performed in the research process: the concepts of investment and investment climate were considered; the main financial strategies for balancing the investment climate in Ukraine were investigated.

Results. It is noted that the country's investment climate is a set of political-legal, financial-economic, social, institutional, infrastructural, innovative and other conditions affecting investment activity. Creating a favorable investment climate is a key factor for attracting investments and ensuring further economic growth of the country. It was also noted that investments are the main tool for forming both microeconomic and macroeconomic proportions that determine the rate of economic growth. Availability of a sufficient volume of investments in vital areas is a guarantee of effective development and increase of the country's investment attractiveness. In order to improve the investment climate in Ukraine, it is necessary to implement balanced and transparent financial strategies that will contribute to the stability of the economic environment, reduce risks for investors and ensure the efficient use of resources. It is critical to improve the regulatory environment by reducing bureaucratic barriers and increasing the transparency of procedures. Ensuring reliable protection of investors' rights and fighting corruption is the basis for creating a trusting investment environment. Fiscal stability, including inflation control and effective public debt management, are important to maintain investment attractiveness. The development of financial markets, support for innovations and technological start-ups, as well as attracting international financial assistance will contribute to the stabilization of the economic environment and the reduction of risks for investors.

Conclusion. Implementation of these strategies can help Ukraine increase its investment attractiveness even in difficult current conditions and ensure sustainable economic development in the long term.

Keywords: economic stability, investment attractiveness, financial planning, market strategies, capital investment

Nataliia PARIIEVA

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9979-7376>

e-mail: n.a.pareva@op.edu.ua

Oleksandra PARIIEVA

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8700-4033>

e-mail: a.a.pareva@op.edu.ua

THE INFLUENCE OF THE ORGANIZATION OF THE NATIONAL CURRENCY SYSTEM ON THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

The paper examines important aspects of the influence of the organization of the national currency system on the investment climate in Ukraine. The authors consider the functions of the national currency system, including control of international settlements, management of the foreign exchange market, participation in international relations and provision of favorable conditions for economic development. Special attention is paid to the influence of the organization of the currency system on the investment climate through the analysis of various problems, such as corruption, instability of the economic and political situation, lack of guarantees, etc. The paper puts forward recommendations for improving the investment climate in Ukraine, in particular through the improvement of legislation, the fight against corruption, the creation of a competitive business environment and other measures. The analysis of foreign direct investment schedules informs about the dynamics of the investment process in Ukraine and emphasizes the importance of solving problems for attracting new investments. The conclusions of the paper indicate the need for comprehensive measures to improve the investment climate and increase Ukraine's competitiveness on the international market.

Keywords: *currency system, investment climate, investments, unstable environment*

INTRODUCTION

During the full-scale war, the importance of the currency system of Ukraine in the system of international relations became an important and urgent issue today. Its organization and development will affect the effectiveness of monetary and economic relations, the use of the country's currency resources, etc.

The national currency system of Ukraine is an important element of the country's financial infrastructure, which in turn determines the economic course, affects the stability of the financial system and the development of the national economy. This system plays a key role in maintaining economic health and financial stability by influencing inflation, consumer activity, exports and imports of goods and services.

In addition, the national currency system is not only an element of the country's domestic, but also foreign economic policy. It determines the degree of attraction of foreign investments, the stability of the trade balance and the country's ability to withstand external and internal financial challenges. The importance of the national currency system in the formation of the country's economic strategy is emphasized by its influence on the investment climate, the competitiveness of national goods and the economic development of the country in general.

The **PURPOSE** of the paper is to analyze the development of the national currency system in Ukraine in the conditions of an unstable internal environment, as well as to determine the relationship between the functioning of the country's currency system and the stimulation of investment activity. The study is aimed at analyzing the impact of managing currency processes, regulating money circulation and other aspects of currency policy on the conditions for attracting and attracting investments into the economy of Ukraine.

METHODS OF RESEARCH

The following methods were used to conduct the study: methods of generalization, analysis and synthesis, method of comparison and method of statistical observations.

RESULTS

The legislation of Ukraine on the national currency system is an important component for ensuring the financial stability and efficiency of the country's economy. One of the key documents, the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine», defines the functions and powers of the National Bank. This law establishes the foundations of currency and credit policy, defines the mechanisms of regulation of money circulation, control over the banking system and currency transactions in the country. Also, Ukrainian legislation defines the status and functions of the National Bank of Ukraine as an independent body that aims to ensure financial stability and economic development [1-3].

The Law of Ukraine «On Currency Regulation and Currency Control» establishes rules for currency transactions, currency exchange, use of foreign currency in Ukraine and currency control. It regulates relations with currency deposits, transfers and other transactions related to foreign currency, which contributes to the stability and predictability of the country's currency market. Also, the Law of Ukraine «On Banks and Banking Activities» establishes the basic principles of the functioning of the banking system, regulates the activities of banks and defines their functions in currency operations. The Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions» establishes general principles and rules for currency transactions, control over currency circulation and regulation of the currency market. In general, these laws form the basis for the functioning of the national currency system and the regulation of currency transactions in Ukraine [1-3].

Our version of the definition of the national currency system sounds like a structured set of economic and monetary relations that take place in order to regulate the currency policy of Ukraine (Fig. 1).

Like any system, the national currency system has a large number of elements, but the main ones are the national currency unit – i.e. the main currency in circulation in the country, the exchange rate regime, the gold and foreign exchange reserve of Ukraine, maintaining order according to international settlements, managing the currency system market and currency circulation conditions in the country. The organization of the national currency system is based on these elements, so an imbalance in one element leads to a deterioration of the entire currency system.

State investment policy is a set of measures, strategies and programs designed to stimulate investment activity, promote economic development and support the investment climate in the country. The main components of this policy determine the strategic directions of development, attractiveness of the investment environment, mechanisms for encouraging investors and stimulating innovation.

The state investment policy aims to create conditions for attracting both domestic and foreign investments. This may include reforms in the tax and financial systems, simplification of bureaucratic procedures for business, creation of special investment zones or stimulation of innovation through scientific and technical development.

Such a policy is aimed at increasing the country's competitiveness, developing industry, stimulating infrastructure projects, supporting small and medium-sized enterprises, which in turn contributes to the creation of new jobs and the overall economic growth of the country.

In order to assess the influence of the organization of the national currency system on the investment climate in Ukraine, it is necessary to understand the scope, problems and number of investments in Ukraine. To do this, we suggest analyzing the graph in Fig. 2 on receiving direct investments by Ukraine [4-6].

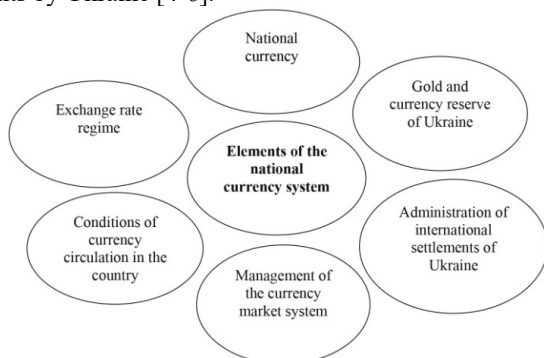

Fig. 1. Elements of the national currency system (formed by the authors)

Fig. 2. Direct foreign investments for 2014-2023 (formed by the authors by [6])

Fig. 2 clearly shows in which years the number of direct foreign investments decreased, and it is also clear that in 2015 and 2020 direct current investments amounted to -458 million dollars. USA and -868 million dollars. USA respectively. In the first case, the negative indicator is related to Russia's military invasion of Eastern Ukraine and the occupation of most of Ukraine's profitable enterprises located in the Luhansk and Donetsk regions. I.e. the political and economic situation in our country pushed investors away. In 2020, the negative indicator was affected by the COVID-19 pandemic around the world, when countries tried to keep their economies in a more or less stable state. Because of this, investments stopped for a while, and in 2021 reached record positions for the analyzed period of 2014-2023, receiving 6,687 million dollars. US direct foreign investment [6].

The investment climate in Ukraine has a number of problems that inhibit the development of investment activity, reduce the number of potentially possible investments, and although the political situation has drawn the world's attention to Ukraine, on the other hand, the course of investment has changed from light and chemical industry, from capital investments to heavy industry and defense industrial complex of Ukraine.

Improvement of the investment climate in Ukraine can be achieved through several key ways [7, 8]:

- *improvement of legislation and legal environment in Ukraine.* Creation of transparent, stable and attractive investment conditions by improving legislation on investment protection, simplifying business registration procedures, reducing bureaucratic barriers and implementing transparent rules of the game for all market participants;
- *stimulation of investments through financial mechanisms.* Development of financial instruments, such as investment funds, legalization of start-ups, solving issues regarding the availability of financing for small and medium-sized enterprises;
- *fighting corruption and ensuring legal stability.* Implementation of the anti-corruption reform program, strengthening of the rule of law, creation of independent supervisory bodies to prevent corruption and dishonest practices;
- *creation of a competitive business environment.* Development of competitive markets, support and encouragement of innovations and the latest technologies contributing to the creation of advantages for investors;
- *infrastructural reforms.* Development and modernization of transport, energy and other infrastructure sectors, which stimulates economic development and attracts investments.

The currency system of Ukraine is able to influence the improvement of the situation with investment activities. Management of the exchange rate regime is able to more or less stabilize the economic problem, because the issue of liquidity and constant exchange rates complicates international relations from the point of view of fulfilling the terms of payment of contracts. Management of the foreign exchange market system and keeping order according to Ukraine's international settlements should be carried out in a clean way, without the possibility of corruption. The first thing that needs to be done is to make the passage of goods at the customs of Ukraine «clean». Getting rid of corruption is a long and difficult process, but it is necessary to start measures to overcome it, otherwise it will not be possible to increase investment attraction [9-12].

CONCLUSION

The influence of the organization of the national currency system on the investment climate in Ukraine was studied, considering various aspects, such as the stability of the national currency, macroeconomic policy, regulation of the foreign exchange market and other factors that influence the decisions of investors.

Effective organization of the national currency system is important for creating a favorable investment climate in the country. High stability of the national currency, transparency of financial processes and adequate regulation of

money circulation contribute to the attraction of investments, which, in turn, contribute to economic growth and development. Thanks to the correct organization of the currency system, it is possible to reduce risks for investors, which makes the country more attractive for foreign and domestic investments. Therefore, the issue of improving and modern management of the national currency system in Ukraine is of strategic importance for maintaining sustainable economic growth and ensuring the country's competitiveness on the international market.

References

1. National Bank of Ukraine. Official online representation. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=29318281> [in Ukrainian].
2. How to survive a business in war conditions: expert advice. URL: <https://klymenko-time.com/uk/novosti/kak-vyzhit-biznesu-v-usloviyah-voynny-sovetyekspertov/> [in Ukrainian].
3. Vasylichuk I.P., Sokolov A.O. Business investments in sustainable development: best practices of domestic companies. *Investments: practice and experience*. 2021. №1. pp. 46-52. [in Ukrainian].
4. Development of the enterprise in the conditions of an unstable external environment: management, implementation and prospects: monograph / ed. Doctor of Economics, Prof. M.V. Sharko. Kherson, 2019. 306 p. [in Ukrainian].
5. Shevchenko O.V. Investment activity of regions of Ukraine: impact on economic growth Strategic priorities. *Scientific and analytical quarterly collection*. 2019. №1. pp. 175-181. [in Ukrainian].
6. Official website of the Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/%5d/>
7. The investment climate in Ukraine has deteriorated. 2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/investitsionnyy-klimat-ukraine-uhudshilsya1562068811.html> [in Ukrainian].
8. Franchuk T. Ways of attracting foreign investments to the economy of Ukraine. *Securities Market*. 2017. № 10. pp. 47-53. [in Ukrainian].
9. Ivanonkiv O.O. State policy regarding investment activities in Ukraine and prospects for direct foreign investment. *Actual problems of the economy*. 2017. №. 11. pp. 12-17. [in Ukrainian].
10. Kazakova N.A., Dobroskok A.K. International Investments of Ukraine. Problems and prospects of their formation. *Herald of V. N. Karazin KhNU*. 2020. pp. 135-136. [in Ukrainian].
11. Chynyska I. I., Makarenko O. Ya. Foreign investments in the economy of Ukraine: current state and ways to improve the investment climate. *Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*. 2019. №. 1. pp. 12-14. [in Ukrainian].
12. Filippova S.V., Voloshchuk L.O., Kovtunenکو K.V., Kovtunenکو Y.V. Formation of a strategy of security-oriented management of innovation and investment climate of the region. *Innovation and investment climate of the Ukrainian Black Sea region: state and security-oriented development / ed. M.M. Merkulov*: col. monograph. Riga, 2019. pp. 132-163. URL: <https://oldiplus.ua/downloads/451.pdf> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Національний Банк України. Офіційне Інтернет-представництво. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=29318281>
2. Як вижити бізнесу в умовах війни: поради експертів. URL: <https://klymenko-time.com/uk/novosti/kak-vyzhit-biznesu-v-usloviyah-voynny-sovetyekspertov/>
3. Васильчук І.П., Соколов А.О. Інвестиції бізнесу у сталий розвиток: кращі практики вітчизняних компаній. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №1. С. 46-52.
4. Розвиток підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища: управління, реалізація та перспективи: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М.В. Шарко. Херсон, 2019. 306 с.
5. Шевченко О.В. Інвестиційна активність регіонів України: вплив на економічне зростання. *Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник*. 2019. №1. С. 175-181.
6. Офіційний сайт Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/%5d/>
7. Інвестиційний клімат в Україні погіршився. 2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/investitsionnyy-klimat-ukraine-uhudshilsya1562068811.html>
8. Франчук Т. Шляхи залучення іноземних інвестицій в економіку України. *Ринок цінних паперів*. 2017. № 10. С. 47-53.
9. Іваноньків О.О. Політика держави щодо інвестиційної діяльності в Україні та перспективи прямого іноземного інвестування. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 11 С. 12-17.
10. Казакова Н.А., Доброскок А.К. Міжнародні інвестиції України. Проблеми та перспективи їх утворення. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2020. С. 135-136.
11. Чуницька І.І., Макаренко О.Я. Іноземні інвестиції в економіку України: сучасний стан та шляхи покращення інвестиційного клімату. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. № 1. С. 12-14.
12. Філіппова С.В., Волощук Л.О., Ковтуненко К.В., Ковтуненко Ю.В. Формування стратегії безпекоорієнтованого управління інноваційно-інвестиційним кліматом регіону. *Інноваційно-інвестиційний клімат Українського Причорномір'я: стан і безпекоорієнтований розвиток*: кол. монографія / за ред. М.М. Меркулова. Рига, 2019. С. 132-163. URL: <https://oldiplus.ua/downloads/451.pdf>

Наталія Олександрівна ПАР'ЄВА

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9979-7376>

e-mail: n.a.pareva@op.edu.ua

Олександра Олександрівна ПАР'ЄВА

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8700-4033>

e-mail: a.a.pareva@op.edu.ua

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ

У статті досліджено важливі аспекти впливу організації національної валютної системи на інвестиційний клімат в Україні. Розглянуто функції національної валютної системи, серед яких контроль за міжнародними розрахунками, управління валютним ринком, участь у міжнародних відносинах та забезпечення сприятливих умов для економічного розвитку. Особливу увагу приділено впливу організації валютної системи на інвестиційний клімат шляхом аналізу різних проблем, таких як корупція, нестабільність економічної та політичної ситуації, відсутність гарантій тощо. Запропоновано рекомендації із покращення інвестиційного клімату в Україні, зокрема шляхом удосконалення законодавства, боротьбу з корупцією, створення конкурентного бізнес-середовища та інші заходи. Аналіз графіків прямих іноземних інвестицій інформує про динаміку інвестиційного процесу в Україні та підкреслює важливість вирішення проблем для залучення нових інвестицій. Висновки статті свідчать про необхідність вжиття комплексних заходів для покращення інвестиційного клімату та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку.

Ключові слова: валютна система, інвестиційний клімат, інвестиції, нестабільне середовище

Андрій Олександрович МУЗИЧЕНКО

к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

e-mail: andriimuzychenko@gmail.com

Інна Дмитрівна ЛАЗАРИШИНА

д.е.н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

e-mail: in2003@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ АНАЛІЗУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО ЕПОХИ СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено формування передумов аналізу інвестиційної діяльності до епохи становлення ринкової економіки. На основі системного підходу здійснено узагальнення історичних засад розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу, визначено основні закономірності та передумови розвитку інвестиційного аналізу. Обґрунтовано і визначено взаємозв'язок розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст.

Ключові слова: Бухгалтерський облік, аналіз, аналіз інвестиційної діяльності, аналіз господарської діяльності, інформація, інвестиції, економічні теорії, соціально-економічні відносини, розвиток, системний підхід, періодизація

ВСТУП

XXI ст. характеризується значними змінами у всіх сферах суспільного життя – політичній, економічній, екологічній, соціальній, інформаційній. Вони формувалися у попередні епохи існування нашої цивілізації під впливом відповідних законів і закономірностей. Тому системне оцінювання перспектив подальшої еволюції цих сфер потребує урахування тих фундаментальних основ, які започаткували їх виникнення та розвиток. Визначальний вплив на існування суспільства має економічний складник і сервісні для неї практики і науки. Одними з визначальних в умовах інформаційного суспільства є бухгалтерський облік та аналіз господарської діяльності на макро- і мікрорівнях. Завдяки ним користувачі мають можливість отримати необхідну структуровану інформацію, на основі якої приймаються рішення на операційному і стратегічному рівнях. Особливо це стосується аналізу інвестиційної діяльності як одного з пріоритетних у XXI ст

Нині питанням системного вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу загалом приділяється недостатньо уваги. Тому актуальним є вирішення цих проблемних питань.

МЕТА статті – узагальнення і систематизація інформації та визначення основних закономірностей та передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

- формулювання концептуального підходу до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу;
- періодизація етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу;
- систематизація інформації з розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст.;
- визначення основних закономірностей і передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи

зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення визначених завдань у дослідженні застосовано такі методи: діалектичний, на основі якого застосовано історичний метод, що дало змогу вивчити еволюцію суспільно-економічних відносин, економічних теорій та концепцій, бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності у взаємозв'язку та взаємообумовленості. Також історичний метод і методи індукції та дедукції застосовано для періодизації етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу і їх сутнісного наповнення. Абстрактно-логічний метод дослідження і метод експертних оцінок застосовано для визначення основних закономірностей і передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації. Застосування методу порівняння дало змогу здійснити систематизацію інформації про розвиток суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. З метою наочного відображення основних положень застосовано табличний метод візуалізації даних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Системне оцінювання векторів розвитку інвестиційного аналізу можливо проводити за умови одночасного розгляду еволюційних процесів як у сфері економічних відносин і продуктивних сил, так і бухгалтерського обліку. Підтримуємо думку проф. Г.Г. Кірейцева, що кожен крок для забезпечення розвитку продуктивних сил суспільства та вдосконалення соціально-економічних відносин вимагає щільнішого функціонального взаємозв'язку між бухгалтерським обліком, економічним аналізом та управлінням господарською діяльністю [2, с. 55]. Дотримуючись цього концептуального підходу, сформуємо порівняльну таблицю розвитку суспільно-економічних відносин, економічних

теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності (табл. 1) у розрізі етапів еволюції економічних відносин і розвитку продуктивних сил. Водночас спочатку потрібно обґрунтувати етапи періодизації за системним підходом. Оскільки історично так склалося,

що поява і розвиток аналізу слідує за розвитком практики і теорії бухгалтерського обліку, то логічним є ототожнення етапів періодизації обох видів практичної та наукової діяльності.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. (сформовано і доповнено авторами за [2, с. 31-71])

Суспільно-економічні відносини	Економічні теорії	Бухгалтерський облік	Аналіз господарської діяльності
Етап 1. До виникнення товарно-грошових відносин			
Обмежені ресурси відтворення. Натуральне господарство. Нерозвинене виробництво факторів людського життя	-	Натуральний облік. Емпіричний характер обліку.	Примітивне порівняння кількості продуктів праці, виготовлених окремими людьми та групами людей, а також продуктів обміну між ними. Аналіз господарських фактів, які стосувалися переважно обмінних операцій у натуральних вимірниках. Емпіричний характер аналізу.
Етап 2. З часу виникнення товарно-грошових відносин до кінця XVIII ст.			
Розвиток продуктивних сил, збільшення обсягів виробництва і обмінних операцій. Становлення товарно-грошових відносин, розширення кредитних відносин. Поява інституту власності.	Зародження економічної теорії як самостійної науки (XVII ст.). Поява докласичних економічних теорій (меркантилізм та фізіократія)	Поява грошових вимірників. Вартісний облік. Поява бухгалтерських рахунків і подвійного запису, Балансу. Систематизація даних обліку. Емпіричний характер обліку. Введення принципу накопичення даних. Поява друкованих рекомендацій з бухгалтерської справи. Формування документальної бази обліку. Формування і використання показників «доходи», «витрати», «капітал».	Аналіз з використанням натуральних і грошових вимірників. Перехід до аналізу динаміки показників. Поява аналітичних таблиць. Формулювання і застосування факторів.
Етап 3. Кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.			
Зростання масштабів виробництва, торгівлі, послуг фінансового ринку. Піднесення ділової активності. Поява нових форм фінансування підприємства. Створення страхових товариств. Ускладнення всіх соціально-економічних відносин і механізмів їх реалізації.	Розвиток класичної та неокласичної економічної теорії. Трудова теорія вартості. Поява теорії маржиналізму (друга половина XIX ст.). Поява теорії граничної корисності (рух капіталу маржиналістами не розглядається як центральне питання).	Потреба в обліковій інформації для управління ефективністю виробництва. Підвищення рівня систематизації і зведення даних. Поява науки «рахунковедення». Поява професії «бухгалтер». Обґрунтування і застосування концепції обумовленості розвитку бухгалтерського обліку потребам підприємницької практики. Поява та розвиток теорії калькулювання. Поява і розвиток балансової теорії. Обґрунтування типової структури балансу. Формування фінансової і статистичної звітності. Константна бухгалтерія.	Поява методики аналізу собівартості. Започатковано аналіз у розрізі центрів витрат. Розвиток понятійного апарата для аналізу постійних і змінних витрат. Запровадження аналізу «мертвої точки» (беззбитковості). Розвиток причинно-наслідкового аналізу. Запровадження аналізу обіговості для рахунків бухгалтерського обліку. Розроблення рекомендацій з розрахунку показників для аналізу інвестицій. Формування методики порівняльного аналізу фактичних і нормативних значень показників. Розроблення і застосування коефіцієнтного фінансового аналізу. (аналіз ліквідності, рентабельності капіталу, активів). Аналіз середніх і відносних фінансових показників.

Є різні погляди на виокремлення етапів розвитку бухгалтерського обліку, сформульовані вченими – економістами Ф.Ф. Бутинцем [1], Г.Г. Кірейцевим [2], М.В. Корягіним [3], Н.М. Малоогою [4], М.Я. Остап'юк [5], М.С. Пушкарем [6], М.Г. Чумаченком [7], І.Й. Яремко [8] та ін.

Академіком М.Г. Чумаченком виокремлено такі етапи:

1) з моменту виникнення товарно-грошових від-

носин до кінця XVIII ст.;

2) з кінця XVIII ст. до кінця XIX ст. ;

3) з кінця XIX ст. до початку XX ст.;

4) початок XX ст. до наших днів [7].

Науковцями Київського національного економічного університету пропонується розвиток економічного аналізу умовно поділити на такі періоди:

1) до революції 1917 р.;

- 2) післяреволюційний період;
- 3) період переходу до ринкових відносин [9].

На нашу думку, більш узгодженим за системним підходом та співвідносним до періодизації розвитку суспільно-економічних відносин є поділ на п'ять етапів, запропонований Г.Г. Кірейцевим:

- 1) до виникнення товарно-грошових відносин;
- 2) з часу виникнення товарно-грошових відносин до кінця XVIII ст.;
- 3) кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.;
- 4) кінець XIX ст. – середина XX ст.;
- 5) з середини XX ст. дотепер [2, с. 35].

Варто зазначити, еволюція аналізу господарської діяльності у формі примітивного за кількістю об'єктів і видів аналізу логічно відбувалася паралельно або послідовно з розвитком бухгалтерського обліку. Адже з розвитком виробництва і обмінних операцій виникала потреба не тільки знати кількість продуктів праці, але й контролювати й аналізувати їх рух та використання. Однак географічно розвиток суспільно-економічних відносин і відповідно обліку й аналізу був нерівномірним. Недостатньо високим був рівень усвідомлення необхідності фіксації фактів господарського життя. Також носії інформації вирізнялися недовговічністю. Тому невисоким був рівень мотивації до чіткого обліку, а аналізу й поготів. Він був неперіодичним, емпіричним, виконувався непрофесійно.

Суттєве збільшення масштабів виробництва, обміну, торгівлі обумовило появу інституту власників. Це, зі свого боку, обумовило необхідність обліку майна власників, чіткого контролю за його використанням, документальною фіксацією облікової інформації. Власників логічно цікавили витрати і доходи, пов'язані з їх майном. Накопичення доходів призвело до його масштабування і, як наслідок, формування капіталу. Тому цей період розвитку суспільно-економічних відносин варто вважати передумовою формування інвестицій.

Капітал є «першумовою» інвестицій. Зі свого боку, його формування і накопичення стало можливим завдяки появі доходів, витрат, прибутку. Одна з перших історичних згадок про це належить праці Венедикта Котрулі «Про торгівлю та досконалого купця» (1458 р.). Як зазначає Ф. Бутинець, автор рекомендував щорічно складати баланс на підставі записів на рахунках Головної книги та переносити кінцеві результати – прибутки чи збитки – безпосередньо на рахунок Капіталу

[1, с. 47]. Отже, вже у XV ст. виникла потреба у капіталі й можливість його обліку.

Зародження інвестиційної діяльності розпочалося у XV – XVI ст.ст., однією з характерних рис яких були великі географічні відкриття нових територій. У результаті відбувалося або їх захоплення колоніальними державами та/або розширення торговельних операцій як форма уречевленого руху капіталу. Як зазначає Ф.Ф. Бутинець, необхідність фінансування таких дорогих експедицій призвела до виникнення акціонерних товариств; одне з перших таких товариств – Левантійська компанія, створена в Італії і вела торгівлю з країнами Середземного моря – почалася епоха інвесторів [1, с. 50]. Розвиток акціонерних товариств у XVI-XVII ст.ст. обумовив потребу у централізованому регулюванні інвестиційних процесів шляхом створення фондових бірж. Законодавче регулювання діяльності акціонерних товариств вперше відбулося у 1844 р. з прийняттям Закону про реєстрацію акціонерних компаній.

Використання капіталу потребувало розроблення рекомендацій для їх аналізу для отримання інформації власниками. Спочатку це були інтуїтивні примітивні порівняння. Пізніше завдяки розвитку економічної теорії у форматі класичної і неокласичної, науковому обґрунтуванню стали з'являтися рекомендації, які базувалися на аналізі балансу, оцінці співвідношень вкладеного капіталу з витратами, доходами, прибутком. Тобто це був прообраз інвестиційного аналізу, сформований завдяки зусиллям бухгалтерів і економістів-практиків і теоретиків.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що запропонований у статті концептуальний підхід до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу забезпечує реалізацію системності наукового дослідження, підвищення рівня обґрунтованості генезису інвестиційного аналізу. Здійснена періодизація етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу дала змогу систематизувати інформацію про розвиток суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. Це дало змогу визначити основні закономірності та передумови розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку. Житомир, 2001. Ч. 1. 512 с.
2. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія. Житомир, 2007. 236 с.
3. Корягін М.В. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку. Львів, 2015. 239 с.
4. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: монографія. Житомир, 2005. 548 с.
5. Остап'юк М.Я. Історія бухгалтерського обліку. Київ, 2005. 276 с.
6. Пушкар, М.С. Історія обліку та контролю господарської діяльності. Тернопіль, 2003. 223 с.
7. Чумаченко, М. Г. Сучасний стан бухгалтерського обліку в Україні та міжнародні стандарти обліку. Київ, 1997. 300 с.
8. Яремко І.Й., Лемішовська О.С. Історія обліку, аналізу та аудиту. Львів, 2015. 220 с.
9. Боллох М.А., Бурчевський В.З., Горбатов М.І. Економічний аналіз. Київ, 2001. 540 с.
10. Шкарабана С.І., Сапачова М.І. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств. Тернопіль, 1999. 405 с.

References

1. Butynets F.F. History of accounting. Zhytomyr, 2001. Part 1. pp. 47-51. [in Ukrainian].
2. Kireitsev H.H. Development of accounting: theory, profession, interdisciplinary connections: monograph. Zhytomyr, 2007. pp. 31-71. [in Ukrainian].

3. Koriahin M.V. Conceptual development of accounting methodology. Lviv, 2015. 239 p. [in Ukrainian].
4. Maliuha N.M. Accounting in Ukraine: theory and methodology, development prospects: monograph. Zhytomyr, 2005. 548 p. [in Ukrainian].
5. Ostapiuk M.Ya. History of accounting: education. manual Kyiv, 2005. 276 p. [in Ukrainian].
6. Pushkar M. S. History of accounting and control of economic activity: teaching. manual Ternopil, 2003. 223 p. [in Ukrainian].
7. Chumachenko M.H. The current state of accounting in Ukraine and international accounting standards. Kyiv, 1997. 300 p. [in Ukrainian].
8. Yaremko I.Y., Lemishovska O.S. History of accounting, analysis and auditing. Lviv, 2015. 220 p. [in Ukrainian].
9. Boliukh M.A., Burcheskyi V.Z., Horbatok M.I. Economic analysis. Kyiv, 2001. 540 p. [in Ukrainian].
10. Shkarabana S.I., Sapachova M.I. Economic analysis of industrial enterprises. Ternopil, 1999. 405 p. [in Ukrainian].

Andrii MUZYCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

e-mail: andriimuzychenko@gmail.com

Inna LAZARYSHYNA

Doctor of Economics, Professor, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

e-mail: in2003@ukr.net

FORMATION OF THE PREREQUISITES OF THE ANALYSIS OF INVESTMENT ACTIVITIES TO THE ERA OF THE ESTABLISHMENT OF THE MARKET ECONOMY

The paper is devoted to the study of the prerequisites for the development of investment activity analysis before the era of the formation of a market economy in the countries of European civilization. In the 21st century, investment activity has gained particular importance, and understanding the historical aspects of economic relations and accounting practices is crucial for its effective analysis. For this purpose, the paper systematizes and periodizes the stages of development of accounting and economic analysis, starting from the early civilizations up to the end of the 19th century.

The research employs a comprehensive set of methods, including dialectical, historical, abstract-logical, methods of induction and deduction, as well as expert evaluation and comparison methods. The application of these methods allowed for the identification of patterns in the development of accounting and economic activity analysis in connection with the evolution of socio-economic relations.

Significant attention is given to the analysis of the stages of accounting development, starting from its primitive forms in a natural economy to the emergence of complex accounting and analysis systems in the context of expanding commodity-money relations and the establishment of capitalist relations. The development of economic theory concepts, particularly mercantilism, physiocracy, classical and neoclassical theories, which influenced the formation of approaches to accounting and analysis, is also examined.

The research results indicate that the development of investment activity was closely linked with the evolution of economic relations, the growth of production scales, trade, and financial market services. Important prerequisites for the formation of investment analysis included the emergence of the institution of property, the development of commodity-money relations, and the need to account for and analyze capital to manage resources effectively.

The paper also systematizes information about the formation of investment analysis, which initially had an empirical nature and, with the development of accounting and economic theory, adopted a systematic approach. This laid the foundation for modern investment analysis, which is an important tool for making managerial decisions in a market economy.

Overall, the paper emphasizes the importance of a historical approach to studying the development of accounting and analysis, which allows for a better understanding of modern trends and challenges in the field of investment activity.

Keywords: *accounting, analysis, analysis of investment activity, analysis of economic activity, information, investment, economic theories, socio-economic relations, development, systematic approach, periodization*

Олег Анатолійович СЕЛІВАНОВ

к.ю.н., викладач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; директор юридичної компанії ТОВ «SLC»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6948-3211>

e-mail: selivanov.law@ukr.net

ЗАХОДИ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджено проблеми, пов'язані з недосконалістю сучасного механізму примусового виконання судових рішень в Україні, що призводить до низької ефективності виконання рішень державними та приватними виконавцями. Проаналізовано основні аспекти судового контролю, зокрема практику судів, які видали виконавчі документи, та адміністративних судів у розгляді скарг на дії виконавців. Особливу увагу приділено позасудовому контролю, який здійснюється Міністерством юстиції, та проблемам, що виникають у зв'язку з позбавленням боржників права звертатися за таким контролем.

Ключові слова: виконавче провадження, судовий контроль, позасудовий контроль, ефективність виконання, права боржника, законодавчі зміни, Україна

ВСТУП

Примусове виконання судових рішень є важливим елементом правової системи України, адже саме через цей механізм здійснюється реалізація судового захисту прав та інтересів громадян. Однак на практиці є серйозна проблема, пов'язана з недосконалістю механізму примусового виконання рішень. Це виявляється у низькій статистичній кількості фактично виконаних судових рішень як органами Державної виконавчої служби (ДВС), так і приватними виконавцями.

За даними Міністерства юстиції України, рівень виконання судових рішень у країні залишається на критично низькому рівні. Наприклад, у 2022 р. фактично виконано лише близько 20-25% рішень, які підлягали виконанню. Це означає, що значна частина громадян, які виграли суди, не можуть реалізувати своє право на відновлення порушених прав [1].

Низька ефективність виконання судових рішень пов'язана з кількома основними причинами:

– *Недостатність ресурсів ДВС.* Державна виконавча служба часто стикається з проблемами браку фінансування та ресурсів, що призводить до затримок у виконанні рішень. Виконавці не мають достатньо можливостей для оперативного виконання рішень, що спричиняє затягування процесів.

– *Складність та тривалість процедур.* Процедури, передбачені законодавством, є надто складними і формалізованими, що також ускладнює процес виконання рішень. Наприклад, виконавці зобов'язані дотримуватися низки формальних вимог, які може бути застосовано боржниками для затягування процесу.

– *Недостатня мотивація виконавців.* Виконавці часто не мають достатньої мотивації для ефективної роботи через низькі зарплати, відсутність системи стимулювання та недостатню відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків.

– *Численні зловживання з боку боржників.* Боржники часто застосовують різні способи для ухилення від виконання судових рішень, включаючи приховування активів, маніпулювання процедурними нормами, оскарження дій виконавців тощо.

Є також проблема недостатньої координації та взаємодії між державними та приватними виконавцями. Приватні виконавці, введені в систему для підвищення

ефективності примусового виконання, зіштовхуються з тими ж проблемами, що й державні виконавці, зокрема, з опором з боку боржників та складністю процедур. Крім того, є проблема нерівномірного розподілу справ між державними та приватними виконавцями, що призводить до перевантаження одних і недовантаження інших.

Система контролю за діями виконавців як державних, так і приватних, є недосконалою. Хоча законодавством передбачено можливість судового оскарження дій виконавців, на практиці цей механізм не завжди ефективний через завантаженість судів та тривалість судових процедур. Позасудовий контроль з боку Міністерства юстиції є обмеженим і часто не забезпечує належного рівня захисту прав сторін виконавчого провадження.

Недосконалість механізму примусового виконання рішень має серйозні наслідки для правової системи та суспільства загалом:

– *Зниження довіри до судової системи.* Коли громадяни не можуть реалізувати свої права через невиконання судових рішень, це підриває їхню довіру до системи правосуддя.

– *Економічні втрати.* Невиконання судових рішень призводить до економічних втрат як для громадян, так і для держави. Це може включати втрату коштів, майна, невиконання договірних зобов'язань тощо.

– *Соціальна напруженість.* Коли судові рішення залишаються невиконаними, це може викликати соціальну напруженість, особливо тої, коли йдеться про великі групи постраждалих осіб, таких як кредитори, працівники, чи інші вразливі категорії населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В останні роки проблема примусового виконання судових рішень набула значної уваги з боку науковців, правників та державних органів. Значна кількість досліджень присвячена аналізу ефективності виконавчого провадження, його правової регламентації, а також проблемам судового та позасудового контролю за діяльністю виконавців.

Одним із ключових досліджень у цій сфері є робота О. Туровської, яка досліджує питання позасудового контролю за виконавчим провадженням. У своїй статті «Позасудовий контроль у виконавчому провадженні: сучасні виклики та перспективи» вона аналізує сучасний стан контролю з боку Міністерства юстиції та висвітлює

проблеми, пов'язані з обмеженням прав боржників на звернення за позасудовим контролем. Авторка відзначає, що такі зміни в законодавстві спрямовано на прискорення процесу виконання рішень, проте водночас створюють ризики для прав боржників, що потребує подальшого вдосконалення нормативного регулювання [6].

Дослідження В. Кравчука у статті «Судовий контроль за виконанням судових рішень: проблеми та перспективи» зосереджує увагу на аналізі судової практики стосовно оскарження дій виконавців. Автор досліджує ефективність судового контролю та відзначає, що значна кількість скарг на дії виконавців залишається без задоволення, що свідчить про необхідність вдосконалення правового механізму та підвищення ролі суду у захисті прав сторін виконавчого провадження [5].

Інші дослідження, зокрема робота А. Голованя «Мотивація виконавців як фактор підвищення ефективності виконавчого провадження», зосереджені на аналізі внутрішніх проблем виконавчої служби. Автор пропонує шляхи підвищення мотивації виконавців, включаючи запровадження нових форм стимулювання та посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків. Це дослідження важливе для розуміння, як внутрішні фактори впливають на ефективність примусового виконання судових рішень [7].

Незважаючи на значний обсяг досліджень у сфері примусового виконання судових рішень, залишаються певні аспекти, які потребують подальшого вивчення та вирішення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання:

– *Вплив законодавчих змін на права боржників.* Як зазначалося, зміни до законодавства, які обмежили право боржників на звернення до Міністерства юстиції стосовно дій виконавців, створили певні ризики для захисту прав цієї категорії учасників виконавчого провадження. Однак детальний аналіз правових наслідків цих змін та їх впливу на загальну ефективність виконавчого провадження залишається недостатньо висвітленим.

– *Система внутрішнього контролю виконавців.* Питання ефективності внутрішніх механізмів контролю в органах ДВС та серед приватних виконавців також потребує додаткового дослідження. Зокрема, важливо оцінити, наскільки такі механізми можуть сприяти підвищенню якості виконання рішень та захисту прав учасників виконавчого провадження.

– *Взаємодія між державними та приватними виконавцями.* Вивчення проблем координації між державними та приватними виконавцями, а також впливу цього взаємодії на ефективність примусового виконання судових рішень залишається важливим напрямком дослідження, який потребує більш детального аналізу [4].

МЕТА статті – всебічний аналіз сучасного стану механізмів контролю та оскарження рішень за примусового виконання судових рішень в Україні, а також визначення проблемних аспектів, які потребують вдосконалення. Для реалізації зазначеної мети були окреслені такі завдання:

– проаналізувати ефективність судового та позасудового контролю за діяльністю виконавців;

– виявити проблеми, пов'язані з обмеженням прав боржників на звернення за позасудовим контролем, та оцінити наслідки цих обмежень;

– запропонувати конкретні рекомендації з вдосконалення нормативного регулювання та покращення механізмів контролю і оскарження дій виконавців з метою забезпечення більш ефективного та справедливого примусового виконання судових рішень.

МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ТА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ЗА ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ

Примусове виконання судових рішень є важливим етапом у реалізації прав громадян і забезпеченні справедливості. У цьому процесі особливу роль відіграють механізми контролю та оскарження рішень виконавців, які допомагають гарантувати законність і справедливість дій, що вживаються під час виконання судових рішень. Є два основні види контролю: судовий та позасудовий.

Судовий контроль за виконанням судових рішень в Україні є одним із основних механізмів захисту прав та інтересів сторін виконавчого провадження. Відповідно до ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження», сторони виконавчого процесу мають право оскаржити дії, рішення або бездіяльність виконавців у судовому порядку [2].

Суди, які видали виконавчі документи, відіграють ключову роль у здійсненні судового контролю за діями виконавців. Саме ці суди є першою інстанцією, до якої можуть звертатися сторони для оскарження дій виконавців. Вони розглядають питання законності та обґрунтованості дій виконавця, що часто стає основою для захисту прав боржника або стягувача.

Згідно з даними статистики у 2022 р. до судів подано понад 12 тис. скарг на дії виконавців. Більшість таких скарг стосувалася дій, пов'язаних з накладенням арешту на майно, визначенням вартості активів боржника, а також з порядком розподілу стягнутих коштів. Проте задовольнили близько 35% цих скарг, що свідчить про серйозні проблеми у діяльності виконавців і важливість судового контролю в забезпеченні законності їх дій [9].

Адміністративні суди також відіграють значну роль у судовому контролі за виконавчим процесом. Вони розглядають скарги на рішення та дії виконавців, які можуть мати адміністративний характер, включаючи оскарження актів державних виконавців, що видаються у процесі виконання судових рішень.

За статистикою кількість звернень до адміністративних судів з оскарженням дій виконавців також залишається високою. У 2022 р. адміністративні суди отримали близько 8 тис. таких звернень, з яких задовольнили приблизно 25%. Це свідчить про те, що адміністративний судовий контроль є важливим механізмом захисту прав громадян, однак його ефективність залежить від багатьох факторів, включаючи тривалість розгляду справ і завантаженість судів [9].

Позасудовий контроль за діяльністю виконавців здійснюється Міністерством юстиції України. Цей контроль поширюється як на державних виконавців, так і на приватних виконавців, з метою забезпечення законності їх дій та запобігання порушенням прав сторін виконавчого процесу.

Однак є кілька проблемних аспектів у реалізації позасудового контролю. По-перше, Міністерство юстиції має обмежені ресурси для здійснення ефективного контролю за діяльністю виконавців. Це стосується як фінансових, так і людських ресурсів. Як наслідок, процес роз-

гляду скарг і перевірки дій виконавців часто затягується, що впливає на оперативність вирішення проблемних питань.

По-друге, у 2018 р. внесено зміни до законодавства, які позбавили боржників права звертатися до Міністерства юстиції для оскарження дій виконавців. Цю

зміну внесено з метою запобігання зловживанням з боку боржників, які могли застосовувати цей механізм для затягування виконання судових рішень [3]. Внесена зміна має певні позитивні та негативні наслідки, які відображено у табл.1.

Таблиця 1 – Позитивні та негативні наслідки внесеної зміни

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Зменшення кількості безпідставних скарг, які застосовувалися боржниками для затягування виконання рішень.	Боржників позбавлено важливого інструменту захисту своїх прав, що може призвести до порушення принципу рівності сторін у виконавчому провадженні.
Спрощення та прискорення процесу виконання рішень, що позитивно вплинуло на ефективність діяльності виконавців.	Відсутність можливості оскарження дій виконавця в позасудовому порядку обмежує можливості боржників для оперативного захисту своїх прав, що може створювати додаткові проблеми, зокрема для осіб, які потрапили у складне фінансове становище.

МЕХАНІЗМИ ПОКРАЩЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

Аналіз проблем, пов'язаних із примусовим виконанням судових рішень в Україні, вказує на необхідність суттєвих змін у чинному законодавстві та покращення наявних механізмів контролю. З метою підвищення ефективності виконавчого провадження та захисту прав усіх учасників процесу пропонується низка заходів, що може бути запроваджено на законодавчому рівні [4].

1. *Вдосконалення судового контролю.* Однією з ключових проблем є недосконалість судового контролю за діями виконавців. Для підвищення його ефективності пропонується:

– *Зміна підходів до оскарження дій виконавців.* Важливо запровадити чіткіші критерії для судового розгляду скарг на дії виконавців, щоб уникнути необгрунтованого затягування процесу. Це може включати встановлення жорстких строків для розгляду таких скарг та надання суддям більшої свободи у прийнятті рішень стосовно забезпечення прав сторін.

– *Розширення повноважень судів у сфері контролю за виконанням рішень.* Це включає можливість суду не лише скасовувати незаконні дії виконавця, але й зобов'язувати його виконати певні дії або забезпечувати відшкодування збитків, заподіяних неправомірними діями [10, 25-30].

2. *Покращення позасудового контролю.* Стосовно позасудового контролю, є кілька напрямів, які потребують вдосконалення:

– *Розширення прав боржників.* Пропонується відновити право боржників на звернення до Міністерства юстиції з метою оскарження дій виконавців. Це право має бути обмежене лише тоді, коли боржник застосовує механізм контролю виключно для затягування процесу виконання. Для цього можна запровадити попередній фільтр скарг, який би дав змогу відсівати безпідставні звернення.

– *Посилення контролю з боку Міністерства юстиції.* Важливо забезпечити належний моніторинг діяльності як державних, так і приватних виконавців. Це може включати запровадження системи автоматизованого моніторингу дій виконавців та регулярне проведення перевірок на відповідність законодавству.

Також слід збільшити відповідальність виконавців за порушення правил виконавчого провадження, зокрема через впровадження системи штрафів або інших санкцій.

3. *Мотивація виконавців.*

– *Запровадження додаткових механізмів мотивації для виконавців,* таких як бонуси за успішне виконання складних справ, а також удосконалення системи відповідальності за недбалість чи порушення правил виконавчого провадження [7].

4. *Забезпечення прозорості процесу.*

– *Впровадження електронних платформ для відстеження процесу виконання судових рішень,* де сторони могли б в режимі реального часу отримувати інформацію про всі дії виконавця. Це дасть змогу підвищити довіру до процесу та зменшити кількість конфліктних ситуацій [6].

5. *Співпраця між державними та приватними виконавцями.*

– *Важливо встановити чіткі правила взаємодії між державними та приватними виконавцями* для підвищення ефективності виконання судових рішень. Це може включати створення спільних робочих груп або обмін інформацією про найкращі практики.

ВИСНОВКИ

Вдосконалення механізмів примусового виконання судових рішень є однією з ключових умов забезпечення справедливості та ефективного захисту прав громадян в Україні. Проаналізовані проблеми, пов'язані з недосконалістю судового та позасудового контролю, вказують на необхідність внесення комплексних змін до чинного законодавства.

Запропоновані заходи включають як вдосконалення судового контролю, так і розширення позасудових механізмів захисту прав сторін виконавчого провадження. Вони спрямовані на підвищення ефективності процесу виконання судових рішень, захисту прав боржників та стягувачів, а також на забезпечення прозорості та підзвітності діяльності виконавців.

У результаті впровадження цих змін очікується не лише підвищення ефективності виконавчого провадження, але й зміцнення довіри громадян до правової системи загалом. Це, зі свого боку, сприятиме більш повному і своєчасному виконанню судових рішень та зміцненню правопорядку в Україні.

1. Міністерство юстиції України. Статистичні дані щодо виконання судових рішень за 2022 рік. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://www.minjust.gov.ua>
2. Закон України «Про виконавче провадження». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
3. Іваненко І.В. Аналіз законодавчих змін у сфері виконавчого провадження та їх вплив на ефективність виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2023. № 2. С. 55-60.
4. Ковальчук В.І. Сучасні тенденції у забезпеченні прав боржників у виконавчому провадженні. *Вісник юридичної академії*. 2022. № 12. С. 48-54.
5. Кравчук В.С. Судовий контроль за виконанням судових рішень: проблеми та перспективи. *Юридичний журнал*. 2022. № 8. С. 15-20.
6. Туровська О.Г. Позасудовий контроль у виконавчому провадженні: сучасні виклики та перспективи. *Вісник Верховного Суду України*. 2023. № 1. С. 32-37.
7. Головань А.П. Мотивація виконавців як фактор підвищення ефективності виконавчого провадження. *Юридична практика*. 2022. № 10. С. 45-50.
8. Верховний Суд України. Рішення судів щодо оскарження дій виконавців у 2022 р. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: <https://supreme.court.gov.ua>
9. Вищий адміністративний суд України. Статистичні дані щодо розгляду скарг на дії виконавців у 2022 році. Офіційний сайт Вищого адміністративного суду України. URL: <https://www.vasu.gov.ua>
10. Шевченко О.П. Ефективність примусового виконання судових рішень в Україні: теоретичний та практичний аспект. *Право України*. 2023. № 3. С. 25-30.

References

1. Ministry of Justice of Ukraine. Statistical data on the execution of court decisions for 2022. Official website of the Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://www.minjust.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings". Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> [in Ukrainian].
3. Ivanenko I.V. Analysis of legislative changes in the field of enforcement proceedings and their impact on the effectiveness of court decisions. *Legal Science*. 2023, No. 2. pp. 55-60. [in Ukrainian].
4. Kovalchuk V.I. Modern trends in ensuring the rights of debtors in enforcement proceedings. *Bulletin of the Law Academy*. 2022. No. 12. pp. 48-54. [in Ukrainian].
5. Kravchuk V.S. Judicial control over the execution of court decisions: problems and prospects. *Legal Journal*. 2022. No. 8. pp. 15-20. [in Ukrainian].
6. Turovska O.H. Non-judicial control in enforcement proceedings: modern challenges and prospects. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*. 2023. No. 1. pp. 32-37. [in Ukrainian].
7. Holovan A.P. Motivation of executors as a factor in increasing the efficiency of enforcement proceedings. *Legal Practice*. 2022. No. 10. pp. 45-50. [in Ukrainian].
8. Supreme Court of Ukraine. Court decisions on challenging the actions of executors in 2022. Official website of the Supreme Court of Ukraine. URL: <https://supreme.court.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Higher Administrative Court of Ukraine. Statistical data on the consideration of complaints against the actions of executors in 2022. Official website of the Higher Administrative Court of Ukraine. URL: <https://www.vasu.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Shevchenko O.P. The effectiveness of the enforcement of court decisions in Ukraine: theoretical and practical aspects. *Law of Ukraine*. 2023. No. 3. pp. 25-30. [in Ukrainian].

Oleh SELIVANOV

PhD in Legal Sciences, lecturer, Taras Shevchenko National University of Kyiv; director of a law firm LLC "SLC"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6948-3211>

e-mail: selivanov.law@ukr.net

CONTROL MEASURES DURING THE ENFORCEMENT PROCESS

This paper addresses the pressing issues surrounding the current mechanisms of enforcing court decisions in Ukraine, focusing on the inefficiencies that result in a low percentage of effectively executed judgments by both the State Enforcement Service (SES) and private enforcers. The study identifies the primary problems within the enforcement system, including insufficient legislative regulation, lack of effective oversight, and limited protection of debtor's rights. The paper provides an in-depth analysis of the existing mechanisms for control and appeal in the enforcement process, highlighting judicial control under Article 74 of the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings". The judicial control aspect is explored through the examination of court practices in both courts that issued enforcement documents and administrative courts. The paper identifies the number of appeals related to the enforcement process and discusses the effectiveness of judicial oversight. Additionally, the paper examines the extrajudicial control mechanisms, particularly the oversight exercised by the Ministry of Justice over both state and private enforcers. The study reveals significant challenges, such as the deprivation of the debtor's right to seek extrajudicial control, and discusses the reasons behind such legislative changes, along with their positive and negative consequences. The paper also presents the findings from recent research and publications that have begun to address these issues, and highlights the aspects of the general problem that have not been previously addressed, to which this paper is dedicated. To address these challenges, the paper proposes several improvements and legislative amendments. These include enhancing judicial control by establishing clearer criteria for reviewing appeals against enforcer actions, extending court powers to mandate specific actions by enforcers, and providing compensation for damages caused by unlawful enforcement actions. In terms of extrajudicial control, the paper suggests restoring the debtor's right to appeal to the Ministry of Justice, implementing a pre-screening mechanism to filter out baseless complaints, and strengthening the Ministry's monitoring capabilities.

Keywords: enforcement proceedings, judicial control, extrajudicial control, enforcement efficiency, debtor's rights, legislative amendments, Ukraine

Віктор Геннадійович ДЮЖЕВ

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-2431>

e-mail: ekosistema909@gmail.com

Ольга Іванівна ПОДРЕЗ

доктор філософії з економіки, старший викладач, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-099-0115>

e-mail: olha.podrez@gmail.com

Олександр Вікторович ДЮЖЕВ

аспірант, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5124-792X>

e-mail: adjuzhev@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Метою дослідження є аналіз управління соціальною відповідальністю підприємств й держави загалом у розвинутих країнах світу. Побудовано схему взаємозв'язку локальної соціальної відповідальності, що складається із зовнішньої й внутрішньої та діє на рівні підприємства, й регіону, галузі, держави. Обґрунтовано критерії, за якими проведено аналіз, – соціальний захист, послуги, управління за рівнями (державний, місцевий і рівень підприємства). Доведено, що управління соціальною відповідальністю здійснюється у країнах відповідно моделей, які вибрано державою згідно із традиціями й культурою, що відрізняються рівнем втручання з боку органів державної влади стосовно соціального захисту й надання соціальних послуг.

Ключові слова: соціальна відповідальність підприємства, соціальна відповідальність країни, управління соціальною відповідальністю; розвинуті країни; країни перехідної економіки; країни, що розвиваються

ВСТУП

Необхідність побудови соціально орієнтованої економіки не викликає сумніву, але виникає багато питань до створення умов для ефективного управління соціальною відповідальністю на всіх рівнях:

- мега: інтернаціональний;
- макро: державний;
- мезо: галузевий, регіональний;
- мікро: корпоративний, рівень підприємства.

Оскільки соціальна відповідальність – це міждисциплінарна категорія, за допомогою якої здійснюється контроль й оцінювання суб'єкта господарювання стосовно дотримання соціальних стандартів надання заходів соціального забезпечення й захисту персоналу й населення загалом.

Безумовно, управління соціальною відповідальністю на рівні підприємства є найбільш важливим елементом, оскільки це нижча сходинка у системі управління, яка безпосередньо впливає на розвиток усієї системи управління.

До системи управління соціальною відповідальністю країни світу підходять по-різному. Україна робить тільки перші кроки з її побудови, тому найбільш цікавим є порівняльний або компаративний аналіз формування й впровадження механізму управління соціальною відповідальністю різних суб'єктів господарювання, різних галузей економіки, різних регіонів, країн за рівнями економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням соціальної відповідальності суспільства й корпорацій присвячено праці таких зарубіжних вчених, як М. Альберт, Д. Баюра, Х. Боуен, А. Вільямс, Ф. Котлер,

М. Мескон та ін., та вітчизняних вчених – О. Беляєва, О. Березіної, О.Б. Бутнік-Сіверського, М. Буковинської, В. Воробей, В. Гейця, Т. Горохової, О. Грушної, Л. Денисюк, В. Довбня, І. Жиглей, О. Кулініча, Ю. Пахомова С. Филиппової та ін.

Дослідження зарубіжного досвіду щодо управління соціальною відповідальністю проводили А. Варвус [1], М. Деліні [2], В. Збарський [3], А. Касич й В. Стояненко [4], П. Левін [5], М. Любецька [6] та ін.

Незважаючи на те, що є багато публікацій з теоретичних основ й концептуальних підходів до соціальної відповідальності та механізмів управління нею, залишаються не повністю встановленими архітектура, складники, методи, інструменти та забезпечення механізми. Але розгляд та розроблення шляхів вдосконалення наявних наукових підходів до формування механізму управління соціальною відповідальністю неможливі без аналізу зарубіжного досвіду.

МЕТА дослідження – аналіз та систематизація ключових аспектів соціального захисту, надання соціальних послуг, організації та управління соціальною відповідальністю підприємств у розвинутих країнах світу для розроблення методичних рекомендацій з управління соціальною відповідальністю.

Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

- дослідити сучасні підходи до соціального захисту й надання соціальних послуг у країнах світу;
- проаналізувати кращі зарубіжні практики з управління соціальною відповідальністю на рівні підприємства, місцевому й державному рівнях.

РЕЗУЛЬТАТИ

Незважаючи на те, що останнє століття науковці, керівники, адміністративний персонал, державні службовці намагаються вирішувати проблеми розвитку економік, соціальної сфери, захисту, навколишнього середовища, але тільки з початку 1970-х рр. поставлено питання побудови економіки країн з орієнтацією на вирішення соціальних й екологічних проблем, які притаманні підприємству, корпорації, регіонам, галузям економіки, національним економікам та загалом усьому світу. Водночас кожна країна розробляє свої підходи до формування системи управління соціальною відповідальністю, оскільки основне завдання соціальної відповідальності – це аналіз системи соціального забезпечення життєдіяльності населення країни. Система соціального забезпечення базується на заходах із соціального захисту.

У монографії М. Деліні [2] наведено аналіз кращих практик зарубіжного досвіду реалізації інституційного забезпечення соціально-економічної відповідальності підприємництва. Водночас автор робить акцент на впровадження корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у країнах ЄС, США, Швеції, Індії, Китаю, Австралії, Японії та України. Дослідження складено за такими критеріями як нормативно-законодавчі акти, державні програми соціального забезпечення населення й охорони навколишнього середовища, програми соціального захисту суб'єктів підприємництва тощо.

У роботі М.М. Любецької наведено аналіз зарубіжного досвіду становлення, організації та правового забезпечення системи соціального захисту [6]. Питання соціального захисту є найбільш важливими для країни, оскільки від стану соціальної сфери, ефективності проведеної державою політики у сфері соціальної підтримки громадян залежить стабільність суспільства, його стійкий розвиток, а в результаті його національна безпека [7].

П. Левін [5], аналізуючи досвід зарубіжних країн, таких як США, Франція, Велика Британія тощо, визначив авангардну роль великих національних корпорацій у пропаганді й реалізації соціального ринкового господарства, наданні соціального вектору корпоративному господарюванню [4, с.129].

А. Варвус, як і П. Левін, підкреслює важливу роль транснаціональних корпорацій у глобальній економіці. Вони впливають на різні аспекти суспільства і задають тон у створенні конкурентної діяльності на ринку. Різні компанії мають свої індивідуальні плани стосовно КСВ, фокусуючись на різних сферах [1, с. 129]. Водночас А. Варвус аналізує вплив відповідних (американської, європейської та азіатської) моделей на розвиток КСВ.

Дослідження моделей КСВ (англо-американська, європейська та змішана) привело А. Касич і В. Стояненко до думки, що кожна з них має специфічний набір елементів взаємодії бізнесу і суспільства через національні і культурні традиції відповідної країни [4, с. 187]. Водночас автори погоджуються з думкою В. Воробей [8], що соціальна відповідальність підприємства – це спосіб управління бізнес-процесами з метою забезпечення позитивного впливу на суспільство. А. Касич і В. Стояненко виділяють внутрішню і зовнішню соціальну відповідальність бізнесу (СВБ), що дає змогу визначити інструменти управління СВБ, до яких віднесено соціальні інвестиції, соціальне партнерство, корпоративні комуні-

кації та соціальна звітність, організація зможе ефективно управляти конфліктами інтересів у зовнішньому і внутрішньому середовищі, забезпечить стійке зростання показників ефективності діяльності в довгостроковій перспективі [4, с. 188].

В. Збарський і В. Оваденко, аналізуючи моделі соціальної відповідальності, підкреслюють, що європейська модель охоплює усі країни ЄС та Велику Британію, але кожна країна має свої особливості, що пов'язані з культурою та традиціями, які має та чи інша країна. Окрім європейської моделі автори визначають американську (США, Канада, країни Латинської Америки, англійські країни Африки) та японську (Японія та Південна Корея) [3, с. 97].

К. Ляшук, розглядаючи моделі КСВ, виділяє у складі Європейської моделі Загальноєвропейську (Велика Британія), Скандинавську (Данія, Швеція, Фінляндія), Континентальну (Німеччина), Південноєвропейську (Італія, Іспанія, Греція, Португалія), Британську (англосаксонська, модель Беверіджа). Окремо автор виділяє Американську (США) та Азійську (Японія, Південна Корея, Китай) [9, с. 104].

Отже, в літературних джерелах немає єдиного підходу до визначення моделей КСВ та складу стосовно їх країн.

У роботі О. Подрез та В. Черепанової наведено структурно-логічну схему виникнення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання в умовах глобальної економіки [10, с. 17], з якої видно, що негативні наслідки впливу глобальної економіки породжують соціальні наслідки, які потребують соціального захисту та формування системи соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Водночас автори виокремлюють та структурують види соціального захисту й забезпечення виробничого підприємства (локальний рівень) і регіону, галузі, держави (інституційний рівень) [10, с. 18].

Отже, аналіз зарубіжного досвіду з управління соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання доцільно проводити за схемою (рис. 1).

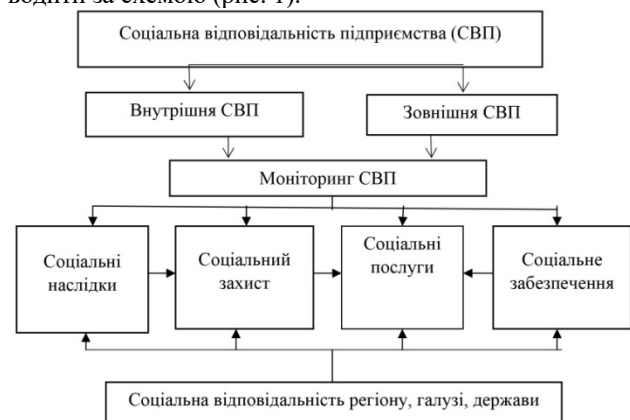

Рис. 1. Взаємозв'язок локального та інституційного рівнів управління соціальною відповідальністю (побудовано авторами на основі [4])

З рис. 1 видно, що СВП поділяється на внутрішню й зовнішню. Згідно з роботою [4, с. 188] до внутрішньої СВП віднесено: безпека праці, стабільність заробітної плати, якість умов праці, додаткове медичне і соціальне страхування співробітників, розвиток людських ресурсів через навчальні програми і програми підготовки та підвищення кваліфікації, надання допомоги працівникам у важких життєвих ситуаціях. До зовнішньої СВП: спонсорство і благодійність, сприяння охороні навко-

лишнього середовища, взаємодія з місцевими співтовариствами і органами влади, готовність допомагати в кризових ситуаціях, відповідальність перед споживачами товарів і послуг [4, с. 188]. Наведений перелік елементів зовнішньої та внутрішньої СВП є неповним. Нами доведено, що підприємство як соціально-економічна система виконує такі функції, як: інформаційно-правова, виробнича, маркетинг-менеджмент, соціальна. Водночас виробнича функція складається з трьох функцій: економічної, техніко-технологічної та інноваційно-інвестиційної. Перша функція охоплює дії підприємства з вкладення капіталу, одержання доходів від виробництва та реалізації продукції, товарів та послуг, нарахування оплати праці, управління витратами, зокрема трансакційні витрати тощо. Водночас вона здійснює свою направленість як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, тобто у проведенні зовнішньоекономічної діяльності. Друга – техніко-технологічна – характеризує стан ресурсів, необоротних активів, технічну підготовку до виробництва та технологічні особливості виробництва продукції, товарів і послуг. Третя – інноваційно-інвестиційна – показує доцільність впровадження інновацій та інвестицій у виробничу діяльність підприємства. Соціальна функція охоплює питання соціальної відпові-

дальності, енергетичного забезпечення працівників, охорону навколишнього середовища регіонів (країни), де працює підприємство [11, с.390].

Враховуючи уточнення стосовно функцій підприємства, необхідно доповнити склад елементів внутрішньої СВП за технічної можливості, що пов'язана з використанням вторинних енергоресурсів та нетрадиційних джерел енергії й власного виробництва електроенергії) надання послуг з енергозабезпечення (теплопостачання, електроенергія) й водопостачання працівникам підприємства. Склад елементів зовнішньої СВП також доповнюємо наданням послуг опалення, електроенергії й водопостачання.

Так, дослідження наукових підходів, зарубіжного досвіду дає змогу провести компаративний (порівняльний) аналіз розвитку системи управління соціальною відповідальністю у різних країнах світу. Окрім цього, доцільно зазначити, що СВП і соціальна відповідальність регіонів, галузей, держави розглядається з погляду управління СВ цими суб'єктами господарювання. Тому табл. 1 побудовано за критеріями: соціальний захист, соціальні послуги та управління соціальною відповідальністю на державному, місцевому та рівні підприємств й організацій (табл. 1).

Таблиця 1 – Аналіз зарубіжного досвіду соціальних заходів (складено авторами на основі [2; 4–9])

Країна	Вид соціального заходу	Особливості соціального заходу
1	2	3
Франція, Нідерланди	Соціальний захист	1. Розгалужена система професійно-галузевих схем соціального страхування; 2. Розвинена система родинних виплат – Програма "Велика сім'я": стимулює народжуваність, пропонує багатодітним сім'ям субсидування і пільги з оподаткування, на дітей до шести років сім'ям надається матеріальна допомога для замовлення послуг вихователя; 3. Додаткові системи соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування.
	Соціальні послуги	1. Сфера охорони здоров'я (охорона здоров'я матері й дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з обмеженими можливостями); 2. Освіта (соціальне забезпечення в школах: сестри-доглядальниці й няні, соціальні працівники й психологи, соціальні послуги при університетах); 3. Правосуддя (служби соціальних послуг та установи для правопорушників, ув'язнених і їх сімей); 4. Молодь і спорт (центри дозвілля, літні табори відпочинку тощо); 5. Містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи; 6. Трудова й професійна підготовка.
Німеччина	Управління соціальною відповідальністю	На державному рівні: 1. Міністерством соціальних відносин і солідарності; 2. Міністерством охорони здоров'я, зі справ сім'ї та інвалідів Франції.
		На місцевому рівні: органи самоврядування в регіонах, департаментах і муніципалітетах.
		На рівні підприємств і організацій: приватні (некомерційні) організації. Здійснюється в рамках індикативного планування.
Німеччина	Соціальний захист	1. Соціального страхування у зв'язку з безробіттям, пенсійне й медичне; 2. Надання соціальних допомог (у вигляді виплат для непрацездатних осіб, а також інших громадян, які не мають права на виплати у зв'язку з непрацездатністю, та інших прав на отримання певного доходу); 3. Соціальна підтримка окремих верств населення, зокрема сімей з дітьми, жертв війни, інвалідів та ряду інших категорій громадян.
	Соціальні послуги	1. Допомога на харчування у вигляді одноразових виплат, ремонт одягу, білизни та взуття, закупівля пального для окремих опалювальних приладів; 2. Надання спеціальних освітніх ресурсів для студентів; 3. Ремонт побутових приладів, догляд за квартирою та ін.
	Управління соціальною відповідальністю	На рівні держави: головним завданням, окресленим у восьмій книзі Соціального Кодексу є підтримка сучасної сім'ї у її виховних функціях. До них належать: сімейна освіта (готує молодих людей до подружніх відносин та спільного життя з дітьми, до співпраці з дитячим садком, групою продовженого дня, соціальною сім'єю, центром матерів); консультації з загальних питань виховання та розвитку молоді; сімейне дозвілля та відпочинок (особливо у проблемних родинах, при потребі включає патронаж дітей)

1	2	3
		<p>На місцевому рівні: допомога молоді приймати рішення щодо виду та рівня допомоги, несуть фінансову відповідальність за їх здійснення.</p> <p>На рівні підприємств і організацій: державні й громадські організації, які тісно співпрацюють на основі принципу субсидиарності, згідно з яким держава виконує лише ті функції, які не можуть взяти на себе громадські організації і які не належать до компетенцій місцевих органів, що надає перевагу недержавним організаціям перед державними</p>
Велика Британія, Ірландія	Соціальний захист	У країні послуги із соціального забезпечення покликані сприяти соціальній інтеграції шляхом надання людям підтримки, щоб вони могли більш незалежно жити в суспільстві
	Соціальні послуги	Широкий спектр послуг із захисту дітей, соціальна робота, догляд за дітьми дошкільного віку та інші послуги надають захист і запобігають загрозам для вразливого населення
	Управління соціальною відповідальністю	На державному рівні: Закон про догляд, Закон про вихователів та інвалідів, Національна комісія зі стандартів соціального обслуговування
		На місцевому рівні: визначення потреб населення в тих або інших соціальних послугах, особливостей їх надання та нормативного закріплення, контролю за їх якістю. Часткова компенсація витрат на виховують дитину-інваліда здійснюється за кошти органів місцевого самоврядування.
На рівні підприємств і організацій: проводять соціальне обслуговування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Із проживанням (установи для людей похилого віку, дітей і людей з обмеженими можливостями); 2. Здійснюють догляд за місцем проживання; 3. Охорони сім'ї з можливістю проживання; 4. Надають юридичні, інформаційні та інші послуги з усиновлення дітей; 5. Патронатні установи 	
Італія, Іспанія, Греція, Португалія	Соціальний захист	Законодавство гарантує окремим категоріям громадян та їх сім'ям забезпечення комплексної системи заходів соціального захисту й соціальних послуг, передбачає проведення універсальної політики підтримки осіб у складному становищі шляхом надання ефективних і високоякісних послуг.
	Соціальні послуги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надання допомоги з догляду та інших видів допомог на підтримку материнства та відповідального батьківства; 2. Навчальні й інформаційні послуги для підтримки батьків, зокрема шляхом заохочення взаємодопомоги серед сімей; 3. Надання допомоги й підтримки на дому, особливо для сімей, які беруть на себе зобов'язання з прийому, догляду за людьми з фізичними, розумовими та сенсорними відхиленнями, прийомних дітей, людей похилого віку; 4. Послуги для прийомної сім'ї у вигляді кваліфікованої допомоги з виховання й освіти дітей. Вказані послуги визнані в якості пріоритетних.
	Управління соціальною відповідальністю	На державному рівні: ст.ст. 2, 3, 38 Конституції Італії та Закон Італії № 328 від 8 листопада 2000 р. «Про реалізацію комплексної системи заходів соціального захисту та соціальних послуг». Соціальна політика носить пасивний характер. У 2003 р. прийнято закон про КСВ в Іспанії.
		На рівні підприємств і організацій: державна Експертна технічна комісія допомагає бізнесу в Іспанії поєднати економічну активність із діяльністю на благо суспільства
Данія, Швеція, Фінляндія	Соціальний захист	Соціальний захист – законодавчо-закріплена норма. КСВ є частиною промислової політики, направленою на підвищення конкурентоспроможності й створення нових робочих місць. Введено соціальний індекс.
	Соціальні послуги	Створення привабливого робочого клімату, робоче середовище, ведуть боротьбу з корупцією, вирішують гендерні проблеми, сприяють розвитку «чистого обладнання», ділова етика та оподаткування.
	Управління соціальною відповідальністю	На державному рівні: Держава бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від найбільш забезпечених до найбільш нужденних і незахищених. Є спеціальні закони, цивільні та кримінальні про здоров'я та безпеку, рівні можливості, право колективного договору, та інші, що пов'язані з правами людини.
На рівні підприємств й організацій: звіти про стабільний розвиток підприємства.		
США	Соціальний захист	Програма забезпечення гарантованого доходу, програма допомоги сім'ям з дітьми (ПФДС), продовольча програма, програма житлових субсидій і програма медичної допомоги (Медикейд).
	Соціальні послуги	Фінансування різних проєктів, благодійність, меценатство, спонсорство, звільнення від податків учасників програм КСВ.
	Управління соціальною відповідальністю	На рівні держави: Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення у США немає. Це утворюється з різного роду програм, регламентованих або федеральними органами, або законодавством штату, або їх спільними зусиллями.
		На місцевому рівні: окремі програми приймаються органами місцевої влади.
		На рівні підприємств та організацій: є Етичний кодекс, що пов'язаний з добробутом громади, беруть участь у благодійних заходах та підтримують боротьбу з голодом.

1	2	3
Японія, Південна Корея Китай, Індія	Соціальний захист	Орієнтована на внутрішнє середовище, У Китаї є «Закон про КСВ», поправки до Закону «Про товариства», Закон «Про компанії». В Індії відраховується на КСВ 2% від середнього чистого прибутку компанії за три роки.
	Соціальні послуги	Підтримка і розвиток персоналу, систему «довічного найму».
	Управління соціальною відповідальністю	На державному рівні : ініціативи корпоративної соціальної відповідальності не закріплено законодавчо, керуються суспільними інтересами. Для Китаю питання КСВ пов'язано з гармонізованим суспільством. На рівні підприємств, організацій: застосовують модель «Бізнес відповідає за все», згідно з якою бізнес надає житло, заохочує створення сімейних династій, забезпечує навчання і підвищення кваліфікації фахівців за рахунок підприємств тощо. У Китаї, Індії здають щорічні звіти про КСВ.

ВИСНОВКИ

Дослідження зарубіжного досвіду управління соціальною відповідальністю країн проведено за схемою, що показує взаємозв'язок локального (на рівні окремого підприємства) та інституційного (державного) рівнів управління соціальною відповідальністю. Схема виділяє на рівні підприємства внутрішню й зовнішню соціальну відповідальність. Це є важливим в управлінні нею. Порівняльний (компаративний) аналіз управління соціальною відповідальністю країн зроблено за критеріями – соціальний захист, соціальні послуги, управління соціальною відповідальністю за рівнями (державний, місцевий і рівень підприємства чи організації). Аналіз довів, що

управління соціальною відповідальністю здійснюється у країнах відповідно моделей КСВ, які вибрано державою згідно із традиціями й культурою. Водночас єдиної класифікації цих моделей немає. Найбільш повною класифікацією, на наш погляд, є класифікація К. Ляшук, яка детально описує європейську модель.

Моделі КСВ відрізняються рівнем втручання з боку органів державної влади стосовно соціального захисту й надання соціальних послуг.

У подальшому дослідженні необхідно розглянути концепції управління соціальною відповідальністю підприємств.

Список використаних джерел

1. Варвус А. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу. *Регіональна економіка*. 2024. №1. С.112–118. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-11>
2. Деліні М.М. Соціально-економічна відповідальність підприємництва: теорія, методологія, напрямки розвитку: монографія. Краматорськ, 2017. 451 с.
3. Збарський В., Оваденко В. Формування моделей корпоративної соціальної відповідальності птахівничих підприємств на засадах маркетингу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 2. С. 96 – 102. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-16>
4. Касич А.О., Стояненко В.О. Теоретичні основи управління соціальною відповідальністю підприємств у сучасних умовах. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 5 (05). С.186–191. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/37.pdf
5. Левін П.Б. Іноземний досвід розвитку соціально відповідальної бізнесу та його використання в Україні. *Наукові праці КНТУ Економічні науки*. 2009. Вип. 15. С. 128–131.
6. Любецька М.М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 109–116. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.19.109>
7. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. 2018. URL: repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18927/1/Стаття_АХФ_ІОВ_ЛЮС.pdf
8. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? *Києво-Могилянська Бізнес-Студія*. 2005. № 10. С. 34–38.
9. Ляшук К.П. Моделі корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6. Т. 1. С. 103–106. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-276-6-110-113>
10. Подрез О.І., Черепанова В.О. Глобальна економіка та її вимоги до соціальної відповідальності підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2023. № 6. С. 12–20. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-6-12-20>
11. Райко Д.В., Подрез О.І. Формування інструментів управління промисловими підприємствами за теоретичним та функціональним підходами. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 3. С. 386–393.

References

1. Varvus A. Foreign experience of social responsibility of business. *Regional economy*. 2024. No. 1. pp. 112–118. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-11> [in Ukrainian].
2. Dielini M.M. Socio-economic responsibility of entrepreneurship: theory, methodology, directions of development: monograph. Kramatorsky, 2017. 451 p [in Ukrainian].
3. Zbarskyi V., Ovadenko V. Formation of models of corporate social responsibility of poultry enterprises on the basis of marketing. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Vol. 9. No. 2. pp. 96-102. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-16> [in Ukrainian].
4. Kasych A.O., Stoyanenko V.O. Theoretical foundations of social responsibility management of enterprises in modern conditions. *Pryazovskiy Economic Herald*. 2017. Issue 5 (05). pp.186-191. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/37.pdf
5. Levin P.B. Foreign experience in the development of socially responsible business and its use in Ukraine. *Scientific works of KNTU. Economic sciences*. 2009. Issue 15. pp. 128–131. [in Ukrainian].
6. Liubetska M.M. Analysis of foreign experience in providing social services, implementation of social support for families (persons) in difficult life circumstances. *Investments: practice and experience*. 2018. No. 19. pp. 109–116. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.19.109>

<https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.19.109> [in Ukrainian].

7. Ahaverdiieva H.F., Ivanisov O.V., Lebedynska O.S. Social security and social protection: relationship between these categories. 2018. URL: repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18927/1/Стаття_АХФ_ІОВ_ЛІОС.pdf [in Ukrainian].

8. Vorobei V. Corporate social responsibility or benefit? *Kyiv-Mohyla Business Studio*. 2005. No. 10. pp. 34-38. [in Ukrainian].

9. Lyashuk K.P. Models of corporate social responsibility. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2019. No. 6. Vol. 1. pp. 103–106. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-276-6-110-113> [in Ukrainian].

10. Podrez O.I., Cherepanova V.O. Global economy and its requirements for social responsibility of enterprises. *Business-Inform*. 2023. No. 6. pp. 12–20. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-6-12-20> [in Ukrainian].

11. Raiko D.V., Podrez O.I. Formation of management tools of industrial enterprises according to theoretical and functional approaches. *Business-Inform*. 2018. No. 3. pp. 386–393. [in Ukrainian].

Viktor DIUZHEV

Doctor of Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-2431>

e-mail: ekosistema909@gmail.com

Olha PODREZ

PhD in Economics, Senior Lecturer, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-099-0115>

e-mail: olha.podrez@gmail.com

Oleksandr DIUZHEV

postgraduate student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5124-792X>

e-mail: adjuzhev@gmail.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT: FOREIGN EXPERIENCE

Building the concept of a socially responsible enterprise is an important element of the process of implementing sustainable development at enterprises and in the country as a whole. The purpose of the paper is the analysis and systematization of key aspects of social protection, provision of social services, organization and management of social responsibility of enterprises, organizations and the state as a whole in developed countries of the world in order to develop a mechanism of social responsibility management in Ukraine. To achieve the goal, the following tasks have been set to research modern approaches to social protection and the provision of social services in foreign countries of the world, as well as to analyze the best foreign practices in managing social responsibility at the enterprise, local and state levels. A scheme of interconnection of local social responsibility, consisting of external and internal and operating at the level of the enterprise, region, industry, and state, has been built. The scheme made it possible to substantiate the criteria by which the analysis was carried out - social protection, social services, management of social responsibility by levels (state, local and enterprise or organization level). It was concluded that the management of social responsibility is carried out in countries according to the models of social responsibility chosen by the state in accordance with traditions and culture. At the same time, there is no single classification of these models. The classifications differ only in the complete disclosure of the European model. It has been proven that the models of social responsibility differ in the level of intervention by state authorities regarding social protection and the provision of social services. The conducted comparative analysis will allow to build a mechanism for managing the social responsibility of the enterprise.

Keywords: *social responsibility of the enterprise; social responsibility of the country; social responsibility management; developed countries; transition economy countries; developing countries*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.26>
УДК 339.727

Василь Васильович МАТЕЙ

к.е.н., доцент кафедри, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-2604>
e-mail: vasyi.matei@knu.ua

Богдан Віталійович ХИЖНЯК

магістр, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9252-5830>
e-mail: khyzhnyakbohdan@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПОРТФЕЛЯМИ

Штучний інтелект (ШІ) все більше застосовується у сфері управління інвестиційними портфелями, відкриваючи нові можливості в аналізі даних та прийнятті рішень. У статті досліджено застосування ШІ у фінансовій сфері, зокрема перспективи його застосування у підвищенні точності прогнозів, зниженні ризиків та оптимізації процесів, враховуючи мінливі умови ринків. Також розглянуто проблеми, які можуть негативно впливати на результати, включаючи суперечливу якість даних, питання прозорості алгоритмів та кібербезпеку. Висновок статті підкреслює важливість подальших досліджень у напрямі вирішення питання якості даних, прозорості ШІ та інтеграції з іншими технологіями для створення більш безпечних і ефективних стратегій управління інвестиційними портфелями.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, управління інвестиційними портфелями, ризики, прогнозування, кібербезпека

ВСТУП

Управління інвестиційними портфелями стає все складнішим для інвесторів та керуючих портфелями, що спричинено турбулентними умовами на ринках. Швидкі зміни ринкових умов та значні потоки інформації ускладнюють процес управління інвестиційними портфелями і стимулюють учасників ринку застосовувати різні інструменти для адаптації до таких умов [5]. Одним з таких інструментів є штучний інтелект (ШІ), що демонструє потенціал у розв'язанні фінансових завдань різної складності завдяки здатності аналізувати великі обсяги даних та частково спрощувати роботу управління, зокрема аспекти, пов'язані зі збором і сортуванням інформації [7].

Застосування ШІ в управлінні фінансовими активами активно досліджувалось останніми роками. Одне з досліджень підкреслює можливості ШІ у сфері адаптивного навчання, підвищуючи ефективність у турбулентних умовах ринків, що дозволяє мінімізувати ризики та підвищити дохідність інвестицій [14]. Інші автори фокусуються на можливостях генеративних моделей ШІ у передбаченні ринкових трендів [5]. Однак, попри значні досягнення, певні проблеми залишаються невирішеними, зокрема питання прозорості алгоритмів та ризиків, пов'язаних з кібербезпекою.

Цю статтю спрямовано на загальний огляд можливих застосувань ШІ в управлінні інвестиційними портфелями, а також на більш детальний розгляд вказаних невирішених аспектів, зокрема на проблему коректної інтеграції ШІ у процеси управління портфелями. У висновку запропоновано теми для подальших досліджень.

МЕТА статті – дослідження способів застосування ШІ в управлінні інвестиційними портфелями, а також ідентифікація проблем такого застосування. Основну увагу зосереджено на аналізі можливостей ШІ оптимізувати процес прийняття рішень, прискорюючи процес збору інформації та підвищуючи ефективність її аналізу. Дослідження також спрямоване на виявлення ключових

ризиків, пов'язаних з інтеграцією ШІ у процес управління інвестиційними портфелями, зокрема у контексті кібербезпеки та прозорості алгоритмів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція), а також спеціальні методи (формалізація, систематизація). Застосування цих методів дає змогу сформулювати основу власного дослідження, а також уникнути повторення існуючих робіт. Крім цього, застосування таких методів сприяє визначенню напрямів для подальших досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

ШІ охоплює все більше сфер життя, трансформуючи їх. Управління інвестиційними портфелями, де ШІ відкриває нові можливості для більш точних та швидких стратегічного і технічного аналізів, не є виключенням. Застосування передових технологій у цій галузі дає інвесторам змогу не лише знижувати ризики, а й досягати більш стабільних та прибуткових результатів [5].

Термін «штучний інтелект» вперше застосував Джон Маккарті (спільно з Марвіном Мінскі та ін. вченими) ще у 1956 р. на конференції в Дартмутському коледжі. Маккарті описував ШІ як науку та інженерію створення інтелектуальних машин [14], а Мінскі – як галузь науки та технології, що займається створенням програм і систем, які можуть виконувати завдання, які вимагають інтелектуальних здібностей людини [2]. Компанія «Open AI» (розробник всесвітньо відомої моделі ChatGPT), описує її як модель, натреновану якнайшвидше слідувати інструкціям, які вводяться операторами, та надавати детальну відповідь у форматі діалогу, що сприяє кращому відтворенню інформації [4].

Варто зазначити, що ШІ можна класифікувати за різними критеріями, наприклад: за рівнем інтелекту, за типом навчання, за методами реалізації, за прикладною областю тощо. Для цілей цієї статті ШІ буде класифі-

ковано за прикладною областю. Серед прикладних областей, які виділяють Дідем Озкіцілтан та Анке Гасель, сфокусуємо увагу саме на обробленні текстів (або ж «природної мови») та експертних системах [6]. ШІ у сфері оброблення текстів спрямовано на розуміння та генерацію тексту (звідси визначення «генеративного ШІ»). Прикладами є чат-боти (наприклад ChatGPT), а також системи автоматичного перекладу (наприклад ШІ у перекладачі Reverso Context). На рис. 1 наведено частковий список того, для чого може застосовуватись генеративний ШІ.

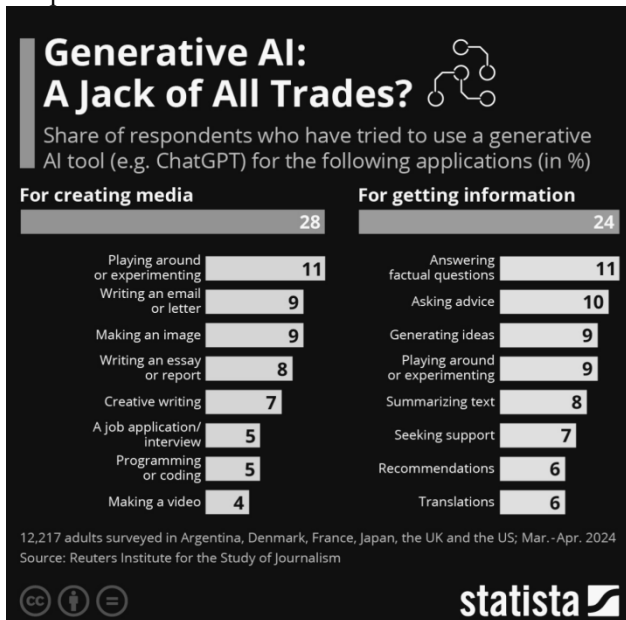

Рис. 1. Застосування генеративного ШІ [13]

Згідно з рис. 1 функціонал лише самого ChatGPT включає у себе значну кількість застосувань – від простого перекладу та відповіді на питання до програмування та створення відеоматеріалів.

Експертні системи є більш спеціалізованими, оскільки створюються на базі експертних знань у конкретній області, імітуючи те, як людина-експерт могла б діяти у складній ситуації [6]. Такі системи вже давно застосовуються у таких сферах, як розвідка корисних копалин і нафти, діагностуванні захворювань (наприклад MYCIN, розроблення якого почалося ще у 1972 р. [3]), а також у сфері інвестування [6, 8]. Далі у статті більш детально розглянуто ШІ, який може застосовуватись в управлінні інвестиційними портфелями.

Ефективна діяльність на фінансових ринках потребує значної інтелектуальної діяльності багатьох людей, для аналізу діяльності компаній та їх фінансових показників, знаходження актуальної інформації для визначення трендів на ринках, обробки масивів даних, які можуть впливати на ринок сировинних товарів, та для багатьох інших завдань. Сьогодні також є багато факторів, які негативно впливають на управління інвестиційними портфелями, серед яких можна виділити:

1. **Висока волатильність ринків.** Характеризується зростаючою нестабільністю, яка може бути викликана економічними, політичними, або ж соціальними факторами. Пандемія COVID-19 та її наслідки, зростаюча нестабільність на Близькому Сході та перешкоди судорожному у Червоному морі є лише кількома прикладами таких подій.

2. **Економічна невизначеність.** В умовах відносно високої інфляції у розвинених країнах, високих процентних ставок, а також зростання тарифів на різну продукцію, стає дедалі складніше підібрати активи, які б могли показувати дохідність навіть у таких умовах.

3. **Регуляторні зміни.** Зміни у регуляторних вимогах вимагають від бізнесу адаптації стратегій діяльності, що може призводити до додаткових витрат і ризиків. Гарним прикладом є політика EUDR, метою якої є впровадження заходів для боротьби зі зміною клімату, зокрема – з вирубкою лісів [11].

4. **Технологічні ризики.** Кіберзагрози можуть бути все більшим фактором, впливаючим на безпеку інвестиційних даних та систем, а також – на діяльність компанії.

5. **Складність аналізу даних.** Збільшення обсягів даних та їх складність вимагають від інвесторів застосування передових аналітичних інструментів для прийняття обґрунтованих рішень [10].

Через вищенаведені фактори інвесторам стає все складніше скласти портфель, який був би адаптований під сучасні виклики. Управління портфелем також потребує зростаючих зусиль, оскільки ребалансування портфелю стає просто необхідним враховуючи згадані раніше виклики. ШІ у цих умовах міг би стати інструментом, що допомагає в управлінні інвестиційними портфелями. Розглянемо, як ШІ може застосовуватися для реагування на виклики, описані вище.

Як зазначено, **висока волатильність ринків** може мати цілу низку причин, і для правильного розуміння того, що могло вплинути на стан ринку потрібно не лише проаналізувати минулі події, а й постійно відслідковувати актуальні зміни. Для обох завдань необхідно обробляти значні обсяги даних з різних джерел, таких як фінансові звіти, новини, соціальні медіа, економічні індикатори тощо [5]. Генеративний ШІ може бути успішно застосованим для пришвидшення аналізу значного обсягу даних [5]. На рис. 2 відображено зростання застосування ШІ бізнесами, що може означати, що переваги, які бізнес отримує від застосування ШІ, допомагають отримати конкурентну перевагу. Сфера фінансів та страхування не є виключенням, і має доволі значний потенціал для зростання адаптації ШІ бізнесами протягом наступних 6 місяців.

Варто зазначити, що така функція ШІ може допомогти в управлінні інвестиційними портфелями не лише завдяки кращій підготовленості управлінця до високої вола-

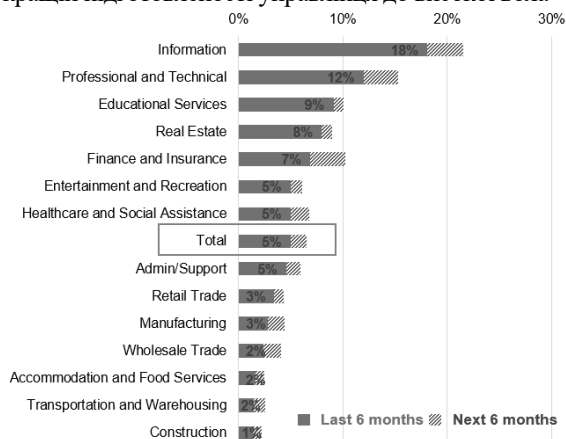

Рис. 2. Частка бізнесів, які застосовують ШІ для вироблення товарів та надання послуг, дані від 21.05.24 [5]

тильності ринків, а й *спрощуючи аналіз даних*. ШІ може обробляти значні обсяги інформації набагато швидше за людей, скорочуючи час, необхідний для аналізу. Це дає змогу сфокусуватися на більш актуальних джерелах інформації, допомагаючи відсортувати те, що не є важливим для аналізу конкретного активу. Крім цього, функціонал генеративного ШІ дає змогу за правильного застосування інструменту оцінити актив з різних сторін, відкрити нові перспективи на нього, і здійснити переоцінку активу та його роль у портфелі. Також варто зазначити, що вищезазначений функціонал доступний і в разі застосування деяких експертних систем, наприклад Aladdin від Blackrock [1]. Відмінність експертних систем у спрощенні аналізу даних полягає у тому, що на відміну від генеративного ШІ експертні системи можуть застосовувати закриті бази даних компаній, які надають доступ до свого ШІ, які міститимуть інформацію, що може впливати на ринок сильніше ніж та, що доступна безкоштовно. Доступ до такої інформації та її швидкий аналіз також сприяє вищому рівню готовності до високої волатильності на ринку.

Вищеописаний функціонал ШІ також дає змогу краще адаптуватися до умов *економічної невизначеності*, сприяючи більш швидкому та точному аналізу даних, такої як звіти компаній та актуальний інформаційний фон. Застосовуючи зібрані дані та враховуючи поточні умови, які склалися на ринках, ШІ може допомогти у знаходженні кореляцій активів з різними економічними показниками, що підвищить ефективність управління інвестиційним портфелем [10].

ШІ не може безпосередньо допомогти зі зменшенням ризику *регуляторних змін*, однак доступний функціонал і способи його застосування, описані вище, дає змогу більш швидко реагувати на такі зміни, а також сприяє їх кращому розумінню. Це, зі свого боку, сприяє більш швидкій адаптації до нових ринкових умов для компаній, які застосовують ШІ з цією метою (надаючи їм конкуренту перевагу). В управлінні інвестиційним портфелем більш високий ступінь обізнаності з поточними регуляторними змінами та їх потенційним впливом на учасників ринку надає можливість швидше вносити зміни до портфелю з метою зменшення негативного впливу, або максимізації позитивного впливу, регуляторних ризиків на дохідність портфоліо [7].

Одна з головних відмінностей *технологічних ризиків* полягає у тому, що вони несуть безпосередню загрозу не лише для бізнесів, однак і для керуючого інвестиційним портфелем. Для мінімізації цього ризику можна застосовувати як генеративний ШІ, який дасть можливість краще розуміти потенційні загрози (наприклад, надасть інформацію про сучасні способи фішингу персональних даних та / або інформації для авторизації), так і експертний ШІ [12]. Останній дозволяє більш точно оцінити потенційні технологічні ризики як для індивіда, так і для компаній [7].

Слід також зауважити, що застосування ШІ в управлінні інвестиційними портфелями стикається з низкою проблем, які можуть ускладнити процес та підвищити ризики для інвесторів. По-перше, однією з головних проблем є якість даних [5]. ШІ залежить від великої кількості даних для навчання моделей і прийняття рішень. Недостатня якість або неповнота даних може призвести до не зовсім точних, а іноді й зовсім хибних

прогнозів і відповідно до невірних інвестиційних рішень. Як зазначають у звітах McKinsey, компанії часто стикаються з труднощами у зборі та обробленні релевантних даних через їх різноманітність і швидкі зміни [9]. Для зменшення такого ризику варто завжди перевіряти інформацію, яку надає ШІ, а також джерела, вказані системою, оскільки й вони можуть бути не актуальними.

По-друге, проблема інтерпретації рішень, прийнятих ШІ, також є суттєвою. Багато алгоритмів ШІ працюють як «чорні ящики», що означає, що їх внутрішні механізми і логіка можуть бути незрозумілими для користувачів, або просто недоступними, як у випадку з Aladdin [1, 5]. Це створює виклики для інвесторів, оскільки важливо не лише отримувати рекомендації від ШІ, але й розуміти, як сформовано ту чи іншу рекомендацію. Відсутність прозорості може викликати недовіру до систем ШІ та утруднювати їх інтеграцію у процес прийняття рішень, а також знизити ефективність управління інвестиційним портфелем. Цей виклик у застосуванні ШІ може бути повністю вирішено лише за умови, що цього захоче розробник ШІ, який вирішить надати доступ до такої інформації. Однак, враховуючи наскільки чутливими є такі дані, малоймовірно, що таке відбуватиметься часто. Незважаючи на це, сам менеджер може частково вирішити це питання за умови більш глибокого вивчення систем, які застосовуються в управлінні інвестиційним портфелем. Таке вивчення дасть змогу краще зрозуміти недоліки ШІ, що застосовується, а також як можна їх обійти, застосовуючи внутрішній функціонал ШІ.

Крім вищесказаного, технологічні ризики також є важливим аспектом у застосуванні ШІ в управлінні інвестиційним портфелем. Технологічні ризики включають кібербезпеку та стабільність алгоритмів. Недостатній захист даних може призвести до витоків конфідентційної інформації, яка може серйозно зашкодити інвесторам. Також варто враховувати те, що таку інформацію може бути застосовано для маніпуляцій ринками (у разі зламу системи масштабу Aladdin). Нестабільність алгоритмів може призвести до некоректної роботи системи та видачі хибних результатів [4]. Яскравим прикладом буде вигадання системою ChatGPT джерел інформації. Для протидії технологічним ризикам варто постійно відслідковувати процес функціонування алгоритмів та вдосконалювати їх, посилювати безпеку систем, а також оперативно реагувати на наявні виклики. Той, хто управляє інвестиційним портфелем, для зниження технологічних ризиків може застосовувати найбільш захищені та перевірені ШІ, а також завжди застосовувати найновіші версії програмного забезпечення.

Загалом ШІ за правильного застосування надає цілу низку переваг в управлінні інвестиційними портфелями, даючи змогу краще підготуватись до та швидше реагувати на волатильність на ринку, економічну невизначеність, краще розуміти регуляторні ризики, знизити технологічні ризики, а також значно знизити ступінь складності аналізу даних. Однак не варто і забувати про ризики, які несе застосування ШІ, і які можуть призвести до зниження ефективності управління і відповідно нижчого рівня дохідності. Хоча керуючий інвестиційним портфелем і не завжди може повністю нівелювати вказані ризики, можливо вжити низку заходів, які зведуть

такі ризики до мінімуму. Застосування ІІІ все більше нагадує необхідність, аніж примху, тому розуміння його переваг та недоліків, і як з ними боротись, стає усе більш важливим аспектом управління інвестиційними портфелями.

ВИСНОВОК

Дослідження показує, що застосування ІІІ в управлінні інвестиційними портфелями відкриває нові можливості для підвищення ефективності управління інвестиційними портфелями. ІІІ за правильного застосування допомагає значно зменшити час на аналіз даних, знижувати ризики та підвищувати точність прогнозів, що особливо важливо в умовах високої волатильності ринків.

Основними перевагами впровадження ІІІ є: швидкий аналіз великих обсягів інформації (зокрема фінансових звітів, новин та соціальних медіа), що сприяє більш обґрунтованому прийняттю рішень. Застосування експертних систем, таких як Aladdin від BlackRock, які дають доступ до закритих баз даних і забезпечують додаткову конкурентну перевагу, також є важливим елементом підвищення ефективності керування інвестиційними портфелями.

Однак застосування ІІІ в управлінні інвестиціями має певні ризики. Основні проблеми пов'язані з якістю даних, які видають поточні моделі ІІІ, а також з відсутністю прозорості в роботі алгоритмів. Технологічні ризики, такі як кібербезпека та стабільність алгоритмів,

також є важливими факторами, які варто враховувати у застосуванні ІІІ, оскільки вони можуть мати негативний вплив на управління портфелями.

Перспективи подальших досліджень та розробок

1. *Покращення якості даних.* Необхідно зосередитись на дослідженні якості даних, які видають поточні моделі ІІІ, для виявлення тенденції про покращення, чи навпаки, погіршення, якості наданої інформації (що може бути спричинено зростанням кількості хибної інформації, згенерованої самими моделями ІІІ).

2. *Посилення кібербезпеки.* Розроблення більш захищених систем і алгоритмів є важливим для мінімізації пов'язаних ризиків. Дослідження у сфері кібербезпеки можуть сфокусуватися на тому, як користувачі ІІІ можуть більш безпечно застосовувати технологію без необхідності внесення у неї фундаментальних змін.

3. *Інтеграція ІІІ з іншими технологіями.* Подальші дослідження можуть детально розглянути інтеграцію ІІІ з іншими передовими технологіями (наприклад блокчейн), для створення ще більш ефективних і, що важливо, безпечних, рішень в управлінні інвестиційними портфелями.

Отже, хоча ІІІ і має великий потенціал для покращення управління інвестиційними портфелями, його застосування потребує врахування певних ризиків. Такий стан справ відкриває нові напрями для подальших досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. BlackRock. Aladdin for Corporations. URL: <https://www.blackrock.com/aladdin/industry-segments/corporations>
2. Dennis M.A. Marvin Minsky, American scientist. *Encyclopaedia Britannica online*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Marvin-Lee-Minsky>
3. Encyclopaedia Britannica. MYCIN, *Encyclopaedia Britannica online*. 2024. URL: <https://www.britannica.com/technology/MYCIN>
4. Introducing ChatGPT. *OpenAI.com*. URL: <https://openai.com/index/chatgpt>
5. J.P. Morgan Asset Management. Can Investment Management Harness the Power of AI? 2024. URL: <https://am.jpmorgan.com/us/en/asset-management/adv/insights/market-insights/market-updates/on-the-minds-of-investors/can-investment-management-harness-the-power-of-ai/>
6. Jarrahi, M.H. Artificial Intelligence at Work: An Overview of the Literature. *ResearchGate*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349854588_Artificial_Intelligence_at_Work_An_Overview_of_the_Literature
7. LeewayHertz. AI for Portfolio Management. 2024. URL: <https://www.leewayhertz.com/ai-for-portfolio-management/#Role-of-AI-in-portfolio-management>
8. López de Prado M. Machine Learning for Asset Managers. *Journal of Portfolio Management*. 2018. URL: <https://www.pm-research.com/content/ijpormgmt/49/9/31>
9. McKinsey & Company. Artificial Intelligence in Strategy. 2023. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/artificial-intelligence-in-strategy>
10. PricewaterhouseCoopers (PWC). Asset and Wealth Management Revolution. 2023. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/asset-management/publications/asset-and-wealth-management-revolution-2023.html>
11. PricewaterhouseCoopers (PWC). EU Deforestation Regulation. 2024. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/esg/eu-deforestation-regulation.html>
12. Raconteur. Q&A: Why Leaders Must Prioritise Mitigating Human Risk in the Age of AI. 2023. URL: https://www.raconteur.net/technology/qa-why-leaders-must-prioritise-mitigating-human-risk-in-the-age-of-ai?_gl=1*7leuvj*_up*MQ.*_ga*ODkyOTM3OTkyLjE3MjEwNDEzMDY.*_ga_W0E0DK4SRY*MTcyMTA0MTMwNi4xLjEuMTcyMTA0MTMzOC4yOC4wLjg0NTYyMTYxNw
13. Statista. Generative AI: A Jack of All Trades? 2024. URL: <https://cdn.statcdn.com/Infographic/images/normal/32411.jpeg>
14. Toosi A. et al. A Brief History of AI: How to Prevent Another Winter (A Critical Review). *ResearchGate*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/354387444_A_Brief_History_of_AI_How_to_Prevent_Another_Winter_A_Critical_Review

References

1. BlackRock. Aladdin for Corporations. URL: <https://www.blackrock.com/aladdin/industry-segments/corporations>
2. Dennis M.A. Marvin Minsky, American scientist. *Encyclopaedia Britannica online*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Marvin-Lee-Minsky>
3. Encyclopaedia Britannica. MYCIN, *Encyclopaedia Britannica online*. 2024. URL: <https://www.britannica.com/technology/MYCIN>
4. Introducing ChatGPT. *OpenAI.com*. URL: <https://openai.com/index/chatgpt>
5. J.P. Morgan Asset Management. Can Investment Management Harness the Power of AI? 2024. URL: <https://am.jpmorgan.com/us/en/asset-management/adv/insights/market-insights/market-updates/on-the-minds-of-investors/can-investment-management-harness-the-power-of-ai/>

<https://am.jpmorgan.com/us/en/asset-management/adv/insights/market-insights/market-updates/on-the-minds-of-investors/can-investment-management-harness-the-power-of-ai/>

6. Jarrahi, M.H. Artificial Intelligence at Work: An Overview of the Literature. *ResearchGate*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349854588_Artificial_Intelligence_at_Work_An_Overview_of_the_Literature

7. LeewayHertz. AI for Portfolio Management. 2024. URL: <https://www.leewayhertz.com/ai-for-portfolio-management/#Role-of-AI-in-portfolio-management>

8. López de Prado M. Machine Learning for Asset Managers. *Journal of Portfolio Management*. 2018. URL: <https://www.pm-research.com/content/ijpormgmt/49/9/31>

9. McKinsey & Company. Artificial Intelligence in Strategy. 2023. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/artificial-intelligence-in-strategy>

10. PricewaterhouseCoopers (PWC). Asset and Wealth Management Revolution. 2023. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/asset-management/publications/asset-and-wealth-management-revolution-2023.html>

11. PricewaterhouseCoopers (PWC). EU Deforestation Regulation. 2024. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/esg/eu-deforestation-regulation.html>

12. Raconteur. Q&A: Why Leaders Must Prioritise Mitigating Human Risk in the Age of AI. 2023. URL: https://www.raconteur.net/technology/qa-why-leaders-must-prioritise-mitigating-human-risk-in-the-age-of-ai?_gl=1*7leuvj*_up*MQ..*_ga*ODkyOTM3OTkyLjE3MjEwNDEzMDY.*_ga_W0E0DK4SRY*MTcyMTA0MTMwNi4xLjEuMTCyMTA0MTMzOC4yOC4wLjg0NTYyMTYxNw

13. Statista. Generative AI: A Jack of All Trades? 2024. URL: <https://cdn.statcdn.com/Infographic/images/normal/32411.jpeg>

14. Toosi A. et al. A Brief History of AI: How to Prevent Another Winter (A Critical Review). *ResearchGate*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/354387444_A_Brief_History_of_AI_How_to_Prevent_Another_Winter_A_Critical_Review

Vasyl MATEI

PhD in Economics, Associate Professor of department, Educational and scientific institute of international relations

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-2604>

e-mail: vasyl.matei@knu.ua

Bohdan KHYZHNIAK

master, Educational and scientific institute of international relations

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9252-5830>

e-mail: khyzhnyakbohdan@gmail.com

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MANAGEMENT OF INVESTMENT PORTFOLIOS

The ever-increasing complexity of financial markets, characterized by high market volatility, economic uncertainty, and the massive influx of various data pose a significant challenge in investment portfolio management. Traditional methods can fall short in addressing these challenges, requiring too much from an individual managing investment portfolios. The ability of AI to process a tremendous number of large datasets and to detect patterns offers a significant advantage for a manager, providing for more informed and timely investment decisions. The purpose of this annex is to encapsulate findings of the primary paper on the use of AI in investment portfolio management, highlighting the benefits and challenges, and also identifying areas for improvement and further research.

The paper explores the possibility of using AI to enhance the effectiveness of an investment portfolio manager, through the improvement of analysis' quality, help in data collection and processing, recognition of complex patterns, and faster decision-making. This could help optimize investment strategies through risk reduction, improved forecasting, and faster adaptation to market fluctuations. In addition, the paper aims to identify potential risks associated with AI integration, for example quality of data, algorithm transparency, and cybersecurity issues.

Literature analysis demonstrated that application of AI can increase the efficiency of investment portfolio management. This is possible because of AI systems' ability to conduct advanced data search and analysis, providing for better decision-making. The use of AI algorithms allows investment portfolio managers to identify market trends more easily, optimize asset allocations, as well as minimize market volatility risks. A good example is BlackRock's Aladdin expert system, which provides comprehensive data insights, providing a competitive advantage. However, the paper also demonstrates, that implementation of AI systems is associated with several challenges, particularly - quality of provided data and opacity of AI algorithms, which can raise doubts regarding their effectiveness. Moreover, cybersecurity remains a significant concern.

Overall, the use of AI presents opportunities for investment portfolio managers to improve results by providing competitive advantages. However, certain challenges need to be overcome. AI holds great promise for investment portfolio management, and future studies need to focus on AI integration, cybersecurity, and improvement of data quality.

Keywords: *Artificial intelligence, AI, AI integration, portfolio management*

Денис Іванович СИДОРЕНКО
к.ю.н., директор ТОВ "Комерсант Україна"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5793-6683>
e-mail: denys.sydorenko@proton.me

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВА НА УТРИМАННЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ ТА СПОСОБИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

У статті проведено дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права. Зазначено, що у сімейно-правовій доктрині зберігається дискусія з визначення цього поняття цього сімейного права, його співвідношення із категорією «аліменти» та із відповідним сімейним обов'язком надавати утримання іншому учаснику сімейних відносин. У законодавстві визначаються такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин): право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною в натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі, якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги – наперед), чи як додаткові витрати на дитину.

Ключові слова: сімейне право, учасник сімейних відносин, здійснення сімейного права, сімейний обов'язок, виконання сімейного обов'язку, право на утримання, аліменти, додаткові витрати на дитину

ВСТУП

Актуальність питання дослідження способів здійснення права на утримання в сімейному праві зумовлено соціальною значущістю цього інституту. Сучасне суспільство стикається з великою кількістю сімейних конфліктів, пов'язаних з виконанням зобов'язань з утримання членів сім'ї. Часто виникають ситуації, коли права на утримання порушуються або не реалізуються належно, що негативно впливає на матеріальне становище дітей, колишнього подружжя, інших учасників сімейних відносин, які мають право на утримання. Наукове обґрунтування та розроблення ефективних механізмів здійснення цього права сприяє захисту прав і свобод вразливих категорій населення. Враховуючи зростаючу складність сімейних відносин у сучасному суспільстві, питання ефективної реалізації права на утримання набуває особливої актуальності.

Питання здійснення права на утримання стало предметом наукових досліджень таких науковців, як А.М. Буряченко, О.В. Губанова, І.В. Жилінкова, Т.П. Красвітна, В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, Л.В. Сапейко, В.І. Труба, С.Я. Фурса, Є.Д. Ханович, І.В. Чеховська. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики поняття права на утримання у сімейному праві та способів його здійснення.

МЕТА статті – дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, судовій практиці, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним з основних сімейних обов'язків, якими володіють учасники сімейних відносин, зокрема подружжя, батьки та діти, є обов'язок утримувати іншого члена сім'ї, який не може це зробити у зв'язку з неповноліттям, навчанням, доглядом за дитиною або непрацездатністю. Водночас цей обов'язок є взаємним: зобов'язані утримувати як батьки своїх неповнолітніх дітей, так і повнолітні діти – своїх непрацездатних батьків, працездатне подружжя зобов'язане утримувати непрацездатне подружжя, зокрема колишнє тощо. Такі ж обов'язки мають також брати та сестри, баба, дід, прабаба, прадід, внуки та правнуки, мачуха, вітчим та пасинок, падчерка, фактичний вихователь та дитина, взята у сім'ю фактичного вихователя. Зважаючи на те, що не завжди зазначені обов'язки виконуються добровільно, в сімейному законодавстві протягом останнього часу здійснюється вдосконалення правового регулювання відносин не лише з приводу встановлення обов'язку з утримання членів сім'ї, а й відносин з притягнення до відповідальності зобов'язаної особи, яка добровільно не виконує свої аліментні зобов'язання.

У Сімейному кодексі (СК) України право на утримання визначене як прямо – через категорію сімейного права, зокрема у ст.ст. 75 (як право одного з подружжя на утримання), 76 (як право колишнього подружжя на утримання після розірвання шлюбу), 84 (як право дружини на утримання під час вагітності та у разі проживання з нею дитини), 86 (як право чоловіка на утримання у разі проживання з ним дитини), 88 (як право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина з інвалідністю), 91 (як право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою), так і непрямо – через категорію участі дружини, чоловіка у витратах на лікування (ст. 90), участі батьків у додаткових витратах на дитину (ст. 185), як обов'язок на-

дання утримання (ст.ст. 180, 199, 202, 265-271) [1]. Водночас у СК України не визначено поняття права на утримання, а лише підстави для його виникнення та способи надання цього права зобов'язаною стороною.

Право на утримання одного з учасників сімейних відносин у сімейно-правовій доктрині визначається як передбачена законом можливість учасника сімейних відносин одержувати утримання від іншого з учасників сімейних відносин [2, с. 311, 318, 333], як відповідне майнове право на одержання утримання (аліментів) у випадках, встановлених законом або договором [2, с. 321] за умови дотримання певних вимог [2, с. 311], як право та обов'язок учасників сімейних відносин матеріально підтримувати один одного [3, с. 183], як не тільки правовий, а й моральний обов'язок [4, с. 144], як елемент особливого сімейного правовідношення, в якому один з учасників зобов'язаний надати іншому утримання в натуральній або грошовій формі, а одержувач утримання має право вимагати від платника виконання його обов'язку [5, с. 6], зокрема у судовому порядку або через застосування виконавчого напису нотаріуса [6, с. 187], як взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування [7, с. 45]. У правовідносинах з утримання значення набуває активна поведінка боржника стосовно передавання коштів або іншого майна. Зазвичай утримання має здійснюватися добровільно, але у разі невиконання одним з батьків свого обов'язку з утримання дитини, інший має право звернутися до суду з вимогою про примусове стягнення аліментів [8, с. 14].

У сімейно-правовій доктрині виникає питання співвідношення понять «утримання» та «аліменти» у контексті здійснення права на утримання учасником сімейних відносин. Так, з одного, зокрема, аліменти визначаються як утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування [9, с. 88], як утримання, яке одна особа зобов'язана надати іншій особі, з якою вона пов'язана сімейними відносинами за наявності умов, передбачених законом або договором [3, с. 183]. Л.В. Сапейко та В.А. Кройтор зазначають, що у сучасному новому законодавстві України не розмежовується поняття «утримання» та «аліменти»: і в перше, і в друге вкладається одне й теж розуміння – кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того, добровільне це утримання чи на підставі рішення суду [10, с. 10]. З іншого боку, зобов'язана особа, здійснюючи право на утримання уповноваженої особи, може здійснювати таке утримання виходячи з власних можливостей та потреб уповноваженої особи, без формального присудження аліментів судом (такі кошти не будуть аліментами, але будуть утриманнями) [6, с. 38]. На думку В.І. Труби, «утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово чи вимушено в разі виникнення права на утримання когось з учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання [7, с. 45]. На думку О.В. Розгон,

утримання та аліменти – це різні поняття; перше – це кошти, які передаються у добровільному порядку одним з батьків, хто проживає окремо від дитини, на користь дитини, а друге – це кошти, які стягуються у примусовому порядку у частці від доходу того з батьків, хто проживає окремо від дитини, та (або) у твердій грошовій сумі в порядку примусового провадження [11, с. 76]. У примусовому контексті поняття «аліменти» визначає й З.В. Ромовська [12, с. 117]. Крім цього, поняття права на утримання включає в себе право на одержання не тільки аліментів, а й інших виплат, спрямованих на підтримку іншого з подружжя у разі хвороби, дитину у разі виникнення особливих обставин (розвиток здібностей дитини, її хвороба, каліцтво тощо).

З категорією права на утримання тісно пов'язаний відповідний сімейний обов'язок того учасника сімейних відносин, який є зобов'язаною стороною в аліментних правовідносинах. Як правильно зазначає О.В. Розгон, поняття «аліментний обов'язок» слід розглядати в контексті позитивних суб'єктивних сімейних обов'язків, що перебувають у нерозривному взаємозв'язку та взаємодії з відповідними суб'єктивними правами; такий обов'язок особа може здійснювати добровільно, обрати форму і строки його виконання та за власним бажанням змінити або припинити надання утримання. Відповідний обов'язок може виконуватися добровільно – у грошовій (у формі аліментів) або натуральній формі відповідно до правил та підстав, визначених у сімейному законодавстві, або відповідно до укладеного сімейного договору, яким визначається порядок виплати та розміри аліментів на подружжя, дитину, іншого учасника сімейних відносин (зокрема фактичного подружжя), порядок участі у додаткових витратах на дитину, витратах на лікування іншого з подружжя [2, с. 213].

Говорячи про способи здійснення права на утримання, слід зазначити, що на думку С.Я. Фурси, утримання буває двох типів: яке здійснюється на добровільній основі і яке здійснюється за рішенням суду. Добровільне утримання необхідно також поділити на підвиди: утримання, яке здійснюється з благодійною метою, та яке здійснюється зобов'язаною особою. Конкретизуючи питання утримання на договірній основі, автор робить висновок про те, що воно стосується утримання саме зобов'язаною за законом особою [13, с. 64]. Як правильно зазначає Є.Д. Ханович, право вимоги одержувача в аліментному зобов'язанні має суворо визначений обсяг, який відповідає укладеній угоді про сплату аліментів або рішенням суду [14, с. 87].

У законодавстві визначено такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин). Відповідно до ст.ст. 77, 181, 185 СК України право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною у натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання пра-

вової допомоги – наперед) чи як додаткові витрати на дитину [1].

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права можемо дійти висновків, що у сімейно-правовій доктрині зберігається дискусія про визначення поняття такого сімейного права, його співвідношення з категорією «аліменти» та з відповідним сімейним обов'язком надавати утримання іншому учаснику сімейних відносин. У сімейно-правовій доктрині право на утримання учасника сімейних відносин визначається як передбачена законом можливість учасника сімейних відносин одержувати утримання, підтримку, кошти від іншого з учасників сімейних відносин; як відповідне майнове право учасника сімейних відносин; як пов'язаний з таким правом сімейний обов'язок, що має як юридичний, так і моральний обов'язок; як елемент сімейного правовідношення (аліментного зобов'язання, зобов'язання з надання утримання). Права на утримання та на одержання аліментів співвідносяться як ціле та частина: зобов'язана особа, здійснюючи право на утримання уповноваженої особи, може здійснювати таке утримання вихо-

дючи з власних можливостей та потреб уповноваженої особи без формального присудження аліментів судом (такі кошти не будуть аліментами, але будуть утриманням). Поняття права на утримання включає в себе право на одержання не тільки аліментів, а й інших виплат, спрямованих на підтримку іншого з подружжя у разі хвороби, дитину у разі виникнення особливих обставин (розвиток здібностей дитини, її хвороба, каліцтво тощо). У законодавстві визначено такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин): право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною у натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги – наперед) чи як додаткові витрати на дитину.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В.І. Борисова та ін. Харків, 2021. Т. 12: Сімейне право. 480 с.
3. Мироненко В.П., Пилипенко С.А. Сімейне право України. Київ, 2008. 477 с.
4. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Є.О. Харитонов та ін. Харків, 2008. 560 с.
5. Красвітна Т.П. Зобов'язання подружжя по утриманню у сімейному праві: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 2019. 24 с.
6. Буряченко А.М. Відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання у сімейному праві: дис. докт. філ.: 081. Хмельницький, 2022. 234 с.
7. Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). С. 44–48.
8. Губанова О.В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум Права*. 2019. № 56(3). С. 13–20.
9. Лакей І.А., Чеховська І.В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 88–91.
10. Сапейко Л.В., Кройтор В.А. Аліменти дітям та батькам: монографія. Харків, 2008. 160 с.
11. Розгон О.В. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Латвії. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 76–81.
12. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Київ, 2009. 500 с.
13. Фурса С.Я., Драгневич Л.Ю., Фурса Є.І. Настільна книга нотаріуса: сімейні відносини в нотаріальному процесі. Київ, 2003. 352 с.
14. Ханович Є.Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 229 с.

References

1. Family Code of Ukraine dated January 10, 2002. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print> (in Ukrainian).
2. Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vol. / ed.V.I. Borysova et al. Kharkiv, 2021. Vol. 12: Family law. 480 p. (in Ukrainian).
3. Myronenko V.P., Pylypenko S.A. Family law of Ukraine. Kyiv, 2008. 477 p. (in Ukrainian).
4. Scientific and practical commentary to the Family Code of Ukraine / Y.O. Kharytonov et al. Kharkiv, 2008. 560 p. (in Ukrainian).
5. Krasvitna T.P. Obligations of spouses for maintenance in family law: thesis abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.03. Kharkiv, 2019. 24 p (in Ukrainian).
6. Buriachenko A.M. Liability for non-fulfillment of the obligation to provide maintenance in family law: thesis ... PhD in legal sciences: 081. Khmelnytskyi, 2022. 234 p (in Ukrainian).
7. Truba V.I. Alimentary legal relations: types and legal nature. *Bulletin of ONU named after I. I. Mechnikova. Series: Legal studies*. 2014. Vol. 19. Issue 3 (24). pp. 44–48. (in Ukrainian).
8. Hubanova O.V. Regarding the legal regulation of the collection of alimony for child maintenance by court order. *Law Forum*. 2019. No. 56(3). pp. 13–20. (in Ukrainian).
9. Lakei I.A., Chekhovska I.V. Child maintenance obligation as a type of family legal relationship. *Comparative and analytical law*. 2016. No. 4. pp. 88–91. (in Ukrainian).

10. Sapeiko L.V., Kroitor V.A. Alimony for children and parents: monograph. Kharkiv, 2008. 160 p. (in Ukrainian).
11. Rozhon O.V. Comparative analysis of the legal regulation of alimony obligations regarding child support in Ukraine and Latvia. *Law and society*. 2017. No. 3. pp. 76–81. (in Ukrainian).
12. Romovska Z.V. Ukrainian family law: textbook. Kyiv, 2009. 500 p. (in Ukrainian).
13. Fursa S.Y., Drahnevych L.Y., Fursa Y.I. Notary's desk book: family relations in the notarial process. Kyiv, 2003. 352 p. (in Ukrainian).
14. Khanovych E.D. Legal regulation of alimony obligations of parents to support children: thesis ... PhD in legal sciences: 12.00.03. Kyiv, 2019. 229 p (in Ukrainian).

Denys SYDORENKO

PhD in Legal Sciences, director of "Kommersant Ukraine" LLC

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5793-6683>

e-mail: denys.sydorenko@proton.me

**ON THE QUESTION OF THE CONCEPT OF THE RIGHT TO MAINTENANCE IN FAMILY LAW
AND METHODS OF ITS EXERCISE**

In the paper, the author conducted a scientific study of the peculiarities of the exercise of the right to maintenance in family law, the definition of the main ways of implementing this family law. It is noted that in the family law doctrine, there is a debate about the definition of this concept of this family law, its relationship with the category of "alimony" and with the corresponding family obligation to provide maintenance to another member of family relations. In the family law doctrine, the right to maintenance of a member of a family relationship is defined as the legal possibility of a member of a family relationship to receive maintenance, support, funds from another member of the family relationship; as a relevant property right of a participant in family relations; as related to such a right is a family duty that has both a legal and a moral obligation; as an element of a family relationship (alimony obligation, maintenance obligation). The rights to maintenance and to receive alimony are related as a whole and a part: the obliged person, exercising the right to maintenance of an authorized person, can carry out such maintenance based on his own capabilities and needs of the authorized person, without a formal award of alimony by the court (such funds will not be alimony, but will be maintenance). The concept of the right to maintenance includes the right to receive not only alimony, but also other payments aimed at supporting the other spouse in case of illness, the child in case of special circumstances (development of the child's abilities, his illness, disability, etc.). The legislation defines the following ways of exercising the right to maintenance (fulfilment of the corresponding obligation of another member of the family relationship): the right to maintenance is exercised through the provision of appropriate maintenance by the obliged party in kind or in cash with the consent of the spouses, an agreement between the parents (including in accordance with a concluded family agreement - a spousal agreement on the provision of maintenance, an agreement between parents on the payment of child support) or awarded by a court decision as alimony (which is paid from part of the income of the obligated party on a monthly basis, and by mutual agreement or in the event that the payer of alimony moves to a permanent place of residence in a state with which Ukraine does not have an agreement on the provision of legal assistance - in advance) or as additional expenses for a child.

Keywords: family right; a member of a family relationship; implementation of family right; family duty; fulfillment of family duty; the right to maintenance; alimony; additional expenses for the child

Олександр Юрійович **КЕСР**

аспірант, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7904-9864>**ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ**

Статтю присвячено дослідженню питань, пов'язаних із визначенням міжнародного правопорядку як видового об'єкта кримінально-правової охорони для діяння, передбаченого ст. 443 Кримінального кодексу України. Визначено, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є складним і багатоаспектним явищем, який охоплює також мир і безпеку людства, хоча й вужчим за змістом, ніж міжнародний правопорядок, як міжнародно-правова категорія.

Ключові слова: кримінальне право, правова природа, ознака, кримінально-правова охорона, видовий об'єкт, міжнародний правопорядок

ВСТУП

Міжнародний правопорядок як категорія міжнародного права є складним і багатоаспектним явищем, яке охоплює засади міжнародної правосуб'єктності та міжнародного правотворчого процесу, міжнародні відносини, міжнародне співробітництво, системи захисту прав людини та засоби вирішення міжнародних спорів, а також засади міжнародно-правової відповідальності. Розділ XX Кримінального кодексу (КК) України має назву «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Враховуючи, що групування статей у кримінальному законі здійснюється за критерієм родового об'єкта, можна дійти висновку про те, що у вказаному розділі закріплено норми про кримінальні правопорушення, об'єднані такими родовими об'єктами як мир, безпека людства та міжнародний правопорядок.

Питання міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони висвітлено у низці наукових робіт, зокрема, П.П. Андрушка, Н.В. Акулової, С.М. Мохончука, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Є.Л. Стрельцова, М.І. Хавронюка та ін. Проте, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень кримінальних правопорушень, закріплених у розд. XX КК, кількість яких зросла після початку збройної агресії росії проти України, потрібно констатувати недостатність розроблення теми міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони.

МЕТА статті – дослідження міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, його природи та ознак.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

«Правапорядок» – це суспільний порядок, заснований на праві; його метою є впорядкування правових, політичних, економічних, соціальних та інших суспільних відносин за допомогою законів та інших нормативно-правових актів, тобто законності [1]. Досліджуючи міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони, вважаємо, що передусім слід виходити з його загальнотеоретичного розуміння. Через ознаку впорядкованості суспільних відносин правопорядок також

визначають А.П. Головін (унормовані правом правила поведінки, забезпечення дотримання яких покладено на певні органи під загрозою відповідальності за їх порушення) [2], А.Ф. Крижанівський (організована в межах суверенної держави та її суспільно-просторового буття людська спільнота, яка здійснює свою життєдіяльність на основі права і створює для забезпечення у своєму суспільно-територіальному середовищі відповідні владні інституції для забезпечення правопорядку) [3], С.В. Петков (стан суспільних відносин, фактичної врегульованості соціальних зв'язків, якісне вираження законності, за якого забезпечується дотримання правових норм, що містяться в нормативних актах, які, зі свого боку, впорядковано відповідно до правил нормопроектної техніки) [4], І.М. Погрібний (стан фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом впровадження в життя режиму законності) [5].

У літературі висвітлено різні погляди на поняття «міжнародний порядок».

І.М. Забара, наголошуючи на тому, що міжнародний правопорядок є однією з найважливіших правових категорій, називає декілька основних підходів до визначення цього поняття:

- 1) міжнародний правопорядок як порядок (стан впорядкованості) міжнародних відносин, встановлений нормами міжнародного права;
- 2) міжнародний правопорядок як режим встановлення відносин і приписів поведінки шляхом систематичного застосування сили з боку політично організованого суспільства;
- 3) міжнародний правопорядок як система (сукупність) міжнародних відносин, урегульованих правом;
- 4) міжнародний правопорядок як структура, обумовлена наявністю і дією міжнародно-правової системи;
- 5) міжнародний правопорядок як реалізація принципів і норм міжнародного права, міжнародне право в дії;
- 6) міжнародний правопорядок як втілення режиму законності в міжнародних відносинах;
- 7) міжнародний правопорядок як стан міжнародної системи;
- 8) міжнародний правопорядок як модель функціонування співтовариства держав;
- 9) міжнародний правопорядок як стан фактичної впорядкованості міжнародних відносин [6].

Водночас науковиця розглядає міжнародний правопорядок у декількох аспектах, розмежовуючи його на універсальний міжнародний правопорядок та регіональні міжнародні правопорядки (європейський правопорядок, азіатський правопорядок, африканський правопорядок, американський правопорядок та інші типи правопорядку), поява яких обумовлена глибокою економічною інтеграцією держав [7].

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку про те, що міжнародний правопорядок є складним і багатоаспектним явищем, що охоплює засади міжнародної правосуб'єктності та міжнародного правотворчого процесу, міжнародні відносини, міжнародне співробітництво, системи захисту прав людини та засоби вирішення міжнародних спорів, а також засади міжнародно-правової відповідальності. У цьому контексті виникає питання про те, чи охоплюються усі вказані аспекти міжнародним правопорядком як категорією міжнародного права, так і міжнародним правопорядком як об'єктом кримінально-правової охорони. Зокрема, якщо припустити, що міжнародний правопорядок як категорія міжнародного права та як об'єкт кримінально-правової охорони співпадають за змістом, то у такому разі міжнародний правопорядок фактично поглине інші змістовно пов'язані об'єкти кримінально-правової охорони – мир та безпеку людства, які, як впливає з положень Статуту ООН, є невід'ємними частинами міжнародного правопорядку.

Поняття «кримінально-правова охорона» в українській правовій літературі не має єдиного значення. Підсумовуючи визначення науковців з кримінально-правової охорони, А.М. Орлеан називає такі її розуміння:

1) механізм правового регулювання суспільних відносин (система правових засобів, послідовно організована метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права);

2) результат реалізації охоронної функції (завдання) кримінального права, що становить комплекс засобів, що забезпечують охорону, маючи на меті, щоб суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону чим меншу зазнавали злочинних посягань;

3) захист суспільних відносин;

4) правове забезпечення прав людини;

5) заходи зі збереження наявних суспільних відносин та інтересів, утримання громадян від злочинних посягань на них шляхом визначення у кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави діянь, що є злочинними, та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру [8].

На нашу думку, останнє визначення найбільш чітко відображає ознаки кримінально-правової охорони як системи відносин, які перебувають під охороною кримінального права незалежно від того чи відбувається суспільно небезпечне посягання на такі відносини чи ні, а також надає змогу розмежувати об'єкт кримінально-правової охорони та родовий об'єкт кримінальних правопорушень, який є основним критерієм їх об'єднання в єдиний розділ кримінального закону. Проте міжнародний правопорядок в його міжнародно-правовому розумінні та міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони не є тотожними через те, що у розд. XX КК фактично закріплено декілька

об'єктів кримінально-правової охорони, які охоплено міжнародним правопорядком – мир та безпека людства. За таких обставин специфіка кримінальних правопорушень, закріплених у цьому розділі КК, дає підстави для висновку про те, що назва розділу не повністю відповідає його змісту: правильнішою видається назва на кшталт «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та інші злочини проти міжнародного правопорядку».

У розд. XX КК України акцентовано увагу на декількох об'єктах кримінально-правової охорони – це мир та безпека людства, а також власне міжнародний правопорядок. Зокрема, це пропаганда війни (ст. 436), виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440), екоцид (ст. 441), геноцид (ст. 442), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445), піратство (ст. 446), найманство (ст. 447). З цього вбачається, що у розд. XX КК передбачено відповідальність за різні діяння, як за ступенем суспільної небезпечності, так і правовою природою та об'єктами посягання. Частина з них становлять т.зв. «лідерські» злочини та/або злочини, що вчиняються в межах єдиного злочинного плану особами, як обіймають певне посадове становище, кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням масштабного насильства, вчинення дій, спрямованих на порушення міжнародних зобов'язань або ускладнення міжнародних відносин. Враховуючи цю специфіку, на нашу думку, перебувають під охороною кримінального закону такі суспільні відносини, пов'язані з міжнародним правопорядком:

1) із забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів;

2) із забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики;

3) з міжнародного співробітництва у сфері спільних інтересів людства.

Натомість, звертаючись до визначення міжнародного злочину, слід зазначити, що нині до них відносяться злочини, які віднесено до юрисдикції МКС, зокрема це злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин геноциду, а також деякі інші злочини – піратство, работоргівля, міжнародний тероризм. Особливістю цих злочинів є те, що кримінальне переслідування за їх вчинення може бути здійснено державою, в якій або стосовно громадян якої вчинено відповідний злочин; будь-якою іншою державою, в якій стосовно цих злочинів визнано універсальну юрисдикцію; міжнародною судовою інституцією, на розгляд якої передано кримінальне провадження або яку утворено для

розгляду такого кримінального провадження. Вважаємо, що під міжнародно-правовою охороною перебувають такі суспільні відносини:

- 1) відносини із забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики;
- 2) відносини безпеки людства та окремих соціальних груп.

Отже, міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є вужчим за змістом, ніж міжнародний правопорядок як міжнародно-правовою категорія.

ВИСНОВКИ

Характеризуючи міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони можна виокремити такі

суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону: 1) відносини із забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів; 2) відносини із забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики; 3) відносини з міжнародного співробітництва у сфері спільних інтересів людства.

На основі викладеного можна дійти висновку, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є складним і багатоаспектним явищем, який охоплює також і мир і безпеку людства, хоча і вужчим за змістом, ніж міжнародний правопорядок як міжнародно-правова категорія.

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю.С. Правопорядок. *Юридична енциклопедія* / ред. Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 2003. Т. 5. С. 736 с.
2. Головін А.П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
3. Крижанівський А.Ф. Правопорядок у суспільно-правничих контекстах: спроба системного бачення. *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 червня 2007 р.): у 2 т. / уклад. Т.Д. Климчук, І.М. Якушев. Луцьк, 2007. Т. 1. С. 61–66.
4. Петков С.В. Правознавство. 2022. 382 с. URL: <https://tnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/ПРАВОПОРЯДОК-пункт.pdf>
5. Погрібний І.М. Правопорядок: окремі аспекти розуміння та сутності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2019. С. 173-174 https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/84.pdf
6. Забара І.М. Міжнародний правопорядок: до питання визначення правового явища (теоретичні аспекти). *Альманах міжнародного права*. 2019. Вип. 15. С. 4-11. <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v15/3.pdf>
7. Забара І.М. Міжнародний правопорядок: сучасні тенденції у дослідженнях правового явища (теоретичні аспекти) *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 131. С. 79-87.
8. Орлеан А.М. Актуальне дослідження проблем кримінально-правової охорони фондового ринку. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 206-208. https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_reviews_2.pdf

References

1. Shemshuchenko Yu.S. Law and Order. *Legal encyclopedia* / ed. Yu. S. Shemshuchenko et al. Kyiv, 2003. Vol. 5. 736 p. (in Ukrainian).
2. Holovin A.P. Administrative and legal regulation of the activities of the public security militia: abstract of dis. ... PhD in Legal Sciences: 12.00.07. Kyiv, 2004. 20 p. (in Ukrainian).
3. Kryzhanivskiy A.F. Legal order in social and legal contexts: an attempt at a systemic vision. *Current issues of reforming the legal system of Ukraine*: coll. of science papers by materials of IV International science and practice conf. (Lutsk, June 1–2, 2007): in 2 vol. / comp. T.D. Klymchuk, I.M. Yakushev. Lutsk, 2007. Vol. 1. pp. 61–66. (in Ukrainian).
4. Petkov S.V. Science of law. 2022. 382 p. URL: <https://tnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/ПРАВОПОРЯДОК-пункт.pdf> (in Ukrainian).
5. Pohribnyi I.M. Legal order: separate aspects of understanding and essence. *Law enforcement function of the state: theoretical-methodological and historical-legal problems*. Kharkiv, 2019. pp. 173-174 https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/84.pdf (in Ukrainian).
6. Zabara I.M. International legal order: to the question of defining a legal phenomenon (theoretical aspects). *Almanac of international law*. 2019. Issue 15. pp. 4-11. <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v15/3.pdf> (in Ukrainian).
7. Zabara I.M. International legal order: modern trends in the research of the legal phenomenon (theoretical aspects) *Actual problems of international relations*. Issue 131. 2017 p. 82 p. 79-87. (in Ukrainian).
8. Orleans A.M. Current study of the problems of criminal legal protection of the stock market. *Herald of criminal justice*. 2018. No. 1. pp. 206-208. https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_reviews_2.pdf (in Ukrainian).

Oleksandr KEIER

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7904-9864>

LEGAL NATURE AND SIGNS OF THE INTERNATIONAL LEGAL ORDER

Characterizing the international legal order as an object of criminal law protection, it is possible to single out the following social relations that are under the protection of criminal law: 1) relations to ensure friendly relations between nations based on the principle of equality and self-determination of peoples; 2) relations to ensure the effectiveness of the prohibition of war as a means of state policy; 3) relations regarding international cooperation in the field of common interests of mankind. On the basis of the above, it can be concluded that the international legal order as an object of criminal law protection is a complex and multifaceted phenomenon that also encompasses the peace and security of mankind, although it is narrower in content than the international legal order as an international legal category.

Based on the above, it can be concluded that the international legal order is a complex and multifaceted phenomenon that encompasses the principles of international legal personality and the international law-making process, international relations, international cooperation, human rights protection systems and means of resolving international disputes, as well as the principles international legal responsibility. In this context, the question arises as to whether all the specified aspects are covered by the international legal order as a category of international law, and by the international legal order as an object of criminal law protection. In particular, if we assume that the international legal order as a category of international law and as an object of criminal law protection coincide in content, then in this case the international legal order will actually absorb other meaningfully related objects of criminal law protection - the peace and security of humanity, which, as follows from the provisions of the UN Charter, are integral parts of the international legal order.

Keywords: *criminal law, legal nature, sign, criminal law protection, specific object, international legal order*

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. **Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua